

KİTABEVİ • 532

Kapak
Minyatür / Onur Sönmez

Dizgi/İç Düzen
Hülya Aşkın

Baskı - Cilt
Çalış Ofset
Davutpaşa Caddesi No: 8
Topkapı - İstanbul
Sertifika No: 12107

1. Baskı 600 Adet
İstanbul, 2013

ISBN 978-605-5397-35-7

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16450

Online Satış
www.kitabevi.com.tr

KİTABEVİ

Çatalçeşme Sk. No: 46/A Cağaloğlu İSTANBUL
Tel: (0212) 512 43 28 - 511 21 43 • Faks: (022) 513 77 26

Yemin Kitabı

Editör
Emine Gürsoy Naskali

KİTABEVİ

İÇİNDEKİLER

Giriş • 1

DEVLETTE YEMİN

15. Yüzyıl Osmanlı Kroniklerinde And/Yemin Kayıtları

Necdet Öztürk • 5

Osmanlıda Yemin ve Tahlif

Güler Yarcı • 17

ÖRF VE RİTÜELLERDE YEMİN

Balıkesir Yöresinde Kan Bağı ve Evlilik Dışı

Akrabalık İlişkilerinde Ant

Ali Duymaz - Berna Ayaz • 75

Türklerde ve Macarlarda And İçme ve Kan Kardeşliği

Erhan Aktaş • 109

İNANÇLAR, TABULAR VE YEMİN

İkrar Cemi Ve Ritüelleri

Caner Işık • 117

Üç And Bir Günde, Yalan Üçü De

Erkan Demir • 139

Kur'an'da Kasem Ve Yemin Lafızları

İsa Yüceer • 147

MİLLETE YEMİN

20. Yüzyıl Kırım Tatar Şiirinde Ant Etme Motifi

Işıl Işıktaş Sava • 159

YEMİN SÖZLERİ

Eylem-Söz Dönüşümünde Ant

Gülşen Özçamkan • 177

Borçalı (Gürcistan) Karapapak / Terekeme Türkleri Ağzında

Yeminlerin Kullanılışı

Bahadır Güneş • 185

Kutsallık Atfedilen Kişiler Üzerinden Yemin

- Güneydoğu Örneği

Bilal Altan - Canser Kardaş • 203

“Ekmek Beni Paramparça Yapsın” – Van Bölgesi Kırmancı

Kürtçesi’nde Yeminler

Anna Grabolle-Çeliker • 217

Ant Kelimesinin Kökeni Üzerine

Orçun Ünal • 227

Kırgızlarda Bir Gelenek Olarak

Yemin Etme ve Yemin Kavramı için Kullanılan Kelimeler

Mayrambek Orozobaev • 237

Giriş

Yemin Kitabı'nda and ve and içme ile ilgili kültürümüzdeki birikim tespit edilmiştir.

Yeminle ilgili kayıtlara Osmanlı kroniklerinde yer verilmiştir. Osmanlı teşkilatının kayıtlarında yemin ve tahlifin biçimine ve mevzuatına ayrıntılarıyla yer verilmektedir. Tanzimat öncesi ve sonrası dönemde Osmanlı padişahlarının yemini, biat ve kılıç kuşanma usulü, devlet memurlarının padişaha sadakat ve göreve bağlılık yeminleri, Müslüman ve gayrimüslim tebanın, padişahın, ayan ve mebusların, mülkiye memurlarının, ulemanın, askerî sınıfın, ruhban tayifenin tahlifi, yabancı devletler nezdinde görevli Osmanlı tebası gayrimüslimlerin tahlifi açıklanmıştır. Mahkemelerde verilecek yeminin de şekli belirliydi. Gülhane Hatt-ı Hümayunu olsun Kanun-ı Esasi olsun yemin gereğine ve biçimine değinmiştir. Tahlif mahalleri, gerek merkezde gerekse taşrada, belirlenmiştir. Milli Mücadele döneminde yapılan kongrelerde de yemin meselesi gündeme gelmiştir.

Kuran'da yemin bahsi üzerinde durmuş, insanların yemininden, Allah'ın yemin etmesinden ve yemin akdinden söz edilmiştir.

Alevi-Bektaşî geleneğinde yaşanan ikrar ayinleri, yola giriş ritüeli ile birlikte kişiyi yol ehli yapmanın bir basamağıdır.

Evlilik gibi hayatın dönüm noktalarında veya kan kardeşlik gibi sözleşmelerde gelenekler yemin edilmesini öngörmüştür.

2 • Yemin Kitabı

Türkçede ve Kürtçedeki yemin sözlerinin çeşidi ve kökeni en eski metinlere uzanmaktadır. Yeminler; kutsalları, değerleri, inançları, namus kavramını telaffuz etmektedir.

Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali

Devlette Yemin

15. Yüzyıl Osmanlı Kroniklerinde And/Yemin Kayıtları

Necdet Öztürk*

Osmanlı Devleti, küçük bir sınır/uc beyliği olarak kuzeybatı Anadolu'da (Söğüt-Eskişehir-Bilecik), 14. yüzyılın başlarında kuruldu. Bu coğrafya, Bizans (Doğu Roma) Devleti ile Anadolu Selçuklu Devleti'nin sınır bölgesidir. Uclardaki gazilerin/alperenlerin doyum seferleri başlangıçta bu bölgedeki Bizans vilayetlerine yönelikti. Zamanla fetihler başka istikametlere doğru genişleyerek devam etti. Osmanlıların Anadolu'da toprak kazanımları sürerken, 14. yüzyılın ortalarında Rumeli'ye geçişle birlikte fetihler Rumeli ve Balkanlara uzandı. Osmanlıların Anadolu'da savaş hâlinde bulunduğu tek devlet Bizans değildi. Ortaya çıkışları itibarıyla çoğu Osmanlı Beyliği ile çağdaş bazı Anadolu Türk beylikleri ile de çatışmalar oluyordu. Özellikle sınır komşuları Germiyanogulları (Kütahya) Osmanlılara karşı düşmanca hareket etmekteydi. Daha sonra Osmanlıların egemenlik alanları Orta Anadolu'ya doğru kayınca, Osmanlılar bu defa Karamanogulları (Konya) ile de karşı karşıya geldiler. Bu beylik kendini Anadolu Selçuklu Devleti'nin varisi olarak görmekteydi. O yüzden Osmanlı-Karamanlı müca-

* Prof. Dr. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul.

delesi, Fatih Sultan Mehmed zamanında Karamanoğulları toprakları Osmanlı ülkesine katılınca kadar sürdü. Bu iki hanedan arasındaki ‘siyasî evlilik’ de pek işe yaramamıştı. Çünkü, Karamanlılar her fırsatta Osmanlılara karşı düşmanca tavır takınmayı sürdürdüler. Bazen diğer Türk beylikleriyle hatta Hıristiyan devletleriyle Osmanlılara karşı ittifak dahi yapabiliyorlardı.

Osmanlı hanedanı ile Karamanoğulları arasındaki siyasî ilişkileri düzeltmeye yetmeyen şu evlilik metinleri örnek olarak verilebilir:

“Sultan I. Murad’ın kızı Sultan Hatun, Karamanoğlu Alaaddin Bey’in hatunu idi. Alaaddin Bey, Sultan Murad’ın kendisine kızgın olduğunu, aman vermeyip kendisini ele geçirmek istediğini gördü. Sultan Hatun’a haber gönderip, “Babandan dilek etmezsen Konya’yı alır, beni de öldürür, lütfen bana yardım et. Hünkârın elini öpüp benim günahımı affettir.” dedi.” (*Neşrî Tarihi [NT]*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2008, 107)

“II. Murad, yedi kız kardeşinden üçünü Karamanoğullarıyla evlendirdi; birini İbrahim, birini Alaaddin, birini İsa’yla evlendirmişti.” (*Âşıkpaşazade Tarihi [ÂPT]*, Atsız yayını, İstanbul 1949, 164-165; *NT*, 2008: 266-267)

Osmanlı Devleti gerek Anadolu’da gerek Rumeli ve Balkanlarda savaştığı ülkelerle pek çok *andlaşma* yapmıştır. Belli bir süre yürürlükte kalması öngörülen bazı andlaşmalar, tek taraflı olarak sürenin bitiminden önce bozulmuştur. Ahdi/barışı bozmak (*nakz-i ahd: ahdi bozma, bir sözleşmeyi yok sayma*) isteyen devlet, barış yaptığı ülkenin zafından yararlanmak için fırsat kollardı. Karamanoğullarının bu yola sıkça başvurduğu görülmektedir. Mesela Sultan I. Murad bütün hazırlıklarını Balkanlara düzenleyeceği sefer için yaptığı ve tam da sefere çıkacağı bir vakitte Karamanoğlu’nun Osmanlı topraklarına girdiği haberini alır; beyleri ve komutanları ile durumu istişare eder. Murad, bir Müslüman ülkeye sefer yapmayı istemediği halde Karamanoğulları üzerine yürümek zorunda kalır. Padişahın üzerine geldiği haberini alan Karamanoğlu elçi göndererek, yaptıklarından pişmanlık duyduğunu söyler ise de Murad sefer kararından dönmez. Karamanoğulları, Osmanlıların özellikle Balkanlarda meşgul oldukları zamanları ve salta-

nat değişikliklerini, kendileri için ‘fırsat ânı’ bilmişlerdi. Kuşkusuz bu, sadece Karamanoğulları örneği ile sınırlı değildir. Aslında tarihin her döneminde bu tür örnekleri görmek mümkündür.

Neşri’den yaptığımız şu alıntı, Karamanoğullarının yaptığı anlaşmalara sadık kalmadığını, Osmanlıları savaşa tahrik edici sözler sarf ettiğini, çok açık olarak ortaya koymaktadır:

“Karamanoğlu hünkâra elçi gönderip söyledi: “Askerim, askerince var. Eğer barışırsan barışırim, savaşırısan savaşırıim. Derdine dert, ölümüne ölüm.” Sultan Murad Gazi cevap verdi: “Bire hey zavallı ve bozguncu zalim! Benim kastım, gece gündüz gaza ile meşgul olmaktır. Benim gazama mani olup Müslümanları ben gazada iken incitirsin. *Ahd ü eman/aman* bilir adam değilsin. Seni kırmayınca ben huzur ile gaza edemem. Nice barışmak ki, gazaya mani olana gaza, en büyük gazadır. Hazır ol vaktine” dedi. Karamanoğlu bunu işitince hemen beylerini toplayıp gönüllerini aldı. Beylerin her biri Karamanoğlu önünde yer öpüp, yüz döndürmemeye *ahd edip, and içtiler*.

Murad Han Kütahya’ya çıktı. Karamanoğlu elçi gönderip, barışmak talep etti. Murad Han: “Bunu evvel deseydi olurdu. Ama şimdi asker toplayıp buraya geldim. İş bir yana olmak gerek. Benimle Karamanoğlu nice kere *ahd ü eman edip [andlaşma yapıp]*, sonra yine *nakz-i ahd edip [andlaşmayı bozup]*, ben gaza ile meşgul iken gelip il vurup, Müslümanları incitmiştir.” dedi.” (NT, 2008: 101-103)

15. yüzyıl Osmanlı kronik metinlerinde Osmanlı Devleti’nin çeşitli devletlerle yaptığı anlaşmalar Arapça (A), Farsça (F) ve Türkçe (T) sözcüklerle ifade edilmiştir: *ahd* (A): and, yemin, söz verme; *sulh* (A): barış, barışma, barışıklık; *musâlaha* (A, *sulh*’den): barışma, uzlaşma, barış; *muâhede* (A, *ahd*’den): and içme, andlaşma; *yemîn* (A): and; *peymân* (F): and, yemin, ahd; *ahd ü peymân* (A-F): yemin, and; *ahd ü peymân etmek* (A-F-T): andlaşmak, barış yapmak; *and; barış* (T) gibi. Bazı tarih yazarları andlaşma ifade eden Arapça, Farsça ve Türkçe sözcükleri bir arada kullanmışlardır. Kronik metinlerinin bir kısmında bu kullanım sıkça geçer. Şu iki örnek metin, bu konuda bir fikir verebilir:

“Osman Gâzi oğlu Orhan’ı Bursa fethine gönderdi. Bursa’yı hisar edip egirdiler [kuşattılar]. Kâfirleri aciz kalmışlardı açlıktan. Köse Mi-hal ki adı Abdullah idi. Abdullah ve Turgut Alp’i bile koştı. Bursa üzerinde azim cenk ettiler. Bursa tekvuruna Berasak derlerdi. Tekvur aciz olup sonra *sulh*la verdiler. Orhan Gâzi ile *sulh edip, barışıldı*. Hisarı verdiler *ahd ile peymân ile*. Tekvuru çıktı oğlu ile kızı ile malı ile esbabı ile. Bir habbesini [habbe: buğday arpa gibi şeyler] almadılar. Çıktı İstanbul’a gitti. Orhan Gâzi Bursa’yı 726 (1326) yılında fethetti.” (Oruç Beğ Tarihi [OBT], haz. N. Öztürk, 2. baskı, İstanbul 2008, 15)

“Dulkadiroğlu Alâüddevele Davud Paşa ile gelip buluştular. Davud Paşa Alâüddevele’ye gayet hürmet edip Dulkadiroğlu Alâüddevele dahi Davud Paşa’ya muavin olup bir yerde buluşup meşveretleşip, Davud Paşa Alâüddevele’yi hilatleyip, andan [sonra] dönüp gelip Varsak tarafına varıp, Varsak beğlerini ele getirip [yakalayıp], kimini hapsedip ve kimisini öldürüp ve kimini yine *sulh* ile azat edip ve Turgud beğleri bâki kim varsa kaçıp gittiler. Her birisi bir tarafa gidip sonra Varsak beğleri ve Turgut beğleri bâki kalan kim varsa gelip Davud Paşa ile *sulh olunup, barışılıp; ahd ü peymân edip, andlaşıp, sulh u musâlaha olundu*.” (OBT, 2008: 139)

Biz, andlaşma ifade eden *ahd*, *muâhede*, *sulh*, *musâlaha*, *peyman*, *ahd ü peyman*, *and*, *yemin* sözcüklerinden ‘and’ ve ‘yemin’ sözcüklerinin yer aldığı örnek metinlerin sadeleştirilmiş biçimlerini aşağıda veriyoruz. Buna göre:

1. And

Tatarların/Moğolların *and bozması*

“Müslüman çerisi Kara Hisar kalesine erişip savaşa başladılar. Kalenin güney yanı Er Tuğrul’un [Osman Gazi’nin babası] payına düşmüştü. O yanın kâfirleri şaşırıp ne yapacaklarını bilmediler. Barış dile-diler. [Selçuklu] sultanı razı olmuyordu. Fakat birden Tatar yine yağdı olup ‘*and bozdu*’ ve İslâm ülkesini yağma edip Müslümanların çoluk çocuğunu tutsak etti ve Müslümanlara yakışmayacak nice nesnelere kötü işli, aldayıcı kurnaz Tatarlar yaptı diye haber erişti.” (Şükrullah, *Behcetü’t-tevarih*, Atsız’ın *Osmanlı Tarihleri I*’de, İstanbul 1949, s. 52)

Osman Gazi'nin Çavdar Tatarlarına *and* vermesi

“Osman Gazi, Lefke Gazası'na gidince Germiyan'dan Çavdar Tatarı gelip Karahisar'ın pazarına saldırdılar. Orhan Gazi, Eskihi-sar'da at nallatıyordu. Çavdar olayını bildirdiler. Hemen atlandı. Bu olayı işitenler Orhan'ın yanında toplandılar. Orhan, hemen hareket etti. Dağ arasında Oynaş Hisarı dedikleri harabe bir hisar vardır, Çavdar Tatarlarına orada yetiştii. Pazardan aldıkları her ne varsa hepsini bıraktırdı. Kimini yakaladı, kimini kılıçtan geçirdi. Çavdar Tatarı'nın oğlunu ele geçirdi. Osman Gazi gelinceye kadar hapsedtiler. Osman, gazadan dönünce Orhan bu olayı kendisine arz etti. Osman, “Bu zalimler, Müslümandırlar, onları öldürmek olmaz.” diyerek, ‘*and verip*’ [*yemin ettirip*] azat etti. O zamandan ta Yıldırım Han zamanına kadar as-la düşmanlık etmediler. Şimdi dahi o nesilden vardır. Onlara ‘Çavdarlı’ derler.

Osman Gazi, Çavdar Tatarı'nın oğluna *and* vermişti. And gereğince yine babasına gönderdikten sonra oğlu Orhan'a, “Oğul! Her ne kadar bu Tatar ile *ahd edip* [*and yapıp, barış yapıp, and verip* [*yemin ettirip*] gönderdik ise de bu Tatar, ‘*and bekler*’ [*and/yemin tutar*] kavim değildir. Ben burada oturayım. Bu kez sen var, gaza et. Hak Taala'nın zafer vermesi ümit olunur.” diyerek, Akça Koca'yı, Konur Alp Gazi'yi, Abdurrahman Gazi'yi ve Köse Mihal'i Orhan'ın yanına verip, Karaçepiş ve Karatekin'e gönderdi. Orhan'ın yalnız başına ilk seferi budur.” (NT, 2008: 58-59)

II. Murad'ın Karamanoğlu'na *and* vermesi

“Sultan Murad baltacılar gönderip Taş'a yol yapıp Karamanoğlu'nu ele geçirmek maksadını güttü. Bu maksatla varıp Bozkır'a çıktılar. Karamanoğlu bunların maksatlarının başka olduğunu anladı. Hemen Mevlana Hamza'yı elçi olarak gönderdi ve “Hünkâr, bizim küstahlığımızı mazur görsün. Bu defa da suçumuzu affetsin.” diyerek yalvarıp yakardı, ettiği işe pişman oldu. Mevlana Hamza hünkâra, “Karamanoğlu aldığı Hamit ilinden de elini çekti. Sultanım bu kere de bizi bağışlasın.” dedi. Hediyeler sunup hünkârın elini öptü.

Hünkâr, “Mevlana Hamza! Senin hatırın için onun suçunu bağışladım ama bu vilayeti ona ben verdimdi, bundan sonra kardeşi İsa’ya veririm.” dedi. İsa o vakit hünkârın yanında idi.

Hünkâr, Karamanoğlu’nun suçunu affetti. Kendisi de Mevlana Şükrullah’ı elçi olarak gönderdi. Elçi, bundan böyle hiçbir sebeple asla düşmanlık etmeyeceğine dair Karamanoğlu’na *and verdi* [*yemin ettirdi*].

Bu olaylar, hicretin 838 (1434) yılında meydana geldi.” (NT, 2008: 283)

II. Mehmed’in Karamanoğlu’na *and* vermesi

“Sultan Mehmed [Fatih], tahta geçer geçmez âleme düzen vermeye başladı... Devlet atına binerek büyük bir ordu ile Bursa’ya vardı. ... Bursa’dan hareket eden Sultan Mehmed, Akşehir’e çıktı. Akşehir ve Beyşehir halkı karşılayıp itaat ettiler. Karamanoğlu İbrahim Bey, Taş’a girip yine yalvarmaya başladı, “Günahlarıma tövbe ettim ve yaptığım işlere pişmanım.” deyip yalvardı.

Hünkâra gelip, “Baban ve deden Karaman vilayetini fethettikten sonra merhamet edip, burasını yine Karamanoğlu’na verip gitmişlerdir. Karamanoğlu, ‘Kızımı vereyim, her yıl seferine varayım der’. Şimdi, sultanım ne buyurur? Onun suçunu affetsin.” dediler. Sultan Mehmed’i razı ettiler. Sonra Kasapoğlu Mahmud Bey’i elçilikle gönderdiler. O varıp artık düşmanlık etmeyeceğine dair Karamanoğlu’na *and verdi* [*yemin ettirdi*]. Sultan Mehmed, Karamanoğlu’nun suçunu affederek dönüp yine devletle Bursa’ya yöneldi.” (NT, 2008: 308-309)

Osmanlılara karşı bazı yerel beylerin Karamanoğlu önünde *and içmeleri*

“Karamanoğlu, Sultan Murad’ın üzerine yürüdüğü haberini işitince ileri gelen beylerini teker teker huzuruna çağırıp, onların gönüllerini aldı. Samagaroğlu Hızır Bey, Tatar ulusu Teberrük Bey, Babukoğlu Ali Bey, Dilencioğlu Pir Ali Bey, Karamanoğlu’nun önünde yer öpüp, yüz döndürmemeye *and içtiler*.” (NT, 2008: 101-102)

Varna kâfirlerinin Varna Hisarı'nı Osmalılara vermek için and içmeleri

“Dobrucaoğlu'nun Varna adında sağlam bir hisarı vardı, onu taht edinmişti. Bir gün ansızın iki kâfir Ali Paşa'ya gelerek, “Varna'nun ileri gelenleri, tekfurunu yakalayarak hisarı paşaya vermek için ittifak edip *and içtiler.*” dediler. Paşa, bu habere çok sevindi. Timurtaşoğlu Yahşi Bey'e, “Var, gör. Eğer gerçek ise kaleyi alıp sağlamlaştı. Gelip yine bana kavuş.” dedi.” (NT, 2008: 114)

Daraka kâfirlerinin Veziriazam Ali Paşa'yı ikna için and içmeleri

“Vezir Ali Paşa Şumnu'da iken Daraka'dan birkaç kâfir paşaya gelip, “Daraka Hisarı'nı verelim, adam gönderin.” dediler. Ali Paşa, Pravadî'nin alındığını müjdeleyen Yahşi Bey'in kulu Eski Bolozlu Murad'ı birkaç yüz kişiyle gönderip, “Var, Daraka Kalesi'ni zapt edip, içine gir otur. İnşallah hünkâr gazadan dönünce sana gereken ihsanı yaparız.” dedi

Bolozlu Murad, Daraka'ya vardı. Kâfirleri yine pişman olup [vazgeçip], kaleyi vermediler. Murad, kalenin etrafını çalıp çarparak, paşanın yanına geldi. Paşa, “Ne tez geldin, vardığın işini ne ettin?” diye sordu. Murad, olayı anlattı. Ertesi gün, kâfirler yine paşaya gelerek, yüzlerini yere vurdular. Ali Paşa, “Bre melunlar! Buraya gelip kaleyi verelim diye bizim sakalımıza gülüp geri gidersiniz. İnşallah sizin hakkınızdan gelirim.” dedi. Kâfirler paşanın bu sözlerini işitince *Hıristos'a [Hazreti İsa] ve İncil'e and içip*, inandırdılar. Ali Paşa, yine Eski Bolozlu Murad'ı gönderdi. Murad, Daraka'ya gelip kaleye girip yerleşti, korunması ile meşgul oldu.” (NT, 2008: 116)

Karamanoğlu'nun *and içip*, *andını hile ile bozması*

“Karamanoğlu, ülkesinin ileri gelenlerini dilekçi düşürüp, [Osmanlı padişahı II. Murad ile] yedi yıla degin *ahdleşmişlerdi*. Çok geçmeden Karamanoğlu İbrahim Bey yine yağı [düşman] olmuş. O yerin kadıları ki o zaman araya girip sulh ettirmişlerdi. Onlar söylemişler: “Hey

Bey! Yedi yıla degin *and içip*, araya adamlar bırakıp [koyup] güç ile barıştık. Vade tamam olmadan yağı olup, *ahd ü peymânı sımak [andlaşmayı/barışı bozmak]* olmaz” demişler. Bunun üzerine Karamanoğlu İbrahim Bey: “Ben o vakit ‘yıl’ demedim ‘yel’ dedim. O vakitden beri yedi yel değil yüz yel oldu. Yüz yel esti” diye cevap vermiş. Şimdi Karamanlılar şunun gibi dindar olur. *Ahdı sıdı [andlaşmayı bozdu]* baştan çıktı. Karamanlılarda bunun gibi *ahd* yoktur. Hem helâl haram olmaz. Ve nice-sinden iştmişizdir haram taştır dediklerini. Ve hem Osmanlı ile dost olmazlar. Dostluğu fırsat buluncaya kadardır.” (Anonim Osmanlı Kroniği, haz. N. Öztürk, İstanbul 2000, 74)

Karamanoğlu İbrahim Bey’in *and işmesi [and içmesi]*

“Geldi didi pâdişâha bir cüvan	Kaşdı girdi Taş-ili’ne Karaman
Ol seker kaya başında karga-vâr	Geh biner geh yider iki yorga var
Didi hem vardur babucum iki çift	Kim geyem yapışduram ben ana zift
Bulam ol kaçgun kulumu arayam	Dağını taşını anun tarayam
Pes Karamanoğlu İbrâhîm Beg	İlçi göndürdi der ana turma teg
Elçi geldi ele ayağa düşer	İbn-i Mevlânâ zârısı hadden aşar
Merhamet kıldı yine sultân anı	Eyledi gamgîn iken şâdân anı
Varuban Mahmûd Beg eyledi pend	Sulh İbrâhîm ider çok işdi and
Ol il iderdi du’â leyl ü Nehâr	Kim Karaman-ili’n ala şehriyâr
Olmaz anların du’âsı müstecâb	Bî-«atâ sulhu görür beğler savâb
Şeh dedi hikmetle Yunan illerin	Hak vire alam Karaman illerin
Çünkü her iş vaktine merhûn durur	Şimdi devrân anı şâha döndürür”

(Dütürnâme-i Enverî, haz. N. Öztürk, İstanbul 2003, 47-48)

“Osmanoğulları ile yaptığı andlaşmayı bozmasına bir anlam vermeyen beyleri, Karamanoğlu’na, “Niçin böyle edersin? Hani yemini-niz?” dediler. Bunun üzerine Karamanoğlu, “O vakit koynumda bir güvercin vardı. O can üzerine *and içtim*. Sonra güvercini saliverdim, *and bozuldu*.” dedi. Bu haberi işiten Sultan Mehmed, “O *and* onu bırakma-sın, inşallah!” dedi.” (NT, 2008: 247, dipnot 3135)

Verilen bu metinlerde:

- and beklemek* : Yemin tutmak
and içmek/işmek : Yemin etmek
and vermek : Yemin ettirmek

2. Yemin

Osman Gazi'nin, Ulubat Köprüsü'ü geçmeyeceklerine dair Ulubat Tekfuru'na *ahdetmesi*

“Adranos [Orhaneli], Kestel, Bursa ve Kite tekfurları Osman Gazi'ye karşı anlaştılar. İki taraf karşı karşıya gelince Adranos Tekfuru kaçtı. Kestel Tefuru öldü. Bursa Tekfuru hisarına girdi. Osman'ın karşısında olan Kite Tekfuru da kaçtı. Osman ardına düştü. Ulubat'a kadar kovaladı. Tekfur, Ulubat Köprüsü'nü geçti. Osman Gazi köprübaşında durdu. Ulubat Tekfuru'na haber gönderip, “Kite Tekfuru'nu bana ver, yoksa gölbaşından dolanıp ilini harap ederim.” dedi. Bunun üzerine Ulubat Tekfuru: “Sen ve senin neslinden bir kişinin bu köprüyü beri geçmeyeceğine *ahd edin* ki, yendiğin Kite Tekfuru'nu sana vereyim.” dedi. Osman kabul etti. Ulubat Tekfuru kendisine sığınan Kite Tekfuru'nu Osman'a gönderdi. Ta o zamandan şimdiye dek [15. yüzyılın sonları] Osmanlı soyu *ahdi bozmadı*. Ulubat Köprüsü'nden geçmeyip, sudan kayıkla geçtiler.” (ÂPT, 1949: 105; NT, 2008: 55)

Timur'un, Yıldırım Bayezid'i inandırmak için *yemin etmesi*

“Timur, kendi meclisinde bu tedbiri edince geceleyin Yıldırım Bayezid Han'ı hapisten çıkartıp yanına davet etti. Oğlu Sultan Mehmed'in faaliyetlerini, nice askerleri yenerek yiğitlik ettiğini ve onun hakkında ne düşünmüş ise, onları söyledi. Yıldırım Han, Timur'un söylediklerine inanmayarak, “Sultandan böyle hareketler çıkması mümkün değildir, çünkü o henüz on bir yaşında bir çocuktur. Bunun gibi işler onun elinden gelmez.” dedi. Mecal bulamayıp, “ferman sizindir” dedi.

Bunun üzerine Timur, eğer Çelebi Mehmed gelecek olursa kendisinin ona hiçbir şekilde zararı ve ziyarı dokunmayacağına, onu bağrına basacağına, kızını verip güveyi edineceğine, kendisini yine memle-

ketine göndereceğine çok büyük [gılâz u şidâd ile] *yemin ederek* Yıldırım'ı inandırdı. Birbirlerinin sözlerine inanmış olarak her biri sultana ayrı ayrı mektup yazdı. Timur'un Hoca Mehmed adlı ulu bir adamı vardı, mektupları onun eline verdiler. İyi hilatler ile sultanı davet etmeye gönderdiler.” (NT, 2008: 308-309)

Musa Çelebi'nin Rumeli'ye geçip Çelebi Mehmed'e itaat edeceğine dair yemin etmesi

Sultan Mehmed düşmandan kurtulunca vezirleri ve beyleri ile oturup, yiyip içmekle meşgul oldu. Musa Çelebi de bu sohbette birlikte idi. Musa sohbet sırasında ayağa kalkıp Sultan Mehmed'in elini öperek hayli muhabbet gösterdi. Bunu gören sultan son derece ferahladı ve “Ey kardeş! Muradın nedir?” diye sordu. Musa Çelebi de “Ferman padişahımızdır. Ey âlemin şahı! Kardeşimiz Emir Süleyman'ın bize ne türlü iş ettiğini, ne kadar zulüm yaptığını bilirsiniz. Eğer ben kula izin olursa, İsfendiyar'a varıp, ondan gemi isteyerek Rumeli'ye geçeyim. Ümidim, Allah fırsat verirse orada bey olayım. Ve kardeşimiz Emir Süleyman bu olayı işitince hiç durmayıp Rumeli'ye yönelse gerek. Bu takdirde bu memlekette sen tek başına padişah olursun. Eğer müyesser olup da Rumeli'de beylik edersem sikke ve hutbeyi sultanım adına edeyim, sultanımın devletinin günlerine dualar olunsun.” dedi. Bunun üzerine *yemin edip, ahd ü peyman* ettiler. Sultan Mehmed, Musa Çelebi'ye hayli at, elbise ve mal verdi. Sonra Musa vedalaşıp oradan ayrıldı.” (NT, 2008: 221)

Çelebi Mehmed ile Bizans kralı arasında yeminli andlaşma

“Sultan Mehmed, Rumeli'ye gitmek tedbirini edip etrafa mektuplar gönderdi. On beş bin kadar asker toplayıp İstanbul'un karşısına kondu. Sultan Mehmed, İstanbul kralına adam gönderip, birbirlerine hiç zararları olmayacak şekilde musalaha ve muahede ettiler. Çelebi Mehmed eğer Rumeli'ye bey olacak olursa kral bunu saygıyla karşılayacak; eğer Mehmed kardeşi Musa'ya yenilecek olursa vakit kaybetmeksizin Anadolu'ya geçmesi için kral, sultana gemiler verecekti. Bu andlaşma üzerine *yemin ettiler.*” (NT, 2008: 221)

Karamanoğlu'nun hileli yemini ve and içmesi

“Veziriazam Bayezid Paşa, Karamanoğlu’nu alıp gelip Çelebi Mehmed’e arz edince, sultan, “Ey Karamanoğlu! Ben seni neyliyeyim?” dedi. Karamanoğlu, “Sultanımın eli bağlı günahkâr kuluyum. Ben kuluna her ne siyaset emretse onu fazlasıyla hak ettim, ferman sultanımıdır.” dedi. Sultan Mehmed büyük ve yiğit kişi idi, onu esirgedi ve “Karamanoğlu, gel *yemin et*. Bir daha Müslümanlara zarar etmeyesin.” dedi.

Bunun üzerine Karamanoğlu Mehmed Bey, “baş üzerine” deyip elini göğsüne koyarak, “Şu can bu bedende olduğu sürece, Osmanlı memleketine kötü gözle bakmayayım. Eğer bakarsam Kur’an benden alacaklı olsun!” dedi.

Bu yemini işiten Sultan Mehmed’in gönlü hoş oldu, sonra Karamanoğlu’na ve oğluna hilat giydirdi. Kös, sancak, atlar, katırlar ve develer verdi. Ve alınan şehirlerini de yine ona sadaka edip gönderdi.

Karamanoğlu, ordudan ayrılır ayrılmaz, Sultan Mehmed’in atlarının durduğu çayıra ulaştı. At oğlanlarının otlattıkları beylik atları ellerinden alarak, “Benim Osmanlı ile düşmanlığım kıyamete kadar kalıcıdır.” deyip uzaklaştı. Bacı Hisarı dedikleri hisarı geçtikten sonra yine Osmanlı memleketini yıka yaka gitti.

Karamanoğlu’nun bu yaptıklarına bir anlam veremeyen beyleri, Karamanoğlu’na, “Niçin böyle edersin? Hani yemininiz?” dediler. Bunun üzerine Karamanoğlu, “O vakit koynumda bir güvercin vardı. O can üzerine *and içtim*. Sonra güvercini salıverdim, *and bozuldu*.” dedi. Bu haberi işiten Sultan Mehmed, “O and onu bırakmasın, inşallah!” dedi.” (NT, 2008: 247, dipnot 3135)

Rüşvet almayacaklarına dair ‘kadılar’a yemin ettirilmesi

“Yıldırım Bayezid Han, Veziriazam Ali Paşa’yı çağırttı. Söyledi: “Ali! Bu kadılar okumuşlar mıdır?” dedi. Ali Paşa: “Sultanım! Okumayan kişi kadı mı olur?” dedi. Yıldırım Han: “Ya okumuşlardır. Niçin yaramazlıklar ederler, okuduklarını tutmazlar?” Ali Paşa: “Sultanım! Bunların düşelikleri [ücretleri] azdır, başka cihetleri [gelirleri] yoktur” dedi. Yıldırım Han: “Bunlara bir cihet buluver” dedi. Ali Paşa, miras

bölüşümünde bin akçada yirmi akça hisse koydu. Sonra şer'i mektup yazılsa her mektupta iki akça koydu. Her şer'i mektuptan iki akça almak o zamandan beri kaldı. Bu halkın dilinde vardır ki, Ali Paşa narahı iki akça dedikleri budur. Bu yolla kadıları ölmekten kurtarıp her birine *yemin ettirip* azat ettiler.” (OBT, 2008: 35, dipnot 211)

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin, ilk iki yüzyılında çeşitli ülkelerle yaptığı andlaşmalar 15. yüzyıl Osmanlı kronik metinlerine *ahd*, *muâhede*, *sulh*, *musâlaha*, *yemîn*, *peymân*, *ahd ü peymân*, *and*, *barış* gibi Arapça, Farsça ve Türkçe sözcüklerle girmiştir. Osmanlılar, kendilerine karşı suç teşkil edecek, hatta savaş sebebi sayılabilecek fiilleri işleyen ülkelerin yöneticilerini, bir daha böyle bir fiile kalkışmamaları şartı ile *and verip*, yani yemin ettirip bağışlamışlardır. Osmanlı padişahları özellikle Müslüman ülkelere/beyliklere karşı savaştan ziyade problemlerin barışla çözülmesinden yana tavır takınmışlardır. Bazı ülke yöneticilerinin bilhassa Karaman beylerinin ve Tatarların *and bekler/sözünde durur* kavim olmadıklarına metinlerde özel vurgu yapılmıştır. Karaman beylerinin pişmanlık duyarak yaptıkları andlaşmaları çeşitli hilelerle bozmaları oldukça ilginçtir. Benzetme yerinde ise minareyi çalacak olanın kılıfını hazırlaması gibi onlar da meşreplerine uygun *and/yemin bozma* (*nakz-i ahd*) yolunu bulmuşlardır. Böylece içtikleri *anda* sadık kalmadıklarını çeşitli vesilelerle göstermişlerdir. Yine ilginç örneklerden biri de Yıldırım Bayezid'in rüşvet alan kadıları, uzun süreli hapisle veya başka şekilde cezalandırma yoluna gitmeyip, bir daha rüşvet almaya-caklarına dair 'yemin ettirip' serbest bırakmasıdır.

Osmanoğullarının ettikleri yeminlere sadık kaldıklarını gösteren en tipik örneklerden biri, Osman Gazi'nin Ulubat Köprüsü'nü geçmeyeceklerine dair Ulubat Tekfuru'na verdiği yeminli sözdür. Osman zamanında edilen bu yeminin, bir buçuk asır sonra bile geçerli olduğunu Âşıkpaşazade ve Neşrî tarihlerinden öğreniyoruz. Osmanlılar yaptıkları bazı andlaşmaları *and/yemin* ile pekiştirme yoluna gitmişlerdir. Nitekim Çelebi Mehmed zamanında Bizans ile yapılan andlaşma, Kur'an ve İncil üzerine yemin edilerek sağlaştırılmıştır.

Osmanlıda Yemin ve Tahlif

Güler Yarci*

Yeminin Mahiyeti

Sosyal ve hukukî niteliğinin yanı sıra, yemin, dinî bakımdan hususî bir anlam ifade eder. Yemin, lugatte *kuvvet* manasına gelir. Şer'an yemin, *bir işi yapmak veya yapmamak hususunda azme veya iddiaya kuvvet vermek için ya Allah Teâlâya kasem veya talâk ya da tîlâk gibi bir şeye talik suretiyle yapılan bir akit'den ibarettir ki, buna Türkçe'de and da denir.*¹ Yemin edene *hâlif*, yemini muhafaza etmeye *berr*, yemini muhafaza edene *barr* denilmiştir. Yemini bozmaya ve gerçeğe muhalif yemin

* Yrd. Doç. Dr. Güler Yarci, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, İstanbul.

¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul 1986, s. 288-289. Fıkıhta, Allah'ın adı veya sıfatı anılarak yapılan yeminler üçe ayrılmıştır. Bunlar, *yemîn-i lağv*, *yemîn-i gamûs* ve *yemîn-i mûn'akide'dir*. Lağv yemini, bir şeyin öyle olduğu zannedilerek veya ağız alışkanlığıyla yapılan yemindir. Yemin kastı olmadan sarfedilen yemin sözleri de *yemîn-i lağv* olarak kabul edilmiştir. Yemin-i lağv'ın bozulmasında kefarete gerekmemektedir (*Bakara sûresi* 2/225; *Mâide sûresi* 5/89). Yemîn-i gamûs; geçmişte vuku bulmamış bir işin olduğuna veya yapılan bir şeyin olmadığına bile rek yemin, yani yalan yere yemin etmektir. Bu durumda muhatabın zararının karşılanması ve helâllik istenmesi gerekir. *Yemîn-i mûn'akide*, mümkün olan ve geleceğe ait bir şeyi yapmak veya yapmamak üzere yemin etmektir. Yeminin sahih olması için yemin edenin Müslüman, akıllı, bülûğ çağına erişmiş olması gerekir (Gös. yer; ayrıca bkz.: Avşar, *agm.*, s. 17). Araştırma konumuza en yakın olanı *yemîn-i mûn'akide'dir*.

etmeye *hins*, bunları yapana *hanis* denir. *Kasem* suretiyle yapılan yemin, ya *Vallahi*, *Billâhi*, *Tallahi* denilmesi gibi, Allah Teâlâ'nın *ism-i zâtin* veya Allah'ın, üzerine yemin edilmesi mutad olan *Rahman*, *Rahim* gibi mübarek isimlerinden birine ya da *izzet-i ilâhiye*, *kudret-i ilâhiye* gibi zâ-tî sıfatlarından birine and içmekle yapılır. İslam hukukuna göre, başkalarına, mesela *peygamberlere*, ayrıca *Kâbe-i Muazzama* üzerine yemin edilemez. *Mahlukattan birinin başına veya hayatına yemin edilmesi de câiz sayılmaz.*

İslam toplumlarında *kasem ederim*, *yemin ederim*, *şahadet ederim*, *Allah Tealâ ile ahdolsun* sözleri birer yemin sayılmıştır. *Helâl olanı haram kılmak* da yemin etmektir. Bir kimse, *şöyle yaparsam kâfir olayım*, *Yahudi veya Nasrânîyim*, *Allah'ın kulu peygamberin ümmeti olmayayım*, *kablem âhâr tarafa olsun*, *Allah ruhumu imansız kabzetsin*, *Allah'a iki demişlerden olayım*, *Ümmet-i Muhammed'den olmayayım* derse, maksadına bakılır. Bir kimse, bu sözleri yalnız *yemin itikadiyle iddiasını güçlendirmek* için söylemiş ise, yaptığı yemin olur; yeminini bozarsa yerine *kefaret* vermesi gerekir.² Yeminlerde, yapıldıkları beldelerin örflerine de itibar edilmiştir.

Her yemin, belirli bir maksatla gerçekleştirilir. Yemin gerekçelerinden biri yargıyla ilgili olup; adli bakımdan yemine, ispat vasıtası olarak başvurulur. Hukukî itibarla yemin, bir kimsenin verdiği sözü temin veya sözünün doğruluğunu tasdik ile muayyen sözleri söylemesi veya hareketleri yapmasıdır.³ Her devletin yasama organı, talep edilecek yeminin amacı, yeminin hangi kurum veya şahıs tarafından teklif edileceği ve yemin formülünü önceden tespit ve ilân eder.⁴ Kendisi ve-

² Bilmen, *age.*, s. 289-292.

³ Yemin ve tahlif, çeşitli toplumlarda farklı surette gelişmiştir. İslâm devletlerinde yemin, her devirde önemsenmiştir. Buna karşılık, mesela Hristiyanlığın erken dönemlerinde, istismar edildiği iddiasıyla yemin etmek genellikle iyi karşılanmamıştır (Avşar, *agn.*, s. 18). Bugün her ülkede yemin usulünün en yaygın biçimi, mahallî gelenek ve hukukî mevzuata uygun surette gelişen söz ve davranışların sergilenmesiyle; resmî bir şahıs, heyet ya da kurum önünde icra edilen yemindir.

⁴ Bir devlet başkanı, milletvekili, hakim, savcı, hekim veya askerin yemini birbirinden farklı olduğu gibi; mesela bir mahkemede sanık ya da şahidin yapacakları yemin de farklı idi.

ya tüzel kişilikler adına bir kimseye *yemin tevcihi*, bu şahsın yeminden *imtina* ya da *redd-i yemin hususunda* hak ve sorumlulukları hukuken belirlenir.⁵ Günlük konuşmalarda geçen yemin ise farklı bir mahiyete sahiptir.

Batı'da ve Osmanlı'da Hükümdar Yeminleri

Avrupa Devletleri'nde Yemin

Yemin ve tahlif, her devlet için siyasî istikrarın ahlâkî güvencesi sayılmıştır. Hükümdar yeminleri farklı biçimde gelişmiş, yemin merasimleri taç giyme törenlerinin vazgeçilmez bir safhası olmuştur. Bazen de hükümdarlar, yeminlerini teyiden tekrarlamak zorunda bırakılmışlardır.⁶

Geçen asırlarda Avrupa'da yapılan ve Osmanlı Devleti tarafından dikkatle izlenen yemin törenlerinden bazıları şunlardır: 1850 yılı başlarında, dönemin Prusya kralı tahta çıkarken büyük bir yemin merasimi düzenlenmiştir.⁷ Avusturya ile Macaristan devletleri birleştiğinde ise, Viyana'daki merkezî kabinenin dışında, Peşte'de bir Macar hükümeti tesis edilir. Mart 1867'de, Peşte'de göreve başlayacak Macar Bakanlar Kurulu'nun yemin merasimine katılmak isteyen Avusturya İmparatoru da bu şehre gider,⁸ törende bizzat bulunur.⁹

⁵ Osmanlı hukukunda bu husus, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*'de gerekçeli olarak ifadesini bulmuştur (BOA, İ.DUİT, nr. 91/52, 6 S 1293/3 Mart 1876).

⁶ 1790 yılında İsveç veliahtının kral hakkında gizli bir tertibatı olduğuna dair yayılan şâyia üzerine; İsveç kralı ahaliye hitaben, bunun asılsız olduğu ve veliahdın taahhüt ettiği hususlardan dönmeyeceğini yeminle teyid eden bir beyanname yayınlamıştır (BOA, C.HR, nr. 67/3310, 15 L 1162/28 Eylül 1749).

⁷ BOA, HR.TO, nr. 28/24, 8.2.1850. Prusya'da parlamenterler de yemin etmekte, meclisteki törenlere yabancı diplomatlar davet edilmekte, bu törenler, zaman zaman diplomatik krize yol açmakta idi. Mesela, Mayıs 1860'da Rusya'nın Berlin'deki ortaçlık ataşesi Kont Dunten'in Prusyalı bir mebusun yemini esnasında ayağa kalkmaması büyük tartışmalara yol açmıştı (BOA, HR.SYS, nr. 7/6, 24.5.1860).

⁸ BOA, HR.SYS, nr. 156/80, 12.3.1867.

⁹ 1878 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i işgal ettiğinde, Viyana hükümetinin silah altına aldığı Boşnaklar üzerindeki baskısı tarafları bir-

Ocak 1886'da Madrid'de yapılan İspanya hükümeti naibesi kra-
 liçenin yemin merasimi¹⁰ ilgi ile takip edilir. Prens Ferdinand, Ağus-
 tos 1887'de, Almanya'da Meclis-i Umumî âzâsı huzurunda törenle
 imparatorluk yemini eder.¹¹ Almanya imparatorunun vefatından üç
 ay sonra düzenlenen cenaze merasimi ve yeni imparatorun yemin tö-
 reni, 1888 Haziranı'nda Berlin'deki Osmanlı sefiri tarafından İstan-
 bul'a rapor edilir.¹² Sefir, 10 Temmuz 1888 tarihli raporunda,¹³ *Alman-
 ya imparatoru ve Prusya kralı* unvanlarıyla taç giyen II. Guillaume'un
 önce Almanya, iki gün sonra Prusya Parlamentosu'ndaki tahlifini ay-
 rıntılı olarak nakleder. "*Parlamentoların açılışı, 1871 yılında Almanya
 Parlamentosu'nun dönem açılışı gibi fevkalâde surette vukubulmuştur*",
 diyen sefir; imparatorun anayasa gereği iki mecliste de *resmen tahlif*
 edildiğini kaydeder.

birine düşürmüştü. Bosna-Hersek'te güvenliğin sağlanması gerekçesiyle bazı Müslü-
 man askerlerin Avusturya ordusuna ilhakını müteakip; Bâbü'lî'den, Aralık 1881'de
 bu askerlerin dinî ibadetleri ile yemin törenlerinin taahhüt altına alınması için Vi-
 yana kabinesine ihtarda bulunması istenmiştir (BOA, MV, nr. 225/11, 19 M
 1299/11 Aralık 1881).

¹⁰ BOA, Y.A.HUS, nr. 187/101, 21 R 1303/27 Ocak 1886.

¹¹ BOA, Y.A.HUS, nr. 205/71, 25 Za 1304/15 Ağustos 1887.

¹² BOA, Y.A.HUS, nr. 214/88, 9 L 1305/19 Haziran 1888. Alman Parlamentosu ve
 Landtag üyeleri, imparatorun yemin töreni sebebiyle, toplantıya özel olarak davet
 edilmişlerdir (BOA, HR.SYS, nr. 17/15, 18.6.1888).

¹³ II. Guillaume'un 7 Temmuz 1888 tarihli konuşmasından alınan bazı ifadeler, im-
 paratorun izleyeceği iç ve dış politikanın yanı sıra tahlifine dair ayrıntıları da ih-
 tiva etmektedir. Şöyle ki: "sizi buraya davet edişimin yegâne sebebi, ceddimin it-
 tihaz ettiği meslek-i imparator ve kral sıfatıyla sâlik olmaya karar verdiğimi Alman
 ahalisine ilân içindir. Bu meslek, muasırlarımın emniyet ve îtimadını ve Alman
 ahalisinin tamamının ve ecnebilerin güven ve hürmetini kazanmaktır... Alman-
 ya imparatorunun en önemli görevleri, askerî ve politikaca dışarıdan devletin gü-
 venlik ve âşâyışini temin etmek, içeriden memleket kanunlarının uygulanmasına
 nezaret etmekten ibarettir. ... anayasa hükümleri gereği, memleket kanunlarına
 Almanya İmparatorluğu'ndan ziyade Prusya Kralı sıfatıyla katılmam gerekirse de,
 her iki cihetle de mesaimizi düzenlemek Cenâb-ı Hâkk'ın avn ü dinâyetine ve mil-
 letimizin askerî kuvvetlerine emniyet ve îtimadım berkemâl olmakla, müteveffa
 iki imparatorun kumandaları altında savaşarak kazandığımız şeyi bir süre için mu-
 melat-ı sâlimkârâne ile muhafaza ve tahkîme muvaffak olacağımız inancındayım"
 (Gös. yer).

1894 yılında, Rusya'da Çar Aleksandr Aleksandroviç'in vefatı üzerine veliaht Nikola Aleksandroviç tahta geçmiştir. *Biat resmi* için Saint Sinod üyeleri ile Âyân Heyeti, Adliye Nazırı'nın davetiyle fevkalâde toplantıya çağrılır; resmî törenden sonra yeni çar, kilisede, başrahip tarafından tahlif edilir. Biat töreni yapılırken, Katolik mezhebinden bulunanlar Saint Katerin Katolik Kilisesi rahibi, Protestan mezhebi mensupları Notredam Hastanesi rahibi tarafından mezheplerine uygun birer merasimle tahlif olunurlar.¹⁴ Avrupa'da, Ağustos 1900'de düzenlenen İtalya kralının yemin merasimi ise, buradaki Osmanlı sefiri vasıtasıyla İstanbul'a¹⁵ hülâsa edilir.

Sırbistan'da Obrenoviç hanedanından Aleksandr'ın 11 Haziran 1903'te muhalifleri tarafından katlini müteakip Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı tesis edilmiş ve 1918 yılına kadar sürecek yeni bir dönem başlamıştır. 15 Haziran 1903 günü toplanan Sırp Parlamentosu, bu esnada Cenevre'de bulunan Petar Karacorceviç'i kral ilan etmiştir. Parlamento ayrıca, yürürlükteki 1901 Anayasası'nın yerine 1889 Anayasası'nı yeniden düzenleyerek, 18 Haziran 1903'ten itibaren uygulamıştır. 25 Haziran günü meclise gelen Petar Karacorceviç, Âyân ve Vekiller Meclisi üyeleri ile metropolit ve saraydan hazır buluanların önünde, 1889 Anayasası'na riayet edeceğine dair yemin etmiştir. Yeminden sonra Sırp milletine bir beyanname ile hitabeden kral, daha sonra Belgrad'ın büyük meydanlarından birinde askeri kıtaların düzenlediği resmî geçite katılmıştır.¹⁶

¹⁴ BOA, Y.A.HUS, nr. 316/71; Gülden Sarıyıldız "Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, yıl 1/2002 (sayı 1), s. 264, dn.: 48.

¹⁵ BOA, Y.A.HUS, nr. 409/63, 16 R 1318/13 Ağustos 1900.

¹⁶ Ayşe Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırlar (1878-1918)*, İstanbul-Eylül 2013, s. 152, 164.

Tanzimat Öncesi Dönem

Osmanlı Padişahlarının Yemini

Biat ve Kılıç Kuşanma

Bir İslam hükümdarının devlet başkanlığını kabule *biat* denir.¹⁷ *Biat* kelimesinin İslam hukukundaki karşılığı, *elele tutuşup ahidleşmek*'tir. Bunun İslam dünyasındaki ilk uygulaması, *Akabe Biati*¹⁸ olarak bilinir. Daha sonra halifelerin, *Ahd-ü Misâk*'ın devamı için *biat yemini* yaptırıldıkları görülmüştür. Siyasî ıstılahda *biat*, “*bâdemâ, seni kendime ulü'l-emr tanıdım, ahkâmı şer'iyye ve kanuniyyeye ve menâfi-i mülk-i devlete muvafık olan her bir emir ve nehyine itaat ederim*”¹⁹ diye, ahdetmektedir. *Biat* merasimlerinde, halifeye önce devlet erkânı, sonra ricâlden kimseler *biat* ederlerdi. *Biat*'ın şekline gelince, merasim esnasında, zamanla ordu kâtibinin herkesi ismiyle davet ederek birer birer yemin ettirdiği bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nde cülûs münasebetiyle gerçekleşen *biat* merasimleri ile *taklid-i seyf*²⁰ de denilen *kılıç kuşanma* merasimleri, bir nevi

¹⁷ *Türk Hukuk Lügatı*, Ankara 1998, s. 37.

¹⁸ *Akabe Biati*'ni hazırlayan şartlar Yesrib'de gelişmiştir. Yesrib, yani Medine, biri kuzeyden gelen Yahudiler, diğeri güneyden gelen Evs ve Hazrec adlı Arap kabilelerinin rekabet ettikleri bir yerd. Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki ihtilâf ve rekabet, İslâmın ilk devirlerinde hâlâ devam ediyordu. Hz. Muhammed (S.A.V.)'in peygamberliğinin 11. yılında Hazrec kabilesinden bir grup, hac maksadıyla Mekke'ye gelmiş; Mina ile Mekke arasındaki Akabe mevkiinde yapılan bir toplantıda, Medine'den gelenlerden birkaçı, peygambere, “biz aralarında kin ve düşmanlık olan iki kabileyiz. Senin sayende Allah'ın iki kabile arasındaki düşmanlığa son vereceğini ümit ediyoruz” demiş; Yesrib'e döndüklerinde kabilelerini İslâm'a davet ederek, birçoğu Müslüman olmuşlardı. Ertesi yıl, *Birinci Akabe Biati* gerçekleşti. Akabe'ye gelerek Resûlullah'a *biat* edenlerin arasında Ubeyd bin Sa'lebe'nin kızı Afrâ da bulunduğundan, buna *Kadınlar Biati* da denilmiştir (*Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 1 (Hz. Muhammed Devri), Redaktör: H. Dursun Yıldız, İstanbul 1986, s. 247-249).

¹⁹ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (OTDTS)*, I (İstanbul 1983), s. 228-229; Avşar, *agm.*, s. 30.

²⁰ Abdurrahman Şeref Bey, “*Biat ve Taklid-i Seyf Merasimi*”, *Sabah*. 17 Za 1336/24 Ağustos 1918, nr. 10334; Avşar, *agm.*, s. 27-29. Ayrıca, kılıç merasimi hakkında, bkz.: Arzu Tozduman Terzi, “*Sultan Abdülaziz'in Kılıç Kuşanma Merasimi*”, *Osmanlı'nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, haz.: Feridun M. Emecen-İshak Keskin-Ali Ahmetbeyoğlu, II (İstanbul 2013), s. 465-484.

yemin töreni olarak görülmüştür. Bununla beraber, padişahların kılıç kuşanırken yemin ettiklerine dair sarih deliller mevcut değildir. Kılıç kuşanma geleneğinin ilk defa ne zaman başladığı da tam olarak bilinmemektedir.²¹ Son vak'anüvis Abdurrahman Şeref Bey, kadim geleneğe uyularak törenlerin Topkapı Sarayı'nda yapıldığını; V. Murad ve V. Mehmed (Reşad) dönemlerini emsal göstererek, *emniyet ve âsâyişin el-verişli olmadığı zamanlarda merasimin Bâb-ı Seraskeri'de gerçekleştiğini*²² kaydeder.

Ahidnameler

Batıdaki emsallerine benzeyen hükümdarlık yeminleri Osmanlı devlet hayatında da mevcuttur. Ancak, Osmanlı padişahlarını Avrupalı hükümdarlardan ayıran en önemli özellik; bu yeminleri, Türk-İslâm kültür ve gelenekleri doğrultusunda yapmış olmalarıdır.²³

Osmanlı bürokrasisinde yemin ve tahlif oldukça eski bir uygulamadır. Osman Gazi'den başlayarak ilk hükümdarların, tahta çıktıkları

²¹ Bazı kayıtlarda, ilk defa II. Murad'ın Bursa'da Emir Şemseddin Mehmed Buhari'den kılıç kuşandığı söylenir (İsmail H. Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 189-200). Rivâyete göre, İstanbul'un fethini müteakip Fatih Sultan Mehmed'e, Hazret-i Peygamberin mihandarı Hâlid ibn-i Zeyd Ebâ Eyyüb-i Ensârî'nin türbesinin bulunduğu Eyüp'te, Ak Şemseddin tarafından kılıç kuşatılmıştır. Bundan sonra Osmanlı padişahlarının aynı yerde kılıç kuşanmaları gelenek haline gelmiştir (Abdülkadir Özcan, "Kılıç Alayı", TDVİA, XXV (Ankara 2002, s. 408-410; Terzi, *agm.*, s. 465 vd.).

²² Mesela 1861'de Sultan Abdülaziz'in cülusu münasebetiyle düzenlenen merasim geleneğe uygun yapılmıştır (Bu merasimi hâvi Divan-ı Askeriye'den mazbata gönderilmesine dair tahrirat: BOA, HR.MKT, nr. 382/92, 24 Z 1277/3 Temmuz 1861). Meşrutiyet'in ilânını müteakip V. Mehmed'e (Reşad) yapılan biat merasimi de bugün İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu Harbiye Nezareti'nde icra edilmiş, aynı günün akşamında şehirde gösterişli bir alay düzenlenmiştir (BEO, nr. 3455/259065, 22 Za 1326/16 Aralık 1908, birleştirme nr.: 259017, lef 1-2).

²³ Osmanlılar yalnız Avrupalılar'a ahidname vermemiş; Osmanlı ve diğer Anadolu Türk Beylikleri arasında da ahid geleneği yaşatılmıştır. Bunlardan biri, Karamanogulları tarafından 1437'de Osmanlılar'a verilen ve *Ahidnâme*, *Sevgend-nâme* ya da *Musalâha* diye bilinen belgedir (Alaaddin Aköz, "Karamanoğlu II. İbrahim Bey'in Osmanlı Sultanı II. Murad'a Vermiş Olduğu Ahidnâme", *AÜ DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24/38 (Ankara 2005), s. 73).

rında yemin ettiklerine dair elimizde belge yoksa da, daha önce ifade edildiği gibi, İslam devletlerindeki *biat* ve *kılıç kuşanma* geleneğinin Osmanlı saltanat müessesesinde devam etmesi, yemin usulünün varlığını düşündürmektedir.

Otantik belgelerde açıkça görüldüğü üzere, kuruluş döneminden başlayarak ecnebilere verilen ve Türk tarihine kapitülasyon adı altında geçen her çeşit imtiyaz, hükümdarlar tarafından *yemin/ahd* suretinde bahşedilmiştir. *Ahd*'in hem *yemin*, hem de *kesin söz verme* anlamı vardır. Yemin *ahd*'in dinî ve kutsî yönünü, söz verme ise, ahlâkî tarafını teşkil eder.²⁴ Bunun içindir ki, 19. yüzyıl başlarına kadar şartları tek taraflı olarak belirlenen imtiyazlar, *ahidname* (*uhûd-ı atika* veya *imtiyazât-ı mahsûsa*)²⁵ adı altında tanınmışlardır. Daha sonra akdedilen imtiyazların hükümleri karşılıklı pazarlıkla tayin edildiği halde, *ahd/ahid* kelimesi burada da kullanılmış ve bahis konusu anlaşmalara, *muahedename* denilmiştir.

Osmanlı hükümdarları, yine kuruluş döneminden başlayarak fethettikleri ülkelerin gayrimüslim ahalisi ve ruhanî temsilcilerine, muhtevasında yemin formülleri bulunan bazı güvenceler vermişlerdir. Mesela Fatih Sultan Mehmed, Bosna fethini müteakip 1478'de bölgedeki Latin papazlarına gönderdiği fermanında,²⁶ yeminle beraber şu taahhütlerde bulunmuştur: “Yeri ve göğü yaratan Allah hakkı için, Peygamberimiz Muhammed Mustafa (S.A.V.) hakkı için, mushaf hakkı için, 24.000 kûsûr peygamber hakkı için ve kuşandığım kılıç için en ağır yemin ile yemin ederim ki, bu hususlara mevzu olan rahipler, benim hizmetime ve benim emrime itaatkâr olduğu müddetçe hiç kimse tarafından kendilerine muhalefet edilmeyecektir”. Fermanında geçen *kılıç kuşanma* ve *yemin* tâbirlerinin ya-

²⁴ İttifak hükümlerini (*Allah ile İsrailoğulları arasında yapılan ahdin hükümleri*) ihtiva ettiğiinden Musevilik ve Hristiyanlığın mukaddes kitaplarına *Ahd-i Atik* ve *Ahd-i Cedid* denilmiştir. İslâm devletinin hakimiyeti altında yaşamak üzere kendileriyle anlaşma yapılan gayri müslimler için *ehlü'z-zimme* yerine *ehlü'l-ahd* tâbiri kullanılmıştır (Abdurrahman Küçük, “Ahid”, *TDVİA*, c. 1 (İstanbul 1988), s. 532-533).

²⁵ Ayrıntılı bilgi için, bkz.: Mübahat S. Kütükoğlu, “Ahidname”, *TDVİA*, c. 1 (İstanbul 1988), s. 533 vd..

²⁶ Avşar, *agm.*, s. 27.

nı sıra, Osmanlı bürokrasisinde kullanılan *biat* kelimesi, saltanat kurumunun işleyişi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.²⁷

Devlet Memurlarının Padişaha Sadakat ve Göreve Bağlılık Yemini

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilânından önce, II. Mahmud, bir taraftan merkezî otoriteyi güçlendirmek; diğer taraftan, ileride Tanzimat bürokrasisini hazırlayacak bir ıslahat anlayışıyla her alanda yenilikler yapmıştı. Padişah, 1807'de âyânlarla imzaladığı *Sened-i İttifak* vasıtasıyla merkezî yönetimin keyfilğini nispeten sınırlıyordu. Yedi maddelik bu belge ile padişah, *âyâna emniyet*; âyân da *padişah'a sadakat* vadedmiştir.²⁸

II. Mahmud döneminde ehliyetsiz kimselerin devlet hizmetine girmesi engellenmiş, rüşvetle mücadele edilmiş, memurların tahlifine önem verilmiştir. Padişah, 1838 tarihli bir hatt-ı hümayununda,²⁹ *muhtelif devlet memurlarının öteden beri tahlif edildikleri gibi bu defa da tahliflerini istemektedir*. Tanzimat Fermanı hazırlıklarının yapıldığı esnada, vezire hitaben kaleme alınan fermana göre, gerek dua, gerek muteber tahlif usulünün icrasıyla, *yemin-i Teâlâ'nın*, yeni yılın girmesiyle birlikte ve yine uygun bir vakitte yapılması ifade edilmiştir. Böylece, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye³⁰ ile Dâr-ı Şûrâ mensupları, Bâb-âlî'deki memurlar, vezirler, âyân ve diğer görevliler, davet edilmek su-

²⁷ Osmanlı hükümdarlarının yemin ihtiva eden sözleri, yalnız bir taahhüdü teyid değil, gerektiğinde tehdit suretinde sarf ettikleri de bilinmektedir. 1789'da, İngiltere'den getirilerek Tophane önünde demirlenen ve Tersane-i Hümayun adına satın alınmak istenen 31 zıra' uzunluğundaki bir fırkateyn için hazineye 40 kese akçe tahsis edilir. Kaptan Paşa'nın satışla ilgili bir tahriri üzerine, padişahın, "... *işbû İngiliz sefinesi alımsın, lakin İsveçli'nin bir adet savaş gemisi vardı, onu niçin almıyorsun? Onu dahî hemen alıp, bugün yerinden kaldırıp, Tersaneye rapt ettiresin ve Kaptan Paşa'ya da böylece emrim ifade oluna, tahlif ettirmeyesin...*" suretindeki hatt-ı hümayunu (BOA, HAT, nr. 16/705, 29 Z 1203/20 Eylül 1789) buna emsaldir.

²⁸ Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", *Belleten*, XXVIII/112 (1965), s. 603-622.

²⁹ BOA, HAT, nr. 479/23427.

³⁰ Bugünkü yargıtay ve danıştay kurullarının yetkilerini taşıyan bu meclis, II. Mahmut döneminde kurulmuştur (Karal, *age.*, s. 172).

retiyile Bâbîâli'de toplanacak, memuriyetleri icra ve ilân edilecektir. İlgililer, saat beş civarında Saray'da bulunarak Hırka-i Saadet Odası'na gidecek ve *vakt-i mes'ud hulûlünde* padişaha dua edeceklerdir. *Tahlif usul-ü muteberesi* Şeyhülislam tarafından icra edilecektir. Yemin-i Te-âli'ye dair padişahın irade-i seniyesi sadır olacağı zaman da, bu memurlar ve vezirin kendisi merkez memuriyetlerine gelerek Tanzimat-ı Hayriye'nin müzakeresine başlayacaklardır.

Devlet ve Halk: Müslüman ve Gayrimüslim Tebeanın Tahlifi

Osmanlı tebeası, kuruluştan Tanzimat'a kadar geçen dönemde çeşitle sebeplerle yemine davet edilmiştir. Halkın yemin muhtevası dinî inançlarına uygun olup, genellikle kesin bir formüle bağlanmamıştır. Bu dönemde, Müslüman ya da gayrimüslim tebea tahlif edilirken padişaha ve devlete bağlılıkları esas alınmış; bütün tebea, mensup olduğu dinî-mezhebî kurallara saygısını açıkça göstermiştir. Tanzimat'a doğru, yabancı diplomatik misyonun Osmanlı iç işlerine müdahale ederek, mesela adli sebeplerle tebeanın tahlifine müdahalede bulunduğu görülmüştür.

Mart 1806'da, dönemin Nemçe/Avusturya murahhası, *haklarında dâvâ açılanların birer yemin ile salıverilmelerinden* şikâyet ederek, *Osmanlı mahkemelerinin kanun ve kaidelere göre cereyanını*³¹ istemiştir. Bu talep, Batılı devletlerin, ileride yemin ve adalet konusunda Osmanlı idaresi üzerindeki baskılarını arttıracığına işaret etmektedir. Nihayet, özellikle Balkanlar'da, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından hemen sonra Batılı devletlerden yardım ve cesaret alan gayrimüslim Osmanlı tebeası bazı silahlı guruplar devlet aleyhinde *birlik ve zafer yemini* edeceklerdir. Mesela 1835'de Sırp çeteleri, Sırbistan'ın istiklâli, Hıristiyanlığın yükselmesi ve Müslümanlarla mücadele etmek amacıyla kurdukları komite ve çetelere katılan herkesi tahlif etmişlerdir. Bahsi geçen Sırp çetelerinin yemin metni şöyledir:³²

³¹ BOA, HAT, nr. 101/4012, 29 Z 1220/20 Mart 1806.

³² Sırp çetelerinin yaptığı yemin ve kasemin tercümesi sureti: BOA, HAT, nr. 1124/44942, 29 Z 1250/28 Nisan 1835.

“Teâmül-i îtikâd-ı Hristiyan ve kilise-i mukaddesemizin evlâdı gibi Hakk-ı Teâlâ’nın ve Hazret.-i İsa’nın ve ekâtüm-i? selâsenin ism-i şerîflerini yâd ederek yemin ve kâsem ederim ki, mezheb ve vatanıma iktiza eden sadakatte sâbit ve müttehim olub, vatanımızın serbestiyeti için cemî Hristiyan karındaşlarımla yeniden ve yekcihed olayım ve mezheb ve vatanımın hıfz ü himayeti için kanımı nihayet katresine varınca döküp vatanımın serbestiyeti için sair karındaşlarım ile beraber helâk olayım ve karındaşımın vatanıma ait bir hiyanetini tutarsam öldüreyim ve vatanımın serbestiyeti için sergerdelere ve bundan büyük olanlara her vechle itaat ve inkıyâd edüb, mezheb ve vatanım düşmanını def etmedikçe gerü bakmaya dönmeyeyim ve bir Hristiyan tarafı bize zulm ve gadr edenlerin aleyhlerine hücum ettiğini her ne zaman işitirsem onlara ben dahî silaha söyledüb cemî bildiklerimi benimle beraber gelmeye tahrik edeyim. Düşmanlarıma daima aynı tahkîr ve nefretle bakarak, vatanımı serbest ve düşmanlarımla külliyyen mağlup görmedikçe tüfengi elimden bırakmayayım ve mezhebimin düşmanlarıyla cenk ederek kanım döküp Hazret-i İsa aşkı için ya gâlib geleyim veyâhud şehîden helâk olayım ve hâsılı Hazret-i İsa’nın sureti önünde ber vech-i bâlâ ikrâr ve taahhüt eylediğim şeylerin cümlesine hıfz ü merimat eylemezsem helâkim saatinde, yâni âhîr nefesimde mezheb-i İseviyye’nin esrârından mahrum olayım”.

Bu yeminin sebep ve muhtevası, devlet hayatında başvurulmuş yeminlerden hayî farklıdır. Buna rağmen Osmanlı Devleti’nin, Tanzimat’ın ilânından çok daha önceleri, aralarında Sırlar’ın da bulunduğu gayrimüslim tebeanın yemin ve tahlifini hukukî esaslara bağladığı bilinmektedir. Kasım 1783’te, İstanbul Rum Patriği’nin, Hristiyanlar arasında anlaşmazlık çıktığı takdirde metropolidler tarafından yemin vermesine engel olunması için Bâbîâlî’ye sunduğu bir arzuhal³³ buna misal gösterilebilir. Aynı arzuhalde, Osmanlı’ya tâbi Ortodoks ruhani reislerinin, tahlif yetkisinin kullanılması hususunda aralarında anlaşamadıkları açıkça görülmektedir.

Hristiyan din adamlarının yeminlerine dair II. Mahmud dönemine ait 1822 tarihli bir hatt-ı hümayunda, papazların, sağ ellerini Hazret-i

³³ BOA, AE.SABH.I, nr. 35/2658, 29 Z 1197/25 Kasım 1783.

Meryem'in tasviri üzerine koyarak tahlif edildikleri kayıtlıdır. Beş kişinin huzurunda yapılmasına hükmedilen bu tahlif merasimlerinde okunacak yemin muhtevası ise şöyledir:³⁴

"Ektûm-ı? selâse üzre mu'tekid olan Hazret-i Hâkk'ın ism ü vahdâ-niyyetine yemin ve kasem ederim. Şöyle ki, ilâ âhirü'l-ömr şevketlû padişah-ı âlempenah efendimize kemâl-i sadâkat ve nihayet itaat ve inkıyâd ve hükümet-i müstaklesi üzre matlubu müstehikası te'diye ederek sadakat-i kâmilemden ser-i mâ inhirâf etmeyüb şevketlû padişahımıza olan fiilen ve kavlen zimem ü vâcibata kemâlile tarafımdan riâyet olunacağı ve gerek tayin olduğum mansıb ve gerek menâsıb-ı sâirede her nev'i eşhasdan fesad ve ihtilâle mâil olanların daima kemâl ü teyâkkuz ve intibâh ile tafahhuz ve taharrî ederek o makûle kimesne ihsâs olunur ise, derhal mansıbımda bulunan zâbitana teslim ve Devlet-i Âliyye'ye tahrire müsarâat edeceğimi tahkik edüb, işbû yemin ve kaseme tasnimde bulunan papasân ve bilcümle ruhâbin zümresini idhâl ederek, yemin-i merkûmun başka papasân ve metropolidan tarafından münhal olmaya ale'l-husus bi'l-iktiza ve sâir münâsebet ve niyyetle yemin edecek olur isem, yemin-i merkûm mevfü'n ve bî-vü'ud ve işbû yeminim mu'temed ve mâmu'l-ünbîh olub; şöyle ki, Devlet-i Âliyye'ye olan sıdk ü yeminim(in) hıfz ü riâyet-i kâmile için kanımı dahî nîran itmekle taahhüd eylediğimden başka, ahd ü yemin ettiğim mevâddan tecâvüz etmek hayâl edersem ektûm-ı? selâse ütikâdından sâkut ve Hazret-i İsa muhâlifim ve Hazret-i Meyrem (Meryem) ve Aziz Havâriyun'un lân ü lânetlerine müstehâk olarak lânet-i ebedî Hristiyan mezhebi vâfızilerinden ve Kilise-i Şarkî'nin hilâfında olanlardan ma'dud ve metropolidânın rütbesinden matrûd ve papaslık kafesinden sâkut ve nefsimden papaslık rütbesine nail olan sahte ve gayr-ı hâkîkî ola ve maiyyetimde icrâ-yı âyin-i ruhâbin ve papasân zümresinin ed'iyyesi kabul olunmaya ve Hazret-i İsa'nın indinde nifâkı zâhir olan havâriyûn zümresinden Yehûda ve Hristiyan mezhebinin re's-i vâfızin olan Edbos?'un giriftâr olduğu cezaya dîcâr olarak yed-i cemiyet ile Hristiyanlığı tesis eden pişvâyân-ı mezheb-i İsevîy-

³⁴ Osmanlı hükümetine sadık dört Rum papazının isminin yazılı olduğu ve bunların kendi mezhep ve âyinlerine göre yemin etmelerini nâtik kağıdın gönderildiği hakkında tahrirat: BOA, HAT, nr. 1159/45950 I, 29 Z 1237/16 Eylül 1822; HAT, nr. 1159/45950 K, 29 Z 1237/16 Eylül 1822.

ye'den lân ve lânet olunmuş olayım. Velhâsil bi'l-irâde ve bilâ-irâde fiilen ve kavlen ve hayâlen işbû yeminimden münderic uhûd ve şürûtdan ser-i mü inhirâf ederek Devlet-i Âliyye'ye olan sadâkat ve ubûdiyet-i kâmilemden rüçû' edersem mezheb-i İsevîyye'ye her türlü âyin ve farâziyatını inkâr etmiş olmak üzere yemin ve kalem ederek kendi hattımla tahrir ve sened itti-haz olunmak için işbû yeminimi Devlet-i Âliyye'ye arz ü inhâ ederim de-yû muharrer ve mastûrdur".

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan Kanun-ı Esasi'ye: Yemin ve Tahlif

Padişah Yemini

Tanzimat-ı Hayriye, 3 Kasım 1839'da Gülhane'de bir hatt-ı hü-mâyun şeklinde ilân edildi. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda, *mücerred dîn ü devlet ve mülk ü milleti ihyâ için vaz' edileceğinden, padişah tarafın-dan hilâfına hareket vuku' bulmayacağına ahd ü misâk olunup*,³⁵ rüşvetle mücadele ve devlet memurlarının tahlifi hususu da fermanda açıkça ifade edildi.³⁶

Fermanın ilânından bir gün sonra yeni yemin usulünün uygula-masına geçildi. Padişah, ferman muhtevasında yer alan *şerî kanunların harf be-harf icrâsına ve esas maddelerin fîrû'âtına dair bir danışma meclisi niteliği taşıyan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin oy çokluğu ile karara bağladığı hususlara izin vereceğine dair Kur'an-ı Kerîm'e el basarak yemin etti*.³⁷ Bundan sonra hatt-ı hümayun, Topkapı Sarayı'nda Hırka-i Şerîf Da-iresi'ne konuldu.³⁸ Tanzimat'ın ilânından sonra Mustafa Reşit Paşa, fermanın Rumeli ve Anadolu'da lâyıkıyla anlaşılması için ulemadan iki kişiyi, bu eyaletleri dolaşarak yeni prensipleri anlatmakla görevlen-dirdi. Ayrıca, *Tanzimat-ı Hayriye'nin tesisinden dolayı Osmanlı memleket-*

³⁵ 26 Ş 1255/ 3 Kasım 1839/Pazar günü Gülhane'de okunan Hatt-ı Hümayun'un Su-reti, *Düstur*, 1. Tertip, c. 1, s. 4-6.

³⁶ Aynı yer, s. 7.

³⁷ Karal, "Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda Batı'nın Etkisi", *Belleten*, XXVIII/112 (An-kara 1964), s. 581; Sarıyıldız, *agm.*, s. 253.

³⁸ Karal, *age.*, s. 171.

lerinde dağıtılacak miri emirlerde yemin usulünün de yer almasına karar verildi; taşrada dağıtılacak mirî emirlerin müsveddesi hazırlanarak,³⁹ padişahın onayına sunuldu.

Usûl-ü Tahlif

Padişahın yemin etmesinden sonra, vükelâ ve devlet ricâli de huzurda tahlif edileceklerdi. Vükelâ, ulema ve ricalin tahlif olunduğu gibi, devlete hizmet eden diğer şahıslara da yemin ettirilecekti.⁴⁰ Devlet erkânı Sadrazam'ın, ulemadan bazıları Şeyhülislâm'ın, askerî kumandan ve subaylar Serasker'in, maliye memurları ile Darphâne-i Âmir'e'de görevli Müslüman ve gayrimüslimler Darphâne-i Âmire Müşiri'nin; Bâbîali memurları Hariciye Nazırı'nın huzurunda yemin ederek göreve başlayacaklardı. Pâyitahttaki ulema ve vekiller Saray'da Hırka-i Saadet Odası'nda toplanarak tahlif edileceklerdi. Ayrıca, hususî bir Ceza Kanunnâmesi⁴¹ düzenlenecek ve kanunlara uymayanlar rütbe ya da makamına bakılmaksızın cezalandırılacaklardı. Diğer taraftan, halen Hazine'den maaş almayan memurlar maaşa bağlanacak, *şer'an menfûr olan rüşvet* tamamen yok edilecekti. Devlet memurlarına tebeanın zararına olmayan küçük hediye ve bahşişlerin verilmesi, rüşvet maddesinin dışında tutulacaktı.⁴²

³⁹ BOA, İ.DH, nr. 4/167, 1 N 1255/8 Kasım 1839; nr. 5/207, 22 N 1255/29 Kasım 1839.

⁴⁰ BOA, İ.DH, nr. 4/167 (Bkz.: Ek 2).

⁴¹ İlk defa II. Mahmud döneminde 1838 yılında yürürlüğe konulan Ceza Kanunnamesi'nin büyük bir kısmı memurların görevlerine ve rüsvete ayrılmıştı (Erdoğan Keleş, "Tanzimat Döneminde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler (1839-1858)", *AÜ DTCTF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24/38 (Ankara 2005), s. 261).

⁴² Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*, Ankara 1969, s. 276; Sarıyıldız, *agm.*, s. 253. Yasak olmasına rağmen, memurlar, *hediye-i mu'tedile* adı altında rüşvet alıp vermeye devam etmiş; devlet, bunlarla mücadele için bazı önlemler almıştır (Bkz.: Enver Ziya Karal, "Rüşvetin Kaldırılması İçin Yapılan Teşebbüsler", *Tarih Vesikaları*, I (1941), sayı 1, s. 45-65). Tebeanın şikâyetine sebep olan her hareket izleniyor, suçlu bulunanlar cezalandırılıyorlardı. Mesela, halkın yağma yaptıkları gerekçesiyle zaman zaman şikâyet ettiği Giraylar'ın da tahlif edildikten sonra serbest bırakıldıkları görülmekte idi (Cengiz Giray ve adamlarının halktan bir şey almadıklarının ye-

Memnû Hediyeler ve Tahlif Nizâmı

Devlet, 1846 yılında bütün memurların yetki ve sorumluluklarını tayin eden umumi bir talimatname yayınladı.⁴³ Üç yıl sonra, 1849'da Meclis-i Vâlâ rüşvet meselesini geniş surette müzakere ederek bir mazbata hazırladı; bu mazbata, Sultan Abdülmecid'in 11 Aralık 1849'da Bâbîâli'yi ziyareti esnasında huzurunda toplanan mecliste okundu. Hediyeler, rüşvet ve yemin meselesini hukukî bir nizama bağlamakta kararlı olan devlet, bunun üzerine kısa zamanda, *Hedâyâ-yı Memnû'a ve Tahlif Nizâmı* adı altında bir yönetmelik düzenleyerek, ilân etti. İlânı müteakip Sultan Abdülmecid, hukukî zaruret olmadığı halde önce kendisi yemin etti; sonra, meclis-i umumîde bulunanlar padişahın iradesi gereği Kur'an-ı Kerîm üzerine tahlif edildiler.

Nizam'a göre, *Yüce Allah'ın adını zikrederek yaptıkları yeminlere sâdik kalmayanlara dindar nazarıyla bakılmayacak ve hak ettikleri surette cezalandırılacaklardı.* Rüşvet alıp-verenler hakkında yürürlükte bulunan ceza kanunlarında değişiklik yapılacaktı. Henüz bir görevde bulunmayan vezir, ulema ve ileri gelenlerin bir memuriyete tayin edilinceye kadar yemin etmeleri gerekmiyordu. Fakat, *ahd-i umûmî* niteliği taşıyan bu yönetmeliğin hükümlerine onlar da uyacaklardı.⁴⁴

Mülkiye Memurları ve Ulemanın Tahlifi

Mülkiye memurları için hazırlanan yemin metninde, memurun, padişaha ve devlete sadakatten ayrılmayacağı, hiçbir şekilde rüşvet almayacağı, padişahın iradesiyle yasaklanmış hediyeleri kabul etmeyeceği, mirî emvale zarar vermediği gibi başkasına da zarar verdirmeyeceği, gerekmedikçe devlet hazinesinden harcama yaptırmayacağı,⁴⁵

min ve şartla temin edildiğine dair tahrirat: BOA, C.DH, nr. 56/2762, 29 Z 1255/4 Mart 1840).

⁴³ BOA, İ.DH, nr. 1287/101280, 19 R 1266/4 Mart 1850.

⁴⁴ Sarıyıldız, *agm.*, s. 255-256.

⁴⁵ Kezâ, malî işlerde görevli memurlar, bilhassa güvenilir kimseler arasından seçiliyor, muhtelif hazinelerin evrakı ve bu kurumlarda istihdam edilenler titizlikle izleniyorlardı (Hazine-i Hâssa tahlif varaklarına ait defter: BOA, HHd, nr. 28768, 21 Z 1314/23 Mayıs 1897).

açıkça gerekmiyorsa hatıra binaen memur istihdamına ihtiyaç göstermeyeceği gibi hususlar sıralanmıştır. İlmîye mensuplarının yemin metninde, mülkiye memurlarının yemin muhtevastaki bazı maddeler aynen tekrarlandıktan sonra, şer'î işlerin uygulanması, yetim hakkının şer'î hükümlere uygun surette muhafazası, mutâd olandan başka kimseden fazla para alınmayacağına dair teminatta bulunmaktadır.

Askerî Sınıfın Tahlifi

Askerî sınıf için düzenlenen yemin metnine gelince, onlar da padişaha ve devlete sadakat gösterecek; rüşvet ve hediye konusunda diğer memurlar gibi sorumluluk üstlenecek; ayrıca, askerî kanun ve nizamaya uygun hareket edeceklerdi. Emir ve yönetimleri altındaki askerlerin tayinat, elbise ve diğer mühimmatlarını daima iyi bir surette muhafaza edecek, bunları telef etmeyecek ve ettirmeyecek; hiçbir suretle irtikâba meyletmeyecek; subay ve erlerden, rütbe terfii ve zabıtlığı hak edenler bu haklarını kötüye kullanmayacaklardı. Askerî sınıf mensuplarının nerede yemin edecekleri de hükme bağlanmıştı. İstanbul'da bulunan hassa askerleri ve nizamiye ümera reisleri Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de, Tophane-i Âmire ve Tersane ümerâsıyla zabıtları kendi meclislerinde; taşradaki ordularda görev yapanlar askerî meclislerde yemin edeceklerdi. Askerî kalemlerde görevli memurlar ile reisleri bağlı buldukları meclislerde tahlif olunacaklardı.⁴⁶

Tahlif Mahalleri ve Taşrada Yemin

Gülhane Hatt-ı Hümâyunu'nun ilânı ve İstanbul'da padişah ile devlet ricalinin yemin etmelerinden sonra vilayet, sancak ve kaza merkezlerinde görevli devlet memurlarına yemin ettirildi.⁴⁷ Bu arada, İstanbul'da yürürlüğe giren tahlif yönetmeliğinin taşradaki liva ve kazalarda lâyıkıyla uygulanması için bir talimatname hazırlanarak, mahallî yöneticilere gönderildi. Rüşvete karşı tahlif usulünün getirilmesinin

⁴⁶ Sarıyıldız, *agm.*, s. 257.

⁴⁷ Karal, *Gülhane Hatt-ı Hümâyunu*, s. 581.

doğrudan padişahın iradesiyle vuku' bulduğu ve hediye alma yasağı her yerde duyuruldu.⁴⁸

Yönetmelik gereği, taşrada vali, mutasarrıf ve kaymakamlar buldukları yerlerde, *edâ-yı salâvat* için toplandıkları mevkide veya benzeri geniş bir mahalde tahlif edileceklerdi. Yemin törenine, o yerin diğer mülkî âmirlerinin yanı sıra defterdar, mal müdürü, kâtip ve meclis üyeleri katılacaktı. Tören esnasında yüksek bir yere Kelâm-ı Kadîm konulacak; tahlif, mülkiye memurları için hazırlanan usule uygun yapılacaktı. Şerî hakim ve müftüler ulemaya mahsus surette yemin edeceklerdi. Yemin meclislerinde ulema, meşâyih, hatipler, eşrâf ve halktan isteyen herkes hazır bulunacaktı. Kaza müdürleri, naib ve meclis üyeleri mensubu buldukları eyalet liva meclislerine davet edilerek tahlif olunacak; yemin törenleri kaza halkına önceden ilân edilecekti.⁴⁹

Dikkate değer başka bir husus, yeminlerin defterlere kaydedilmesidir. Tahlif Nizamı'na göre, bir yemin merasiminden sonra yeminin nerede ve nasıl yapıldığı, kimlerin tahlif edildiği defterlere yazılacak,⁵⁰ tahliften sorumlu yönetici tarafından onaylanan defter payitahta gönderilecek, İstanbul'da çıkan hususî bir gazetede yayınlanarak, saklanmak üzere Meclis-i Vâlâ'ya havale edilecekti.⁵¹

Tahlif Nizamı taşrada her yere aynı zamanda ulaşmamıştır. Yönetmeliğin geç geldiği yerlerden biri, Hüdâvendigâr vilayeti olur. Valilik, Mart 1850'de talimatnameyi Meclis-i Kebir'e havale etmiş, meclis üyeleri ve halk kararı büyük bir memnuniyetle karşılamışlardır. Valiliğin ifadesiyle, Bursa'da düzenlenen yemin merasimleri çok eski bir mâbed olan Cami-i Kebir (Ulu Cami)'de yapılırdı. Yeni Tahlif Nizamı gereği yapılan kase merasimlerinin ilki yine Cami-i Kebir'de düzenlenmiştir. Vâza mahsus kürsü üzerine bir Kur'an-ı Kerîm konulmuş, birçok meclis âzâsı ile mal memuruna İstanbul'dan gön-

⁴⁸ BOA, İ.DH, nr. 1287/101280, 19 R 1266/4 Mart 1850.

⁴⁹ Sarıyıldız, s. 258.

⁵⁰ BOA, A.)M, nr. 1/65.

⁵¹ BOA, İ.DH, nr. 1287/101280, 19 R 1266/4 Mart 1850.

derilen hususî yemin metni yüksek sesle okunarak, aynen tekrarlanmıştır. Bu törende, memurların bir kısmı hakim ve müftü tarafından tahlif edildi. Valilik makamı, onbir kişilik bir heyet tarafından mühürlenerek onaylanan merasim tutanağını hükümete gönderdi. Tutanağı düzenleyenler Hüdâvendigâr Eyaleti Meclis Reisi Süleyman Nâzım, meclis âzâsından birkaçı, şer'î hakim, birinci ve ikinci kâtipler idi.⁵²

Bu dönemde, memurlar şu sözlerle yemin etmişlerdir: “*Padişahıma her hâlde sadakat ve istikamet ile hizmet edip, hiçbir vakit de hıyânet etmeyeceğime ve Talimat’a muvafık hareket edip, her halde himâyet-i ahalice dikkat eyleyeceğime ve gerek mal müdürü ve gerek emvâl-i ahali hakkında bir gûne irtikab eylemeyeceğime ve kimseden rüşvet ve hediye almayacağıma ve her hususta hakkaniyet üzere hareket ile hiçbir tarafı himâye ve gadr suretinde olmayacağıma Taâlâülâzım ve Billâülkerim*”.⁵³

Müdürler ve meclis âzâlarının yeminlerine dair nizamnamenin ilgili makamlara tebliği üzerine, mesela Karesi sancağı ve Göküyük kazası meclis üyeleri 8 Kasım 1848’de tahlif edilmiş; taahhütlerini bildiren bir mazbata⁵⁴ düzenlenerek Bâbîâlî’ye gönderilmiştir. 15 Kasım 1849’da, Rumeli’de, Manastır vilayetine bağlı Ohri’deki bütün kazaların naib, müdür ve kadılarının tahlifinden sonra, her kazanın mazbata ve mahzarları⁵⁵ toplanmış, yine hükümete gönderilmişti. Fakat, taşrada ortaya çıkan bazı anlaşmazlıklar, kısa süre sonra Bâbîâlî’yi yeni kararlar almaya sevkedecektir. Nihayet hükümet, 1 Şubat 1850’de, yemin merasimlerinin her yerde, tahlif edilen kimselerin bağlı bulunduğu meclislerde yapılması⁵⁶ gerektiğini beyan etmiştir.

Asker ve sivil bütün memurların yemin muhtevası ve şartları zamanla değişir. 1856’da Maliye Nezareti, taşradaki karantinalara tayin edilecek müdürlerin Meclis-i Muhasebe’de yemin ettirilerek kefaletle

⁵² Aynı yer.

⁵³ BOA, A.)M, nr. 1/65.

⁵⁴ BOA, A.MKT, 158/21, 11 Z 1264/8 Kasım 1848.

⁵⁵ BOA, A.)DVN, 53/77, 29 Z 1265/15 Kasım 1849.

⁵⁶ BOA, İ.DH, nr. 208/12051, 18 Ra 1266/1 Şubat 1850.

bağlanmalarını teklif eder. Sadaret makamı bu teklifi, 29 Temmuz 1856'da Mâbeyn-i Hümâyün'a arz etmiş; 30 Temmuz 1856 tarihli padişah iradesiyle⁵⁷ öneri aynen kabul görmüştür. Uygulamadaki yenilikler bunlarla sınırlı kalmaz. Mesela 1863'te, taşra karantina müdürlüklerine seçilen memurların tahlif ve kefaletlerinin Meclis-i Sıhhiye tarafından yapılmasına⁵⁸ karar verilir.

Sultan Abdülaziz Dönemi

Sultan Abdülaziz, cülüsundan hemen sonra, 2 Temmuz 1861'de, Sadaret makamına bir hatt-ı hümâyün gönderir. Padişah, Vezir Mehmed Emin Paşa'ya hitabeten kaleme alınan bu fermanında, bir taraftan tanzimatın esaslarına uyacağı güvencesini veriyor; diğer taraftan, herkesin kanunlara saygılı davranmasını beklediğini bildiriyordu. Sultan Abdülaziz'in muhtelif talimat ve teminatını beyan eden fermanı özetle şöyle idi:⁵⁹

“Bilcümle tebea-i saltanat-ı seniyezimin istihsâl-i refah ve rahatların(nın) âzâm-ı emelimiz olduğunu ve bu emniye-i hayriyenin husulü ve kâffe sekene-i memâlik-i mahrûsemizin te'min-i can ve ırz ve malları zımnında te'sis edilmiş olan kavânin-i esâsiye-i adliye(nin) tarafımızdan tamamen te'kid ve te'yid kılındığını cümleye ilân ederim. ...umûr-ı şer'îyeye ziyâdesiyle dikkat olunması matlûb-ı kat'imizdir. Kanun ve mevzuata herkes tarafından tamamıyla uyulması, buna uyanların mükâfatlandırılacağı gibi, hilâfında bulunanların da cezalandırılacakları muhakkaktır. Bütüin memurların bu istikametle hizmet ve sadakat göstermeleri ... evâmîr-i müekkide-i şâhânemizdendir. ... kara ve deniz askerlerimiz de her hâl ve mahalde muhafaza-i nizâm ve intizâma dikkat etmeleri kat'i irâdemizdir”.

Gayrimüslim Osmanlı Tebeasının Tahlifi

Tanzimat öncesinde olduğu gibi, Tanzimat döneminde de Osmanlı tebeası Hristiyan ve Museviler'in tahlifi, mensubu buldukları ce-

⁵⁷ BOA, İ.MVL, nr. 357/15662, 26 Za 1272/29 Temmuz 1856.

⁵⁸ BOA, MVL, nr. 856/100, 1280/1863.

⁵⁹ *Düstur*, 1. Tertip, c. 1, s. 14-15.

maatin ruhanî reisleri tarafından yapılmıştır.⁶⁰ *Gülhane Hatt-ı Hümayunu*'ndan 17 yıl sonra, 1856'da ilân edilen *Islahat Fermanı*'nda⁶¹ da yemin maddesine yer verilmiştir. Buna göre, gayrimüslim tebeanın birbiri arasında ticaret veya cinayete dair vukubulacak muhtelit davaları ilgili divanlara havale edilecek, bu divanlar tarafından toplanacak meclisler aleni olacağından, davalı ile davacının göstereceği şahitler de ifadelerini daima kendi âyin ve mezheplerine göre yapacak, yani bir yeminle tasdik edeceklerdir.⁶²

Islahat Fermanı'nın ilânından önce ve sonrasına dair birkaç misal vermek gerekirse; mesela, Şubat 1854'de, Heybeliada Rum Mektebi öğrencilerinden bazılarının, ellerinde bulunan Osmanlı aleyhtarı zararlı kitaplardan dolayı sorgulanırken, kendilerine *İncil-i Şerif* üzerine yemin ettirildiği bilinmektedir.⁶³ Ocak 1856'da, Girid adası Hristiyan ahalisinden yemin ettirilmesi gerekenler, despotlar tarafından tahlif olunmuşlardır.⁶⁴ Aralık 1857'de, Yanya'da bulunan Hristiyan tebeanın adli davalarında, eskiden olduğu gibi *din ve âyinleri üzerine yemin ettirildiği*⁶⁵ belgelerle sabittir.

⁶⁰ Mesela Rum Patrikhanesi bu dönemde yalnız Osmanlı tebeası Ortodokslar'a değil, aynı zamanda Ortodoks mezhebine mensup ecnebilere müdahale etmekte idi. Mart 1840'da, İstanbul'da ecnebi parası olup *riyal* denilen kara kuruşun 100 paradan fazlaya alınıp-satılması yasaktı ve bu yasağa uymayanların cezalandırılması gerekiyordu. Patrikhane, Rus esnaftan emre itaat etmeyenleri davetle kendilerine yemin ettirmiş; bu gibi usulsüzlüğe devam edecek olanları aforozla tehdit etmiştir (Rum Patriği Prokopios'un takrirî: BOA, C.DRB, nr. 48/2370, 29 Z 1255/11 Mart 1840).

⁶¹ *Düstur*, 1. Tertip, c. 1, s. 11 (Fermanın tamamı için, bkz.: Aynı yer, s. 7-14).

⁶² Gayrimüslimler arasında ortaya çıkacak hususî davalarda, iddia sahibi isterse, dava, patrikleri, ruhanî reisleri veya meclislerine havale edilecektir. Fermana, Ceza ve Ticaret Kanunları ile muhtelit divanlarda yapılacak yargılama sonunda verilecek hükmün, "*hukuk-ı insaniye'yi hukuk-ı adalet ile tevkif kabîlinden*", Osmanlı memleketlerinde kullanılan dillerden biriyle neşr ve ilân edilmesine imkân tanımıştır (Gös. yer).

⁶³ Heybeliada Rum Mektebi öğrencilerinin sorgulanmasına dair mazbata tercümesi: BOA, HR.MKT, nr. 70/94, 6 Ca 1270/4 Şubat 1854.

⁶⁴ BOA, A.MKT.MHM, 82/94, 14 Ca 1272/22 Ocak 1856.

⁶⁵ BOA, HR.MKT, nr. 220/14, 29 R 1274/17 Aralık 1857.

Gayrimüslim Osmanlı tebeasının tahlifi hakkındaki temel prensipler, mensup oldukları cemaate mahsus nizamnamelerde de açıkça beyan edilmiştir. 21 Mart 1865 tarihli irade-i seniye ile yürürlüğe giren *Hahamhâne Nizamnâmesi*'nin⁶⁶ ilk faslı, *hahambaşı seçilecek şahısta aranan vasıflarla, seçim esasları ve tahlife tahsis edilmiştir*. Bu faslın 4. maddesi hahambaşı tayiniyle ilgili olup; nizamnamede şöyle açıklanmıştır:⁶⁷ “*Hahambaşı tayin edilecek zât Dersaadet'te ise, meclis-i umumî tarafından birkaç kişi; taşrada ise, hususi dâvetçi vasıtasıyla dâvet edilerek Hahamhâne'ye geldiğinde, kaymakamın ve meclis-i ruhânî ve cismânînin huzurunda, Devlet-i Âliyye'ye, millet-i Mûsevviye'ye ifâ-yı sadâkat ve Millet Nizamnamesi'nin menâfi-i icrâsına dikkat etmeyi ve ettirmeyi alenen taahhüt ve kasem ettiğinde, bahis konusu kaymakamın memuriyeti sona ererek, hahambaşı olacak şahıs, Bâbiâli'den vuku' bulacak dâvet üzerine padişahın huzuruna kabul edilecek, resm-i memuriyeti icrâ ve Bâbiâli'ye gelerek ilân edilecektir*”.

İstanbul Ermeni Patriki'nin seçimi ve atanmasına dair nizamname de hahambaşılar için hazırlanan nizamnameye benzemektedir. Bu yönetmeliğin 4. madde muhtevasında,⁶⁸ patrik tayin edilen kimseye seçim sonucunun tebliği, kaymakamın görevinin sona ermesi, padişah huzuruna kabulleri ve Bâbiâli'nin tayin olunan patriğin memuriyetini ilân etmesi hususları hahambaşılar ile aynı suretle gerçekleşmektedir. Buna göre, *patrik taşrada ise, dâvetnameyi alarak Patrikhane'ye geldiğinde başkiliseye gidecek, meclis-i umumî huzurunda devlete ve millete sadâkatini bildirecekti*. Yeni patriğin, *resm-i kasem'i alenî* esnasında, “*Millet Nizamnamesi'ni tamamen uygulayacağıma sahîhan sarf-ı intizâra dikkat ettiğimi*

⁶⁶ *Düstur*, 1. Tertip, c. 2, s. 962-975. Faslın ilk maddesinde, hahambaşılarının Osmanlı Devleti tebeasından, memuriyetinde iyi hizmetleriyle tanınmış, ortalama 30 yaşını doldurmuş ve 70 yaşını geçmemiş; devlet tarafından verilen emirlerin *vasta-ı tefvîzi* olarak devletçe ve milletçe her bakımdan güvenilir ve sadık kimseler olmaları gerektiği beyan edilmiştir (Aynı yer, s. 962).

⁶⁷ Gös. yer, s. 963.

⁶⁸ *Düstur*, 1. Tertip, c. 2, s. 938-961. Nizamname'nin birinci maddesine göre, hahambaşılardan farklı olarak, patrik seçilecek şahsın 35 yaşını tamamlamış olması istenmektedir (Aynı yer, s. 938-940).

huzûr-ı Rabbâni'de ve meclis-i millet muvâcehesinde alenen taahhüt ederim", demesi gerekiyordu.

Tanzimat döneminde, Rum Patrikhanesi'nin işlerini ıslah etmek üzere Patrikhane'de toplanan bir komisyon, patrik seçimi ve tayini ile ilgili umumî bir nizamname hazırlamıştır.⁶⁹ Bu nizamnamenin birinci faslındaki 13. maddede,⁷⁰ *usûl-ü kadîmi üzere* seçim sonucunun tebliği, tahlif usulü, padişah huzuruna kabul ve yeni patriğin tanınmasında Bâbîâlî'nin rolü ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Nizamname muhtevâsından, Osmanlı Devleti'nin, Rum Patrikleri'nin şahsiyet, görev ve sorumlulukları ile devlete sadakat hususunda hahambaşı ve diğer patriklere nispeten daha titiz davrandığı; tahlif meselesini de aynı titizlikle takip ettiği anlaşılmaktadır.

Nizamname'ye göre,⁷¹ *"Patrik bulunan şahıs Şark Kilisesi'nin büyük bir ruhânî reisi olmaktan başka, Fatih Sultan Mehmed Hân tarafından ihsan edilip, sonra gelen büyük sultanlar tarafından takdîr ve ifâ ile padişah tarafından te'kid buyrulmuş imtiyazları hâvi olan berât-ı âlişân'da yazılı bütün hususların icrâsına me'murdur. Bu cihetle, hususi durumda Osmanlı saltanatının vâsita-i tefvîz ahkâmı bulunduğundan, patrikliğe seçilecek zât, madde-i sâbıkada (12. Madde) beyan edilen sıfatları câmi olmakla beraber, seçimini tasdîk edecek olan saltanat-ı seniyye'nin emniyet-i kâmile sine şâyân olması ve ruhânî cihetten başka ahvâlde de ehliyet-i kâmile olarak usul-ü kavânîne vâkıf ve bütün milletin îtimâdını kazanmak için her bakımdan bu makâma lâyük olacak evsâf ve heyet-i zâtiye ile muttasıf bulunması ve pederinden beri asl-ı saltanat-ı seniyye'den olması elzemdir"*.

I. Meşrutiyet'in İlânı ve Kanun-ı Esasi'de Yemin

Gülhane Hatt-ı Hümâyunu ile taahhüt edilen ve 1849'da nizamna bağlanan yemin uygulaması zamanla ihmal edilmiş; II. Abdülha-

⁶⁹ *Düstur*, 1. Tertip, c. 2, s. 902-937.

⁷⁰ Göş. yer, s. 904.

⁷¹ Aynı yer, s. 905 vd.

mid döneminde ise, yeniden önem kazanmıştır. 1876'da tahta çıkmadan önce, Meşrutiyet'i ilân ederek, bir anayasa hazırlatacağına dair söz veren II. Abdülhamid, cülûsunu müteakip vaadini yerine getirmiştir.⁷²

23 Aralık 1876 tarihinde yürürlüğe giren Kanun-i Esasi'nin⁷³ 46. maddesi, *Meclis-i Umûmî* üyelerinin yemine tahsis edilmiştir. 25'i padişah tarafından tayin edilen Meclis-i Âyân ve seçimle göreve gelen 120 kişilik Meclis-i Mebusan'dan meydana gelen *Meclis-i Umûmî* üyeliğine seçilebilme şartlarından bazıları Osmanlı tabiiyyetinde bulunmak, başka bir devletin hizmetinde görev yapmamak, köle durumunda olmamak ve Türkçe bilmek idi. Üyelik yemini Türkçe olarak icra edilecekti. Meclisin açılışında, Sadrazamın huzurunda tahlif olunacak âzâdan açılış gününde hazır bulunamayanlar, anayasaya uygun surette daha sonra yemin edeceklerdi. Kanun-i Esasi'nin tahlife dair 46. Madde hükmünün tamamı şöyle idi.⁷⁴

⁷² II. Abdülhamid, Kanun-ı Esâsi'yi tasdik ve ilân eden 24 Aralık 1876 tarihli hatt-ı hümayununda, Osmanlı Devleti'nin bir süredenberi güç kaybetmesinin iç işlerinde tebeanın güvenliğiyle ilgili meselelerden doğduğunu; Abdülmecid Hân zamanında ıslahat yapılarak Tanzimat Hattı'nın ilân edildiğini, Kanun-ı Esasi'nin Tanzimat'ın âsâr-ı hayriyesi'nden olduğunu, beyan eder. Sultan Abdülmecid'i "muhyî-i devlet" unvanıyla yâd eden padişah, "milletimizin tamami-i-i sa'âdet hâline zâmin olan böyle bir netice-i mes'ûdeyi 'ahd-i saltanatımıza ta'lik etmiş olduğundan Cenâb-ı Hâkk'a 'azîm hamd u teşekkürler ederim", der. II. Abdülhamid, fermanında, "Kanun-ı Esasi muhtevası hilâfet-i kübrâ-yı İslâmiye'ye, saltanat-ı seniyye-i Osmaniye'nin hukukuna, Osmanlılar'ın hürriyet ve müsâvâtına, vükelâ ve memurinin mes'uliyet ve salâhiyetine, Meclis-i Umûmî'nin hakk-ı vukûfuna, mehâkimin istiklâl-i kâmiline, muvâzene-i maliyenin sıhhatine, idare-i vilâyâtça hukuk-ı merkezîyeti muhafaza ile beraber tevsî'i mezuniyet usulünün ittihazına müteallik olup, bunlar ise ahkâm-ı şer'i şerife ve mülk-ü milletin bugünkü kaabiliyet ve ihtiyacatına mutabıktır", diyerek; vezirine, "Avn-i Hakk'a ve imdâd-ı ruhâniyet-i Cenâb-ı Peygamberiye istinâden işbû Kanun-ı Esâsi'yi kabul ve tarafınıza gönderdim; ilâ mâ'şallahü Teâlâ memâlik-i Osmaniye'nin her cihetinde düstürü'l-amel olmak üzere ilânıyla, aynı gün uygulamaya başlanması", talimatını verir. Fermanı, "Cenâb-ı Hâk mülk-ü milletimizin sa'âdet haline çalışmaların mesâisini teşvik buyura", sözleriyle tamamlar (BOA, Y.EE, nr. 71/38).

⁷³ Kanuni Esasi'nin bütünü için, bkz.: *Düstur*, I. tertip c. 4, s. 4-20.

⁷⁴ Gös. yer, s. 2-3; Suna Kili, *Türk Anayasaları*, İstanbul 1982, s. 15.

“Meclis-i Umumi âzâlığına intihâb veya nasbolunan zevât, meclisin yevm-i küşâdında, Sadriâzâm huzurunda ve o gün hazır bulunmayan olur ise, mensub hey’et müctemi’ olduğu hâlde reisleri huzurunda zât-ı hazret-i padişahîye ve vatanına sadâkat ve Kanuni Esâsî ahkâmına ve uhdesine tevdi olunan vazifeye riâyetele, hilâfından mücânebet eyliyeceğine tahlîf olunur.”⁷⁵

Ancak padişah, bir süre sonra Meclis’i kapattı, anayasayı geçici olarak yürürlükten kaldırdı, merkezî otoriteyi şahsında topladı, önemli makamlara güvendiği kimseleri atadı. Bununla beraber, devlet hayatında zamanla ihmal edilmiş bulunan yemin maddesine büyük önem veren II. Abdülhamid, Osmanlı bürokrasisine, bu defa, *memurların siyaseten tahlifi usulünü* getirdi.

II. Abdülhamid, 15 Kasım 1888 tarihli bir iradesiyle, Şeyhülislâm Es’ad Efendi’den, *devlet memurlarının tahlifi* meselesini gizlice müzakere etmesini istemişti. Şeyhülislam, aralarında Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, meşihat müsteşarı, fetva emini ve evkaf-ı hümayun müftüsünün de hazır bulunduğu bir heyet kurarak, meseleyi müzakereye açtı. Daha sonra, heyetin tespit ettiği hususlar bir mazbatada toplanarak, hazırlanan yemin tasarısıyla birlikte Mâbeyn-i Hümayun’a sunuldu.⁷⁶ Bu mazbatada, *padişah tarafından göreve tayin edilecek her sınıf memurun suç işlemeden önce siyaseten yemin ettirilmesinin meşru’ ve yeminin o gün için belki çok gerekli olduğu; padişah şeriatın hem kaza, hem de siyaseten hâmesi bulunduğundan, İstanbul dahil bütün Osmanlı memleketlerinde küçük-büyük ayrımı yapmadan, zaptiye neferi ve gümrük kolcusuna kadar askeriye, mülkiye ve ilmiye sınıflarından bütün memurları ihtiva etmesi gerektiği; yemin hususu dinî bir nitelik taşıdığından saygı ve hürmet gösterilmesi; ayrıca, güvenilir bir heyetin huzurunda icrâsı*” öneriliyordu. Padişah, bahsi geçen heyetin görüşlerini onaylamakla beraber, yemin muhtevasında bazı değişiklikler yaptı ve buna göre bir fetva

⁷⁵ Âyân ve Mebusan Meclisi üyelerinin yemin metni: BOA, Y.EE Kâmil Paşa Evrakına Ek, nr. 89-34/3332. Âyân ve Mebusan Heyetleri Dahili Nizamnamesi (BOA, A.DVN.MKL, nr. 17/16, 19 Z 1296/4 Aralık 1879).

⁷⁶ BOA, Y.EE, nr. 78/69.

hazırlanmasını istedi.⁷⁷ II. Abdülhamid'in ilânına onay verdiği yemin metninin son hali şöyle idi:⁷⁸

"Memuriyetimin usûl u fîrû'unun icrâsında vechen mine'lvücih hıyânet etmeyeceğime ve bu yolda tahkikan ve te'vilen bi'z-zât veyâ bi'l-vâsita hiçbir vechile irtişâ ve hiçbir kimseden bir şey irtikâb etmeyeceğime ve din ü devletime ve metbû'ı muhafhâmım şevketlû, mehâbetlû Sultan Gazi Abdülhamid Hân-ı Sâni Efendimiz Hazretleri'ne aslâ hıyanet etmeyeceğime ve dâ'imâ sıdk ü istikametle hizmetten ve din ü devletimin menâfi'ini cansipe-râne muhâfazadan çekinmeyeceğime Vallâhi".

Nihayet, Şeyhülislâm Ahmed Es'ad Efendi, memurlara siyaseten yemin ettirilmesinin meşrû' olduğuna dair bir fetva hazırladı.⁷⁹ Bu fetva üzerine, Osmanlı devleti hizmetindeki memurlara istisnasız yemin ettirilmesinin İslâmîyete ve maslahata muvafık olduğuna işaret edilerek; vilayet ve sancakların tamamına, padişahın iradesi gereği emir ve talimatname gönderildi.⁸⁰ Yeni tahlif usulünün istisnasız her yerde uygulanması istenmekle beraber, ileride yayınlanacak çok sayıda emir ve talimatnameden, uygulamada bazı güçlükler çekildiği anlaşılmaktadır.

Aralık 1894'de, devlet dairelerinin tamamında, memuriyete ilk defa atanmaların tahlifi istenir. Mesela 12 Aralık 1894'de, maarif memurlarına uygulanacak tahlif töreni⁸¹ hakkında gerekli makamlara

⁷⁷ Padişah, metinde geçen *metbu'ı muhafhamıma* ifadesinden sonra *Abdülhamid-i sâni* kelimelerinin yer almasını, son fıkradaki *din ü devletimin menâfi'ini cansiperâne muhafazadan çekinmeyeceğime* ibaresinin de yazılmasını uygun görmüştür (BOA, Y.EE, nr. 78/69, 18 Ra 1306/22 Kasım 1888 tarihli mazbata; Sarıyıldız, s. 260-261).

⁷⁸ BOA, Y.EE, nr. 78/69, 23 Ra (1)1306/27 Kasım 1888.

⁷⁹ Fetva sureti şöyledir: - *Bu mesele beyanında, e'imme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki, İmâmü'l-Müslimîn hâfiz-ı kavâ'id ve ahkâm-ı din vefkakahâ'llâhu Ta'alâ dâima bicirâişşerîâtü'l garrâi'l-metîn hazretlerinin sunûf-ı ilmiye ve askeriyeye ve mülkiyeden bi'l-cümle me'mûrîn-ı saltanat-ı seniyyeyi kable's-subûti't-töhma siyâseten tahlif etmeleri meşrû olur mu, beyân buyrula. - El-cevâb: Allâhu Ta'alâ-i a'lem olur. Ketebehü'l-fakîr Üryânî-zâde Ahmed Es'ad ufîye anhumâ* (BOA, Y.EE, nr. 78/69, 25 N 1306/25 Mayıs 1889; Sarıyıldız, a.g.m., s. 261).

⁸⁰ BOA, Y.MTV, nr. 118/14.

⁸¹ BOA, MFMKT, nr. 239/25, 13 C 1312/12 Aralık 1894.

tebligatta bulunulmuştur. Bu arada, ilk tayinlerinde yemin eden asker ve sivil devlet memurlarının atandıkları bazı yeni görevlerde bir defa daha tahlif olunmamaları için bazı önlemler alınır. Mesela Nisan 1895'te, Bağdat Maarif Müdürlüğü'ne, *zabitlik yemini yapan askerî mullimlerin tahliflerine gerek olmadığı* bildirilir.⁸²

Sadaret'ten Seraskerlik makamına da tahlifle ilgili bazı tebligat yapılmıştır. Seraskerlik, askerî okullardan mezun olan subaylara diplomalarını vermeden önce yemin ettirmekte; alaydan yetişenler ise, uhdelerine subaylık rütbesi verilmeden önce tahlif olunmakta idiler.⁸³ Bu durumda, henüz yemin etmemiş komutan ve subayların kademeli olarak tahlifleri gerekiyordu.⁸⁴ Meseleye bir çözüm yolu arayan Seraskerlik, nihayet bunların da *terfileri esnasında yemin etmelerini* uygun görmüş; hususa dair Sadaret'e yapılan teklif kabul edilmişti.⁸⁵

1895'te, tahlif edilen memurların defterlere kaydına devam edildiği⁸⁶ görülmektedir. 1898'de, *padişaha sadakatle hizmet edileceğine dair bir yemin metni*,⁸⁷ resmî dairelerde tahlifin hangi esaslar dahilinde devam ettiğini göstermektedir.⁸⁸ 15 Haziran 1903'te, *tahlif usulünün*

⁸² BOA, MFMKT, nr. 255/49, 14 L 1312/10 Nisan 1895.

⁸³ BOA, DH.HMŞ, nr. 17/6, 4 R 1321/30 Haziran 1903.

⁸⁴ BOA, Y.MTV, nr. 118/14; Sarıyıldız, s. 262.

⁸⁵ Aynı dönemde devlet, askerlerin tahlifine de gereken önemi vermiş; güvenlik bakımından stratejik mevkilerde kurduğu birlikleri sıkı bir denetime tâbi tutmuştur. Mesela Mart 1893'te, 4. Ordu Müşiri Mehmed Zeki Paşa ile Yaver-i Ekrem Şakir Paşa arasındaki bir yazışmaya göre, Sivas vilayeti dahilinde meskun bulunan Karapapak taifesinden kurulu 48. Hamidiye Süvari Alayı'na mahsus neferlerin kayıt ve tahrir suretiyle resmî tahlifleri yapılmış; çekilen bazı fotoğrafları Mâbeyn-i Hümâyün'a sunulmuştur (BOA, Y.EE, nr. 139/35).

⁸⁶ BOA, HHd. nr. 31653, 27 C 1313/15 Aralık 1895.

⁸⁷ BOA, Y.PRK.M, nr. 4/65, 29 Z 1315/21 Mayıs 1898.

⁸⁸ Osmanlı bürokrasisinde ve halk arasında *Arnavut muahedesi/Arnavut yemini* (Mirdita Malisörleri ile Debre Müslümanları arasında besa/Arnavut yemini üzerine Tîmes'in neşriyatı: BOA, HR.SYS, nr. 151/7, 20.5.1920) diye bilinen ve II. Abdülhamid döneminde yaygın surette bahsi geçen bir yemin de *besa*'dır. Rumeli hadiseleri esnasında padişah, Arnavutlar'ın yoğun olarak yaşadığı şehir ve kasabalarda, gerektiğinde *besa*'ya başvurarak asayiş ve güvenliği bu yolla sağlamaya çalışmıştır (İpek sancağında eşraf ve ulemeden müteşekkil komisyon teşkili ile devlet menfaati için umumî bir besa akdi yapılacağına dair tahrirat: BOA, DH.MKT, nr. 2164/75, 21 N

istisnasız bütün memur ve müstahdemine teşmîli hakkında yeni bir padişah iradesi⁸⁹ çıkartılır. Bu irade-i seniyye ile devlet memurlarının tayin edildikleri zaman yapılması kararlaştırılmış ve yürürlükte olan tahlif usulünün; padişahın emriyle, bütün devlet dairelerince, hangi sınıf ve mertebeden olursa olsun bütün memur ve müstahdemlere taim ve teşmîli istenir. Yemin ve tahlif gittikçe daha yaygın bir hüviyet kazanırken, özellikle adlî kurumlarda hususî önem arz etmektedir.

16 Haziran 1888 Tarihli Ta'lim-i Usûl-ü Tahlif

Tahlif usulünün talimi *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*'de ayrıntılı olarak yer almıştır.⁹⁰ Buna göre, bir *davaliya yemin verdirmek gerekiyorsa*, bu şahsa, *davanın görüldüğü mahkemede veya mahkeme tarafından gönderilen naib huzurunda, hasmı da hazır bulunduğu halde yemin ettirilir*di. Hakim veya naib meseleyi tasvir ederek, “*bu hususa yemin eder misin?*” diye davaliya soru yöneltir, o da “*evet, ederim*” dedikten sonra, hakim, yeminin şekli ve keyfiyetini tasvir ederek *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*'nin 1744. maddesi hükmünce “*Vallâhi*” ifadesiyle, *Allah-ü Teâlâ Hazretleri'nin ismine kasem ettirirdi*. “*Vallâhi*” yerine, “*Billâhi*” veya “*Tallâhi*” denilmesi de câiz olurdu. Osmanlı mahkemelerinde Farsça yemin edilebildiği gibi; Türkçe, “*Allah'a and içerim*” tâbirleri de yemindir.

Mahkemede, *davacının iddiasına rağmen davalının inkâr ettiği husus her ne ise, onun üzerine yemin verilmesi* gerekirdi. *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*'nin 1748. maddesine göre *iddia ve inkâr edilen husus davalının kendisi veya başkasının fiili ise*, bu fark yeminde ifadesini bulurdu. Bir yemin sebebe veya hâsıla, yani *davacının hâsil-ı davası üzerine* olur; bu suretle ya-

1316/2 Şubat 1899; kezâ, İpek, Kalkandelen, Prizrin, Priştine, Mitroviçe ve Seniçe havalisinde asker ve eşrafın bir araya gelerek *besa*'ya dahil olacaklarına dair akdi imzaladıkları: BOA, DH.ŞFR, nr. 232/51, 12 Şu 1314/6 Mart 1899). Ancak Rume-
li'de, bazen de halk, hükümete karşı *besa* suretiyle ittifak ve isyan etmiştir (BOA, HR.SYS, nr. 152/55, 24.9.1912).

⁸⁹ BOA, İ.HUS, nr. 106/86, 19 Ra 1321/15 Haziran 1903; *Düstur*, 1. Tertip, c. 7, s. 1039.

⁹⁰ *Düstur*, 1. Tertip, c. zeyl 1, s. 18-21.

pılan yemin iki kısma ayrılırdı. Şöyle ki, *davacının davasıyla, davalının fikirlerine bakılır*; eğer davacı *cihet-i beyan etmeksizin hak veya Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin 1678. maddesi hükmünce mülk-ü mutlak davası* edip de, davacı da onun bu *davasını inkâr* ederse, *hâsıla yemin* verilirdi.⁹¹ Eğer davacı, *cihet-i beyân ederek bir hak veya mülk-i bîsebeb* dava edip, bu da davacının *hâsıl-ı davasını inkâr* ederse, yine *hâsıla yemin* verilir. Fakat, davalı *cihet veya sebebi inkâr* ederse, o zaman *sebebe yemin* verilirdi. *Ta'lim-i Usûl-ü Tahlif*te, bunlara dair birçok örnek verilmektedir.⁹²

Ruhbanın Tahlifine Dair Adli Mevzuat

Şer'i mahkemelerden ayrı olarak nizamiye mahkemelerinin kurulması, yabancı devletlerin gayrimüslim Osmanlı tebeasını himaye iddiaları ve zaman zaman yargıya açıkça müdahaleleri, ruhbanın tahlifi meselesinin önemini bir kat daha arttırmakta idi.

1890'da, rahiplerin mahkemelerde şahitlik etmesi için diğer bireyler gibi yemin etme zorunluluğu bulunuyordu.⁹³ Aynı yıl, ruhban ve hahamların yemin usulüne dair bir kanun layihası hazırlandı.⁹⁴ Sadaret makamının 25 Eylül 1890 tarihli bir tahririne göre bu layiha, Rum ve Ermeni Patrikhaneleri'nin bazı isteklerini incelemek üzere Adliye ve Mezahip Nazırı'nın başkanlığında kurulan komisyon tarafından düzenlenmişti. Layihanın konu başlıkları ruhban ve hahamların tahlifleri, hukuk ve ceza maddelerinden dolayı tutuklanmaları, nihayet mahkeme esnasında istisnai muamele görmeleri olarak sıralanıyordu.

⁹¹ Redd-i yemin ticaret mahkemelerinde uygulanıyordu. 1875'te, *Divân-ı Ahkâm-ı Adliye Kitabı'nın* yayınlanmasına kadar ticaret mahkemelerinde uygulanan *redd-i yemin* usulünün hukuk mahkemelerinde de uygulanmasına karar verildi (BOA, A.MKT, nr. 478/23, 8 Ra 1292/14 Nisan 1875). Sonraki tarihlerde yeminle ilgili başka düzenlemeler yapılmıştır. Mesela, Ocak 1912'de, nüfus idarelerinde kayıtlı kimlik bilgilerindeki tashih-i sîn (yaş değişikliği) davalarında şahitlerin yemin etmesinin gerekmediğine hükmedilmiştir (BOA, DH.HMŞ, nr. 17/57, 16 M 1330/6 Ocak 1912).

⁹² Gös. yer, s. 20-21.

⁹³ BOA, HR.TO, nr. 14/46, 11.6.1890.

⁹⁴ BOA, BEO, nr. 4571/342792, 2.8.1337/3 Mayıs 1919, birleştirme nr. İD/82.

Asıl mesele, ceza mahkemelerinin uygulamaya konulduğu tarihten başlayarak, ruhban ve hahamların ceza maddelerinden dolayı şahit sıfatıyla mahkemeye davet edilmeleri halinde, diğer bireyler gibi yemin etmekten çekinmeleri; bu durumda mahkemeyi işgal etmiş sayıldıklarından, uygulamanın kolaylaştırılmasından ibaretti. Sonunda, gerek hukuk işleri ile ceza davalarına bakan adli birimler; gerek, istin-tak dairelerinin isteği üzerine tahlifi gereken ruhbanın, mensup olduk-ları patrikhane, metropolidhane, murahhashane veya hahamhanede ve âyinlerine uygun surette yemin ettirilmeleri amacıyla bir nizamiye fıkrası hazırlandı. Fıkra hükmünde, bu kurumların, ruhbanın tahlif edilip-edilmediğini tezkireyle ilgili makamlara bildirmesine de yer ve-riliyordu. Yine fıkra muhtevasında, eskiden olduğu gibi, ruhban sını-fının, mensubu bulunduğu patrikhane, metropolidhane, murahhasha-ne veya hahamhanede tutuklanması; daha sonra, mahkemelerden gönderilmesi gerekli celb müzekkerelerinin, İstanbul'da iseler haham-hane veya patrikhaneden, taşrada iseler, mesela metropolidhane veya piskoposhane vasıtasıyla tebliğine hükmediliyordu.⁹⁵

Aralık 1896'da yapılan yeni Ermeni Patriği'nin yemin merasimi⁹⁶, ilgili nizamnamelere uygun olarak gerçekleştirildi. Ocak 1897'de, bazı Ermeni mahkumlarının yemin ve kefaletle serbest bırakılmaları⁹⁷ yine yeni nizamnameye göre cereyan etti. Ancak, Osmanlı bürokrasisinde tahlif, özellikle gayrimüslim tebeadan bazı diplomatların imtiyazlı bir mevkiye yükseltilmeleri sebebiyle, devletler arası münasebetlerde za-man zaman tartışmalara sebep oldu.

Yabancı Devletler Nezdinde Görevli Osmanlı Tebeası Gayrimüslimler ve Yemin Mükellefiyetleri

11 Ocak 1903 tarihinde kaleme alınan ve Sadaret makamından Adliye Nezareti ile diğer bazı nezaret ve resmî dairelere gönderilme-

⁹⁵ Aynı yer.

⁹⁶ BOA, Y.A.HUS, nr. 363/1, 1 B 1314/6 Aralık 1896.

⁹⁷ Meseleye dair Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da okunan hususî bir zabıt varakası: BOA, MV, nr. 90/72, 29 B 1314/3 Ocak 1897.

si istenilen bir buyruldu müsveddesinde,⁹⁸ devlet memurlarının tahlifi ve yabancı devletler nezdinde görevli Osmanlı tebeası gayrimüslimlerin yeminlerine dair birtakım tespitlerde bulunmaktadır. Belgede, “*bütün devlet memurları padişahımıza sadâkatten ayrılmayacaklarına ve kendilerine verilen memuriyetlerin ilânı esnasında, bununla mükellef olduklarının da ilâvesi zaten kararlaştırılmış olduğundan, istisnasız tahlif edilmelerinin padişahın irâde-i seniyyesine muvafık ve maslahattan olduğu*”, kaydedilmekte; Adliye Nezareti’nin buna göre uygulama yapması ve padişahın emrinin diğer dairelere de bildirilmesi istenmektedir.

Emir muhtevasında, Bâbiâli ile aralarındaki bir mesele üzerine padişahın huzuruna çıkartılmış olan Avusturya sefirinin, daha önce Midilli adasında Avusturya konsolosluğu görevinde bulunduğu bildirilmekte; bu sefirin, Osmanlı tebeasından bir Rum’un Avusturya hizmetinde iken sefarete vâki yeminiyle ilgili bazı ifadelerini nasıl naklettiği de beyan edilmektedir. Burada sefir, kendi devletinin kurallarına göre “*Avusturya imparatoruna karşı yeminli bulunan bir memurun hata yapmıyacağı*”nı, söylemekte; bahis konusu Rum memurun da, “*Avusturya Devleti tebeasından olmadığı halde Avusturya hizmetinde bulunduğundan, Avusturya imparatoruna karşı yemin etmiş ve yeminini muhafaza etmekte olmasıyla müeyyed bulunduğu*” sözlerine eklemektedir.⁹⁹ Başka bir ifadeyle sefir, hizmeti dolayısıyla, Osmanlı tebeasından birinin kendi imparatoruna yaptığı bağlılık yemininin, bu şahsın tâbi bulunduğu devlet ve hükümdarına sadakatinden öncelikli olduğunu açıkça belirtmekte idi.

⁹⁸ BOA, BEO, nr. 1975/148054, 12 L 1320/12 Ocak 1903, birleştirme nr.: 148054. Pusulada adı geçen kurumlar: Meşihat, Seraskeri, Bahriye, Şûrâ-yı Devlet, Hariciye, Dahiliye, Tophane, Evkaf, Maarif, Ticaret ve Nafia, Maliye, Rüsumat, Mekâtib-i Askeriye, Mülkiye Tekâüt Sandığı, Askeri Tekâüt Sandığı, Defter-i Hâkâni, Orman ve Maadin ve Ziraat, Hazine-i Hassa-i Şâhâne, Sihhiye, Divân-ı Muhasebat, Muhacirin Komisyonu, Memurin-i Mülkiye Komisyonu, Techizât-ı Askeriye Nezareti’dir (Gös. yer).

⁹⁹ Aynı yer.

1907'de Bâbîâlî üzerindeki ecnebi baskısı artmıştır.¹⁰⁰ Ekim 1907'de *adli memurların yemin usulü* hakkında Şûrâ-yı Devlet tarafından hazırlanan bir mazbata hükümete takdim edilmiştir.¹⁰¹ Meşrutiyet'in ikinci defa ilânından hemen önce, Müslüman veya gayrimüslim Osmanlı tebeasını ilgilendiren adlî düzenlemeler hız kazanmıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi

Padişah, Âyân ve Mebusların Tahlifi

Sultan II. Abdülhamid 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'i yeniden ilân etti. Meclis, otuz yıl sonra *Meclis-i Mebusan'ın İçtima'a Davet Edilmesi Hakkında İrade-i Seniye* ile toplantıya çağrıldı.¹⁰² “*Kanun-i Esasi'nin Mer'iyeti*” hakkında sâdir olup, Bâb-ı Âlî'de okunan 30 Temmuz 1908 tarihli hatt-ı hümayunla¹⁰³ anayasa yeniden yürürlüğe girdi. Osmanlı Meclisi, 1 Ağustos 1908'de, II. Abdülhamid'in Sadrazam Said Paşa'ya gönderdiği hatt-ı hümayunla açıldı.

Meşrutiyet'in ilânıyla beraber, devlet hayatında *memurların siyaseten tahlifi* tartışılmaya başlandı. Bazı yerlerde, bundan sonra memurlara

¹⁰⁰ 1907'de, özellikle Rumeli'de Vilâyât-ı Selâse (Manastır, Kosova ve Selanik) için adlî islahatta ısrar eden Avusturya-Macaristan ile Rusya, islahat şartlarını II. Abdülhamid'e zorla kabul ettirmişlerdir (Ayrıntılı bilgi için, bkz.: Güler Yarıcı, “Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)”, *ESBA*, 4/1 (Ocak 2013), s. 76-114).

¹⁰¹ BOA, Y.A.HUS, nr. 516/16, 5 N 1325/12 Ekim 1907.

¹⁰² Meclis-i Mebusan'ın 17 Aralık 1908'de açılması kararlaştırıldıktan sonra, vilayetçe yapılacak resmî törenin hazırlıklarına geçilmiştir. Törene, sivil ve asker devlet erkânı ve ricali, yerli basının ileri gelenleri, yabancı sefirlerin yanı sıra, yabancı basından tanınmış kimseler davet edilmişlerdir (BOA, AMTZ.SM, nr. 5/187, 20 Za 1326/17 Aralık 1908; BEO, nr. 3454/259039; BEO, 3455/259065. Kanun-ı Esasi'de beyan edilen Meclis-i Mebusan'ın toplantıya davet edilmesine dair yazı: BOA, BEO, 3362/252105, 24 C 1326/24 Temmuz 1908 (Dahiliye, nr. 252088). Meclis-i Mebusan'ın resmî açılışında hususî bir mahalle konulmak üzere Sultan II. Abdülhamid'e mahsus büyük bir sancak ile ay yıldızlı üç bayrak gönderilmesine dair tahrirat: BOA, BEO, nr. 3453/258934, 20 Za 1326/14 Aralık 1908).

¹⁰³ BOA, Y.EE, 71/94, 1 B 1326/30 Temmuz 1908.

yemin ettirilmeyeceği rivayetleri dolaşıyordu. Posta ve Telgraf Nezareti'nin 18 Kasım 1908 tarihli bir tezkeresinde, Meşrutiyet idaresinin *istihsal ve tesisinden dolayı memurların tahlif sureti hakkında yapılacak işlemlerin bildirilmesi* istendi. Bu talep, Dahiliye Nezareti vasıtasıyla Sadaret makamına tebliğ edildi. 29 Kasım 1908'de gelen cevapta, “*bugün câri ve geçerli olan usûl-ü tahlifin tâdiline lüzum görüldüğü takdirde, onun için Meşrutiyet idaresine muvafık bir esâsın vaz' ve tayini Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ tarafından tezekkür ve tetkik edilecek maddelerden olduğundan gereğinin yapılmasına*”¹⁰⁴ hükmedildi. Bu talimattan iki hafta sonra, memurların tahlifiyle ilgili yeni bir emir yayınlanmasa da 14 Aralık 1908 tarihli irade-i seniye gereği *Heyet-i Mebusan ve Âyân'ın nerede ve ne suretle tahlif edileceklerine dair bir düzenleme* yapılmış;¹⁰⁵ onaylanması isteğiyle, 15 Aralık 1908'de Mâbeyn-i Hümâyün Başkitabeti'ne sunulmuştur.

Mebusan Üyelerinin Yemin Maddesi ve II. Abdülhamid'e Muhalefet

Meclis'in açılışı İstanbul'da top atışları ve aynı günün akşamı yapılan şenliklerle kutlandı.¹⁰⁶ Meclis-i Âyân Reisi'nin imzasıyla Sadaret'e gönderilen 19 Aralık 1908 tarihli telgrafnamede, “*Âyân'm, o günkü tahlif esnasında kanun maddesine uymadıkları, mebusan tarafından 46. maddeye bazı ifadeler eklenerek tahlif edildikleri*” bildirildi.¹⁰⁷ Mebuslar, Meclis-i Umumi'nin açılışından önce aralarında konuşmuş, tahlifat maddesine “*zât-ı hazret-i padişahî kanun-u mezkûre riâyet buyurdukça*” ibaresini ekleyerek yemin etmeye karar vermişlerdi. Kanun-ı Esasi'ye uygun düşmeyen bu tahlif, o gün Meclis-i Âyân'a sunulan bir yemin

¹⁰⁴ BOA, DH.MKT, 2671/28, 5 Za 1326/29 Kasım 1908.

¹⁰⁵ BOA, İ.DUİT, nr. 10/63, 19 Za 1326/13 Aralık 1908.

¹⁰⁶ 13 Aralık 1908'de Sadaret makamından Harbiye Nezareti'ne gönderilen bir yazıyla, Meclis-i Mebusan'ın açılacağı 17 Aralık 1908 Perşembe günü akşam saatlerinde sivil daireler ve askerî mekânlar ile Yıldız Sarayı ve civarının kandillerle aydınlatılması, fişek atılarak şenlik yapılması, kadim mevkilerden top atılması istenmiş; bu görev, Tophane-i Âmire Nezareti'ne verilmiştir (Tophane Nezareti'nin 14 Aralık 1908 tarihli maruzası: BOA, BEO, nr. 3455/259065, 22 Za 1326/16 Aralık 1908, birleştirme nr.: 259017, lef 1-2).

¹⁰⁷ BOA, BEO, nr. 3456/259196, 26 Za 1326/20 Aralık 1908, lef 1.

sureti üzerinden mütalâa edildikten sonra, Âyân heyeti, meselenin Sadaret tarafından aynen bilinmesi gerektiğine karar vermiş ve bu telgrafnameyi göndermişti. Sadaret makamı, 20 Aralık 1908'de Meclis-i Âyân ve Mebusan Reislikleri'ne gönderdiği cevapta, “*aslında anayasa-ya uygun tahlifleri gerekli ise de, meselenin fazla tartışılmasına meydan vermeden, mebusanın tahlifi yapılmış sayılsın*”, deniliyordu.¹⁰⁸

1909 yılının ilk günlerinde, Bâbıâli'ye, tahlifi gereken telgraf ve posta memurlarının yemin şekli soruldu. 7 Ocak 1909'da, “*bütün memurların istihdam ve terakki suretleri hakkında düzenlenmekte olan kanun lâyihasına yemin için de bir madde ekleneceğinden, bu tarihe kadar, telgraf ve posta memurlarının 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'nin 46. maddesine göre yemin etmeleri gerektiğine*”¹⁰⁹ hükmedildi. *İkrar ve yemin hakkındaki kanun maddelerine dair bir müsvedde* hazırlanarak, 27 Nisan 1909'da Mâbeyn-i Hümayun'a arz edildi.¹¹⁰ Aynı günlerde Saray'a sunulmuş olan yemin metnini muhtevi Arapça bir pusula,¹¹¹ devlet memurlarından bazılarının Arapça ile de tahlif edildiklerine işaret ediyordu.

İttihat ve Terakki Cemiyeti Tahlif Merasimleri

Yeminlerin dili ve muhtevası kadar, kimler tarafından ve niçin yapıldıkları da önemli idi. Sultan II. Abdülhamid döneminde gizlice kurulan ve Şûrâ-yı Ümmet'in, “*hükûmet-i meşrûta ve ıslahat-ı umumiye taraftarları*”¹¹² olarak takdim ettiği İttihat ve Terakki mensuplarının tahlifi, bu itibarla kayda değerdir.

İlk defa 4 Haziran 1889'da faaliyete geçen ve zamanla, sivil ya da asker, Osmanlı devlet memurları ve muhtelif çevrelerden bir hayli üye kaydeden bu cemiyet, başlangıçta, Mason ve Carbonari dernekleri gibi hücre biçiminde örgütlenmişti. Cemiyete katılmak isteyenler, yine

¹⁰⁸ Aynı yer, lef 3.

¹⁰⁹ BOA, DH.MKT, nr. 2700/99, 14 Z 1326/7 Ocak 1909.

¹¹⁰ BOA, Y.EE, nr. 37/31, 6 R 1327/27 Nisan 1909.

¹¹¹ Aynı yer.

¹¹² Gazetenin 21 Mayıs 1305/24 Ağustos 1903 tarih ve 35 sayılı nüshası.

gizli yapılması şartıyla tahlif olunuyorlardı. Yemin etmek mecburi olup; bu merasim, biri başkan 3 kişilik bir tahlif heyetinin huzurunda gerçekleşiyordu. Her merasimde, Tahlif Odası'na gizli yollardan ve gözü bağlı olarak getirilen üye namzedi bir masaya oturtuluyor; masada bir revolver, bir kama, bir *Kur'an-ı Kerim*, üç kırmızı önlük ile 3 siyah peçe bulunduruluyordu. Üyeliğin kesinleşmesi amacıyla, heyet adaydan, aşağıdaki metni *harfiyen ve kaimen tekrarlamasını* istiyordu. Tahlif metni şöyle düzenlenmişti:¹¹³

“Dinim, vicdanım ve namusum üzerine yemin ederim ki,

Esas maksadı İslamın teâlisine ve Osmanlılar'ın ittihad ve terakkisine çalışmaktan ibaret olan bu cemiyetin, dâhili olduğum şu geceden itibaren, her türlü usul ve kavâidine tatbik-i hareketle beraber, hiçbir sırrımı, hâricîten hiçbir kimseye; hattâ, efrâd-ı cemiyetten mezun olduklarımdan gayrısına kat'iyen faş etmeyeceğim.

Yemin ederim ki, millete hukuk-u hürriyetini bahşeden Kanun-ı Esâsi'nin tamamının tatbik ve devâm-ı mer'iyyetini maksat bilen cemiyetin kararlarını ve uhdeme tevdi' edilecek olan vezâifi tamamen ifâda tereddüt eylemeyeceğim.

Hükûmet-i hâzıranın pençe-i zulmüne dâcâr olarak taht-ı tevkife alındığım halde dahî, yine namusum üzerine yemin ederim ki, etlerimi kemiklerimden ayıracak bir işkenceye çarpılacak olsam bile cemiyetin esrârını ve efrâddan hiçbirinin ismini haber vermeyeceğim. Cemiyet efrâdından biri dâcâr-ı felâket olduğu takdirde, gücüm yettiği kadar, kendisine ve ailesine muavenette kusur etmeyeceğim.

Şâyet bunca taahhüdat-ı nâmuskârâneye rağmen hıyânet edecek olursam, alçaklık edenlere, nerede bulunursa bulunsun takibe memur edilen zabıta-i cemiyetin icra edeceği idam cezasına karşı şimdiden kanımı helâl ederim. Vallâhi ve Billâhi” .

¹¹³ Geniş bilgi için, bkz.: Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti Neden Kuruldu, Nasıl İdare Olundu?*, haz.: Faruk Özerengin-Emel Özerengin, İstanbul 1982. Ayrıca bkz.: Yahya Kemal Beyatlı, *Siyasî ve Edebî Portreler*, İstanbul 1968.

V. Mehmed (Reşad)'in Cülûsu ve Tahlifi

Çok geçmeden Sultan II. Abdülhamid, 14 Nisan 1909 Salı günü tahtan indirilmiş, yerine V. Mehmed (Reşat)'in cülûsu vuku bulmuştur. Taht değişikliği, yine bu tarihte, “*Abdülhamid'in iskatı ve Mehmet Reşat'ın tahta iclâsı*”na dair Şeyhülislam Mehmed Ziyaeddin Efendi'nin imzasını taşıyan fetva üzerine hazırlanan *Meclis-i Umumi-i Milli Kararname*si ile karar altına alınmıştı.¹¹⁴

V. Mehmed (Reşad)'in *biat merasimi* kadîm geleneklere uygun yapıldı; aynı zamanda yemin ederek, padişah ve halife sıfatıyla cülûs etti. Meclis-i Mebusan'ın, 20 Mayıs 1909 Perşembe günü açılmasına karar verildi.¹¹⁵ Sadaret makamının 2 Mayıs 1909 tarihli bir tezkiresinde,¹¹⁶ “*padişahın Kanun-ı Esasi hükümlerini, Meşrutiyet Usulü'nü, hukuk-ı milleti ve vatanın menfaatlerini siyânet edecekleri*” hakkında *kablî'l-bey* yaptıkları yemin *îtimada mazhar olup*; fakat *Âyân ve Mebusan o sırada hazır olmadıklarından yemin-i âliyi tamamlamamış oldukları* gibi, *Meşrutiyet Usulü gereği, onların da padişaha ve Kanun-ı Esâsi'ye sâdik kalacaklarına dair, padişahın huzurunda tek tek yemin etmekle mükellef buldukları* beyan ediliyordu. Aslında Meclis-i Umumi Riyaseti'nin bir tezkeresi üzerine kaleme alınan bu Sadaret tezkiresinde, *tahlifatın kabul edilmiş olmasına rağmen Meclis-i Umûmî'de tekrarlanması, bunun için de o hafta içinde padişahın uygun göreceği bir gün ve saatte Meclis-i Umûmî'yi teşrifi arz ediliyordu. Mâbeyn-i Hümâyun'un 3 Mayıs 1909 tarihli cevabı* yazısında, *Meclis'teki tahlifatın resm-i seyf/kılıç kuşanma merasiminden sonra yapılması, padişahın yemin-i teâlî icrasını müteakip tayin edilecek bir günde Meclis-i Umûmî-i Milliye'yi teşrif buyuracağı*, bildirildi.¹¹⁷ V. Meh-

¹¹⁴ *Düstur*, 2. Tertip, c. 1, s. 167.

¹¹⁵ Sadaret makamından Heyet-i Âyân ve Meclis-i Mebusan Riyasetleri'ne hitaben 19 Mayıs 1909'da gönderilen ve halifenin Perşembe günü (ertesi gün) Meclis-i Mebusan'ı teşrif buyuracakları Mâbeyn-i Hümâyun Başkıtabeti'nden bildirilmiş olduğundan beyanına dair tezkire: BOA, BEO, nr. 3552/266352, 29 R 1327/20 Mayıs 1909, birleştirme nr.: 266304.

¹¹⁶ BOA, İ.DUİT, nr. 10/64, 16 R 1327/7 Mayıs 1909; BEO, nr. 3541/265566, 21 Nisan 1325/4 Mayıs 1909.

¹¹⁷ Gös. yer.

med (Reşad) için düzenlenen kılıç kuşanma merasimi, Bâb-ı Seraske-ri'de gerçekleşti.¹¹⁸

Kanun-ı Esasi'de Tahlif Maddesinin Değiştirilmesi

1909 yılı Eylül ayının ilk günlerinde, 46. madde dahil *Kanun-ı Esâsi*'nin bazı hükümleri değiştirildi. *Mevâdd-ı muaddelerine* suretiyle tahlife dair yeni madde şöyle idi:¹¹⁹

Madde 3: "Saltanat-ı Seniye-i Osmaniye Hilâfet-i Kübrâ-ı İslâmiyeti hâiz olarak, Sülâle-i Âl-i Osman'dan usûl-ü kadîmesi vehile ekber evlâda aittir. Zât-ı Hazret-i padişâhî hîn-i cülûslarında Meclis-i Umûmî'de ve meclis müctemi' değilse şer'î şerif ve Kanun-ı Esâsi' ahkâmına riâyet ve vatan ve millete sadâkat edeceğine yemin eder".

Bu değişiklik esnasında, 43. madde muhtevasına konulan "Meclis-i Umûmî her yıl 1 Teşrinisânî'de padişahın iradesi ile açılır, 1 Mayıs'ta yine padişahın irade-i seniyesi ile kapanır", hükmüyle Meclis-i Umumi'nin olağan mesai takvimi de belirlenmiştir.

Memurların Tahlifi

V. Mehmed (Reşad) döneminde, devlet memurlarına yemin ettirme usulünün kaldırıldığı¹²⁰ rivayet edilmeye başlandı. Selanik Ziraat Bankası Şubesi evrak mukayyidliği refakatine tayin edilen Haçador Efendi'nin tahlifi hakkında, bu şube müdürlüğü tarafından verilen hususa dair müzekkire üzerine, mesele, yeni bir mecraya girdi. Zira, Ticaret ve Nafia Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 1 Ekim 1910 tarihli bir tezkirede, Ziraat Bankası Umumi İdaresi'nden bildirildiğine göre, "vilayet makamından açığa yazılan buyrulududa tahlif usulünün kaldırıldığına işaret edilmişse de, bu hususta bankanın bilgisinin

¹¹⁸ Bkz.: Abdurrahman Şeref Bey, *Biat ve Taklid-i Seyf Merasimi*.

¹¹⁹ *Kanun-ı Esâsi'nin Mevâdd-ı Muaddelerine Dair Kanun (Düstur, 2. Tertip, c. 1, s. 638 vd.)*, 8 Ağustos 1325/21 Ağustos 1909; TV ile neşr ve ilânı: 22 Ağustos 1325/4 Eylül 1909, nr. 321. Meclis-i Mebusan'da müzakeresi: TV, nr. 206-218; Kili, *age.*, s. 27.

¹²⁰ BOA, DH.MTV, nr. 6-1/14, 29 N 1328/4 Ekim 1910.

*olmadığı*¹²¹ ifade ediliyordu. Dahiliye Nezareti 4 Ekim 1910 tarihli cevabi yazısında, “*Meşrutiyet’in ilânından başlayarak memurların tahlif edilmediğini*”¹²² açıkladı. Bu tespit, Osmanlı bürokrasisinde muhtemelen sivil memurlar için geçerli idi.

Âyân ve Mebusan Tahlifleri

Meşrutiyet’in ilânını müteakip seçimlere gidilmiş; ataması tamamlanan âyân ile seçilen mebuslardan kurulu ilk meclis 17 Aralık 1908’de toplanmış, 18 Ocak 1912’de dağılmıştır.¹²³ Meclisin 1910 yılı mesaisi, 14 Kasım Pazartesi günü saat 8’de yapılan resmî açılış töreniyle¹²⁴ başlamıştır. İkinci meclis, 1912’de toplanmış; aynı yıl, Balkan Savaşı sebebiyle ve yeni meclis için seçim tarihi belirleyemeden dağılmıştır.¹²⁵

Tutanaklara göre, ikinci meclis ilk toplantısını 18 Nisan 1912 Perşembe günü yapmış, V. Mehmed (Reşad) saat 14.00’de meclisi teşrif etmiştir. Resmî törende, padişahın nutku Sadrazam Said Paşa tarafından okunmuş; açılışta hazır bulunan 105 mebus, Kanun-ı Esâsi gereği padişah huzurunda ayrı ayrı yemin etmişlerdir. İkinci toplantı, 4

¹²¹ BOA, DH.MTV, nr. 6-1/14, 29 N 1328/4 Ekim 1910, lef 2.

¹²² Gös. yer, lef 1.

¹²³ Meclis’in 18 Ocak 1912’de feshine dair Sadaret makamının tahrirâtı: BOA, BEO, nr. 3994/299538, 5 S 1330/25 Ocak 1912; BEO, nr. 4289/321655, 8 B 1332/2 Haziran 1914.

¹²⁴ Meclis’in resmî açılışında, Sadaret’ten Âyân Heyeti ve Meclis-i Mebusan Riyaseti’ne gönderilen programa göre, rütbe ve nişanı hâiz âyân ve mebusan *büyük üniforma* giyinecek, nişan ve kordonlarını takacaklardı. Rütbesi olmayanlar İstanbul ve siyah pantolon giyinecek, siyah boyun bağı takacaklardı (BOA, BEO, nr. 3822/286595, 10 Za 1328/13 Kasım 1910, birleştirme nr.: İD/109). Ecnebi sefirler ile baştercümanları da büyük üniforma ile Hariciye Nezareti tarafından davet edilmiş olarak geleceklerdi. Padişah, vekiller ile âyân reisleri, birinci ve ikinci reisler tarafından karşılanacaklardı. Dahilî matbuat sahipleri ve muharrirlerinden isimleri önceden belirlenenler Dahili Matbuat İdaresi tarafından davet edilecek; ecnebi matbuatın ileri gelenleri ve ecnebi muharrirlerden gerekenlerin daveti büyük sefaretlere Hariciye Nezareti tarafından tebligatta bulunulmak suretiyle yapılacaktı. Davetlilerin oturacakları yerler önceden ayrılmıştı ve kendilerine, teşrifat memurları yer göstereceklerdi (Aynı yer).

¹²⁵ Ahmad-Rustow, *agm.*, s. 245.

Mayıs 1912 Cumartesi saat 13.20'de gerçekleşmiş; meclisin en yaşlı üyesi sıfatıyla, Kastamonu mebusu Ahmed Mahir Efendi başkanlığındaki oturumda, açılış gününde mecliste bulunamayan mebuslar tahlif edilmişlerdir.¹²⁶ 24 Temmuz 1912'de yapılan 39. toplantıya kadar hemen her oturumda, henüz yemin etmemiş mebuslardan birkaçı tahlif olunmuştur. Mesela 4, 9, 13, 15, 18, 25 ve 29 Mayıs tarihleri ile 1, 2, 5, 17, 20, 25 Haziran ile 24 Temmuz'da mebuslar birer-ikişer yemin etmişlerdir.¹²⁷

Üçüncü meclis, 1914 Mayıs'ına kadar toplanamamıştır. I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1915 yılında, Meclis-i Umûmî'nin 14 Kasım 1915 Pazar günü, ezanî saatle sekizde resmî törenle açılması için padişaktan izin istenmiştir.¹²⁸ Savaş sebebiyle düzenli olarak çalışamayan meclis, devletin bu savaşta yenilgiye uğraması üzerine 1918'de dağılmıştır.¹²⁹

Asker ve Zabitanın Tahlifi: Mekke-i Mükerreme'de Bazı Tahlifat

Mekke-i Mükerreme Emiri Hüseyin Paşa'nın 12 Mart 1912 tarihli bir telgrafnamesi, merkezden hayli uzak bulunan bu bölgedeki askerlerin padişah ve hilafete sadakati ve tahlifleriyle ilgilidir.¹³⁰ Bahis konusu telgrafnamenin dahî, çekildikten ancak 6 gün sonra, yani 18 Mart 1912'de İstanbul'a ulaşması, merkezî otoritenin denetim güçlü-

¹²⁶ Kenan Olgun, *Demokrasi Tarihi Açısından 1912 Mebusan Meclisi ve Faaliyetleri*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, s. 121, Ek: 2; *Takvim-i Vekayi (TV)*, nr. 1124.

¹²⁷ Olgun, *a.g.t.*, s. 122- 137; kezâ, *TV*, nr. 1127, 1132, 1140, 1143, 1150, 1158.

¹²⁸ BOA, BEO, nr. 4383/328680, 3 M 1334/11 Kasım 1915.

¹²⁹ 1908'de Rumeli'de başlayan ve Meşrutiyet'in ilânıyla sonuçlanan hareket daha çok askerî bir hareket olarak görülmüştür. Fakat, ilk mecliste 12, ikinci mecliste 10, üçüncü mecliste 6 asker mebus vardı. Asker mebusların izinli sayılmaları (Ahmad-Rustov, *ağm.*, s. 249-250) tahliflerinin gecikmesine sebep olduğu gibi; muhtemelen İstanbul'a uzak vilayetlerden gelen mebuslar da meclisteki mesailerine zamanında ve düzenli gelmemiş; tahlifleri de geç tarihlerde yapılmıştır.

¹³⁰ Mekke-i Mükerreme Emareti'nden gönderilen şifre telgrafname: BOA, BEO, nr. 4019/301354, 4 R 1330/23 Mart 1912, birleştirme nr.: 355735.

ğüne sebep olan şartları işaret etmektedir. Telgrafnamede, orada bulunan eğitimli askerlere *devlete sadakat yemini* yaptırıldığı ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Sadaret makamından Harbiye Nezareti'ne gönderilen yine bu hususa dair 20 Mart 1912 tarihli bir tezkirede de,¹³¹ “Mekke Emiri tarafından rehin olarak tutulan, tavzih edilmiş eğitimli askerlerin davet edilerek, giydirildikleri, Bâbiâli'ye sâdik kalıp, mülkiye ve askeriye memurları ile devletin hukuk ve menfaatlerini muhafaza edeceklerine mushaf üzerine yemin ettirildikten sonra birliklerine gönderildikleri”, kayıtlıdır. Aslında bu tahlif hadisesi, Yemen Kuvve-i Umumiyesi Kumandanlığı'nın bahis konusu askerlerin itaatsizliğini Harbiye Nezareti'ne bildirmesi üzerine başlamış; Emaret, Dahiliye ve Harbiye Nezaretleri ile Sadaret makamı arasında üç ay kadar devam eden haberleşme sonrasında netice alınabilmişti. Tahliflerinden sonra askerlerin her birine 3 Mecidiye para ve yol için kumanya verilmiş; ellerine, Asir Kolordu Kumandanı ile yolları üzerindeki şehirlerin şeyh ve memurlarına hitaben, riayetlerini gösteren birer yazı verilerek Mekke-i Mükerrerme'den gönderilmişler; sevklerinin üçüncü gününde birliklerine ulaşmışlardı.¹³²

Osmanlı Askerlerinin Yemin Töreni

1914 yılında hazırlanan ve yürürlüğe giren *Tahlif Kavâid-i Umûmiyesi*'ni uygulama sorumluluğu Harbiye Nazırı'na verilmiştir. Nizamname'nin birinci maddesi şöyledir:¹³³

”Her ferd, orduya girdiği günden itibaren yeni bir hayata başlar. O günden itibaren herkes, ruhunu ve bedenini padişahu ve vatanı uğruna vakf eder. Bu maksat için her ferde iffet ve sadâkat ve itâat ile ifâ-yı hizmet edeceğine yemin ettirilir. Resm-i tahlif öyle bir ihtirâm ile icrâ edilmelidir ki, bu büyük günün hâtırası askerın kalbinden ölünceye kadar çıkmasın. Tahlif günü ders ve tâlim yaktur”.

¹³¹ Aynı yer.

¹³² Sadaret makamının 25 Şubat 1912 tarihli tezkeresinin zeyli: BOA, BEO, nr. 4019/301354.

¹³³ Ufuk Gülsoy, *Cizyeden Vatandaşlığa Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri*, İstanbul 2010, s. 232-235 (ek 14).

Nizamname gereği, yemin eden ve resm-i tahlifte bulunan her zabıt büyük üniforma giyinecek; yalnız sancak bölüğü seferî tehzizatıyla hazır bulunacaktır. İstifa sonrası askerlik hizmetine kabul edilen zabıtlere, alay veya tabur kumandanları tarafından; terhis sonrası silah altına çağırılanlara ise, bölük kumandanları tarafından daha önce etmiş oldukları yemin hatırlatılacaktır. Kıtaya dönen firârilere daha önce yaptıkları yeminin hükmünü ihlâl ettiklerinden, bölük kumandanları tarafından, bölük muvâcehesinde yeniden tahlîf edileceklerdir.

Askerlik hizmetine kabul edilmiş olan ecnebiler, istifa ederek ayrılmış iseler, tekrar hizmete alındıklarında tahlîf edileceklerdir. Geçici olarak veya muallimlik sıfatıyla Osmanlı Devleti tarafından askerlik hizmetine davet edilen ümera ve ecnebi zabitanın tahlifî gerekli olmayıp, kendi hükümdar ve ordularına karşı yaptıkları yemine uygun hareket edeceklerini vaad etmeleri yeterli sayılacaktır.

İdadî mektepleri öğrencileri orduya girdikleri ilk ayın sonunda tahlîf edileceklerdir. Askerlerin kıtalarına dağıtılmaları, giydirilmeleri ve kendilerine askeriye dair esas maddeler tefhîm ve tâlim edildikten sonra, aşağıda târif edilen hususî tören ile acemi teftişinden önce yemin ettirilmiş olmalıdır.

Müslüman ve gayrimüslim askerlere ayrı ayrı ve Türkçe lisân ile yemin ettirilir. Kıtalara taksim ve ilhâk edilen efrad, alay veya müfrez bulunan tabur dahilinde tahlîf edilir. Perakende gelen askerlerin tahlifinde, hususî tören yapılmayıp, esas askerî maddeler tefhîm olunduktan sonra bölük kumandanları huzurunda yemin ettirilir. Askerlere yemin ettirilmesinden önce, bölük kumandanı tarafından yeminin önem ve kutsallığı, yemine sadakat ve riâyetin gerekleri ve hulf-ı yeminin namus ve haysiyet üzerine etkisiyle sonuçları anlatılarak, askerler yemin törenine hazırlanır. Zabıtlere, alay ve tabur kumandanları huzurunda tahlîf olunurlar.

Yemin törenine gelince, askerlerin bir kıta dahilindeki toplu yemin töreninin yapılması için mensup oldukları alay veya müfrez taburun hizmet ve görevde bulunanlarından başka, bütün mensupları silahlı olarak hazır bulunurlar. Tahlif edilecek askerler, silahsız ve yüzleri içeriye doğru, dört köşe teşkil edecek surette toplanır, yalnız sancak

bölüğü için boş yer bırakılırdı. Muhtelif sınıf tâlimnâmelerinde beyân edilen usule uygun olarak sancak getirilir; sancak bölüğü, musıka sağ tarafta kalacak şekilde yerini alır, bu sırada saygı duruşunda bulunulur. Daha sonra askerler, sancak muhafızlarıyla beraber üç adım ilerleyerek, üzerinde yemin edecek efrad sayısına göre Kur'an-ı Kerîm konulmuş bulunan masa önünde dururlar; acemi efradın hepsi, sancak sayısına göre, en fazla onar kişi olmak üzere sırayla masanın başına gelerek, dizilirler. Her biri sağ elini Kur'an-ı Kerîm üzerine koyarak, sol elleriyle sancağın bir kısmını tutar; sancak, gerektiği kadar meyilli bulundurulur; bu esnada bütün kıta selam durur. Kendi efradının sırası gelen her tabur kumandanı ortaya gelerek, yemin metnini efradın tekrar edeceği surette yüksek sesle okur; ellerini Kur'an-ı Kerîm üzerine koyan efrad, yemini aynen tekrarladıktan sonra yerine döner, diğerleri masanın başına gelerek yemin ettirilirdi.

Tahlif tamamlandıktan sonra kıta rahat durumuna geçer. Sancak ve acemiler sıradaki yerlerine giderler. Kumandanların en büyük rütbeli olanı, acemilere, padişah adına, *“Hoş geldiniz arkadaşlar! Bugün, sizler için en yüce bir gündür. Sizi büyüten, vatanınıza yetiştiren ve her fenalıktan esirgeyen sevgili padişahımıza sâdik ve fedakâr olmak için yemîn ettiniz. Bu mübarek günü unutmayınız”*, der. Daha sonra, imam tarafından dua okunur, musıka selam marşını çalar, efrâd *“padişahım çok yaşa”* suretindeki duasını tekrarlar ve törene son verilir.

Sancak bulunmayan kıtalarda, tören yine bu şekilde yapılır; masanın üzerine tüfenk veya kılıç gibi, o sınıfın silahı konulur. Topçular için, merasimin yapıldığı yere bir top getirilir; efrad sağ ellerini Kur'an-ı Kerîm, sol ellerini silahın üzerine koyarak tahlif edilir. Müslüman askerlerin tahlifi tamamlandıktan sonra gayrimüslimlerin tahlifi yapılır. Onlar için de aynı merasim uygulanır; ancak, masa üzerine *İncil-i Şerif* veya *Tevrat-ı Şerif* konulurdu. Yemin sureti tabur kumandanı tarafından ve Türkçe ile okunurdu.

Bu törenlerde okunan yemin sureti aşağıdaki gibidir:

“Ben oğlu ...; karada ve denizde, harbde ve sulhde, her nerede olursa olsun ordumuzun şevketli başkumandanı padişahımız hazretlerine da-ima doğruluk ve sadâkat ile hizmet edeceğime, padişahımın nâmını, mukad-

*des sancağımın şânını, askerliğin namus ve şerefini canımdan azîz bilip; bu uğurda isteyerek ve severek hayatımı feda etmekten hiçbir zaman çekinmeyeceğime, her zaman vazifesini, namusunu sever, özü-sözü doğru ve çalışkan bir asker gibi çalışacağıma Allah'ın kelâmı olan Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân (İncil-i Şerîf veya Tevrat-ı Şerîf) hakkı için yemin ederim. Vallâhi ve Billâhi".*¹³⁴

İstanbul'daki acemi askerin tahlîfi padişahın huzurunda yapılırdı. Bu törende, yemin masasına her alay adına yalnız on nefer gelirdi; acemi efrad, alay alay ve buldukları yerden yemini tekrarlardı.

II. Meşrutiyet Döneminde Gayrimüslimlerin Tahlifine Dair Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı Örneği: Maruni Piskopos ve Rahiplerinin Mahkemelerde Yemini

1914 yılında, Maruni ruhani reisleri ile ruhbanın mahkemelere davet edilerek tahliflerinin,¹³⁵ benzer sebeplerle yemin ettirilen diğer cemaat mensuplarından farklı olduğu iddiasıyla hükümete bazı şikâyetler vuku buldu. Aynı yılın Nisan ayında Meclis-i Vükelâ'da ele alınan bu mesele, Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde müzakere edilmiş; Divân-ı Hümâyün'dan yazılan bir müzekkere ile Mezahib İdaresi'nin mütalâanamesi de dikkate alınarak karar bağlanmıştı.

Aslında iyi biliniyordu ki, Maruni rahiplerinden resmî buyrulduyu haiz olmayan piskopos ve onlara mensup ruhbanın mahkemedeki tahliflerinde istisnâ bir muamele yapılmaz, diğer ahali gibi hakim huzurunda tahlif edilirlerdi. Başka bir ifadeyle, mahallî hükümetler teamüllere uygun hareket ediyorlardı. Mezahib İdaresi'nin mütalâanamesine göre, Maruni rahiplerinin mahkemelerdeki tahlifleri diğer cemaatlara mensup rahiplerle aynı usul ve kararlara bağlanmalı idi. Öyle ki, bir Maruni piskoposunun tayini esnasında, Cebel-i Lübnan'da oturan Maruni Patriği'nin atamanın yapıldığı mahallin valiliğine tebligatta bulunması; Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı'nın bu Patriklik'ten ge-

¹³⁴ Gös. yer.

¹³⁵ BOA, MV, nr. 187/30, 22 Ca 1332/18 Nisan 1914.

len bilgiyi mülkî idarelere tebliği, ilgili vilayet tarafından piskoposun eline buyruldu verilmesi ve piskoposların da gerektiğinde bu buyruldu-ları adlî memurlara göstererek mahkeme ve tahlifleri uygun olacaktır.

Bâbîâlî bu hususta yeni bir düzenleme yaparak, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı vasıtasıyla Maruni Patrikliği'ne tebliğ etti. Bundan sonra, buyruldu istihsal edilen mahallî hükümetlerin adliye memurlarına isimleri bildirilen rahip ve papazlar, diğer ruhanî reisler gibi, Maruni piskoposlarının aracılığına başvurularak mahkemeye davet ve tahlif olunacaklardı. Ayrıca, Maruni rahip ve piskoposlarının kabahat ve cünha fiillerinden zanlı olarak suçlu bulunmaları halinde, umumi meclislerce tayin edilmiş hususî mevkilerde hapsedilmeleri usul ittihaz ediliyordu. Nihayet bu hususların, gerekli mülkiye ve adliye memurlarına tebliği amacıyla Dahiliye ve Adliye Nezaretleri ile Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'na bilgi verilecekti¹³⁶.

Askerî Sınıfa Mensup Memurların Tahlifi

II. Meşrutiyet döneminin en önemli iç siyasî gelişmelerinden biri, askerî kurumlarda istihdam edilen devlet memurlarının kefalet meselesi ve tahlif edilmeleri oldu. Harbiye Nezareti'nin 20 Eylül 1913 tarihli bir tezkiresine göre, bir süre önce, askerî sınıfa mensup devlet memurlarından tahlif edilemeyen ve senet vermek istemeyenlerin *Askerî Ceza Kanunnamesi*'nin 98. maddesi gereği cezalandırılmaları hususunda padişah iradesi çıkarılarak, her tarafa tamimden tebliğ edilmişti. Tezkirede, buna rağmen, Diyarbakır Redif Fırkası üçüncü sınıf kâtiplerinden Ârif Efendi'nin sened vermek istememesi ve *resm-i tahlifden* kaçınması üzerine yapılan yazışma sonunda, kâtibin, *Şûrâ-yı Askerî* kararıyla *kaydının ayrıldığı*¹³⁷ beyan ediliyordu. Ârif Efendi ise, verdiği arzuhal-lerle, bir taraftan davranışını mazur göstermeye çalışıyor; diğer taraftan, *gönüllü olarak katıldığı Dârülharb'teki fedakârlıklarından* bahsederek, memuriyete iadesini istiyordu.

¹³⁶ Aynı yer.

¹³⁷ BOA, BEO, nr. 4214/316039, 18 L 1331/20 Eylül 1913, birleştirme nr.: 305252,

Harbiye Nezareti, 31 Ağustos 1913'te Sadaret'e, Meclis-i Rüşsâ-yı Askeriye'den hususa dair gönderilen bir tezkireye atıfta bulunarak, Ârif Efendi'nin, “*padîşahın irade-i seniyesi hilâfına hareket ettiği için askerî memuriyetinden çıkarıldığı; dolayısıyla, ancak devlet tarafından verilecek karara göre geri dönmesinin uygun olacağını*” bildirmişti. 18 Eylül 1913'te Sadaret makamından Harbiye Nezareti'ne gönderilen cevabî tezkirede, “*talebin Meclis-i Vükelâ'da mütalâa edildiği ve padîşahın irade-i seniyesi üzerine verilen önceki karara uyulması gerektiği*” bildirilmiş; yemin etmeye ve senet vermeye yanaşmayan Ârif Efendi'nin devlet hizmetine dönme imkânı tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Evkaf ve Tahlif

Yemin zarureti, vakıf müesseselerinde de geçerlidir. Mesela, 11 Ocak 1916'da, “*bir kimsenin mütevellisi olduğu vakfın masrafı için meşru surette yaptığı harcamaların miktarını tespitde yemin ederek sözlü ifadesinin makbul olacağı*”na¹³⁸ hükmedilir.

1918'de Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması ve İtilaf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi'ne dayanarak Osmanlı memleketlerini işgale başlaması üzerine Osmanlı-Türk tarihinde yeni bir döneme girilir. Yemin ve tahlif, bu dönemde de siyasî ve sosyal sebeplerle sayısız müzakereye konu edilir.

Millî Mücadele Döneminde Tahlif: Kongreler ve Yemin Meselesi

1919'da Erzurum Kongresi'ne katılan üyelere herhangi bir yemin merasimi yapılmamış; fakat, Sivas Kongresi esnasında yemin hususuna dikkat çekilmişti. Meselenin bu suretle ele alınma gerekçesi, *kongreye katılanların Millî Mücadele aleyhine çalışanlar tarafından İttihatçılıkla suçlanmasına* bağlanır. Bahis konusu suçlamalar üzerine kongre üyesi Fazıl Paşa tarafından verilen bir önergeyle, *üyelerin tahlifi* istenir. Uzun tar-

¹³⁸ BOA, HSDS ABZ, nr. 5/92, 5 Ra 1334/11 Ocak 1916.

tışmalar sonunda, nihayet bir yemin muhtevası hazırlanır. Fazıl Paşa'nın önerdiği yemin metni şöyledir:¹³⁹

"Mâkâm-ı celîl-i hilâfet ve saltanata, İslâmiyete, devlete, millete ve memlekete mânen ve maddeten hizmetten başka bir gâye takip etmeyerek, her türlü ihtirasât-ı şahsîye ve siyâsiyeden ve fırkacılık âmâlinden münezzeh bir azm-ü îmân ile çalışacağıma ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyâsına çalışmayacağıma namusum ve bilcümle mukaddesatım nâmına Vallâh, Billâh".

Kongre reisi Mustafa Kemal, "gâyenin istihsâline kadar cemiyetimiz her türlü fırka fikrinden tamamiyle âzâdedir. Fakat, Meclis-i Mebusan'ın açılmasına kadar siyasetle uğraşmaktan men' olunmak doğru olamaz. Herkesin ictihâdâtını tahdît etmiyelim", diyerek; siyaseten yemin meselesi üzerinde görüşünü beyan eder. Bunun üzerine Fazıl Paşa, önerisinin kongreye mahsus bir yemin olup, kongre süresince geçerli olduğunu ifade eder.¹⁴⁰

Kongre üyelerinden Ahmet Nuri Bey de yeni bir öneride bulunarak, *müdafaa-i hukuktan maksat vatanın coğrafi vaziyetini temin etmek olduğundan, meşrû bir hükümet kuruluncaya kadar herkesin her türlü menfaat hissinden âzâde olarak, yalnız bu maksat için yemin etmesi daha uygundur*, demiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal, kongre reisi sıfatıyla, "iki türlü yemin olabileceğini; bunlardan birinin maksadın istihsaline kadar geçecek süreye münhasır yemin edilmesi; diğerinin, orada okunan ve hükmü daimî olan yemin formülü olduğunu" açıklar. İkisini birbirinden ayırmak gerektiğini belirten Mustafa Kemal, uygun görülüyorsa, Ahmet Nuri Bey'in teklifinin ayrıca değerlendirilmesini ister.

Kongre'nin yemin muhtevasında hassasiyet gösterdiği en önemli husus, İttihatçılık ve fırkacılık yapılmayacağı teminatıdır. Bu bakımdan, yemin muhtevası müzakere edilirken Bekir Sami Bey'in yaptığı şu değerlendirme de dikkate değer: "*Erbâb-ı nâmus ve haysiyet için yemine hâcet yoktur. Bu itibarla yemin, teklifi zâittir. Haysiyet ve namusundan emîn olmayan istediği kadar yemin etsin, önemi yoktur. Yalnız, dâhil ve hâ-*

¹³⁹ Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara 1969, s. 5-22'den naklen, Avşar, *agn.*, s. 52.

¹⁴⁰ Aynı yer.

ric, kongrenin İttihat ve Terakki'yi ihyâ ile uğraştığını söylüyor, maksat buna karşı bir önlem almaktan ibarettir; yoksa, âtiyen bir kayıt altına girmek doğru değildir".¹⁴¹

Bu görüşmeler esnasında Rauf Bey (Orbay) de düşüncelerini açıklar. Rauf Bey (Orbay), Fazıl Paşa'nın önerdiği yemini, kongre süresince de siyaset yapılmasına müsait bulduğundan mahzurlu görmüş; bu mahzuru, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden maksat İslâm ahaliyi bir noktaya toplamak ve fırka ve tefrika gözetmemektir. Hâlbuki siyaset demek, fırkacılık demektir ve kongremizin maksadı bu değildir", sözleriyle izah etmek gereğini duymuştur.¹⁴² Müzakerelerin devamında, kongre üyelerinin siyâsî ictihadlarında serbest olması, bunun ise, seçimler yapıp bittikten ve Meclis-i Millî toplandıktan sonra mümkün olduğu, söylenir. Mustafa Kemal bu sözleri şöyle cevaplandırır: "Eğer bu bakış açısını cemiyetimizin bütün mensuplarına kabul ettirmek gerekirse, o zaman yalnız kongre üyelerinin yemin etmesi yeterli olmaz, şubelerimizdeki âzânın da tahlifi gerekir. Bunun için, öncelikle nizamnamemiz hazırlanmalıdır".

Fazıl Paşa yemin metni üzerinde değişiklik yaptıktan sonra bunu bir defa daha kongreye sunar. Teklif edilen yeminin muaddel sureti şöyledir:¹⁴³

"Mâkâm-ı celîl-i hilâfet ve saltanata, İslâmiyete, devlete, millete ve memlekete mânen ve maddeten hizmetten başka bir gaye ve emelimiz olmadığımıza binâen, kongrenin müzakeresi devamı müddetince ihtirâsât-ı şahsiye ve siyâsiyeden ve fırkacılık âmâlinden münezzeah bir azîm ve îman ile çalışacağıma ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyâsına çalışmayacağıma namusum ve bilcümle mukaddesatım namına Vallâh, Billâh".

Kongre'nin ikinci genel oturumunda Mustafa Kemal, oturumu, alt komisyon tarafından kaleme alınan yemin metnini okutarak açar. Bu metin şöyle hazırlanmıştır:¹⁴⁴

¹⁴¹ Aşar, *agm.*, s. 39.

¹⁴² Gös. yer.

¹⁴³ Aşar, *agm.*, s. 38-39.

¹⁴⁴ Aşar, *agm.*, s. 39-40.

“Sa’adet ve selâmet-i vatan ve milletten başka kongrede hiç bir maksâd-ı şahsî takip etmeyeceğime; vatanın bugün dâcâr olduğu mesâib ve felâketin müsebbibi bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ihyâsına çalışmayacağıma ve mevcut fırâk-ı siyâsiyeden hiç birisinin âmâl-i siyasiyesine hâdim olmayacağıma Vallâhi, Billâhi”

Kongrenin Teklif Encümeni Reisi, Mustafa Kemal; üyeleri ise, Hüsrev Sami, Ahmed Nuri, Osman Nuri, Bekir Sami, Hüseyin Rauf ve Raif Beyler’dir. Karahisar temsilcileri Mehmet Şükrü ve Salih Sıtkı tarafından sunulan ikinci teklif de kongre başkanı tarafından okutulur. 5 Eylül 1919’da kongre riyasetine gerekçeli olarak sunulan ve okutulan bu yeminin muhtevası aşağıdaki gibidir:¹⁴⁵

“Kongrenin maksadı, cem’iyat ve fırâk-ı mevcûde ve münfesihâdan hiç birinin eskâr ve âmâl-i mahsûsasına âlet olmamak ve her türlü alâik ve menâfi-i zâtiyeden âzâde olarak selâmet-i mülk ve milliyi temine çalışmak ve temsil edilen muhitten iktisab edilen kanaat-i milliyeyi muhafaza ve müdafaaдан ibaret olduğundan, işbû esâât hâricine çıkmayacağıma Vallâhi, Billâhi.”

Alt komisyon tarafından hazırlanan ve üzerinde ufak bazı değişiklikler yapılan metin, uzun tartışmalardan sonra oylamaya sunulur. Denizli temsilcisi Şükrü Bey, oylama esnasında, “vatanın inhidâmına sebep olan” kaydının metinden kaldırılmasını ve yerine “İttihat ve Terakki” denilmesinin yeterli olduğunu teklif eder. Temsilci, bu teklifinin gerekçesini, “İttihat ve Terakki’nin öyle olduğu, yani vatanın inhidâmına sebep olduğu ne malûm?”, sözleriyle açıklar. Teklif, ekseriyetle kabul edilir. Nihayet, yemin metni oybirliğiyle onaylanır. Tahlifin şekline gelin-

¹⁴⁵ Avşar, *agm.*, s. 38-39. Aynı günlerde Mustafa Kemal Paşa ve kongre üyeleri, gizlilik içinde yürüttükleri bütün faaliyetlerinde yemine büyük önem vermektedirler. Mesela, 7/8 Eylül 1919 gecesi Malatya’da 12. Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey ile Mustafa Kemal arasında telgraf makinelerinin başında karşılıklı yapılan görüşmede, Mustafa Kemal Cemal Bey’den, yanındaki telgraf müdür ve memuruna, “muhaberelelerinin hiçbir noktasını hiç kimseye söylemeyeceklerine dair yemin ettirmesini ve daha sonra bu şahısları telgraf odasından dışarı çıkartmasını” rica etmiştir. Cemal Bey’in bu ricayı yerine getirdiğini kendisine teyid ettirdikten sonra, Malatya’ya gittiğini öğrendiği İngiliz binbaşı Kobertin Nowill hakkındaki istihbaratını paylaşmıştır (Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk*, II (1920-1927), İstanbul 1973, s. 953).

ce, her üyeye ayrı ayrı yemin ettirilecektir. Kongre reisi Mustafa Kemal Paşa bir yanlışlığa meydan vermemek için yemin edenlerin birer birer salondan dışarı çıkmalarını ister. Her üye, yemin varakasını Toplantı Salonu'nun kapısında okur ve tahlifi tamamlandığında dışarı çıkar.¹⁴⁶

Misâk-ı Millî ya da Millî Yemin

Millî Mücadele dönemi başlarında hazırlanan *Misâk-ı Millî Beyanname*si ise, şüphesiz, yalnız millî bir and değil; Kurtuluş Savaşı'nın siyasî manifestosudur. İstanbul'da toplanan Son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından 28 Ocak 1920'de oybirliğiyle kabul edilen bu belgeye; başlangıçta, *Ahd-ı Millî Beyanname*si denilmiştir. 6 maddeden meydana gelen metin, daha sonra kısaca *Misâk-ı Millî* adıyla anılmış; Büyük Millet Meclisi'nin faaliyetleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına yön vermiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yemin

İlk Büyük Millet Meclisi tarafından çıkartılan *Teşkilât-ı Esasiye Kanunu*'na gelince, burada yeminle ilgili hüküm bulunmamaktadır. İkinci dönem T.B.M.M.'nin birinci oturumunda, Ertuğrul Milletvekili Dr. Fikret Bey Meclis'e bir önerge sunmuş, 11 Ağustos 1923'te Meclis Genel Kurulu'nda okunan önerge üzerine milletvekillerinin tahlif metni ve usulü müzakereye açılmıştır. Mebusların ittifakla kabul ettikleri ve son derece kısa olan bu yeminin muhtevası, şu sözlerle ifadesini bulmuştur:¹⁴⁷

“Vatan ve milletin selâmet ve sa’adetinden başka bir gâye takip etmeyeceğime ve milletin bilâ kayd ü şart hâkimiyeti esasına sâdık kalacağıma, Vallâhi”.

¹⁴⁶ Avşar, *agm.*, s. 42.

¹⁴⁷ Aynı yer. (Ayrıca bkz.: Ek 2) (fotoğraf) Osmanlı Devleti'nin son döneminde Mâbeyn-i Hümayun Başkâtipliği yapmış olan Âli Fuat Türkgeldi'nin ailesinden ve T.B.M.M. 9. Dönem Milletvekillerinden Celal Fuat Türkgeldi mecliste yemin ederken (BOA, HSD AFT, nr. 20/3, 29 Z 1341/12 Ağustos 1923).

Millî hakimiyet esasının benimsendiği yeni dönemde, saltanat kurumu fesh edilmiş, hilafet kurumu bir süre daha devam etmiştir.¹⁴⁸ Milletvekillerinin yukarıda gösterilen yemin formülünde, siyasî bakımdan *egemenliğin kayıtsız-şartsız millete* ait olduğu vurgulanmakta; “*Vallâhi*” ibaresi dışında dinî bir tâbir bulunmamaktadır.¹⁴⁹ Cumhuriyet’in ilânını müteakip T.B.M.M., 1924 yılında yeni bir anayasa hazırlayacak ve yemin maddesine geniş surette yer verecektir.

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ve Tahlif Hükümü

1924 tarihli *Teşkilât-ı Esasiye Kanunu*’nun¹⁵⁰ bazı maddelerinin tavzihen tâdiline dair kanunda,¹⁵¹ milletvekilleri ve cumhurbaşkanı’nın tahlif hususu şöyle ifade edilmiştir:

Madde 16 (ilk şekli): “Mebuslar meclise iltihak ettiklerinde şu şekilde tahlif olunurlar: (vatan ve milletin saadet ve selâmetine ve milletin bilâ kayd ü şart hâkimiyetine mugayır bir gaye takip etmeyeceğime ve cumhuriyet esaslarına sadâkatten ayrılmayacağıma, Vallâhi). (Muaddel madde): “Milletvekilleri meclise katıldıklarında şu şekilde tahlif olunurlar: (Namusum üzerine söz veririm ki, vatan ve milletin saadet ve selâmetine ve milletin bilâ kayd ü şart hâkimiyetine mugayır bir gaye takip etmeyeceğime ve cumhuriyet esaslarına sadakatten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm)”.¹⁵²

¹⁴⁸ 1 Kasım 1922’de saltanatın kaldırılması ve Sultan Vahdettin’in Türkiye dışına çıkartılmasıyla birlikte, 18 Kasım 1922’de, Osmanlı hânedanının en yaşlı ferdi olarak Abdülmecid Efendi, T.B.M.M. tarafından halife ilân edildi. Bu karar, Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından bildirilmiş, Abdülmecid Efendi, teklifi kabul ederek, 22 Kasım 1922’de ilk Cuma Selâmlığı’na çıkmıştır. Halife, yalnız dinî otoriteyi temsil yetkisi verildiğinden, askeri üniforma giymemiş ve kılıç kuşanmamıştı. Namaz sonrasında Topkapı Sarayı Hırka-i Şerif Dairesi’ne giden Halife Abdülmecid Efendi için burada *biat merasimi* düzenlenmiş; törene Ankara Hükümeti’ni temsilen Refet Bele katılmıştır. Tören, Osmanlı hanedanının son biat töreni olup, 3 Mart 1924’de yayınlanan hususa dair kanun gereği, Abdülmecid Efendi’nin halifeliğine son verilmiş; hilafet müessesesi de kaldırılmıştır (Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk*, II, s. 848 vd.; *Avşar, agm.*, s. 42-43).

¹⁴⁹ “Vallâhi” ibaresi, 1928 yılında metinden çıkartılmıştır (*Avşar, agm.*, s. 42)

¹⁵⁰ 20.1.1337 tarih ve 85 Sayılı Kanun.

¹⁵¹ Düstur, 3. Tertip, c. 5, s. 158.

¹⁵² Kili, *age.*, s. 44, dn: 5.

*Madde 38 (ilk şekli): “Reisicumhur, intihâbı akabinde ve meclis huzurunda şu suretle yemin eder. Reisicumhur sıfatıyla cumhuriyetin kanunlarına ve hakimiyet-i millie esaslarına riâyet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sâdikane ve bütün kuvvetimle sarf-ı mesai, Türk devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemâl-i şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve i'laya ve deruhde ettiğim vazifenin icâbatına hasr-ı nefis etmekten ayrılmayacağıma, Vallâhi” . (Muaddel madde): “Reisicumhur, intihâbı akabinde ve Meclis huzurunda şu suretle yemin eder. Reisicumhur sıfatıyla cumhuriyetin kanunlarına ve hâkimiyet-i millie esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sâdikane ve bütün kuvvetimle sarf-ı mesai, Türk devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemâl-i şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve i'laya ve deruhde ettiğim vazifenin icâbatına hasr-ı nefis etmekten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm”.*¹⁵³

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde yemin geleneği, kuruluş yıllarından itibaren mevcuttur. Türk-İslâm devletlerinde yaygın olan hükümdar yeminleri, Osmanlı padişahları tarafından da devam ettirilmiş; Osmanlı padişahları kendi tebeasına yemin suretiyle söz verdiği gibi, ecnebi devlet hükümdarları ve tebeasına, ahidname sureiyle imtiyaz bahşetmiştir. Devlet ileri gelenleri ise, yine kuruluş döneminden başlayarak padişaha sadakat ve kanunlara riayet üzere yemin etmişlerdir. Gayrimüslim Osmanlı tebeası da yeminle mükellef olup, gayrimüslim Osmanlı memurları bağlı buldukları devlet dairelerinin nazır ve reisleri huzurunda, mensup oldukları dine göre *İncil-i Şerif* veya *Tevrat-ı Şerif*'e elini basarak yemin etmişlerdir.

Tanzimat döneminde, başta padişah olmak üzere devlet memurları tahlif edilmiş; II. Abdülhamid'in saltanatı esnasında kabul ve ilân edilen Kanun-ı Esasi ile hükümdarın yanı sıra Âyân ve Mebusan Meclisi üyeleri yemin etmek zorunda bırakılmışlardır. 1877'de Kanun-ı

¹⁵³ Göş. yer, s. 50, dn: 7; *Düstur*, 3. Tertip, c. 9, s. 142.

Esasi'nin geçici olarak yürürlükten kaldırılması ve Mebusan Meclisi'nin kapatılması yemin müessesesinin işleyişini etkilemiştir. II. Abdülhamid döneminde, asker ve sivil devlet memurlarının tamamı siyaseten tahlif edilmiştir.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte, Kanun-ı Esâsi tadil edilerek yeniden yürürlüğe girmiştir. Anayasa'nın değişen maddeleri arasında yeminle ilgili 46. madde de olup; tahlif şekli ve muhtevası, önemli nispette değişikliğe uğramıştır. Birinci Dünya Savaşı ve onu izleyen Millî Mücadele döneminde, yemin ve tahlif şartları bir defa daha değişmiştir. Bundan sonra yemin müessesesi varlığını muhafaza etmiş; fakat, yemin muhtevalarındaki şer'î ibareler kaldırılarak, yerini, genellikle şahsî ve millî bazı ifadeler almıştır.

Kaynaklar

1. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA):¹⁵⁴

Ali Emiri Tasnifi-Sultan Abdülhamid I (AE.SABH.I)

Bâbîâli Evrak Odası (BEO)

Bâbîâli Evrak Odası Sadaret Evrakı (A.): A.DVN (Divân-ı Hümâyun), A.DVN.MKL (Divân-ı Hümâyun Mukavelename), A. MKT (Mektubi), A.MTZ.SM (Mümtaze Sisam)

Cevdet Tasnifi (C.): C.DH (Dahiliye), C.DRB (Darphane), C.HR (Hariciye)

Dahiliye Nezareti Evrakı (DH.): DH.HMŞ (Hukuk Müşavirliği), DH.MKT (Mektubi)

Hariciye Nezareti Evrakı (H.): HR.MKT (Mektubi), HR.SYS (Siyasi), HR.TO (Tercüme Odası)

HAT (Hatt-ı Hümâyun), HHd (defter)

Âli Fuat Türkgeldi Evrakı (HSD AFT)

¹⁵⁴ Dosya ve belge numaraları dipnotlarında gösterilmiştir.

İradeler (İ.): İ.DH (Dahiliye), İ.DUİT (Dosya Usulü İrade Tasnifi),
İ.HUS (Hususî), İ.MVL (Meclis-i Vâlâ)

Maarif Nezareti (MF.): MF.MKT (Mektubi)

Meclis-i Vâlâ (MVL)

Meclis-i Vükelâ (MV)

Sivas Ali Baba Zaviyesi Evrakı (HSDS ABZ)

Yıldız Sarayı Evrakı (Y.): Y.A.HUS (Hususî Maruzat), Y.EE (Esas Evrakı),
Y.EE Kâmil Paşa Evrakına Ek, Y.PRK.M (Perakende Müteferrik).

B. Yayınlanmış Belgeler, Düsturlar:

(Atatürk), Mustafa Kemal, *Nutuk*, II (1920-1927), İstanbul 1973.

Düstur, 1. Tertip, c. 1., 2., 4., 7., zeyl 1; 2. Tertip, c. 1; 3. Tertip, c. 5, 9.

C. Araştırma ve İnceleme Eserleri:

Abdurrahman Şeref Bey, "Biat ve Taklid-i Seyf Merasimi", *Sabah*, 17 Za
1336, nr. 10334.

Ahmad, Feroz – Rustow, Dankvart A., "İkinci Meşrutiyet Döneminde
Meclisler 1908- 1918), *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*
(GDAAD), sayı 4-5 (1975- 1976), İstanbul 1976, s. 245-284.

Aköz, Alaaddin "Karamanoğlu II. İbrahim Bey'in Osmanlı Sultanı II. Mu-
rad'a Vermiş Olduğu Ahidnâme", *AÜ DTCTF Tarih Bölümü Tarih*
Araştırmaları Dergisi, 24/38 (Ankara 2005), s. 71-92.

Avşar, B. Zakir, "Biat'tan Yemin'e... Kamusal Sorumluluk Üstlenenlerin
ve Temsilcilerinin And İçmesi", *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araş-
tırmaları Dergisi (GÜ TBAD)*, sayı 10, Ankara Bahar 2012 (Mayıs
2012), s. 15-61.

Beyatlı, Yahya Kemal, *Siyasî ve Edebî Portreler*, İstanbul 1968.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul 1986.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, c. 1 (Hz. Muhammed Devri), Re-
daktör: H. Dursun Yıldız, İstanbul 1986.

Gülsoy, Ufuk, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, İstanbul 2000.

İğdemir, Uluğ, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara 1969.

İnalcık, Halil, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", *Belleten*,
XXVIII/112 (1965), s. 603-622.

- Karal, E. Ziya, "Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda Batının Etkisi", *Belleten*, XXVIII/112 (Ankara 1964), s. 581-601.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. V (Ankara 1970).
- Karal, Enver Ziya, "Rüşvetin Kaldırılması İçin Yapılan Teşebbüsler", *Tarih Vesikaları*, I (1941), sayı 1, s. 45-65.
- Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti Neden Kuruldu, Nasıl İdare Olundu?*, haz.: Faruk Özerengin-Emel Özerengin, İstanbul 1982.
- Keleş, Erdoğan, "Tanzimat Döneminde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler (1839-1858)", *AÜ DTCTF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24/38 (Ankara 2005), s. 259-280.
- Küçük, Abdurrahman, "Ahid", *TDVİA*, c. 1 (İstanbul 1988), s. 532-533.
- Kütükoğlu, Mübahat S., "Ahidname", *TDVİA*, c. 1 (İstanbul 1988), s. 533-536.
- Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*, Ankara 1969.
- Olgun, Kenan, *Demokrasi Tarihi Açısından 1912 Mebusan Meclisi ve Faaliyetleri*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.
- Özdemir, Hüseyin, *Osmanlı Devletinde Bürokrasi*, İstanbul 2001.
- Özcan, Abdülkadir, "Kılıç Alayı", *TDVİA*, XXV (Ankara 2002), s. 408-410.
- Özkan, Ayşe, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırlar (1878-1918)*, İstanbul-Eylül 2013.
- Sarıyıldız, Gülden, "Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, yıl 1/2002 (sayı 1), s. 251-268.
- Terzi, Arzu Tozduman, "Sultan Abdülaziz'in Kılıç Kuşanma Merasimi", *Osmanlı'nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, haz.: Feridun M. Emecen-İshak Keskin- Ali Ahmetbeyoğlu, II (İstanbul 2013), s. 465-484.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Saray Teşkilatı*, Ankara 1988.
- Yarçı, Güler, "Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)", *ESBA*, 4/1 (Ocak 2013), s. 76-114).

D. Ansiklopediler, Gazeteler, Sözlük ve Lügatler:

Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (OTDTS)*,
I (İstanbul 1983), s. 228-229.

Sabah gazetesi.

Şûrâ-yı Ümmet,

Takvim-i Vekayi (TV).

Türk Hukuk Lügatı, Ankara 1998.

Ek: 2) Celal Fuat Türkgeldi T.B.M.M'nde yemin ederken (BOA, HSD. AFT, nr. 20/3, 29 Z 1341)

Örf ve Ritüellerde Yemin

Balıkesir Yöresinde Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkilerinde Ant

Ali Duymaz* - Berna Ayaz**

A. Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri Üzerine

Sosyal bir varlık olarak insanın akrabalık kavramına yüklediği anlamda iki unsurun belirgin bir şekilde öne çıktığı görülür. Bunlardan biri kan bağı, diğeri ise evlilik yoluyla oluşan yakınlıktır. Kan bağı yoluyla oluşan ilişkiler ağı “akraba” terimiyle ifade edilirken evlilik yoluyla oluşan bağ ise “hısımlık” kavramıyla karşılanmaktadır. Çoğu kez anlam ayırımına gidilmeden kullanılan “akraba” ve “hısımlık” sözleriyle ifade edilen yakınlıkları, bireyler kan bağı ve evlilik yoluyla edinmekte, yani kişi iradesi ve seçme şansı olmaksızın kendini bu sosyal yapının içinde bulmaktadır. Kan bağı ve evlilik dışındaki akrabalıklarda ise gönüllülük esastır. Kişiler, gelenekler ve toplumun kurallarıyla sınırlandırılmakla birlikte kendi iradelerini ve tercih haklarını da kullanarak sonradan edinilmiş akrabalıklar kurabilmektedirler.

* Prof. Dr. Ali Duymaz, Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Balıkesir. aduymaz@balikesir.edu.tr

** Berna Ayaz, Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Balıkesir. bernaayaz@balikesir.edu.tr

İnsan, dünyaya geldiği andan itibaren kendisini daireler halinde sarıp sarmalayan bir sosyal ağ içerisinde, yani aile, akraba ve hısım ortamı içinde bulur. Üstelik bu tartışılmaz ve birey kimliğinin oluşumunda en etkili unsurları barındıran bir yapıdır. Ancak bir yandan zaman ve zamanın değiştirdiği değerler, bütün sosyal yapıları çözdüğü gibi çeşitli sebeplere bağlı olarak en dış daireden başlayarak akrabalık ve hısımlıkları da olumsuz etkilemiş, kırılma ve kopmalara zemin hazırlamıştır. Öte yandan insanın kültür ve medeniyet tarzı geliştikçe başka yakınlıklar kurma ihtiyacı doğmuştur. Böylece klan döneminde görülen kan bağının tek ve en etkili yakınlık unsuru olması, hatta evliliklerin aşiret içi yapılması anlayışı yerini savaşımlara sebep olsa da dış evliliklere bırakmış, insanlar yerleşik hayata geçip din kuralları ve önemli ölçüde kaynağını dinden alan hukuk içinde yaşamaya başlayınca başkaca ilişkiler tesis etme yoluna gitmişlerdir. Levi-Strauss, *İrk Tarih ve Kültür* adlı eserinde kültürü tanımlarken insanların kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerine neden ihtiyaç duyduğunu şu cümleleriyle açıklamaktadır: “Kuşkusuz her kültür, hayatını alışverişlerle sürdürür ve bir insan topluluğunu yıkıp geçebilen ve doğasını bütünüyle gerçekleştirmesini engelleyen tek bela ve sakatlık yalnız kalmaktır.”¹

Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri, yerleşik hayata geçmiş toplumlarda daha sık görülür. Çünkü göçebe toplumlar aşiret veya boy yapısı içinde yaşadıkları için zaten kan bağı ya da evlilik yoluyla herkes birbirinin akrabasıdır ve töre bu aşiret dokusunun korunması konusunda son derece hassastır. Yerleşik toplumlarda ise akrabalık ve hısımlık, anne ya da babaya bağlı olarak daralmakta, dolayısıyla göçebe bir topluma göre akraba ve hısımlar, bugün geniş aile dediğimiz çerçeveye sıkışmaktadır. Ayşe Kudat bu durumu, “Türkiye’de olduğu gibi, Latin Amerika ülkelerinde de sanal akrabalık yerleşik toplumlarda daha büyük önem taşır, aşiret düzeninden sıyrılmış köylerde seçimin hısımlık ve akraba arasından yapılmasına oldukça az rastlanır. Hısımlık ve akraba bağlarının göçebe aşiretlere oranla yerleşik toplumlarda daha dar bir çevreyi kaplaması, yerleşme sürecinde büyük akraba gruplarının

¹ Claude Levi-Strauss, *İrk, Tarih ve Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul 1994, s. 2.

parçalanıp değişik yörelere göç etmelerine bağlıdır. Böylece, akraba grubu küçük olan aileler sanal akraba edinerek bu çevreyi genişletir, dostluk ve dayanışma kurabilecekleri bireylerin sayısını artırma çabasına girerler”² şeklinde değerlendirmektedir. Mahmut Tezcan ise konuyla ilgili olarak “Bu tür bir uygulama, insanlar arasındaki özel yakınlıklardır. Sanal akrabalıklar, kana bağlı olmayıp sözleşmeye dayalıdır. Birbirlerini seven samimi, içten kişilerin bu tür yakınlıklar kurması, onların dostluklarının pekiştirilmesine yaramıştır. Gerçek bir akrabalık olmamasına rağmen, sonradan kurulan ilişkilerle gerçek akrabalıkta olan bir dizi yeni davranış biçimleri içerisine girilir. Genellikle akraba olunmayan yabancılarla kurulan bir akrabalıktır. Böylece gerçek akrabalar dışında, başka kimselerle de ayrı bir destek ve güç sağlanmış olur. Bu tür akrabalıklarda yüksek derecede karşılıklı görev duygusunu içeren kişisel bağlantılar söz konusudur.”³ demektedir.

B. Ant Kavramı ve Andın Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık Kuruluşunda Oynadığı Rol

Genel olarak kan bağı ve evlilik dışı akrabalıklar olarak tanımladığımız bu ilişkilerin kurulma sürecinde bireylerin irade ve isteklerinin yanı sıra toplum üyelerinin katılması ve durumu onaması anlamında törensel uygulamaların da gerçekleştiği gözlenmektedir. Bu tür akrabalıkların kurulması sırasında yapılan törenlerin başında ise ant içme yer almaktadır. Bireyler içtikleri bu anttan sonra kendilerini gerçek akraba gibi kabul etmekte ve hatta gerçek akrabalıktan daha ileri bir bağ oluşturmaktadırlar. Bu ant içmenin törensel boyutu ise toplumun bu akrabalığı meşru kabul etmesi, onaylaması ve denetim altına alması anlamını taşımaktadır.

Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin kurulmasında temel rol oynayan ant kavramı hakkında en ayrıntılı bilgileri Abdülkadir

² Ayşe Kudat, *Kirvelik (Sanal Akrabalığın Dünü ve Bugünü)*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2004, s. 97.

³ Mahmut Tezcan, *Kültürel Antropoloji Giriş*, Maya Akademi Yayınları, Ankara 2008, s. 78-79.

İnan vermiştir. İnan, ant kelimesinin bütün İslam-Türk kabilelerinde ortak olduğunu belirterek bu söz karşılığında Yakutların “andıgar”, Kalmukların “andagar” dediklerini, Çuvaşların ise ant içmek yerine “antah-” fiilini kullandıklarını kaydeder. Eski ve yeni sözlüklerde “ant” ve “andagar” kelimesi Arapça “half”, yemin “kasem”; Farsça sükend; Almanca “Eid”, “Eidschwur” kelimeleriyle açıklanmaktadır.⁴ Başta Türkiye Türkçesi olmak üzere Azerbaycan, Başkurt, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Türkmen Türkçelerinde de “ant” kelimesi kullanılmaktadır.⁵ Uygur Türkçesi’nde “ant” yemin, “antıkmak” ise yemin etmek anlamında kullanılmaktadır.⁶ Tıva Türkçesi’nde ant içmek için “daikmak”⁷, Hakas Türkçesi’nde ise ant içmek, yemin etmek anlamında “sirten-“ kelimesi yer almaktadır.⁸ Bu bilgilerden yola çıkarak “ant” sözünün Türk kültürünün en eski ve en yaygın sözlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Ant sözünün hem içmek fiiliyle birlikte kullanılması hem de Abdülkadir İnan’ın “Eski devirlerde “ant” kelimesi bir yabancı ile kardeşleşme ve dostlaşmayı teyit için yapılan töreni ifade etmiştir; bugünkü anladığımız mefhumu ifadeye yarayan bir terim olarak kullanılması çok sonraki devirlere aittir”⁹ şeklindeki ifadesi andın başlangıcından beri bir yabancı ile kardeşleşme töreni bağlamında kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla ant sözü tasavvurî akrabalıkların kurulmasındaki bir törenin adından bugünkü genel ve yaygın anlamına kavuşmuştur. Elbette kökündeki kan içme yoluyla yapılan ant törenleri za-

⁴ Abdülkadir İnan, “Eski Türklerde ve Folklorunda Ant”, Makaleler ve İncelemeler, I. Cilt, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 317-330; Bu makale ilk olarak Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Dergisi’nde (VI(4), Ankara 1948, s. 279-290) yayımlanmıştır.

⁵ Ahmet Bican Ercilasun, vd. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, C. 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

⁶ Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1968.

⁷ Ekrem Arıkoğlu, Klara Kuular, *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

⁸ Ekrem Arıkoğlu, *Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.

⁹ Abdülkadir İnan, *agm*, s. 324.

manla zayıflamış, bir yandan arkaik şekllinden izleri korurken diğler yandan yeni uygulama ve inanışlarla bezenmiştir. Mesela antla ilgili törenlerde kan yalama, silah üzerine ant içme, karşılıklı hediye alıp verme, bir nesneyi kertme, ayı kafası ve derisi üzerinde ant içme, tırnak yalama gibi uygulamaların olduğu bilinmektedir.

Balıkesir yöresinde kan bağı ve evlilik dışı ilişkilerin kurulması esnasında yer alan sözleşmelerde hediyeleşmenin önemli bir yeri bulunmaktadır. Biz çalışmamızda bu tür ilişkilerden sadece üçü; kan kardeşliği, ahret kardeşliği ve musahiplik üzerinde Balıkesir yöresinden derlediğimiz bilgiler ışığında örnekler sunarak değerlendirmelerde bulunmaya çalışacağız.

C. Balıkesir Yöresinde Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri ve Bu İlişkilerde Ant

1. Kan Kardeşliği

Kan, bütün kültürlerde bereketi ve korkuyu bir arada bulunduran bir unsurdur. Kan akıtma ritüeli, herhangi bir kötülükten korunma, bereketi çağırma, topluma katılma gibi birçok inanış ve uygulamada karşımıza çıkmaktadır. Levy-Bruhl, kanın kurban sunma sırasında olduğu gibi isteyerek akıtılabileceğini belirterek kanın, istenmeden ya da kişinin bizzat kendisi tarafından akıtılmadan vücuttan çıkması durumunda olayın tamamen farklı bir boyut kazandığını ve ilkel insanın heyecanlanıp şaşırıldığını anlatmaktadır. Her ne kadar kanın hiçbir biçimde akıtılmaması gerekiyorsa da bir şahit huzurunda koldan bir toplardamar kesilebilir ve akan değerli sıvı bir kupada toplanabilir. İki insan kan kardeşliğiyle bağlandığında kan kardeşi ya da anda olmak istediklerinde gerçekleşen budur¹⁰. Çinilere göre iki tür kan vardır: Biri yaralardan akan taze kan, yani hayat simgesi olan kırmızı kan, diğeri ise herhangi bir temas sonucunda hastalığa ya da mutsuzluğa yol açan, pis koyu renkli adet kanı. Kırmızı kan ruhun barındığı yerdir ve dolayısıyla bu

¹⁰ Jean Paul Roux, *Eski Çağda ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*, (Çev.: Aykut Kazancıgil), Kabalıcı Yayınları, İstanbul 1999, s. 76-77.

kanla temas eden her nesnenin sihirli güçleri olur. Erkek menisi, anne sütü de bu kanın bir türevidir olarak değerlendirilmektedir¹¹.

İlkel kültürlerde ruhun barındığı yer olarak tanımlanan kan ile yapılan uygulamaların başında kan kardeşliği törenleri gelmektedir. Bazı araştırmacılar kan kardeşliğinin yamyamlığın bir kalıntısı olduğunu iddia etmektedir. Mesela Evelyn Reed “Yamyamlık uygulaması geriledikçe, birbirine yabancı insanların kardeşlik ilişkileri içinde bir araya getiren kan içme törenleri biçiminde kendini gösteren kalıntılar bıraktı. İnsanlar, damarlarını kesip bir diğerin kanından biraz içerek bir kan antlaşması oluşturdular. Bu, insanların birbirini öldürmeyeceği ya da incitmeyeceği konusunda ant içmeleri anlamına geliyordu”¹² demektedir.

Bir başka köken açıklaması ise kan kardeşliğinin yabancı klanlar arasında ilişki kurmak amacıyla ortaya çıkmış olması gerektiği şeklindedir. Çünkü “ilkel” toplumda var olan kız-erkek kardeş ilişki kalıbını çoğaltmak daha kolay bir yol olarak görülmüştür. Kan antlaşması diye anılan bu “kut töreni”, daha önce yabancı olan erkekler arasında kan kardeş olarak birbirlerine bağlanmasıdır. Bu törenler, çok uzun evrimi süresince birçok değişikliklere uğramış, ama başlangıçtaki durumunu –erkekler arasında ortak yardımlaşma antlaşması olma özelliğini her zaman korumuştur¹³.

Kan kardeşliğinin kökeniyle ilgili olarak üzerinde ittifak edilmiş net ve ortak bir görüş bulunmamaktadır. Ancak kan antlaşmalarının başlangıçtaki amacı, ayrı olan oymakları birbirine kardeşlik bağıyla bağlayarak düşman oymaklar arasında barış sağlamaktır. Klandan devlet yapısına geçiş sürecinde oymakların kardeşliğinden bireysel kardeşliğe doğru bir yönelme olmuştur. Bu durum da ilerleyen zamanda erkekler arasında bir antlaşmaya dönüşmüş olmalıdır.

¹¹ Wolfram Eberhard, *Çin Simgeleri Sözlüğü*, (Çev.: Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 158.

¹² Evelyn Reed, *Kadımın Evrimi Anaerikl Klandan Ataerikl Aileye*, (Çev. Şemsa Yeğin), C. 1, Payel Yayınevi, İstanbul 1994, s. 68.

¹³ Reed, *age*, s.231.

Birçok kültürde var olan kan kardeşliği Türk kültüründe de çok eski dönemlerden bugüne kadar ulaşabilmiştir. Kan kardeşliği ile ilgili en eski devirlerde ant, yani kardeşleme törenini Abdülkadir İnan şu şekilde anlatmaktadır. “İki yabancı kardeşlemeye ve dost olmaya karar verilerse soydaşlarının huzurunda kollarını keserek bir kaba (ant ayağı’na) kanlarını akıtırlar. Aralarına kılıç, ok veya başka bir silah koyarak bu kaptaki kana kımız, süt veya şarap karıştırarak beraber içerlerdi. Sonra silahlarını yahut atlarını veyahut hemşirelerini değiştirirler, böylece “antlı adaş” olurlardı. Moğol devrinde bu törenle dostlaşmış olanlara “anda” denilmiştir. “Anda” terimi Türk lehçelerinden ancak Kırgızca’da dünür kelimesiyle birlikte kuda+anda=kudanda (=dünür+kardeş), Kırgız-Kazakça’da “kudandalı” (=dünür olanlar) şekillerinde muhafaza edilmiştir.”¹⁴

Herodotos da İskitlerin ant törenleriyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: “Skythler şöyle ant içerler: Toprak bir kupanın içerisine şarap doldururlar; ant içecek olanlar buna kanlarını karıştırırlar; bunun için sivri bir şeyle küçük bir delik açarlar ya da kılıçla hafif çizerler; sonra kabın içerisine bir pala, oklar, bir balta ve mızrak daldırırlar; bu da olduktan sonra tanrısal öfke üzerine ant içerler ve kaptaki şaraptan azıcık içerler ve orada bulunanların ileri gelenleri de onlarla beraber içerler.”¹⁵

Jean Paul Roux, Türklerin ve Moğolların Eski Dini adlı eserinde Timuçin ile Camuka’nın kan kardeşi olmalarını ayrıntılarıyla anlatmaktadır. “Timuçin on bir yaşında iken Camuka Timuçin’e küçük bir Karaca kemiği verdi ve Timuçin’de Camuka’ya üzerine bakır dökülmüş bir kemikçik verdi ve kendilerini “anda” ilan ettiler. Kendileri anda olduktan sonra, Onon’un buzu üzerinde kemikçik oyunu oynamışlardı. İşte bu şekilde kendilerini “anda” ilan etmişlerdi.”... “Bundan sonra ilkbaharda ufak tahta yayları ile birlikte avlanırken Camuka, iki yıllık bir ineğin iki boynuzunu yapıştırarak ve orada delikler açarak,

¹⁴ İnan, *age*, s. 325.

¹⁵ Herodotos, *Herodotos Tarih*, (Çev.: Müntekim Ökmen), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 322.

Timuçin'e bu süslü oku verdi. Timuçin ona, karşılık olarak, ucu ardıc ağacı goncası ile son bulan bir ok verdi. Ve de kendilerini "anda" olarak ilan ettiler." Bundan sonraki üçüncü kardeşlik ise daha kapsamlıdır. "Şimdi "anda" (şeklindeki birlikteliklerini) yenileyerekten... Timuçin, Merkitlerin Tokto'sından almış olduğu altın kemeri aldı ve Camuka'nın beline sardırđı, Camuka'yı Tokto'a'nın yıllardır kısır olan doru kısrağına bindirdi. Camuka da, Uvas-Merkit'lerin Dayin-usun'dan almış olduğu altın kemeri anda Timuçin'e sardırđı; Timuçin'i de yine Dayin-usun'a ait olan (oğlağına benzer) bir beyaz ata bindirdi... Bol yapraklı bir ağaç altında birbirini "anda" ilan ettiler, birbirlerini sevdiler, şölenlerle ve ziyafetlerle eğlendiler ve geceleyin aynı yorgan altında birlikte uyudular."¹⁶

Örneklerde de görüldüğü üzere kan kardeşi olma ritüelinde tarafların birbirlerinin kanını içmelerinin yanı sıra bir eşya değış tokuşu yaptıkları da görülmektedir. Bu bir anlamda söz niteliğı taşımaktadır.

Türkiye'de derlenen kan kardeşliğı ve bu kardeşliğın törensel boyutunu Nermin Erdentuğ, Hal köyü bağlamında şöyle anlatmaktadır: "İki taraf bir araya gelir, kollarında veya ellerinde ufak bir yer kanatırlar ve birbirlerinin kanını emerler böylece kan kardeşi olurlar. Bu tasavvuri kardeşlik Hal'liler nazarında gerçek, sulbi kardeşlikten ileri tutulmaktadır; sıkıntı ve saadetler daima bu kardeşler arasında paylaşılr ve hayatları boyunca da birbirlerinin başlıca yardımcıları olurlar."¹⁷ Ali Rıza Balaman ise kan kardeşliğı hakkında "Yandaş iki kız ya da erkek, yaşamlarının bir döneminde dünyada kaldıkları sürece birbirlerine kardeşçe davranacaklarına, kardeş gözüyle bakacaklarına ve birbirlerini kardeş gibi kollayacaklarına and içerler. Tanıklar önünde ya da taniksız parmaklarından bıçak ucuyla çıkartılan kandan birbirlerine sunar, sözel olarak da "kan yaladık kardeş olduk" derler. Bu yalın törenden sonra kan kardeşler, kanla kutsanan beraberlik kararlarını ya-

¹⁶ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev.: Aykut Kazancıgil). Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 239.

¹⁷ Nermin Erdentuğ, *Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s. 47.

kınlarına duyururlar. Yeni kan kardeşler, bundan böyle karındaş olmadıkları halde birbirlerine sanki karındaşlarmış gibi davranır, verdikleri bu sözü yerine getirmeye çalışırlar. Kan kardeşleri aralarındaki kardeşlik bağı etkinliğini, çevrelerine de aktarırlar. Sözgelimi, kan kardeşler birbirlerinin yakınları tarafından da ilgi görür, kabul görür ve destek alırlar. Zaman içinde verilen kan kardeşliği sözleri yerine getirilmediğinde ya da beklenmeyen bir nedenle bu iki kişinin araları iyi gitmediğinde kan kardeşliği bozulur. Bu durumda her iki tarafın da birbirlerine karşı sözde kurulan ortak yükümlülüklerinden vazgeçerler; yapılacak bir şey yoktur. Yani herhangi bir yaptırım söz konusu değildir”¹⁸ demektedir.

Balıkesir’de yaptığımız derlemelerimizde kan kardeşliği ile ilgili uygulamaların, hem ülke geneli hem de geçmişe oranla oldukça azalmış olduğunu tespit ettik. Bu arada Ömer Seyfettin’in meşhur And hikâyesinin de Balıkesir’e bağlı Gönen ilçesinde geçtiğini hatırlatmak isteriz. Bilindiği üzere “Ben Gönen’de doğdum” ifadesiyle başlayan bu hikâyede Mıstık’la kan kardeşi olan yazar, kan kardeşliği gereği kendini köpeğe karşı koyan Mıstık’ın trajik ölümünü anlatmaktadır.¹⁹

Kaynak şahıslarımızdan edindiğimiz bilgilere göre Balıkesir yöresinde kan kardeşliği iki şekilde uygulanmaktadır. Bunlardan ilki parmakların kesilerek kanlarının birbirine karıştırılmasıyla olmaktadır:

“Mesela sen keseceksin parmağımı ben de keseceğim. Birbirimize değdireceğiz o zaman kan kardeşi oluyormuşsun.” (Gülizar Aslan, Kepsut-Danahisar Köyü).

İkinci uygulama biçimi ise sünnetle ilgilidir. İnanışa göre bir çocuğun tek başına sünnet ettirilmesi uygun bulunmamaktadır:

“Eskiden sünnet çocuğu tek sünnet olmazdı. Kimse olmazsa yanında bir horoz keserlerdi.” (Fazlı Sarı Bigadiç-Güvemçetmi).

¹⁸ Ali Rıza Balaman, *Evlilik ve Akrabalık Türleri (Sosyal Antropolojik Yaklaşımla)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 81-82.

¹⁹ Hülya Argunşah, *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Hikayeler I*, Dergah Yayınları, İstanbul 2007, s.246-254.

Bu sebeple birlikte sünnet olan çocuklar ise kan kardeşi sayılmaktadır:

“Aynı anda sünnet olunca onlar kan kardeşi olur. İlişkileri çok iyidir. Benim eşim öyle olmuş. Babasının maddi gücü yetmemiş. Başka bir amcaları kendi oğluyla yaptırmış. Onlar kan kardeşiler. Kardeşten çok severler birbirlerini.” (Dursun Akçay, Karamanlar Köyü).

“Ben bir tane oğlum var sünnet yapacağım. O zaman diyelim ki başka biri daha var sünnet olacak. Onu da benim evde sünnet ettirirsem o zaman onlar kan kardeşi olurlar. Benim evde sünnet oluyor ya, kanı benim eve akıyor ya, ondan kan kardeşi öyle olur. Masrafını ben yapıyorum, sen garibansın, ikisi bir oluyorlar. İlerleyen zamanda sayar severlerse birbirlerini yine ahret de olabilirler.” (Sabriye Örki, Edremit-Tahtakuşlar Köyü).

Sünnet bir ergenliğe geçiş töreni olmanın yanı sıra bireyin toplum tarafından kabul edilmesinin de meşrulaştırılmasıdır. Mircea Eliade'nin ifadesiyle insan bir kere doğmakla tamamlanmış olmamaktadır; ruhani olarak bir ikinci kere daha doğması gerekmektedir, eksikli, rüşeym halindeki bir durumdan, mükemmel, erişkin bir duruma geçmesi gerekmektedir²⁰. Eliade'ye göre erginleme kavramı üç kategoride ele alınmalıdır. İlki, ergenlik ritüelleri olarak bilinen çocukluktan yetişkinliğe atılan sembolik yeniden üretimleridir. Diğeri gizli bir topluluğa ya da kardeşlik birliğine girerken uygulanan ritüellerdir. Sonuncu kategoride ise mistik erginleme süreçleri ele alınmaktadır²¹. Balıkesir yöresinde sünnetle yapılan kan kardeşliği uygulamasında çocukluktan ergenliğe geçişteki törenin kardeşlik birliğine geçişte uygulanan törenle birleştirilerek uygulandığı görülmektedir.

“Çocuk” ancak sünnet olduktan sonra “erkek” olabilmektedir. Daha önceki hayatında birey “çocuk” olarak kabul edilmekte, cinsiyeti konusunda bir tanımlama yapılmamaktadır. Sünnet olduktan sonra ise sahip olduğu cinsiyet, kimliğinin en önemli unsuru olarak ön pla-

²⁰ Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, Gece Yayınları, İstanbul 1991, s. 157.

²¹ Mircea Eliade, *Rites and Symbols of Initiation: The Mysteries of Birth and Rebirth*, (Çev. Willard R. Trask). Dallas 1994, Spring Publications, s. 2.

na çıkarılmaktadır. Bu ergenliğe geçiş töreninde çocuk yalnız bırakılmamakta ve birlikte sünnet olduğu kişiyle kan kardeşi de olmaktadır. Bireyler, hayatın geçiş aşamalarında genellikle yalnız bırakılmazlar. Mesela evlenirken gelin ve damadın yanında onlara eşlik eden sağdıçları bulunmaktadır. Bu durum, kötü ruhlara karşı korunmanın bir yolu olarak düşünülmekle birlikte yeni bir dönemin başlangıcındaki korku ve endişe duygularının yaratmış olduğu tedirginliği de ortadan kaldırmaktadır. Birçok yöremizde sünnet töreniyle ilgili akrabalık ilişkisi kirveliktir. Bilindiği gibi kirvelik, sünnet kanının kirvenin eteğine aktığına dair inançtan kaynaklanmaktadır. Ancak Balıkesir yöresinde kirvelik kurumunun ve geleneğinin yayılmayışı sebebiyle sünnet törenlerinde aynı anda sünnet edilen çocukların kan kardeşi sayılması geleneği öne çıkmıştır. Burada kardeşlik olgusunu ortaya çıkaran iki durum bulunmaktadır. Bunlardan ilki sünnetin bir erişkinliğe geçiş töreni olması ve bu törende çocuğun yalnız kalmaması için ona bir “kardeş”in eşlik etmesidir. İkincisi ise iki çocuğun da bu geçiş töreni neticesinde aynı acı, korku ve tedirginliği paylaşmış olmaları ve kanlarının aynı zaman diliminde akıp bir anlamda birbirine karışmış olmasıdır. Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinin kurulmasındaki temel unsur, bireylerin kendilerini savunmasız hissettikleri anlarda koşulsuz güvenecekleri bir dal bulma içgüdüdür.

2. Ahret Kardeşliği

Hemen hemen bütün dinlerde ortak olan ve kutsal kitaplarda da yer alan inanişaya göre tüm insanlar ölecek ve ahret hayatı adı verilen hayat için yeniden dirilecektir. Bu dünyadan götürülebilecek tek şey günahlar ve sevaplar olacaktır. Bir insan nasıl ki, bu dünyanın ağır yükünü tek başına kaldıramayacağını düşünmüşse, öteki dünyaya göç ettiği de hesaba çekileceğini ve bu ağır yükü tek başına taşıyamayacağını düşünmüştür. Bu noktada kendisinin günahına ve sevabına ortak olacak, gerekirse onunla birlikte cennette gülecek, cehennemde yanacak birine ihtiyacı vardır. Böyle bir sorumluluğu da ancak “kardeş” diyebileceği ve aralarında kan bağı olmayan bir kişi yüklenebilecektir. Bu kardeşlik olgusu, bu dünyadaki iyi ve kötude ortak olmanın yanında öteki dünya için de bir hazırlık anlamı taşımaktadır.

Balıkesir yöresinde yaptığımız çalışmalarda kaynak şahıslar, öteki dünyaya, insanların öldükten sonra yeniden dirileceğine inandıklarını belirtmektedirler. Bir kaynak şahsımız “Ölümden sonra yaşama inanıyoruz. Ölüp de dirileceğimize inanıyoruz. Ama bu şekilde canlanmayacağız. Hepimiz 30 yaşında olacaktık. Genci de yaşlı da. Her istediğin aklından geçen olacaktı.” (Hatice AYZ, Balıkesir-Köylüköy) diyerek bu inancını ifade etmiştir.

Ahret kardeşliği olgusu, kaynağını işte bu dünyanın dışında başka bir öteki dünyanın varlığı inancından almaktadır. “İlkel” insanın zihninde bu dünyada sahip olamadığı hiçbir şeye öteki dünyada da sahip olamayacağı düşüncesi vardır. Lucien Levy-Bruhl, “Genelde ilkel insan, öldükten sonra bir yaşam olduğuna inanmaktadır. Ona göre insan ölünce canlıların dünyasındaki varlığı sona ermekte ancak yok olmamaktadır. Yalnızca bu dünyadan, bir başkasına geçerek oradaki yeni koşullara uyarak belli bir süre yaşamaktadır” der²².

Ahret kardeşliği Antropoloji Sözlüğü’nde “Yaşlanmış kadınlar arasında öteki dünya inancına dayanarak kurulan dostluk/kardeşlik ilişkisi” olarak tanımlanmaktadır²³.

Mahmut Tezcan, ahret kardeşliğini şu şekilde tanımlamaktadır: “İslam toplumlarında yaygın bir yakınlaşma biçimidir. Özellikle yaşlı kadınlar arasında görülür. Yaşlı kadınlar dinsel bir törenle ahretlik olurlar. İki yaşlı kadın böylece ahretlik olunca çok samimi iki dost olurlar ve birbirlerine sırlarını söylerler. Öte dünya düşüncesine dayalı bir dostluk anlaşmasıdır.”²⁴.

Ali Rıza Balaman ise, “Bu kardeşlik genellikle yaşlı kadınlara özgü, İslam toplumlarında yaygın olan bir türdür. Ahret kardeşliğinde, kan kardeşliğinde olduğu gibi bireylerin seçme, seçilme, beğenme, be-

²² Lucien Levy-Bruhl, *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*, (Çev.: Oğuz Adanır). Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 2006, s. 236.

²³ Kudret Emiroğlu, Suavi, Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul 2009.

²⁴ Mahmut Tezcan, “Tasavvuri Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), Ankara 1982, s. 117-130.

genilme, kabul edip etmeme türünde yeğleme özgürlükleri vardır. Bu nedenle bireyler, uzun sınamalar sonunda birbirlerine ahret kardeşliği önerisinde bulunurlar” demektedir.²⁵

Balıkesir yöresinde ahret kardeşliği, genellikle kadınlar arasında uygulamaları görülen bir gelenektir²⁶. Ahret kardeşiyle ilgili olarak “ahretlik”, “kardeş”, “olma kardeş” gibi adlandırmalar kullanılmaktadır. Ahretlik edinme yaşıyla ilgili ise yerli ve yabancı araştırmacıların tanımlamalarında kullandıklarının aksine herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. 3-4 yaşlarındaki çocuklar ailelerinin rıza ve iradesiyle ahretlik sayılabildikleri gibi kişiler kendi istek ve tercihleriyle evlilikten önce veya sonra da ahretlik edinebilirler. Ahretlik olmak için gerekli olan en önemli şart, kişilerin karşılıklı sevgi ve saygıdır. Derlemelerimizden vereceğimiz birkaç örnek konuyu açıklığa kavuşturmada yardımcı olacaktır:

“Bir köye düğüne gitmiştik. 17 yaşındaydım. Düğünde kızlarla oynanırken biriyle çok iyi anlaştık. Annesi de hemen geldi zaten yanıma “sizi ahret yapam” dedi. Biz de tamam dedik.” (Emine Özcan, Dursunbey)

“Kadınlar arasında da ahretlik olurlar. Düğünde yakın geçindiği kızlara kardeş okunur. Bizim burada ahretlik değil kardeş denir. Kız gelin olurken kendine kardeş seçer. Kiminle iyi geçiniyorsan onu seçersin. Kardeşlik düğünde seçilir.” (Emine Erdel, İvrindi/Mallica Köyü)

“Biz kardeş deriz. Bekârken de evliyken de yapılır. Samimi anlaşmanın biriyle kardeş olursun. Kendi köyünden de başka köyden olur.” (Gülizar Aslan, Kepsut-Danahisar Köyü)

“Benim torunum yaşındaki çocukları (1,5-2 yaşında) bebekken, aileler arasında toplantı yapılır. Münasip görülür. Kadınlar arasında ahretten çok “kardeş” kelimesi kullanılır. Hatta laf arasında bahsedilirken “Kardeşime gidiyorum” diye söylenir. O ahret kardeşidir.” (Sait Çal, Balya-Kayalar Köyü).

²⁵ Balaman, *age*, s. 83.

²⁶ Balıkesir yöresinde ahret kardeşliği kavramının alevi inancına sahip kişiler tarafından musahip kelimesinin karşılığı olarak da kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Bu küçük yaşlarda başlar. Kadınlar için ahret erkekler için sağdıç önemlidir. Genelde bekârken olur çünkü küçük yaşlarda başlar. Aileler tarafından sağlanır ahretlik. 3-4 yaşında hatta daha doğmadan ahretlik yapılıır çocuklar. İşte doğarsa ahret yapalım diye konuşulur.” (Cevat Kahveci, Balya-Kayalar Köyü).

“Ahret kardeşi düğün olduğu gün olunur. Bekârken ahret kardeşi olunur. Evliyken olmaz.” (Kezban Uysal, Savaştepe/Eyerci Köyü).

“Ahrette beraber olmak için seçtiğin kişidir. Herkesin ahrette bir kardeş seçmesi gerekirmiş bu dünyada. Ahrette komşun olsun diyor-sun. Ahretliğini kendin götürürsen daha iyiymiş. Öteki dünyada da bu dünyada olduğu gibi hayat devam edeceği için bu dünyadan ahretliğini götürürsen daha iyi.” (Miyase Çetin, Kirne (Ortaca) Köyü).

Ahret kardeşliğinin kurulması ve meşrulaşması için küçük bir tören düzenlenir. Ahretlik olacak kişiler, birbirleri için bohça hazırlarlar, bohça getirilmesi sırasında bütün tanıdıklar davet edilir, âdetâ bir düğünün söz ve nişan aşamalarında olduğu gibi ahretlik olunur. Karşılıklı bohça getirme kardeşlik sözleşmesinin temelidir, başka bir ifadeyle bohça alışverişi ahret kardeşi olacak kadınlar arasında bir anttır, antlaşmadır. Bu bohça alışverişi bir yandan antlaşmanın temelini teşkil ederken öte yandan karşılıklı bir hediyeleşmedir. Hediyeleşme antropologlar tarafından toplumsal ilişkilere verilen önemin ölçüsü olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca armağan vermenin, karşılıklı yardımlaşma ve alışverişin bütün toplumsal ilişkilerde önemli bir rol oynadığı, toplumsal ilişkilerin böylelikle kurulduğu belirtilmektedir. Başkaları adına yapılan her toplumsal davranış, karşı tarafın da mukabelede bulunmasını gerektirir veya böyle bir karşı davranış beklenir²⁷.

Hediyeleşme ve değiş tokuş sistemi, insanların toplumsallaşması yönünde çok etkili olmuştur; boyun bütün üyeleri, armağan alış verişi yoluyla birbirlerine bağlanmakta, birbirlerine bağımlı hale gelmektedirler. Bu durum, yalnız aşiret arasında değil, boyun üyeleri arasında da her çeşit ilişki ve akrabalık ağları ören evlilik sisteminde olduğu gibi

²⁷ Reed, *age*, s. 272.

herkesin ayrı bir işlev yüklendiği çeşitli törenlerde de kendini göstermektedir²⁸.

Bohça alış verişi ve hediyeleşme ile ilgili kaynak şahıslardan derlenen birkaç bilgi aşağıda sıralanmıştır.

“Onlar bize gelirken bana hediye bohça getirdiler. Bohçanın içinde elbiselik, üzerinde çember, çorap, terlik, bana yarayacak hediyeler getirdiler. Biz de onlara verdik. Ondan sonra bağımız kopmadı.” (Emine Özcan, Dursunbey).

“Çember olur. Bir iki sofralık insan gelir kardeş olunacağı zaman eskiden arabalar da bu kadar yoktu. Bir iki gün de kalınırdı. Şimdi kalınmıyor. Yemekler yenilir. Kaşık çalınır oynanır.” (Gülizar Aslan, Kepsut-Danahisar Köyü).

“Giysiler, çember, seccade, iç çamaşırı verdik. Onun çocuklarına benim çocuklarıma bir şeyler koyduk. Dua falan okumadık. Büyüklerimiz ahret olun siz birbirinize yaklaşıyorsunuz dediler. Ahret olacakların yaşları birbirine yakın olmalı. Öteki dünyada da bu dünyadaki gibi kardeşinle bir olsun diye yapılır. Birbirimizi görünce çok şükür görüştük diyip sarılıyorsun. Bizim amelimiz iyiye Allah ahrette de kavuştursun görüştürsün diye dua edilir.” (Hatice Ayaz, Köylüköy).

“İlk evvela birinin evine giderler. Onun evinde misafir olur karşı taraf. El öpme birbirleriyle tanışma olur. Karşılıklı çocuklara el öptürülür. Birbirlerine hediye alınır. Yazma, elbise alınır. İkinci defa karşı taraf gelir.” (Sait Çal, Balya-Kayalar Köyü).

“Kardeş ya da sağdıç yapıldığı zaman birbirimize hediye veririz. Başına bir yazma ya da parmağına bir yüzük. Yeme içme olur toplanılır bir yemek yenir.” (Cevat Kahveci, Balya-Kayalar Köyü).

“Ahret annem, bohça yapmış. İçinde havlu, anneme elbiselik, babama namaz takkesi, ikimize de ayakkabı, elbise alındı. Bohça yaptı, biz de onlara yaptık. Bize geldiler. Dua okundu. Başka insanlar da çağırıldı. Çaylar, yemekler, sanki nişan gibi oldu. Bu dünyada iyi geçini-

²⁸ Reed, *age*, s. 275.

yorsunuz, öteki dünyada da birbirinize şefaet edin diye yapılan bir şey.” (Derya Avcı, Balıkesir).

“Bohça yaparsın. Çorap, patik, bez koyarsın. O da sana yapar.” (Zeliha Karakoç, Dursunbey-Çamköy).

“Hediye ile giderler. Çamaşır, basma alınır hediye yapılır gidilir. Oturulur konuşulur. Evlendikten sonra da ahretlikleri devam eder.” (Kezban Uysal, Savaştepe/Eyerci)

Kaynak şahıslarımız tarafından anlatılan bohça getirme töreninden sonra artık o toplulukta bulunan herkes bu kişilerin ahret kardeşi olduklarını öğrenmiş ve kabul etmiş olurlar. Buradaki bohçalar ant içmenin simgesel unsurlarıdır, yani ahretlikler arasındaki bu antlaşma bozulursa bohçaların iade edilmesi gerekmekte, böylece ahretlikler de sona ermektedir. Ancak bu durum, toplum tarafından hoş karşılanmamakta, kişinin toplum içerisindeki itibarı zedelenmektedir.

Ahretlikler arasındaki bu kardeşlik bağı, sadece bu iki bireyi bağlamakla kalmaz, sonradan kurulan bu kardeşlik kurumu çocuklarını, eşlerini, hatta anne ve babalarını da içerisine almaktadır. Bu ant içme töreninden sonra çocuklar annelerinin ahretliklerini “teyze” bilmekte ve hitap ederken de “ahret teyze” ya da yalnızca “teyze” şeklinde akrabalık terimlerini kullanmaktadırlar. Eşler de birbirlerini bacanak kabul etmektedirler. Ahretlikler birbirlerinin anne-babalarına da “ahret anne”, “ahret baba” diye hitap etmektedirler.

“Çocuklarımız ahret teyze derlerdi. Ahretliğimiz anne babasına da “ahret anne”, “ahret baba” deriz.” (Emine Özcan, Dursunbey).

“Evlendikten sonra da devam eder ve torunlarına kadar sirayet eder.” (Sait Çal, Balya-Kayalar Köyü).

“Benim annemin ahreti var komşu köyden gençken ahret olmuşlar. Benim annem vefat etti ama biz onu teyzemiz olarak görüyoruz. Anneme ahret anne derler. Biz onlara ahret anne deriz. Kesinlikle onu annen yerine koyarsın. Ahret olan kadının kocası da enişten olur.” (Miyase Çetin, Kirne (Ortaca) Köyü).

“Çocukları da onlara teyze der. Adıyla hitap etmez. Hep teyzem der. Benim kızın kocası hep şaka yapardı. Benim hanımla Güldane ev-

liler diye. Benim kızımın ahretliğinin çocuğu bana da babaanne diyor. Kızıma teyze bana da babaanne der.” (Kezban Uysal, Savaştepe/Eyerci Köyü).

“Benim bir ahret kardeşim var benim çocuklarım onu esas teyzesi sanıyorlardı. Onun çocukları da beni öyle sanıyordu. Büyüyünce söyledik öyle olmadığımızı ama yine de teyze derler. Küçükken ahret kardeşi yapmışlar annemler bizi. Ufakken gerçek kardeş sanıyormuşuz birbirimizi. Birbirimizin her şeyini biliriz. Bizim eşlerimiz de birbirine sağdıç olur.” (Ayşe Aktaş, Savaştepe/Kozcağz Köyü).

Balıkesir yöresinden derlediğimiz bilgilere göre ahretliklerin çocukları arasında evlilik daha önceki dönemlerde uygun görülmezken günümüz şartları içerisinde herhangi bir kısıtlamaya gidilmemektedir. Kaynak şahıslarımızdan bir kısmı böyle bir evliliğin uygun olmayacağını söylerken bir kısmı da kan bağı olmadığı için herhangi bir sorun olmayacağını belirtmektedirler. Anladığımız kadarıyla ahretliklerin çocukları arasındaki evlilik başlangıçta yasaktı, ancak zaman içerisinde bu yasakta zayıflama olmuştur. Derleme sahamızda “Ahretliklerin çocuklarının evlendiklerine şahit oldunuz mu?” sorusuna olumlu bir cevap alamamamız da her ne kadar bu evliliklerin yapılmasında bir sakınca görülme de uygulamaya pek yansımadığını göstermektedir.

“Ahret kardeşleri evlenebilir.” (Gülizar Aslan, Kepsut-Danahisar Köyü).

“Ahretlerin çocukları birbiriyle evlenirler. Kan bağı yok ya.” (Zeliha Karakoç, Dursunbey-Çamköy).

“Çocukları birbirleriyle evleniyor ama eskiden evlenemezlerdi. Teyze, hala diyorsun ya onun kızına da kötü gözle bakamazsın ama şimdi aramıyorlar evleniyorlar.” (Ayşe Çektin, Dursunbey-AşağıYağcılar Köyü).

“Ahrete kardeş gözüyle bakıldığı için çocukları evlenemez.” (Cevriye Çakmak, Ayvalık-Çamoba Köyü).

“Ahretliklerin çocukları birbiriyle evlenebilir.” (Ayşe Aktaş, Savaştepe/Kozcağz Köyü).

Bu antlaşmadan sonra ahretlikler ahrete kadar sürecek ve öldükten sonra da birlikte olma dilekleri içerisinde birbirlerinden ayrılmaz ve öz kardeşlerinden daha yakın ilişki içerisinde bulunurlar. Ahretlikler birbirlerinin her türlü işine koşar, kimsenin bilmediği sırlarını bilirler. Kaynak şahıslarımızdan edindiğimiz bilgiler ışığında ahretliklerin birbirleri için ne ifade ettiklerini, birbirlerine karşı sorumluluklarını değerlendirmeye çalıştık.

“Özel günlerimizde daha çok birlikte oluyoruz. Birbirimizin düğününde ölümünde el işini de maddiyatı da esirgemeyiz. Eskiden bu kadar sık dostluklar yoktu, görüşmeler yakınlıklar olsun diye yapıldı. Her bayram gidilirdi, boş geçilmezdi. Şimdi o kadar sık görüşemiyoruz, ama görüştük mü de hiç araya zaman girmemiş gibi oluyoruz. Kendi kardeşlerimden ayırmıyorum onu da.” (Emine Özcan, Dursunbey).

“Düğünde yakın geçindiği kızlara kardeş okunur. Bir hediye alınır. Düğünde onun yanından ayrılmaz. Sonra da kardeşlikleri devam eder gider. Oğlunun sünneti olur kardeşine okursun yine. O kardeşlik hiç bitmez. Kız gelin olurken kendine kardeş seçer. Kiminle iyi geçiniyorsa onu seçersin. Kardeşlik düğünde seçilir. Yardım ederler. Çeyiz sererler. Kınası yakılırken yanında olurlar. Gelinin yanında kardeşlerin de sandalyesi olur. Kına gecesi günü kardeşler gelinle birlikte yatarlar. Kına gecesi bitince kız evinde çanak çalıp oynarlardı eskiden. Biri tükü söyler, diğerleri oynarlar, artık düğünlerde mevlit okunuyor. Eskiden oyun daha çok olurdu. Şimdi okumaklı oluyor düğünler. Gelinin kınası yakıldıktan sonra kardeşler gelinin ellerini çapraz bağlarlar. Sımsıkı, düğümlerle bağlar, damada götürürler, ama çözmek çok uzun sürer. Damat eğer çözemese kardeşlere ya bir tavuk verir, ya para verir, ya da onların istedikleri bir şeyi alır. Kardeşlere aynı renk yazma verilir. Onlar o yazmayı takarlar. Gelinin kardeşi olduğun belli olur.” (Emine Erdel, İvrindi/Mallica Köyü).

“Bir evin insanı gibidirler. Dursunbey’de ahretimiz var onun cenazesine gittik.” (Hatice Ayaz, Köylüköy).

“Ahret kardeşlerinin rolü kına gecesinde rolü çoktur. O gece gelin kızın evinde kalırlar. Oynarlar, yiyecek hazırlarlar. Eskiden sepi olurdu. Pazar günü gelin çıkardı. Cumartesi günü de sepi olurdu. Kız evi avlu-

nun ortasına urganlar germek suretiyle yapılan bütün eyizleri sererlerdi. O sepiye de oğlan evi davullarla gelirler o sepinin altında değişik oyunlar oynanır, kız evi de Şeker atar. O ahret kızlar gelinle kaldıkları gece sabaha kadar sepi sererlerdi.” (Sait al, Balya-Kayalar Köyü).

“Hayatımız boyunca bize hep “siz ahretliksiniz, bize anlatmıyor ama sana anlatır” derlerdi. Birbirimizle her Şeyi paylaşabiliriz. Çok zel Őeylerimizi biliriz. Birbirimizden bir Şey saklamayız. Arkadaştan te, kardeşin gibi, 3. bir kardeş. Benim düğünümde benim her Őeyime koştu. Her konuda yapmam gerekenleri anlattı. Kinamda, hazırlanmamda yardımcı oldu. Evimi o yerleştirdi. Bayramlarda hediye alıp ahret an-neme giderim. O da benim anneme gelir. Söz aşamasındaki çiftler gi-biyizdir. Aile yapılarımızı farklı olmasına rağmen bu bağdan dolayı otu-rurlar iyi geçinirler.” (Derya Avcı, Balıkesir).

“Ahret kardeşi oldun mu ahrete kadar bitmez o. lene kadar bir-birine taşınırısın, her türlü yardımı yaparsın. Düğünde, lmde ne yap-ması lazımsa yardım eder.” (Ayşe ektin, Dursunbey-AşağıYağcılar Köyü).

“Benim annemin ahreti vardı. Gerçek kardeşten daha yakın olu-yorlar birbirlerine. Onların her yardımına koşarlar, üzüntüsünü sevin-cini paylaşırlar. Birbiri için asla kötü düşünmezler. Yeri geldiği zaman kardeş kardeşi ekiştirebilir. Kardeş kardeşi kıskanabilir ama ahret kar-deşleri arasında asla böyle bir Şey olmaz. Onların eşleri de birbirine ba-canak olurlar. Asla birbirine kötü gözle bakmazlar. Benim annem ve-fat etti ama biz onun ahretini teyzemiz olarak görüyoruz. Onların o-cuklarını yeğenimiz olarak görürüz.” (Miyase etin, Kirne(Ortaca) Köyü).

“Benim ahretliğim bir Çerkez kızıydı, uzaktı köyleri de, ama ba-bam düştü önüme biz bir bohça hazırladık. Bizi ahret etmeye götürdü babam. Sonra o felç geçirdi.  tane çocuğuyla kalakaldı. Babam yine beni götürdü onun yanına, bir süre baktım ben onlara.” (Kezban Uy-sal, Savaştepe/Eyerci Köyü).

“Ahret çocukları bana yenge der. Korur kollarız birbirimizi, o-cuklarımızı. Ahretimin çocuğu evlense bir sini tatlı yaparım. Her işine

koşarım. Düşününde hizmet ederim. Ahretin annesi babası da düşün evine tatlı gönderir.” (Halime Akdağ, Balya-Kayalar Köyü).

Kaynak şahıslarımızdan edindiğimiz bilgilere göre ahret kardeşi öz kardeşten bile daha önemli görülmektedir. Ahretlikler birbirlerinden bir şey saklamamakta, birbirlerinin doğumdan ölüme kadarki her anlarından yanlarında olmaktadırlar. Ahret kardeşi edinmekteki asıl amaç hayatın içerisinde insanın hükmedemediği geçiş aşamalarında yalnız kalma korkusunu engellemek olmalıdır. Öteki dünyada bir arada olma düşüncesinden daha fazla bu dünyada yalnız kalma korkusunun daha baskın olduğu görülmektedir. Ahret kardeşi olan bir kişi sevincini, üzüntüsünü paylaşabileceği, güvenebileceği biri olduğu düşüncesiyle kendisini psikolojik açıdan rahatlatmaktadır. Doğum, düşün, ölüm gibi durumlarda ahretlikler de kendi ailelerinden insanlar gibi hizmet etmekte, maddi olarak da destek sağlamaktadırlar. Bu anlamda ekonomik olarak da bir destek olduğu görülmektedir.

3. Musahiplik (Yol Kardeşliği)

Balıkesir yöresinde Alevi inançlı topluluklar arasında görülen yol kardeşliği için musahip kelimesinin yanında “sağdıç”, “ahret kardeşi” şeklinde adlandırmalar da tespit edilmiştir. Bilindiği gibi sağdıç kelimesi genellikle düğünde damada eşlik eden erkek anlamında kullanılmaktadır. Ancak Balıkesir yöresinde musahip için de “sağdıç” kelimesi kullanılmaktadır. Ahret kardeşi ise genellikle kadınlar arasında kurulan kardeşlik bağına akla getirmekle birlikte alan araştırmamız neticesinde bu kavramın da musahip kelimesinin karşılığı olarak kullanıldığını tespit ettik.

Musahip kelimesinin sözlük anlamı “sohbet, arkadaşlık eden kimse”dir. Kaynak şahıslarımız ise musahipliği “dört canın bir can olması” şeklinde tanımlamaktadırlar. Musahipliğin ilk şartı evli olmaktır, bekâr kimseler musahip olamazlar. Teklif erkeklerden gelir ve eşlerin de mutlaka rızası olması gerekir. Musahipliği her ne kadar erkek teklif etse de onu yürütecek olanın kadın olduğuna inanılır. Musahiplik diğer kardeşliklere göre kuruluş aşamasından başlayarak kesin kural ve yaptırımlara sahiptir. Musahiplik ceminde topluluk önünde içilen antla

sağlanan yol kardeşliği, toplum tarafından özendirilmekte, musahibi olmayan bir kişinin öteki dünyada Hak didarı göremeyeceğine inanılmaktadır. Kan kardeşliği ve ahret kardeşliğinin bozulması hoş karşılanmasa da mümkündür. Oysa musahipliğin bitmesinin hem dinî hem de toplumsal açıdan yaptırımları çok büyüktür ve bu yaptırımlar kişilerin aile fertlerini de etkilemektedir.

Musahip olacak kişiler öncelikle cemde dedenin huzuruna gelirler ve bu isteklerini dile getirirler. Dede bunun zor bir yol olduğunu “gidenin malı, dönenin canı” şeklinde bir uyarıyla hatırlatır. Kendilerine bir yıl süre tanır. Bu süre zarfında çiftler birbirlerini tanırlar. Eğer bundan sonra kararlarında ısrarcıysa musahiplik ceminde toplanılır ve ikrar verilir. İkrar vermek, ant içmek demektir ve artık bu yoldan dönüş yoktur. Ant içilirken o topluluktaki herkes musahip adaylarından razı olmalıdır. Aksi takdirde kardeşlik gerçekleşemez. Çünkü oluşacak olan bu kardeşlik, dört canın dışında tüm toplumu etkileyecektir.

Musahipliğin kökeni hakkında iki görüş vardır. İlki Hz. Muhammed’in kırklar ceminde Hz. Ali ile kurmuş oldukları kardeşliktir. İkincisi ise Hz. Muhammet’in Mekke’den Medine’ye göçü, yani hicret sırasında ortaya çıktığı yönündedir.

Hz. Muhammed ile Hz. Ali’nin musahip olması şu şekilde anlatılmaktadır:

“Herkes yerine oturduktan sonra Tanrı’nın elçisi, inananlara dönerek;

“– Ey inananlar, her iki kişi birbirinizi musahipliğe kabul edin”, buyurur.

Muhammed’in buyruğu üzerine her inanan kendisine bir kardeş bulur. Her iki kişi karşılıklı birbirini kardeşliğe kabul eder.

Bu yolla tüm inananlar birbirinin musahibi olur. Hz. Ali yalnız kaldığını görünce ayağa kalkarak;

“– Ey Tanrı’nın elçisi ben tek kaldım, ben kiminle kardeş olayım?” der. Bunun üzerine Muhammed;

“– Ey Ali, sen benim kardeşimsin; tıpkı Musa ve Harun gibi. Ya Ali, bundan böyle sen de seni izleyenlerin, sana inananların belini bağla” buyurur.

Dileğe uyan Ali, Muhammed katında, önce Selman-ı Farisi'nin, sonra Kamber'in, ardından da Süheyl'in kuşağını bağlar.

İnananlar bu durumu kutlamak ister. İçlerinden biri peksimet, hurma ve yağ getirir. Ali, Muhammed'in önünde peksimet, hurma ve yağdan lokma yapar ve herkese sunar. Tüm inananlar bu lokmadan yi-yerek doyar.

Sonuçta bir lokma artar. Bu lokmayı, o sırada Medine'de bulunan Hasan, Hüseyin ve Fatümatüz-Zehra'ya göndermeye karar verirler. Mecliste bulunanlar artan lokmayı bir kaba koyarlar ve kabı, hanedanın hizmetkârı Selman-ı Farisi'ye verirler. Selman-ı Farisi, kabı hiç yere koymadan Medine'ye ulaştırır ve bir sehpanın üzerine bırakır.

Sufiler, Ehlibeyt'e lokma gönderilmesini bir sevgi belirtisi olarak algırlar; birbirlerine lokma göndererek bu olayı sürekli canlı tutarlar.”²⁹.

Musahip tutmanın kökeni yaradılışa kadar götürülmekte ve ilk kardeşliğin de Cebrail ile Hz. Âdem arasında yapıldığına inanılmaktadır. İmam Cafer-i Sadık Buyruğu'nda ise musahiplik “Pir önünde kardeş olan kırklar katında kırklar ile kardeş olur. Ve on yedi erkânın edebini bilip seyran olana arif-i billan ve barikullah denir. Ve kişi kâmil bir pir meydanında kardeş olunca, yetmiş yedi erkânda ve on yedi erkânda (erkân) sahibiyile musahip olur. Bir baba ve ana karnından doğmakla kardeş olunur. Çünkü bir kırktır, kırk bindir. (Buna) birlik makamı denir” şeklinde anlatılmaktadır³⁰. Musahibi olmayanlarla ilgili olarak Buyruk'ta şöyle denilmektedir. “Her adam kendi akrasını, kendi emsali ve münasibi ile musahip olmazsa tuttuğu ikrar yanlışdır. Uğraşları boşunadır. Ve hayırları kabul değildir. Ve ahrette azapta olup Haz-

²⁹ Esat Korkmaz, *Kırklar Cemi*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2007, s. 182-183.

³⁰ İmam Cafer-i Sadık, *Buyruk*, (Haz. Fuat Bozkurt), Kapı Yayınları, İstanbul 2009, s. 70.

reti Hakk'ın rahmetinden ve Hazreti resul'ün şefaatinde yoksun kalır. Dört kapının, kırk makamın, on yedi erkân merdudu olur.”³¹

Musahiplik hakkında kaynak şahıslarımızdan dede Naci Yüksel şu bilgileri vermektedir:

“Musahiplik Alevi-İslam inancı içerisinde edep, erkân, adaba bağlı dört canın bir araya gelip birbirlerine söz vermesiyle beraber Allah'a kul, Muhammed'e ümmet, Ali'ye talip olabilmek için verilen ikrara bağlı kâmil insan olma yolunda yürüyecek canların dördünün bir araya gelmesiyle musahiplik yol erkânı içerisinde başlar. Sebe' suresi 46. ayet ve bunla beraber hutbemiz vardır, onu da okuruz. Musahiplik İslamiyet öncesinde de vardı. Hz. Ali efendimiz kırklarda cem yürütüyordu. Hz. Peygamberimiz kırklara geldiğinde ceme katıldı ceme katıldıktan sonra beraber lahmıke lahmı cismike cismi dediğimiz hadise okuyarak herkesi musahip tutmasını istediler mimberde. Orada ikisi bir vücut oldu. İki baş gösterdi. Ve tüm İslam içerisinde peygambere inanların musahip tutmasını istediler. Burada çeşitli düşünceler ortaya çıkıyor mimbere çıktığında hem kardeşim diyor hem damadı diye düşünülebiliyor. Oysa ki insanları birbirine bağlayan kan bağı olmayan insanların birbirine hata yapmadan doğru, dürüst, insanlıktan insan-ı kâmilliğe zümreyi Salihliğe kadar ulaşan bir inanç sistemidir. Daha sonra iman edenler İslamiyet'in getirdiği o güzel inanç sistemine musahiplik uyarlanmış ve kişiler dört tane can bir araya gelerek birbirleriyle musahip olmuşlardır. Musahiplik bir yerde kardeşirler. Malı mala katmaktır. Canı cana katmaktır. Cesedi cesedir. Kanı kanıdır. Hiçbir kötülük düşünemez onun üzerinde. Kardeşinden vazgeçebilir ama musahibinden vazgeçemez. Musahiplik erdemleşmektir. Hak yolunda yürümektir.

Sarkı dediğimiz dört canın bir araya gelerek onların üzerinde Kur'an-ı Kerim'den ayetler okumamızla beraber onların üzerinde Sebe' suresi, innellezine, ayetel kürsü, fatiha onlarla beraber canları dünya ve ahiret üzerinde kardeş yapıyoruz. Bunların birinin suçu dördünün suçudur. Birinin sevabı dördünün sevabıdır. Artık onlar musahip oldu-

³¹ İmam Cafer-i Sadık, *age*, s. 72.

ğu andan itibaren, ölmeden evvel ölen, hesaba çekilmeden evvel hesabını veren arınmış kullardan oluyorlar. O güne kadar ne yaptıysa sorumsuzdur. Ama sorumluluğu vardır. Musahip olmadan önce iki nokta vardır. Bunlar bizim için önemlidir. Diğerlerinin telafisi mümkündür. Birincisi ırzla ilgisi olan hiç kimseyi musahip yapmıyoruz. İkincisi kan dökene musahip yapmıyoruz. Onun dışında birbirlerinin rızalığını aldıktan sonra gelirler. Rızalığı kişi önce kendisinden rızalık alır. Ben dürüst müyüm doğru muyum bu yolda ilerleyebilir miyim birini incittim mi? Ağlattım mı haram var mı üzerimde diye kendini bir süzgeçten geçirir. Kendinden bir rızalık ister. Hak-Muhammed-Ali yolunda yürüyecekse halktan rızalık alacak halktan da rızalık aldıysa en son gelip cemden de rızalık alacak. Üç rızalık bir araya gelecek mi el ele enel hak olacak. Üç rızalık bir araya gelmediği süreç içerisinde musahip olması zor. Musahip olan kişilerin artık kanı kanıdır cesedi cesedir. Birinin günahı dördünün günahıdır. Birinin sevabı dördünün sevabıdır.”

Musahip olmak isteyen kişiler öncelikle kendi aralarında karar verdikten sonra dedenin huzuruna gelerek bu isteklerini dile getirirler. İstekleri kabul olduktan ikrar verirler yani ant içerler.

“Musahip olmak isteyen canlar geldiğinde tanınması için bir yıl gibi süre verilir. Aynı köydense böyle bir süreye gerek olmayabilir. Çünkü oradaki insanlar zaten birbirlerini doğumlarından itibaren tanır. Birbirlerini tanıdıktan sonra gelirler. Biz musahip etmeden önce sorarız. Yaşantısında ne var? Nişanlısını bıraktı mı? Başkasının nişanlısını alanı kabul etmeyiz örneğin. Eşine, aşına, eline beline diline sadık mı? Bunların hepsini cem içerisinde inceleriz. İnceledikten sonra cem erenlerine sorarız. Onlar olur verdikten sonra Allah’a kul Muhammed’e ümmet, Ali’ye talip olmak üzere buraya gelen canlarımızdan yola kederli bir hali var mı diye sorarız. Eğer varsa kederli hali canlar onu söyler. Aşılmayacak gibiyse dışarı çıkarırız musahip yapmayız aşılacak gibiyse onu musahip ederiz. Onu tamamen orada bulunan on iki hizmet sahibiyle cem erenleri karar verir. Doğruluğunu yanlışlığını on iki hizmet sahibi ve cem erenleri dedeye söyler. Evliya buyruğu dediğimiz İmam Cafer-i Sadık hazretlerinin buyruğu doğrultusunda biz bunları inceleriz. Hangi boyuttaysa o boyutuna göre canları yönlendiririz.

Kur'an-ı Kerim'de musahip olanlar için "ey kilime bürünmüş kul-lar" denir. Biz orada sargı dediğimiz şey de budur. Dört canın üzeri ta-mamen örtülür. Musahip olduktan sonra bunların cenaze namazları kı-lınır. Yani ölmeden önce ölünür. Nefsi öldürmektir. Çünkü sorumlu ol-madığı yaşamdaki sorumlu olduğu bir yaşama geçer. Musahip olmadan önce sorumsuzdur. Musahip olmadan önce kul kusur işler sultan bağış-lar. Cahil gözüyle bakarız. O anda gaflete düşmüştür belirli bir suç işle-yebilir ama biz belirli suç işler derken akli başına geldiği andan itiba-ren ırz ve kan bizim için çok önemlidir. Ömür boyu ceme gelemiz. İn-tihar edenin dahi cenaze namazını kılmıyoruz ve kıldırıyoruz. Cemi-mizde kimseye doğrudan ismiyle hitap etmiyoruz. "Hasan derviş, Fat-ma bacı" diye sesleniriz."

Musahip olan söz verir ikrar verir, cem erenleri öncelikle bunu duyar.

"Allah'a kulum, Muhammed'e ümmetim, Ali'ye talibim
Benim dinim İslam,
Kitabım Kur'an,
Mezhebim hak mezhebi
El verdim, etek tuttum
Tuttuğum etek Seyit Köse Süleyman Ocağı,
Pirim, mürşidim, evvela ahır-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli
Ho holamıcam, din dinlemicem, yalan söylemicem
Yalancı tanıklığı yapmıcam
Gözümle görmediğimi gördüm demicem
Kulağımla işitmediğimi işittim demicem
Kimseye iftira ithamda bulunmıcam
Helalimden başka harama kemer çözmicem"

İkrar verdikten sonraki durum ise bir sır olarak ifade edilmektedir. Hizmet başladığı andan itibaren musahibi olmayanlar cemden çıkarılır sadece musahibi olanlar cemde kalmaya devam ederler. Bu noktadan sonrasının anlatılması uygun görülmemekte sırı ihamet olarak değerlendirilmektedir.

“Musahip ceminde sağdııcı olmayanlar saat on bire kadar durur. On birde hizmet başlar, o zaman sağdııcı olmayanlar dışarı çıkar.” (Fatma Ertekin, İvrindi-Soğanbükü Köyü).

“İkrardan sonra yolun gereği yapılır. Bu bir sırdır. Görgü cemimiz sırdır. Sır meydanıdır. İnsanın bir sıratı, bir de sırrı vardır. Sırrından sıratını satamaz. Orası tamamen takva boyutudur. Allah da Kur’an da der “Benim gerçek şefaataime takva sahibi kullarım erecektir” der. Namazlarımızı kılar, gülbanklarımızı okur, salâtlarımızı, salâvatlarımızı okuruz. Lokmalarımızı da yer, cemden ayrılırız.” (Naci Yüksel, Bahçedere/Kavakbaşı Köyü).

Topluluk önünde içilen bu anttan sonra artık geri dönüş imkânı bulunmamaktadır. Kaynak şahıslarımız bu durumu “evlilik biter ama musahiplik bitmez” şeklinde açıklamaktadırlar. Musahiplik kurumu Hz. Muhammed ve Hz. Ali’den kalma boyutuyla da diğer kardeşliklere göre daha kutsal bir noktadadır. Bundan sonra birinin sevabı da, günahı da dördüne aittir. Kendilerinin olan her şey, eş hariç ortaktır.

“Biz musahiplerimize deriz ki biriniz Muhammed, biriniz Ali oldunuz. Biriniz Fatma Anamız, birimiz Hatice anamız oldunuz. Musahib musahibe küsemez. Musahip musahibin varisidir, bir elmanın yarısıdır. Birbirine küsen Allah’ına küser. Muhammed’e küser, Ali’ye küser. Dört can bir candır, birbirini incitemez. Yüzünü ters çeviremez. Musahiplerin arasına kimse giremez. Ne anaları, ne de başkaları. Musahip olan canlara deriz ki “biriniz şiddete geldiğinde biriniz susmasını bileceksiniz.” Yoksa birbirinizi incitirsiniz, o zaman da Allah’ınızı incitirsiniz. Musahibine yumruk atan kendine yumruk atar. Musahibini inciten kendini incitir, atasını incitir, Muhammed’i incitir, Ali’yi incitir. Hatice’yi incitir, Fatma’yi incitir.” (Naci Yüksel, Bahçedere/Kavakbaşı Köyü).

Musahip olduktan sonra musahiplerin birbirlerine karşı olan sorumluluklarını kaynak şahıslarımız şu şekilde ifade etmektedirler.

“Seninle musahip olduysak benim çocuk sana cici baba, cici anne der. Evlenmek lazım musahip olmak için. Evli olmayınca musahip de olamazsın. Benim Bergama Kozak’ta musahibim. Bir âdet yapsın,

düğün dernek vs. hepsine katılmak zorundayım. Ölüm olmadıkça katılmaya da çalışırım. Musahibin öldü diyelim, onun çocuğuna senin anne-babalık yapma hakkın oluyor. Örf adette baba yoksa, cici baba onun görevini yapabilir. Gençken evlenmeden karar veriyorsun musahip olmaya. Evlendikten sonra da musahip oluyorsun. Anne-baba pek karışmaz kiminle musahip olacağına. Ama bazen ana-babalar da der senin çocukla benimkini sağdıç yapalım diye. Musahipliğin bir nevi ismi de sağdıçtır. Musahiplik töreni yapılır, dede gelir. Birbirine bağlanır. Musahiplik töreninde kadınlar üç etek giyer. Erkek normal giyimindedir. Temiz olmak şartı vardır. Musahip törenine sadece musahibi olan evli kişiler katılır. Genelde evlendiğin günün ertesi günü musahip olursun. Ben öyle oldum, benim oğlan da öyle oldu. Musahiplik bozulmaz ve başka musahip hakkın da yoktur. Musahibinle bozuldun mu sen, o âdetlerin hiçbirine de gidemezsin. Musahibinle bozuldun mu düşkün olursun. Hiçbir şeye katılamazsın. Bayramda dedenin evinde kurban eti toplanır yenilir. Musahibinle küs oldun mu oraya almazlar seni. Musahip çocukları artık kardeşlerdir. Evlenemezler. Musahip olduğun arkadaşına ben ahretlik derim. Eşim de yenge der karısına. Erkekler söz vermesi lazım. Kadın söz veremez. Ondandır musahipliğe erkekler karar verir, ama kadın da ben bununla yapamam derse, rızası olmazsa da musahip olunmaz.” (Hasan Düzgün, Altınoluk-(Şebadansani)-Doyran Köyü).

“Dördümüz de aykırı bir hareket yapmamalıyız. Eşimden başkasına bakmamalıyım, sağdıçım da bakmamalı. Birimiz bir hata yaparsa dördümüz de ceza alır. Birbirimizin yüzünü eğmez, boynunu bükmeyiz. Yoksa ertesi sene yola giremeyiz. Cezası ağır olur.” (Birgül Kaplan, İvrindi-Soğanbükü Köyü).

“Sağdıç olmak için evli olmak gerekir. Evlilik gibidir. Evlilik biter, ama sağdıçlık bitmez. Bacı-kardeş olunur. Cem evimizde 20 gün toplanılır, sağdıçlık için tören yapılır. Ben bile bir kısmına girebiliyorum. Seneye sağdıç olacağım. Eşlerin kafalarının uyması önemlidir. Son anda sağdıç olmaya karar verenler de oluyor, ama birbirini tam tanımadıkları için kavgalı oluyorlar. Bu defa ceme gelemiyorlar. Bozuyorlar da evlilik biter, sağdıçlık mezara kadar devam eder, hatta mezar-

da bile devam eder. Benim annem vefat etti. Annem hemen dardan indi. Bir yıl sonra dardan indi. Koca ana diyoruz, annemin babamın sağdıç olduğu kişilere. Büyük anne, büyük baba denir. Onlarla ilişkimiz devam ediyor. Sağdıcin sana öldükten sonra da şefaet eder. Annemden sonra babam bizden biriyle evlenmedi. Yabancıyla (sünniyle) evlendi. Şimdi koca ana ile koca amcam öldüğünde dardan inemeyecek. Dördü arasından bir tek annem dardan inmiş olacak. Babam yörükle evlendiği için. Öbür dünyada annem ne sağdıçlarıyla, ne de babamla buluşamayacak. Tezem de vefat etti. Tezem'in kocası da Azeri'yle evlendi. Tezem dardan inemedi. Hiç inemeyecek. Bir nevi alevi inancına göre öbür dünyada yaşayamayacak. Sünniler gibi yaşayacak öbür dünyada.” (Fatma Ertekin, İvrindi-Soğanbükü Köyü).

Musahip cemlerinde kadınlar genellikle geleneksel kıyafetlerini giyerler, ancak bu bir zorunluluk değildir. Genellikle bu törende giyilecek kıyafetler karşılıklı olarak hediye edilir. Musahip olacak çiftler birbirleriyle aynı giyinmeye özen gösterirler.

“Sağdıç olurken geleneksel kıyafetimizi giyeriz. Sadece kadınlar giyer. Erkekler sadece çorap gimezler. Üç gün giyilir bu kıyafet. Üç günün sonunda sadece Fatma Ana'nın donu giyilir. Sağdıç olacağın kıyafetlerin hepsini yapıyorsun. Orada sağdıçlar aynı giyiniyor. Biri ma-vi çizgili gömlek giyerse öbürü de aynıni giyer. Sen ona onlar da sana yapıyor. Yelek örülüyor, yemeni örülüyor. Sen birini alırsan o birini alır.” (Fatma Ertekin, İvrindi-Soğanbükü Köyü)

Bir kişinin yaptığı hata, diğerlerini de etkilediği için musahiplik toplumun bir çeşit otokontrol sistemi olarak işlev görmektedir. Çünkü bir kişi bir işe kalkışırken kendini ve ailesini düşünürken başka insanların sorumluluğunu da yüklediği için daha hassas düşünmek ve davranmak zorundadır. Musahibin en önemli görevlerinden biri, musahibinin yapabileceği hatalı davranışlara engel olmaktır. Çünkü yapılan hatanın durumuna göre bir daha ceme katılamamak, düşkün ilan edilmek, toplumdaki dışlanmak cezalarına çarptırılması mümkündür.

“Eskiden bir ara musahiplik unutulmuştu. 15 yıl kadar önce. Boşanmalar çok arttı. Sağdıcin olsa buna engel olur.” (Fatma Ertekin, İvrindi-Soğanbükü Köyü).

Musahiplerin başta düğün, ölüm gibi özel günlerde olmak üzere her zaman birbirlerine karşı sorumlulukları bulunmaktadır.

“İki musahip köyün birinde birbirine küfretmişler, sonra tekrar barışmışlar. Ceme geldiler. Cemde bunlardan şikâyetçi oldular. Bunlar birbirine küfretti, bu nasıl olur dediler. Çok ağır ceza verildi. Cemden atılma noktasına geldiler. Çünkü iki musahip arasındaki kavgaya dede değil, Hz. Ali sağ olsa bile karışamaz. Küs iki musahibi barıştırmak kimsenin işi değildir. Kimse karışamaz. Kendileri barışacak. Şartları ağırdır, ama hazzı da vardır.” (Seyfi Oğuz (Dede), Bahçedere Köyü).

“Sağdıçlar her Perşembe bir araya gelirler. Akşam oturmasına gidilir. Gönlümden ne koparsa çay, şeker, çocuklara çikolata gibi şeyler alıyorum. Param yoksa sandığımda yemenim varsa, patiğim varsa onu götürüyorum. Sağdıç olduğun kişiye bacı derler, eşine de ağa derler. Ertesi Perşembe sağdıcin sana gelir. Dışarıdaysan mutlaka her perşembe telefonla görüşürsün.” (Fatma Ertekin, İvrindi-Soğanbükü Köyü).

“Dardan indirme erkânı vardır. Musahipliyse o dardan indirilir. Ölen kimseyi yeniden anıp oradakilerle yakınlarıyla helalleştirme törenidir. Onun ruhunun mutlaka dardan indirilmesi gerekir.” (Haydar Özçelik, Balıkesir-Merkez-Yeşilyurt Köyü).

“Gelinin kınasını musahipli bir kadına yaktırırlar. Gelinin elbiselerini musahipli kadına diktirirler.” (Aysel Özçelik, Balıkesir-Merkez-Yeşilyurt Köyü).

“Musahibinin çocuğu sünnet olurken, düğününde, bayramda her zaman yanında olması gerekiyor. Şimdi farklı yerlerde yaşıyor musahipler, ama en azından birbirlerini haftada bir defa en azından aramaları gerekiyor. 48 Cuma musahibini ziyaret etmek gerekir. Bir tek Muharrem’de ziyaret aksayabilir. Çünkü yas ayıdır.” (Seyfi Oğuz (Dede), Bahçedere Köyü) .

“Musahipli kadın her yerde saygı görür. Musahipli kişi bilerek kötülük yapmayacağı varsayılır. Bir takım törenlerde onlara öncelik verirler. Kırklama, dış buğdayı gibi.” (Seyfi Oğuz (Dede), Bahçedere Köyü).

“Sünnet yaptığımda, kızımı, oğlumu evlendirdiğimde ben sağdıcıma kendime aldığım kıyafetin aynısından alırım. Aynı giyiniriz.” (Birgül Kaplan, İvrindi-Soğanbükü Köyü).

Aileler musahip olduktan sonra çocukları da kardeş sayılırlar ve normal şartlarda dayı, amca, hala, teyze çocukları evlenebildiği halde musahip çocukları birbirleriyle evlenemezler. Musahiplerin çocukları bu antlaşmadan sonra birbirlerinin anne ve babalarına “koca ana, koca baba, cici anne, cici baba” gibi hitaplarla seslenirler. Musahiplik, bu dünyada kurulup ahrete kadar sürecek, ancak esas itibariyle ahrette sürmesi umulan ve hedeflenen bir kardeşliktir. Kökleri Hz. Muhammed ile Hz. Ali’ye dayandırılan musahiplikte kişiler, önce kendilerine, sonra bu yola çıkacak kişilere ve en son da buldukları topluluğa söz verip ant içerler. Bu nedenle birbirlerinden ölüm olmadıkça ayrılmazlar.

Sonuç

Sonuç olarak kan kardeşliği, ahret kardeşliği ve yol kardeşliği (musahiplik) gibi tasavvurî akrabalıkların zayıflamakla birlikte Balikesir yöresinde halen canlı olarak yaşamakta ve uygulanmakta olan kardeşlikler oldukları görülmektedir. Bu kardeşliklerin temelinde ise bir sözleşme, antlaşma, ant içme töreni veya geleneği bulunmaktadır. Kişiler “kanlarını değiştirme” gibi çok eski inançlara dayanan bir uygulamadan başlayarak birbirleriyle hediyeleşme, bohça alışverişi ve musahiplik ceminde ikrar verme töreni gibi uygulamalarla içinde yaşadıkları toplumun huzurunda ant içmektedirler. Bu antlarda birbirleriyle değiş tokuş ettikleri kan, bohça vb. şeyler, aslında günlük hayatta her an akla gelebilecek şeyler olup kişinin her durumda, özellikle de zor durumlarda verdiği sözün hatırlatma gayesi taşımaktadır. Bireylerin özgür iradelerine dayanmakla birlikte toplumsal denetim ve gözetime bağlı bu tür tasavvurî akrabalık ilişkilerini sağlamlayan, yaptırım gücünü arttıran en önemli husus şüphesiz içilen ant ve bu andı hatırd tutmaya yarayan değiş tokuşlar, hediyeleşmelerdir. Bu kardeşliklerin bozulması ise toplum tarafından hoş karşılanmamakta ve ağır yaptırımlara sebep olmaktadır. Özellikle Alevi topluluklarındaki musahiplik geleneği, bu

üç kardeşlik kurumu içerisinde en katı kurallara sahip olanıdır. Bu kardeşlik törenlerinde içilen anttan, verilen ikrardan sonra bireyler toplum tarafından da gerçek bir akraba ya da kardeş olarak kabul edilmektedir. Yukarıdaki örneklerden açıkça görüleceği üzere bu şekilde kardeş sahibi olanlara toplum; güvenilir, olgun, kâmil insan nazarıyla bakmaktadır. Bu kardeşlikler bireyin hayata bakışında bir güven oluşturmakta, bana bir şey olursa endişesini ortadan kaldırmaktadır. Başka bir ifadeyle bu kardeşlikler, bireyin ve toplumun sigortası işlevini görmektedir. Bireylerde, aile fertleri ve toplumlarına karşı sorumluluk bilinci oluşturmuş bu geleneğin temelinde ise ant içmek yer almaktadır. Çünkü “sözünden dönen namert”tir, içilen anttan, edilen yeminden dönmek namertlikle eş değer kabul edilmektedir. Türk toplumu ailenin, özellikle de kardeşliğin “iğretilemesi”, “istiaresi” sayılabilecek bu tür kardeşlik kurumlarıyla dayanışmacı, paylaşımcı, sosyal sorumluluk bilinci yüksek, karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı, barışçı bir toplum yapısı kurmuş ve yıllardır bu yapısını korumayı başarabilmiştir. Günümüz dünyasında bu tür kurumların güncellenebilmesi bireysel ve toplumsal sorunların çözümü hususunda kaynaklık edebilir, düşüncesindeyiz.

Kaynaklar

- Argunşah, Hülya, *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Hikâyeler I*, Dergah Yayınları, İstanbul 2007.
- Arıkoğlu, Ekrem, Kuular, Klara, *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Arıkoğlu, Ekrem, *Örnekle Hakasça-Türkçe Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- Balaman, Ali Rıza, *Evlilik ve Akrabalık Türleri (Sosyal Antropolojik Yaklaşımla)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Caferoğlu, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1968.
- Eberhard, Wolfram, *Çin Sembelleri Sözlüğü*, (Çev. Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket), Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2000.
- Eliade, Mircea, *Kutsal ve Dindışı*, Gece Yayınları, İstanbul 1991.

- Eliade, Mircea, *Rites and Symbols of Initiation: The Mysteries of Birth and Rebirth*, (Çev. Willard R. Trask), Spring Publications, Dallas 1994.
- Emiroğlu, Kudret, Suavi, Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul 2009.
- Ercilasun, Ahmet Bican, vd. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, C.1., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Erdentuğ, Nermin, *Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.
- Herodotos, *Herodotos Tarih*, (Çev. Müntekim Ökmen), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.
- İnan, Abdülkadir, "Eski Türklerde ve Folklorda Ant", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VI (4), Ankara 1948, s. 279-290.
- İnan, Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- İmam Cafer-i Sadık, *Buyruk*, (Haz. Fuat Bozkurt), Kapı Yayınları, İstanbul 2009.
- Korkmaz, Esat, *Kırklar Cemi*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2007.
- Kudat, Ayşe, *Kirvelik (Sanal Akrabalığım Dünü ve Bugünü)*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2004.
- Levi-Straus, Claude, *İrk, Tarih ve Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul 1994.
- Levy-Bruhl, Lucien, *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*, (Çev. Oğuz Adanır), Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 2006.
- Reed, Evelyn, *Kadının Evrimi Anaerikl Klandan Ataerikl Aileye*, C. 1, Payel Yayınevi, İstanbul 1994.
- Roux, Jean Paul, *Eski Çağda ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*, (Çev. Aykut Kazancıgil), Kabalıcı Yayınları, İstanbul 1999.
- Roux, Jean Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev. Aykut Kazancıgil), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2001.
- Tezcan, Mahmut, "Tasavvuri Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama", *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 1, 1982, s. 117-130.
- Tezcan, Mahmut, *Kültürel Antropoloji Giriş*, Maya Akademi Yayınları, Ankara 2008.

Kaynak Kişiler

(Ad-Soyad-Doğum Tarihi-Taahsil-Memleket)

- Aysel Özçelik, 1951, ilkokul 3'ten terk, Yeşilyurt Köyü.
Ayşe Aktaş, 1943, Okur-yazar, Savaştepe/Kozcağız Köyü.
Ayşe Çektin, 1937, Taahsili yok, Dursunbey-AşağıYağcılar Köyü.
Birgül Kaplan, 1978, İlköğretim mezunu, İvrindi-Soğanbükü Köyü.
Cevat Kahveci, 1960, Eğitim Enstitüsü mezunu, Balya-Kayalar Köyü.
Cevriye Çakmak, 1955, İlkokul 4'ten terk, Ayvalık-Çamoba Köyü.
Derya Avcı, 1983, Doktora öğrencisi, Balıkesir.
Dursun Akçay, 1965, İlkokul mezunu, Karamanlar Köyü.
Emine Erdel, 1960, İlkokul mezunu, İvrindi- Mallıca Köyü.
Emine Özcan, 1961, İlkokul mezunu, Dursunbey.
Fatma Ertekin, 1981, ilkokul mezunu, İvrindi-Soğanbükü Köyü.
Fazlı Sarı, 1965, İlkokul mezunu, Bigadiç-Güvemçetmi Köyü.
Gülizar Aslan, 1972, İlkokul mezunu, Kepsut-Danahisar Köyü,
Halime Akdağ, 1933, İlkokul mezunu, Balya-Kayalar Köyü.
Hasan Düzgün, 1950, Altınoluk-Doyran (Şebadansani) Köyü.
Hatice Ayaz, 1954, Taahsili yok, Köylüköy.
Haydar Özçelik, Eğitim Enstitüsü mezunu, Yeşilyurt Köyü.
Kezban Uysal, 1943, Taahsili yok, Savaştepe/Eyerci Köyü.
Miyase Çetin, 1964, İlkokul mezunu, Kirne (Ortaca) Köyü.
Naci Yüksel, 1969, Lise mezunu, Bahçedere(Kavakbaşı) Köyü.
Sabriye Örki, 1935, Taahsili yok, Tahtakuşlar Köyü.
Sait Çal, 1946, Ortaokul mezunu, Balya-Kayalar Köyü.
Seyfi Oğuz (Dede), 1947, Lise mezunu, Bahçedere Köyü.
Zeliha Karakoç, 1942, Taahsili yok, Dursunbey-Çamköy.

Türklerde ve Macarlarda And İçme ve Kan Kardeşliği

Erhan Aktaş*

İslamiyette ant içmenin önemi vurgulansa da kan içmek suretiyle oluşan kan kardeşliği ve ant içme pratiği Kur'an-ı Kerim'de yer alan bir ayetten dolayı haram kılınmıştır,¹ ancak, bu geleneğe hem Eski Türklerde hem yakın dönemde, mesela, Osmanlı dönemi klâsik Türk şiirinde *kan yalaşarak dost olma* ifadesiyle rastlamak mümkündür.²

Türk kültür dairesinde bir and şekli olan ve genellikle şahsî münasebetlerin pekişmesi amacıyla yapılan, sembolik ve/veya gerçek şekliyle tarafların kanlarını içme, kanlarını birbirlerine karıştırma şeklin-

* Yrd. Doç. Dr. Erhan Aktaş, Kırklareli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kırklareli.
erhanaktas35@hotmail.com

¹ Maide Sûresi 3. ayette Allah şöyle buyurur: *Size şunlar haram kıldı: Ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının adına boğazlananlar, boğulmuş, vurulmuş, yuvarlanmış, süsülmüş, yırtıcı hayvanların yedikleri – ancak hâlâ canlıyken yetişip kesebildikleriniz bunun dışındadır – dikili taşlar adına boğazlananlar, (bir de) fal oklarıyla kısmet aramanız (...).* Elmalılı Hamdi Yazır; *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali* (haz. Fatih Araz), İst: Kur'an Dünyası Yay. (ty) s. 108.

² Abdülkadir İnan; “Eski Türklerde ve Folklorda Ant”, *Makaleler ve İncelemeler I. Cilt* s. 326.

de tezahür eden gelenek Macarlarda da görülmekte, Macar kültüründe bir hükümdar tayin edildiğinde hükümdara bağlılığı bildirilmenin bir göstergesi olduğu anlaşılmaktadır.

Türkler arasında and içmenin geçmişini Abdülkadir İnan Hun Türklerine kadar götürürken³ and içme ritüellerinde yer alan unsurları birkaç başlık altında toplamış bunların arasında *kan, silah, hediyeleşme, herhangi bir nesneyi kertme, ayı kafası ve derisi ve tırnak yalamayı saymıştır*.⁴ İlhami Durmuş ise bilhassa kan kardeşliğine bağlı andı Herodot başta olmak üzere diğer vakanüvislere dayandırarak İskitlere kadar taşımaktadır.⁵ Durmuş, bu tarihçilerin İskit toplumunda yer alan bazı isimler etrafında birbirleriyle olan dostluk ilişkileri sonucunda meydana getirdikleri ant içme pratiklerine ve ant içtikten sonra aralarında gelişen olaylara yer verdikten sonra kan üzerine ant içip kan kardeşi olan şahısların birbirleri için her türlü eziyet ve cefaya katlandıklarını hatta ölüme de gittiklerini söylemiştir. Buna göre *kan ve can aynı şeydi; kanları birbirine karışan kimselerin hayat ve ölümleri de birbiriyle bağlanmış olur iken*⁶ bu pratik şahitler önünde, *kollarında bir damar yararak kanlarını bir fincan içine akıtmakta, bunu üst veya kımızla karıştırarak her birisi bu içkinin yarısını içerek olurdu*.⁷ Dünya tarihinde olduğu gibi Türk tarihinde de birçok han, savaşçı ve toplumdaki diğer muteber şahıslar arasında da kan kardeşliğinin mevcudiyeti bilinmektedir. Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın babası Yesügey ve Togrıl ile Cengiz Han ve Camuha'nın kan kardeşliği ve andalığı⁸ bilinmektedir. Cahit Öztelli, Hüseyin Kazım Kadri'nin sözlüğünden yaptığı alıntıda *ant içmek tabi-*

³ Agm., s. 317.

⁴ Agm., s. 327-330.

⁵ İlhami Durmuş; "Türk Kültür Çevresinde Ant", *Milli Folklor* S. 84 s. 98 // İlhami Durmuş, "İskit Kültürü", *Türkler Ansiklopedisi* C. 4, s. 20 ve Abdülhaluk M. Çay-İlhami Durmuş, "İskitler", *Türkler Ansiklopedisi* C. 1, s. 585.

⁶ A. İnan, *agm.*, s. 327.

⁷ İ. Durmuş, "Türk Kültür Çevresinde Ant", s. 102.

⁸ Timuçin ile Camuk(h)'nın *anda* olmaları hususunda bkz. Ahmet Temir (çev.), *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 52-53, Mehmet Levent Kaya (çev.), *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 59-60. ve J.P. Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil), s. 182-183.

rinin eski Türklere ve Moğollara dayandığını ifade etmiştir: *Eski Türklerde ve Moğollarda câri olan bir âdete göre, başka kabileden bir adamla kardeş olmak için, her ikisi kollarından birer damar açar ve akan kanı bir çanağa aldıktan ve bunu süt veya kırmızıla karıştırdıktan sonra şahitler huzurunda ve merasim-i mahsusa ile yarı yarıya içerlerdi. O zaman, bu iki adamdan her biri, diğerinin kabilesinde ötekinin bütün hukukuna malik olur ve “Toğkan” kardeşlerden farkı kalmazdı. Ant içmek tabirinin aslı da bu itiyattır.*⁹ İskitler döneminde de benzer pratiklerin bulunduğunu belirten Öztelli, Herodot’un İskitlerden bahsederken sözleşecekleri zaman bıçakla kendilerini yaralayıp kanlarını şarap kadehine akıttıktan sonra bu kanlı şaraba silahlarını batırdıklarını ve dua edip sözleştiklerinden bahseder.¹⁰

Türk siyasî ve sosyal hayatında zengin örneklerini gördüğümüz and içme ve kan kardeşliği Macarlarda da görülmektedir. İlhami Durmuş, E. H. Minns’in *Scythians and Greeks* adlı eserine atfen kan kardeşliğinin bir *Ural-Altay kavmi olan Macarlar ve Kumanlar arasında da yaygın olduğunun* bilindiğini ifade etmiştir.¹¹ Macarlar arasında ant içme ve kan kardeşliği hadisesine ismi bilinmeyen bir Macar devlet görevlisinden kalan, 1205 civarına tarihli ilk Macar yıllığı olan Latince *Gesta Hungarorum* adlı eserde rastlamaktayız. Macar beyi Álmos’un han seçilmesi esnasında yaşananlar şöyle anlatılmıştır: *Böylece bu yedi önder kişi özgür irade ve ortak rızalarıyla Ügyek (Üyük?) oğlu Álmos’u kendi han (dux) ve hükümdarları seçtiler (...)* Bu yedi öndegelen kimse soyca asil, savaşta yiğit ve sadakatlerinde sıkı idiler. Sonra eşit irade ile Álmos’a dediler: *Bugünden itibaren seni han ve hükümdar olarak seçtik ve talih seni nereye götürürse, oraya peşinden geleceğiz. Sonra bu yedi kişi bir kâseye kanlarını akıtarak putperest tarzında Han Álmos’a yemin ettiler. Ve putperest olmalarına rağmen, ölünceye kadar aralarında ettikleri bu yemini tuttular.*¹² Görüldüğü üzere Álmos’a sadakatlerini bildiren ve Macar alplik

⁹ Cahit Öztelli, “Türklerde And-Yemin”, *Türk Folklor Araştırmaları*, No: 120, s. 1939.

¹⁰ Agm., s. 1938.

¹¹ İ. Durmuş, *İskitler*, s. 113 ve A. Çay-İ. Durmuş, agm., s. 585.

¹² Martin Rady (çev.), *The Gesta Hungarorum of Anonymus*, s. 689.

kurumunun seçkin temsilcisi olduğu anlaşılan bu yedi savaşçı öncelikle, ölene dek Álmos'a sâdik kalacaklarını söyledikten sonra Álmos ile kan kardeşliklerini tesis eden ritüeli gerçekleştirirler.

Bu yedi alpin Álmos'a kan akıtarak gerçekleştirdikleri and ise aynı eserde şu şekilde sıralanmıştır: *Yeminin ilk kısmı şöyleydi: Ömür oldukça onlar ve torunlarının daima Álmos han soyundan bir hanları olacak. Yeminin ikinci kısmı şöyleydi: Kendi çabalarıyla ne mal edinirlerse edinsinler, hiçbirinin payı inkâr edilmeyecek. Yeminin üçüncü kısmı şöyleydi: Kendi iradeleriyle Álmos'u efendileri olarak seçen bu önder kişiler, onlar ve oğulları asla hanın şurasından ve yönetme şerefinden mahrum kalmayacaklardır. Yeminin dördüncü kısmı şöyleydi: Onların soyundan biri hanın şahsına sadık kalmaz ve han ve akrabaları arasında ihtilaflı köruklerse, Han Álmos'a edilen yemine kan akıtıldığı gibi, suçlunun da kanı akıtılacaktır. Yeminin beşinci kısmı şöyleydi: Han Álmos'un veya diğer önder kimselerin soyundan birisi yeminin bir kısmını ihlal etmek isterse, ebedi lanete maruz kalsınlar.*¹³

Álmos'a yapılan biat ve yemin tam anlamıyla bir sadakati içermesi bakımından önemlidir. Yemin, biat edip and içenler bakımından geçici değil, ölene dek tutulacak bir yemindir. Son olarak yemin, and içmenin önemli bir unsuru olan kargış ile son bularak yemini bozması muhtemel kişilerin üzerine Tanrı'nın gazabı sevk edilir. İ. Durmuş böylesi andı kargışa dayalı ant olarak adlandırır.¹⁴

Aynı eserin bir başka bölümünde bu kez Álmos'a Ruslar ve Kumanlar biat edip ona bağlılıklarını bildirmektedirler. Batıya göç yolunda Macarlar Kiev'e saldırınca, Rus ve Kuman orduları karşı koyarlar. Sonra Kumanlardan yedi bey elçi gönderip Álmos'a bağlılık bildirirler: *“Álmos Han'ın ayaklarına kapandılar ve şöyle diyerek kendi istekleriyle ona tabi oldular: Bugünden itibaren neslimizin sonuna kadar seni beyimiz ve efendimiz seçiyoruz ve talih seni nereye götürürse peşinden geleceğiz. Álmos Han'a sözle söylediklerini putperest tarzı yemin içerek tasdik ettiler ve aynı şekilde Álmos Han ve önde gelen adamları da kendilerini yeminle bağladılar.*

¹³ Age., s. 690.

¹⁴ İ. Durmuş, *agm.*, s. 103 ve Johannes Pedersen, “Kasem”, *İslam Ansiklopedisi* C. 6 s. 374.

lar.”¹⁵ Buradaki yemin şahsî olmaktan ziyade şahsın gıyabında devleti ve toplumu da bağlamaktadır. Bu tür and içmelerin örneklerine Hun devri andlarında da tesadüf edilirken¹⁶ emsali andlar *uzlaşmaya dayalı antlar* olarak isimlendirilir.¹⁷

Eserin bir diğer bölümünde ise and içmenin toponomiye olan yansımaları görmekteyiz. Bir Macar beyi olan Tühütüm’e bağlı birlikler Ulah ve Slavların önderi Gelou’yu takip edip öldürürler: “*Sonra efendilerinin öldüğünü gören memleket ahalisi sağ ellerini uzatarak kendi istekleriyle Horca’nın babası Tühütüm’ü kendilerine efendi seçtiler ve Esculeu denen o yerde yeminle sözlerini perçinlediler ve o günden beri orası Esculeu adlanır, çünkü orada and içmişlerdir.*”¹⁸ Bugün bu yerin adı Eskül’dür, Romanya sınırlarında yer alır ve *Eskü* Macarcada yemin anlamına gelir.¹⁹

Geçmiş İskitlere kadar götürülebilen and içme uygulaması, kişiler arasında olabildiği gibi kişilerin nezdinde devletler ve bunlara tâbi toplumları da ilgilendiren önemli bir halk kültürü unsurudur. Ural-Altay kökenli halklarda yansımalarını günümüzde dahi gördüğümüz and içme, kan kardeşi olma motifine tarihî süreçte Macarlarda da rastlanmakta olup Macar hanlarının başa geçmesi, hanlara yakın çevresi tarafından biat edilmesi ve mağlubun galibe itaat etmesi örneklerinde görmek mümkündür.

¹⁵ Age., s. 693.

¹⁶ A. Çay - İ. Durmuş, *agm.*, s. 585.

¹⁷ İ. Durmuş, *agm.*, s. 104-105.

¹⁸ Age., s. 705.

¹⁹ Herodot’ta kelimeyle ilgili söz konusu ibare şöyle geçer: *Yağ çıkardıkları ağaca fındık ağacı derler. Aşağı yukarı incir ağacı büyüklüğünde olur; bakla iriliğinde yemiş verir, çekirdekli yemiştir bu. Bu yemiş olgunlaşınca bez içinde ezip özünü süzerler, koyu ve siyah bir öz akar; bu akan sıvıya, “askhü” derler; zevkle içerler, sütle karıştırıp öyle de içerler; tortusu yapışkan bir macun kıvamında olur, bundan da çörekler yapıp saklarlar; zira bu ulusun sürüleri azdır, çünkü otlakları fakirdir. Her biri bir ağaç altında yatar; kış geldi mi ağacın çevresine, çadır gibi, beyaz yünden bir örtü gerilir; yazın örtüyü kaldırırılar. Herodotos; Herodot Tarihi, çev. Müntekim Ökmen, İst Remzi Kitabevi, İstanbul 1991, s. 199.*

Kaynaklar

- Çay, Abdulhaluk - Durmuş, İlhami, "İskitler", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2006, s. 575-596.
- Durmuş, İlhami, "Türk Kültür Çevresinde Ant", *Millî Folklor*, S. 84.
- Durmuş, İlhami, *İskitler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.
- Durmuş, İlhami, "Türklerde Kan Kardeşliği ve Antla İlgili Unsurlar", *Millî Folklor*, S. 89 2011 ss. 100-108.
- Durmuş, İlhami, "İskit Kültürü", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 15-25.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991.
- İnan, Abdülkadir, "Eski Türklerde ve Folklorlarda Ant", *Makaleler ve İncelemeler*, I. Cilt, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 317-330.
- Kaya, Mehmet Levent (çev.), *Moğolların Gizli Tarihçesi*, Kabalcı Yayınları İstanbul 2011.
- Öztelli, Cahit, "Türklerde And-Yemin", *Türk Folklor Araştırmaları*, No: 120, Temmuz 1959, Yıl 10, C. 5, s. 1938-1940.
- Pedersen, Johannes, "Kasem", *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, MEB Yayınları, İstanbul 1977, s. 374-378.
- Rady, Martin (çev.), "The Gesta Hungarorum of Anonymus, The Anonymous Notary of King Béla: A Translation", *South and East European Review*, 87-4, 2009, s. 681-727.
- Roux, J. P., *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul 2009.
- Temir, Ahmet (çev.), *Moğolların Gizli Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, hzl. Fatih Araz, Kur'an Dünyası Yayınları, İstanbul (ty).

İnançlar, Tabular ve Yemin

İkrar Cemi ve Ritüelleri

Caner Işık*

Giriş

İkrar kişi tarafından bir yere, kişiye veya yola açık bir biçimde verilen sözdür. İkrar bağlayıcıdır, kişiyi sınırlandırır. Söz konusu ikrar bir de inanç üzerine ise bağlayıcılığı maddi ilişkilerin ötesine taşar, kişinin manevi varlığını sarar. Bu anlamıyla Alevi-Bektaşilerde yaşanan ikrar ayinleri, yola giriş ritüeli ile birlikte kişiyi yol ehli yapma törenidir. Yola girip yol ereni olmanın yolu ikrar töreninden geçer. İkrar töreni yapılmamış bir kişi söz konusu törene katılsa bile “can” sıfatından başka bir anlam taşımaz. Kişi ancak ikrar verirse gerçek manada bir eren, bir talip olur. Bu anlamıyla ikrar cemi Alevi Bektaşiler için talipliğin vazgeçilmez bir ritüelidir. Bu ritüel, içinde inisiyasyon da içeren bir yapıya sahiptir. İnisiye olacak olan şaman adayı, nasıl ustasına teslim olması bekleniyorsa, talip olacak “can”ın da yola ve mürşidine teslim olması beklenir. Bu teslimiyet eskide ölüp yenide doğmanın başka görünümünü içerir. Yine bu ikrar öyle bağlayıcı bir ikrardır ki “öl ikrar verme öl ikrarından dönme” düsturuna göre hareket edilir. Alevi Bektaşî geleneğinde ikrar cemi önemli bir törendir. İkrar töreni tarihsel kökle-

* Yard. Doç. Dr. Caner Işık, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halkbilimi Anabilimdalı, Aydın. caner@adu.edu.tr

ri bakımından eski Türk inançları ve Anadolu inançları ile ilişkilidir. İkrarda, maddi bir eylemden öte manevi bir sınırlandırma anlamı mevcuttur.

İkrar ve Anlamı

Dini inançlarda söz her şeyin başlangıcı olarak kabul edilir. Hedef önce söz olarak dile getirilir daha sonra o söz kişide hale dönüşür. İnanç alanında bir hedefe dair odaklanma, sözün kutsandığı ve sözün yaratıcı bir sürecin başlangıcı olduğuna inanılan ortamlarda dile getirilir. Bu anlamda ikrar bir inanca giriş sözüdür. İkrar vermeden önceki hal söze dair bir sorumluluğu gerekli kılmazken, ikrar verdikten sonra sadece kişi değil, o kişi ile söz ortamında bulunan herkes sorumluluk paylaşır. Bu anlamda ikrar toplumsal bir sorumluluğun varlıkça kabul edilmesi ve bu kabulün toplumca onaylanması anlamına gelmektedir.

Tarihsel süreç içinde bir halden başka bir hale dönüşme isteğinin veya beklentisinin olduğu her yapı sözün kutsandığı bir tören yapmıştır. Tören sözün kutsallığını hem mekân hem de zaman bağlamında yaşatarak varlığa üst bir anlayışın somut dünyada sınanması ve deneyimlenmesi fırsatı verir.¹ Bu anlamıyla bütün mistik ekoller, kutsal zaman ve kutsal mekânın belirlendiği kutsal sözün verildiği bir özel ortamı kabul eder. Çünkü mistik ekoller eskinin ölüp yeninin dirildiği bir hedefle insanları yönlendirirler. Bu ölüp dirilme anı bu anlamda kişi tarafından kutsaldır, bu ölüp dirilme mekânı özeldir ve bu ölüp dirilme hedefine götürecek söz yaratıcıdır.

Ölüp ve dirilme süreçlerini anlamak için Türk tarihinde en iyi örneği şamanlar vermektedir.² Şamanların şaman olma inisiyasyonları özel törenlerdir.³ Bir kişinin şaman olabilmesi temelde üç şekilde mümkündür. Birincisi bir şaman anne veya babadan doğarak ırsi bir şekilde, ikincisi çalışarak şamanlara katılarak eğitimle, üçüncüsü ise şa-

¹ Mircae Eliade, *Ebedi Dönüş Mitosu*, çev. Ümit Altuğ, İmge yayınları, Ankara 1994.

² Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötügen Yayınları, Ankara 2009, s. 50.

³ Mircae Eliade, *Şamanizm*, çev. İsmet Birkan, İmge Yayınları, Ankara 1999, s. 139-142.

manlarla hiçbir ilişkisi yok iken bazı “rahatsızlıklar” yaşayarak şaman olmak diyebiliriz. Bu üç şaman olma durumunda da şaman olmadan önceki hal ile şaman olma haline geçişi sağlayan bir inisiyatif tören söz konusudur. Birinci tip şamanlar belli bir yaştan sonra veya ailede şaman görevi yapan kişi vefat edince şamanlık hizmetini yapar, ikincide belli bir olgunluğa gelince, şaman olmak için bilinmesi gereken şeyleri bildiğine kanaat edilince bir törenle şaman olunur, üçüncüde ise bir rüya, vizyon, mistik bir deneyim, çağrılma gibi parapsişik olaylarla şaman olunur⁴. Her üçünde de şamanlığa giriş için bir rızalık alınması söz konusudur. Eğer rıza ile şaman olunmaz ise ve şaman olması zorunlu bir durum söz konusu ise “ruhsal” yapının seçilen kişiyi bir şekilde ikna etmesi söz konusudur. Rızalık temelinde gerçekleşen şaman olma durumu, şaman olmayı talep etme isteğinin söz olarak dile geldiği bir töreni gerekli kılar. Bu anlamda her bir şaman adayı gireceği ortama uygun bir törenle yeni haline geçer. Bu yeni hale geçme durumu çoğunlukla toplum önünde cereyan eder. Çünkü şamanın şaman olarak kabul edilmesi aynı zamanda toplumda şaman hizmetini göreceği için, toplum tanınmasını da gerekli kılar.

Şamanlar genel Türk tarihi içinde bize ikrar törenlerinin kökenleri hakkında bilgi verirken, Anadolu kültür tarihinde de söz konusu ikrar törenlerine ve sözün kutsandığı geçiş törenlerine sıklıkla rastlanır. Gerek pagan dinlerin tapınaklarında yapılan törenler gerekse tek Tanrı fikri etrafında örülmüş inanç sistemleri, söz konusu inancın mümini olmak için bir söz verme durumunun gerçekleştiği uzun veya kısa bir töreni gerekli kılmıştır. Örneğin Yahudilik, sünneti, Saabilik ve Hıristiyanlık vaftiz'i, Müslümanlık kelimeyi şehadeti söylemeyi ait olduğu dine mensubiyetin giriş ritüeli olarak kabul etmiştir.

Anadolu kültür havzası hem tarihsel birikimi ile hem de Türklerin uzak coğrafyalardan toplayarak getirdiği başka birikimlerle çok zengin bir sentez ortamıdır. Bu kültürel sentez ortamı içinde Alevi Bektaşiler, Anadolu kültürünün tarihsel süreç içinde bir çok unsurla senkre-

⁴ Age., s. 31.

tik kaynaşmasının görünmesini sağlayan temel gösterenlerden biridir. Alevi Bektaşiler söz konusu sözün kutsandığı ortama ikrar adını vermektedirler. İkrar bütün Alevi Bektaşiler için yola giriş ritüelinin tamamının adıdır. Kendi ifadeleri ile “*candan erene*” dönüşün gerçekleştiği yolun talibi olduğu ortamın adı ikrar ortamı yani “*ikrar cemi*”dir. Konunun daha iyi anlaşılması için üç ikrar cemini buraya aktarmayı uygun bulduk. Bunlardan birincisi yazılı kaynaklarda bulunan hicri 1313 tarihli bir Bektaşî erkannamesindeki ikrar töreninin aktarılmasıdır. İkincisi Alevi Bektaşî geleneğinde önemli bir yere sahip olan Abdal Musa Sultan İkrar cemidir. Üçüncüsü ise otantik bir biçimde hala yapılan Dertli Divanı'nın (Veli Aykut) dedeliğini yaptığı Urfa / Kısas ikrar cemidir. Bu üç cem anlatımı da temelde birbirine benzer bir işleyişe sahiptir. “*Yol bir sürekin bin bir*” anlayışına göre bazı farklılıklar olsa da genelde bir inisiyasyon töreni olarak gerçekleşmektedir. Bütün törenlerde verilen söz kutsaldır, verilen söze riayet toplumsal denetim mekanizmasına tabidir. Sözden dönüş yoktur. Hepsinde ikrar veren kişinin vermeden önceki kişiden farklılaşması, değişmesi beklenmektedir. İkrar ciddi sorumluluklar ve yükümlülükler getirmektedir. Alevi Bektaşî geleneğinde yapılan ikrar törenlerinde bir halden başka bir hale geçme sözü verilir. Bu törenin kökleri Anadolu kültür birikimi içinde analiz edilmelidir. Bir ucu şamanların inisiyatik geçiş törenlerini çağrıştıran diğer ucu Anadolu yerel kültürünün ve tek Tanrılı inanışların törenlerine benzemektedir. Bu bütünleşmenin kendisi Alevi Bektaşî geleneğinin senkretik yapısının doğal bir sonucudur.

Alevi-Bektaşilerde İkrar Törenleri

İkrar cemi olarak gelenek içinde adlandırılan törenler, yola giriş ayını niteliğinde olup, Alevi Bektaşî öğretisinin temel konularını da işaret eden bir törendir. Öğreti içinde üç farklı ikrar cemini örnekleyerek ikrar konusundaki farklı süreklere örnek vererek, ortaklıkların gösterilmesi hedeflenmiştir. Söz konusu üç farklı ikrar cemini aktarımında zaman zaman açıklamalar yaparak metnin içine girsek de genelde metnin okuyucuyu doğrudan karşılaştırmak tercih edilmiş, yorum ve açıklamalar daha çok dipnotlarla aktarılmaya çalışılmıştır. İlk örneği-

miz yazılı hale getirilmiş bir metnin ikrarla ilgili bölümünün alınmasıyla oluşturulmuştur. İkinci örneğimiz bir gelenek olarak Abdal Musa ikrar cemidir. Söz konusu gelenek hem dedeğin hem de babagan kolunda önemlidir. Üçüncü örneğimiz ise geleneğin çelevi kolundan bir ikrar cemine örnektir. Bu anlamda Alevi Bektaşî geleneğinin üç önemli damarı olan; dedegan, babagan ve çelevi kolları⁵ temsil edilmiş olup yazılı ve sözlü gelenek içinden örnekler verilmiş olmaktadır. Sırası ile anlatacak olursak söz konusu cemler aşağıda aktarıldığı gibi gerçekleşmektedir.

Yazılı Kaynaklardan İkrar Örneği: Bektaşî Erkannamesi⁶

Cem erenleri cem evinde toplanır, toplanma bitince gözcü⁷ kapıyı kapatır, talib⁸ olan can'ı⁹ kapı önünde bekletir. Meydancı¹⁰ meydana oturur. Dede¹¹ cemde olanlara “Yeni gelen kardaş nice dir?”¹² Canlar: “Allah eyvallah¹³ derler. Dede: “Pîrin çeraklarını rüsum-u evliya üzere uyandır”¹⁴ der. Bunun üzerine meydancı kalkıp hizmet ettiğini belli eden kuşağını beline bağlar ve duracağı yerine niyaz¹⁵ edip, dâr postuna¹⁶ ve dedeye niyaz eder. Sonra yine dedenin önünde dara du-

⁵ Veliyettin Ulusoy, *Serçeşme Yazıları*, Alev Yayınları, İstanbul 2009.

⁶ Dursun Gümüšoğlu - Rıza Yıldırım, *Bektaşî Erkannamesi-1313 Tarihli Bir Erkanname Metni*, Horasan yayınları, İstanbul 2006. Yazılı metin olarak kitaptaki metin alınmış ve düzenlemeler yapılmıştır.

⁷ Kapıda durup cem evine giriş çıkışı denetleyen cem görevlisidir.

⁸ Buradaki anlamı yola girmek isteyen ikrar cemini düzenlettiren kişidir.

⁹ Kişinin talip olmadan önceki halidir.

¹⁰ Cem meydanında kimin nerede oturacağını belirleyen 12 hizmetin bir düzen içinde yürümesini sağlayan cem meydan görevlisidir.

¹¹ Cem hizmetinin lideridir. Hizmetlerin görülmesinden sorumlu olan cem görevlisidir.

¹² Bu yeni gelen kardeşiniz nasıl bir kişidir?

¹³ Allah bilir ki kabulümüzdür.

¹⁴ Hazreti Pîr adına, aydınlık verecek mum, ışık veya چراغı Allah dostunun uygun gördüğü yol ve düzene göre uyandır, yak uygula.

¹⁵ Niyaz etmek, Allah, Muhammed, Ali diyerek üç kere öpmek.

¹⁶ Ayakta durulan, darda durulan posta.

gur.¹⁷ Meydancı dâra gelip taliplik tacını çıkarıp tacın dört kapısına (köşesine) niyaz eder sağ koltuğunun altına alır ve taliplik tacını, dedeye teslim eder. Dede talibin tacını tekbirleyip başına giydirir. Talip de niyaz edip dâra çekilir ve bu tercümanı¹⁸ okur:

“Bism-i Şâh Allah Allah erenler aşkına kemter gemine yüzüm hâke urdum hâk itdüm zemine. Giyüb men Gaygusuz’ dantac-ı izzeti dilerim erenlerden Allah eyvallah.”¹⁹ Tercümanı okuduktan sonra yere niyaz eder, daha sonra çerakların²⁰ olduğu yere niyaz eder, delili²¹ eline alır bu tercümanı okur:

“Bismi Şâh Allah Allah çerağ-ı nur-u Muhammed Ali ruşen olmuş ezelden ezeli. Ayn-i cem olub kanun-ı evliya erkan Hacı Bektaş Veli kemal-i Hasan Huseyn oldı envarı, eyvallah”.²² Tercüman okunurken delili alıp çerakları uyandırır, bu tercümanı okur:

“Bism-i Şâh nur-u Muhammed Ali den doğuptur şems-ile mah fakir zerre alam destur eyvallah”²³ diyerek yanar halde olan mumu bekletir ve bu tercümanı okur:

“Bism-i Şâh Allah eyvallah batın iken çerağı nuru Ahmed zahir oldı mah- u şems-i Muhammed.”²⁴ Daha sonra delili eline alıp dâr postuna niyaz eder bu tercümanı okur:

¹⁷ Darda durmak, ayakta olup baş önde eğilip, eller salınık veya eller göğüste bir şekilde durmak.

¹⁸ Cemde okunan dua, diğer bir ismi de gülbenktir.

¹⁹ Bism-i Şâh Allah Allah / Erenler aşkının en aciz kuluyum / Yüzümü toprağına sürdüm, en aşağıdakini hak bildim / Kaygusuz abdalın bize örnek olan bu izzet tacını giyerek erenlerden yardım / Allah eyvallah.

²⁰ Mumlar, aydınlatma için kullanılan araçlar ve cem hizmetinin önemli bir unsurudur.

²¹ Yakmak için kullandığı aracı. Çakmak, kibrit, eskiden ise kav.

²² Bism-i Şâh Allah Allah, Muhammed ile Ali’nin ezelden de daha önce aydınlanan ışıklarıdır bu ışıklar, bu ışıklar vasıtasıyla, Hasan ve Hüseyin’in nuru, Hacı Bektaş Veli’nin ve evliyaların erkânı, ayn-i cem meydanına geldi, eyvallah.

²³ Bism-i Şâh Muhammed Ali ışığından doğdu güneş ile ay, izin verilirse ben de bir zerre alayım Allah eyvallah

²⁴ Bism-i Şâh Allah eyvallah! Ahmed’in (Hz. Muhammed’in varlık alemindeki ismi) nuru gizli iken, Muhammedin ışığı güneş ve ay da görünür oldu.

“Bism-i Şâh Allah dost hak, hu erenler, aşıklar, sadıklar, yanıklar, uyanıklar, ayn-i cem sakinân aşk olsun.”²⁵ Bundan sonra dâra niyaz eder, sırasıyla çeraklara niyaz ederek çerekları uyandırır ve bu tercümanı okur:

“Bism-i Şâh Allah Allahseyyid-i saadât, muhibb-i saadât, hülasa-i mevcüdat, ber cemal-i Muhammed kemal-i Hasan Hüseyin”²⁶ ve bunun gibi bu okunarak çeraklar uyandırılır. Daha sonra dara gelip şu tercüman okunur.

“Bism-i Şâh Allah Allahçerağ-ı evliya nuru’s-semavat ki bu menzildir tavr-ı münacat kaçan kim ruşen ola, kıl niyazı Muhammed Ali’ye vir gel salavat bercemal-i Muhammed”²⁷ ilâ ahirihi. Sonra niyaz ederken başparmağı ile delili dinlendir biraz bekletir, sonra dedeye çerağı teslim eder, dâra geçer bu tercümanı okur:

“Bism-i Şâh Allah Allahçünçerağı fahri uyandırdık Hüdanın aşkına, Seyyidülkevneyn Hatem-i Enbiyanın aşkına, sâki-i kevser Alliyül Murtazanın aşkına, hem Hatice Fatıma Hayrünnisanın aşkına, on iki imam velayet pîşvânın aşkına, çâr-deh masum pak âl-i abânın aşkına, pirimiz Hazreti Hümkar kutb-u evliyanın aşkına, haşre dek yansunyakılsun billah anın aşkına, ber cemal-i Muhammed, kemal-i Hasan Hüseyin”²⁸ Mürşid de usule uygun bir şekilde “hû” deyip gülbank çeker. Talip mürşide niyaz eder, dâra gelip hayır dua alıp bu tercümanı okur:

²⁵ Bism-i Şah Allah dost! Hakk O Erenler, aşıklar, sadıklar, yanıklar, uyanıklar bu cemîn katılmıcalarına aşk olsun.

²⁶ Bism-i Şah, Allah Allah, peygamber soyundan gelenler (dede, mürşit), onları sevenler mutluluğa, hedefe erişir. Buradaki bütün var oluşların özü var oluşların özü, Hz. Muhammed’in yüce güzelliği ve Hasan ve Hüseyin’in olgunluğu gibi.

²⁷ Bism-i Şah Allah Allah, Evliyaların ışığı göklerin nurudur, bu nur istekler ve yakarışların kabul olduğu Tur dağındaki görünüm gibidir. Bunlar çeraklar ışık verince sen de secdeye kapan, ve bu secde halinde, Hz. Muhammed’in güzelliği aşkına Muhammed Ali’ye candan bir anma yap, salâvat getir.

²⁸ “Bism-i Şah Allah Allah, bu seçilmiş ışığı uyandırdık Hüdâ’nın aşkına, peygamberlerin sonucusu kutlu soyun sahibinin aşkına, Kevserin devam ettiricisi, ölümsüzlük suyunu sunan Ali Murtaza’nın aşkına, Anaların en hayırlısı Hatice ve Fatıma’nın aşkına, On iki İmam-ı Allah dostu olarak önderliği aşkına, Âl-i abâdan on dört masum şehit aşkına, Pirimiz velilerin kutbu Hacı Bektaş aşkına, mahşer gününe kadar yansın yakılsın Allah aşkına, Hazreti Muhammed’in güzelliği, Hz. Hasan ve Hüseyin’in olgunlukları aşkına.”

“Bism-i Şâh Allah dost, hazır, ğaib, zahir, batın, ayn-i cem erenlerinin gül cemallerine aşk olsun”²⁹ der, sonra mürşide ve dara gelip niyaz eder. Oradan Allah eyvallah diyerek Mürşidin gösterdiği yere geçer oturur, otururken bu tercümanı okur:

“Bism-i Şâh Allah Allahseyr-i cemat, dost yüce adem hu tulheft-i mih-rabelestçârküşe-i post ayn-i cem erenlerine Allah dost”³⁰ Sonra niyaz edip rehber postuna oturur. Öncelikle rehber yerine niyaz eder, sonra dâra geçer niyaz eder, bu tercümanı okur.

“Bism-i Şâh Allah Allah erenler dar-ı Mansur’undayım yüzüm yerde, özüm dârda, tenim hâk ile yeksan boynum hak dergahında bin kanın bin cürmün sahibiyim. Er-i hak Muhammed Ali divanında incinmiş gücenmiş var ise dile gelsün. Allah eyvallah”³¹ der. Mürşid “özrü kabul ola, günahları af ola” deyip Veliler yoluna uygun şekilde “hâ” der ve niyaz eder. Rehber gidip mürşide niyaz eder, sonra dâra niyaz eder, başını tekbirleyip tekrar dâra niyaz eder. Talip olan canı elinden tutup kapıya geçer, başından tacını alıp dâra niyaz eder ve mürşide niyaz eder ve geri çekilip dâra niyaz eder. Sonra gelip talibin ellerini göğsünün üstünde bağlar ve ayaklarının başparmaklarını üst üste koyarak mühürler. Sonra usule uygun olarak mürşide gidip tîğ-ı bendi³² alıp talibin boynuna takar ve tîğbend’i takarken bunu okur:

“Bism-i Şâh Allah Allah ‘Bel millete İbrahimehanifen’³³ ‘Ve men deha-lehûkâne âminen’,³⁴ Sonra rehber talibin tîğ-ı bent’inden tutup beraber dâra gelip bu tercümanı okur:

²⁹ Bism-i Şâh Allah dost burada olan ve olmayan, görünen görünmeyen ayn-i cem erenlerinin gül cemâllerine aşk olsun.

³⁰ Bism-i Şâh Allah Allah, Yüzünde yedi ayet olan ve dört köşe postta görünen, dostun güzelliğinin tecellisini gören ademe Allah’ın dost olaması gibi Ayn-i cemde bulunan erenlere de dosttur.

³¹ Bism-i Şâh Allah Allah. Erenler Hallacı Mansur’un derisinin yüzüldüğü durumdayım, dardayım. Yüzüm yerde özüm dârda, tenim toprak olmağa hazır, boynum Hakk dergâhında, bin kanın ve bin suçun sahibiyim. Hak Muhammed Ali divanında incinmiş ve gücenmiş kardeşlerim var ise söylesin, Allah eyvallah!

³² Talibin boynuna takılıp rehberi tarafından tutup çekmeyi sağlayacak, iğ, yemeni ve-ya yünden yapılmış eşya.

³³ Kuran-ı Kerim, Bakara suresi 2 / 135 Bism-i Şâh Allah Allah, “De ki: Bizimki hanif olan İbrahim’in inanç sistemidir.

³⁴ Kur’an-ı Kerim, Al-i İmran 3 / 97 “Oraya (Kâbe’ye) giren emniyette olur.”

"Bism-i Şâh Allah Allah arsa-i hakda durup dâr-ı iradetteözimlûak-i dergaholuben, secde-i vuslatda yüzüm her ne ferman oluben, şah-ı müriüv-vede sözüm muntazır oldı, rah-ı icazetde gözüm bercemal-i Muhammed kemal"³⁵ Sonra dört kapı olan şeriat, tarikat, marifet, hakikat kapılarının selâminı verip aşağıdaki tercüman okunur:

"Özüm dârda yüzüm yerde tenim dahî hâk ile yeksan boynum hak dergahında, bin kanın bin cürmün sahibi, Er-i Hak Muhammed Ali divanında incinmiş gücenmiş var ise dile gelsün, Allah eyvallah"³⁶ Mürşid de razı olduğunu belirtip "hû" der ve usule uygun olarak niyaz eder. Sonra rehber talibi mürşide teslim eder. Mürşid de kulağına bunu okur:

"Bism-i Şâh kurban-ı Halil, delil-i Cebrail, tekbir-i İsmail, sübhanallahivelhamdüillahi ve lâ ilahe illallahüvallahüekbervelâ havle velâ kuvvete illa billahilaliyyil azim, Allahüekber"³⁷ Sonra nasihat eder, nasihat tamamlandınca talibi rehber eline teslim eder. Rehber talibi alıp dâra geçer ve ikrar tercümanını okur ve dâra niyaz eder, mürşid de "hû" der. Tekrar mürşide varıp niyaz eder ve niyaz ederken bu ayeti okur:

"Ve lillahilmeşrikuvel mağribi fe eynemâtüvellûfesemmevechullah."³⁸ "Sîmahüm fi vücûhihimmineseri's-sücut."³⁹ Sonra mürşide niyaz ederler tekrar bulunduğu yere niyaz ederler. Sonra niyaz edilmesi gereken yerlere niyaz ederler, daha sonra cem de hazır bulunan herkese niyaz ederler sonra rehber dâra geçip bu tercümanı okur:

³⁵ Bism-i Şah Allah Allah, Hakk arsasında buyruktadır özüm, kavuşma secdesinde toprak olmadan yüzüm, ne emir olur ise güzel Şah'ta sözüm, lütfunuzu beklerim, izninizdedir gözüm, Hz. Muhammed'in güzelliği aşkına.

³⁶ Bism-i Şah Allah Allah. Yüzüm yerde özüm darda, tenim toprak olmağa hazır, boynum Hakk dergâhında bin kanın ve bin suçun günahkârıyım, eyvallah! Hak Muhammed Ali divanında incinmiş ve gücenmiş can kardeş var ise söylesin, Allah eyvallah!

³⁷ Bism-i Şah, Allah Allah. Halil'in kurbanı, Cebrail'in kanıtı, İsmail'in tekbiri, yüce buyruk iledir. Allah bütün noksanlıklardan ayrılmış-arınmıştır, Şükürle ancak O anılır. O tektir ve uludur, hiç kimsenin O'na gücü yetmez. Allah büyüktür.

³⁸ Kuran-ı Kerim Bakara 2 / 115 "Doğu da Batu da Allah'ındır. Nereye dönerseniz dönün Allah'ın yüzü oradadır"

³⁹ Kuran-ı Kerim Fetih 48 / 29 "Onların işaretleri yüzlerindeki secde izleridir"

"Bism-i Şâh Allah Allahgüşad itmiş kerem babın, şah-ı her dü sera gördüm. Muhammed Mustafa-i destegîrhergedâ gördüm. Geliübaynelyakin şah-ı velayet pîşvâ gördüm. Özümü cümle merdantahtel-liva gördüm. Bercemal-i Muhammed kemal"⁴⁰ Sonra mürşid "hû" der kabul eder ve rehberle talip gidip mürşide niyaz ederler. Sonra dâra gelip bu tercümanı okur:

"Bism-i Şâh Allah dost hazır, gaib, zahir, batın, ayn-i cem erenler gül cemallerine aşk olsun"⁴¹ diyerek dâra niyaz ederler. Rehber talibi alır ve talip postuna oturtur ve talibe niyaz eder. Daha sonra rehber kapıya geçip bu tercümanı okur:

"Bism-i Şâh Allah Allah hizmetimizi kabul eyleye şahh-ı hakk-ı murteza ve âl-i dergah-ı bercemal-i Muhammed"⁴² Sonra mürşid de "hû" der. Sonra rehber mürşide niyaz eder, yine dâra gelip bu tercümanı okur:

"Bism-i Şâh Allah dost, hazır, gaib, zahir, batın, ayn-i cem erenlerinin gül cemallerine aşk olsun"⁴³ diyerek varıp posta niyaz eder ve bu tercümanı okur.

"Bism-i Şâh Allah Allah seyr-i cemal-i dost, yüce adem hutut-ı heft-i mührab elest çârk kuşe-i post ayn-i cem erenlerine Allah dost"⁴⁴ diyerek postuna oturur. Mürşid de erkân tamamlanınca "hû" der. Sonra şerbetçi de yerine niyaz eder ve dâra kalkar. Sonra gidip mürşide niyaz eder yine dâra gelip niyaz eder. Sonra şerbet tasını alıp usulüne göre mürşide götürüp ve diğer orada bulunanlara ikram eder, dâra niyaz eder, geçip yerine oturur. Sonra cem'de bulunan herkese teker teker niyaz eder ve dışarı çıkarlar.

⁴⁰ Bism-i Şah Allah Allah, iki cihanda Şah'ın bağışlanma kapısının açık olduğunu gördüm, Muhammed Mustafa'yı bütün kimsesizlerin elinden tutarken gördüm, Açık bir şekilde Şah-ı velâyeti öncü olarak gördüm, özümü bütün dostlarla birleşmiş bir güzellik olarak gördüm, Hz. Muhammed'in tamamlanmış güzelliği aşkına.

⁴¹ Bism-i Şah dosttur Allah! Burada olan ve olmayan, görünen görünmeyen ayn-i cem erenlerinin gül cemâllerine aşk olsun.

⁴² Bism-i Şah Allah Allah. Hz. Muhammed'in güzelliği aşkına ve Murtaza'nın hakkı için, hizmetlerimizi şah kabul eylesin!

⁴³ Bism-i Şah dosttur Allah! Burada olan ve olmayan, görünen görünmeyen ayn-i cem erenlerinin gül cemâllerine aşk olsun.

⁴⁴ Bism-i Şah Allah Allah, dostun güzelliğinin tecellisi olan yüce insana, yedi ayete (fatıha suresi) ve dört köşe posta ayn-i cemde bulunan erenlere dost olan Allah'tır.

Geleneksel Abdal Musa Süreğinde İkrar⁴⁵

Talip olmak isteyen Abdal Musa erkanına göre yola ikrar vermek isteyen kişi öncelikle kendisine bir rehber tayin eder ve rehberine ikrar vermesi için neler yapması gerektiğini sorar. Rehber borçlarını, küskünlüklerini ve gönül kırgınlıklarını halletmesini ister. Bunlar halledilmeden rızalık alınmadan ikrar vermek mümkün değildir. Rızalık alındıktan sonra mürşitlik hizmeti verecek kişiye danışılarak talip, rehber, mürşit arasında müsait bir gün belirlenip ikrar cemi yapıp talip yola alınır. Bu cemden sonra talip talip adayı iken talip olur.

Abdal Musa yoluna giriş için söz verilen ikrar cemi şöyle yapılır; önce talip, rehber ve mürşit cem gününü ve yerini kararlaştırır. Bu kararlaştırmaya göre ikrarlı ikrarsız canlar ikrar cemi olacağı konusunda haberdar edilir, isteyenler bu ceme gelir. Herkes ceme gelip yerlerini alır, oturma düzenini gözcü hizmeti veren belirler. Dede veya baba gözcüye “*Tamam mı? Gözcü baba*” der. Tamam ise gözcü “*eyvallah erenler*” der. Dede: “*Bize ikrar verip iman alacak can gelsin*” der. Çünkü talip olacak can dışarıdadır, eşi ile birlikte çağrılınca gelir. Dede / baba izin verir, talip ile eşi yere diz çöker ve dede sorar; “*Evlad sen buraya neye geldin*”, talip adayı da “*erenlerin cemine girip dem devran sürmeye*” der. Dede talip adayına, “*Bak oğul bu yol Muhammed Ali yoludur. Bu yol kıldan ince kılıçtan keskindir. Bu yol Ehlibeyt yoludur. Bu yolu güdebilirsen ehlibeytin yolunda gidebilirsin. Ehlibeytin dostuma dost düşmanına düşman olabilirsen bu yol gelme gelme dönme dönme yoludur. Bu yola gelenin malını, gidenin canını alırlar. Eğer seni bu yola zorlayan varsa bir etki altındaysan sen bu karardan yol yakınken vazgeç. Bu hususta biz sana yardım ederiz seni koruruz sonraki pişmanlık fayda etmez*” der. Talip düşündükten sonra tekrar karar verir, “*Eyvallah erenler ben bu yola kendi iradem ve isteğimle girmek istiyorum*” der. Dede üç defa kararlılığını sorar. Talip kararlı olduğunu ifade ettikten sonra dede talibin rehberine seslenerek git talibi olacak yani rehberlik edecek olduğun canın abdestini aldır, der.

⁴⁵ Sadık Doğan, “Abdal Musa’da İkrar Nedir, Nasıl Alınır”, (Abdal Musa ve Erkanı içinde) *Horasan Yayınları Horasan Bülteni*, Yıl: 1, S. 2, Haziran 2006, İstanbul, s. 90-93 (özetlenmiştir).

Bu bir şeriat abdestidir. Rehber talibine abdest aldirmaya gittiğinde içeride de on iki imamlar aşkına 12. mumu o ceme ait meydancı büyüğü dediğimiz post sahibi tarafından uyandırılır. Bu çerağ uyarma esnasında rehber talibe abdestini aldırır. Abdest bir kereye mahsus alınır ve şöyle alınır; Abdest alma kıyafetinde hazırlanan talip adayına rehber olacak şahıs niyet eder. “Niyet ettim Yarabbi senin rızan için ehlibeyt aşkına bu abdesttir. Ömür boyu abdestimi bozma” der niyet eder talipte aynen besmele çeker o da “niyet ettim abdestimi almaya”, der. Rehber adayı su döker talip adayı abdest almaya başlar. Abdest alırken sırası geldikçe biliyorsa talip adayı bilmiyorsa rehber adayı okur. Talip adayı ellerini yıkarken “bu canı bu tarikata lâyük kıl” der, “ağza su verilirken ey Allah’ım Kuran okumak sana zikir ve şükür etmem için bana yardım et”. Burnuna su verilirken, “Yarab bana cennet kokusunu duyur cehennem kokusunu duyurma”. Yüz yıkarken, “Allah’ım yüzlerin kimi ak kimi kara olduğu günde yüzümü ak eyle”. Sağ el yıkarken, “Yarabbi amel defterimi sağımdan hesabımı kolay kıl”, sol el yıkanırken, “Yarabbi amel defterimi solumdan ve arkamdan verme sağımdan ver”. Başa mest olurken, “yarabbi başımı arş-ı âlânın gölgesinde gölgelendir.” Kulak yıkanırken, “Yarabbi beni sözü dinlenen iyi kullardan eyle”. Sağ ayak yıkanırken, “Yarabbi ayağım sırat köprüsünden geçerken ayağımı kaydırma”, sol ayak yıkanırken, “Yarabbi Kuran okumak sana zikir ve şükür etmek sana olan ibadetimi güzelleştirmek için bana yardım et Yarabbi”, dedikten sonra rehber adayı ona artık baba olmuş o da talip olmuştur. “Oğul bak bu aldığım abdest tarikat abdestidir, bu abdest dışkılarla değil ahlaksızlıkla, terbiyesizlikle bozulur. Bu abdest insana hayatta bir kere aldırılır, bu abdest senin takipçindir. Nerede bozarsan yüz karan namusun şerefine olur. İnsan ele ne düşünürse ele ne yaparsa karşılığını görür” der. Abdest alındıktan sonra ceme tekrar girilir.

Dedenin karşısında rehber ve talipler ayakta darda dururlar. Rehber kurbanlık koyunun tüyünün kırılması ile ip haline getirilen tığbend denilen urganı getirir. Bu tığbent ve takke dedeye verilir. Dede cemden yetki ister. “Bu talipten emin misiniz” der o cemdekilerde, eyvalah, der. Dede “madem eminseniz niyaz ediniz” Herkes birbiriyle görüşür. Artık bu talip o toplumun adamıdır. O topluma karşı talip sorumludur. Yine dede “bu talibe kefil var mı?” der. Yine aynı toplumdaki bir kişi ona kefil olur. Onun her yanlış hareketinde o müdahale eder. Talip de bu-

nu kabullenmek zorundadır. Bundan sonra dedeye verilen tiğbent okunduktan sonra talibin rehberine geri verilir. Rehberi de o tiğbendi talibin boynuna takar. İki ucunu bir yere getirip sağ eliyle tutup dedenin okumalar bittikten sonra tekbir sesleriyle talip rehberin eteğine talibin hanımı ise beyinin eteğine yapışıp üçü birden tekbir sesleriyle “Allahüekber Allahüakber lâ ilahe illallah üvallahüekber Allahüekber velillahil-hamd” diyerek dedeye doğru ilerler. Yanına varıldığında talibin rehberi, dedeye; “Ey erenler fakir size bir kuzulu kurban getirdi.” Dede de “Eyvallah bu talipler yolumuza vatanımıza milletimize insanlığa hayırlı olsun” der. Talipler ve rehber dedenin önüne diz çöker. Burada rehber dedeye; “Ey erenler ben size kuzulu kurban getirdim, der dede de, eyvalah, der. Kurban duasını okur. “Bismişah Allah Allah delili Cebrail tekbiri Halil kurban İsmail Allahuekber Allahuekber lailahe illallahüvallahuekber Allahuekber velillahil-hamd.” Bu teslimlik talibin tamamıyla kendini bu yola kurban olacak kadar gönül verme anlamına gelir. Bu sırada sıra takke giyip tiğbent bağlamaya gelmiştir. Rehberin talibin boynuna bağladığı ip talibin boynundan alınıp bir dua ile talibin beline, “Ya Allah ya Muhammed ya Ali diyerek” dede bağlar. Bu bağlanmak, eline diline beline sahip ol, anlamındadır. Tiğbentten sonra dede takkeyi talibin başına, “Ya Allah ya Muhammed ya Ali” diyerek giydirilir. Bu iki emaneti talip ömür boyu kullanır. Öldüğünde ise kabrine konur. Takke ve tiğbent işi bittikten sonra talip dedenin sağ dizine başını koyar, hâlâ talibin eteğini tutan hanımı da başını beyinin sırtına koyar. Dede ona bazı dua ve ayetler okur. Bu insanın insana secdesidir. Takke tiğbentten sonra dede dar tercümanlarını okur. On iki imamlar için dua okur. Talip dedenin dizinden kalkar. Bu sırada talip hanımı ile birlikte ayağa kalkıp ayrı ayrı, sırasıyla cem erenlerine niyaz eder. En son rehberine niyaz eder onun sağ tarafına oturur rehberi de ona şöyle bir telkinde bulunur; “Bak evlat dede sana ne dedi. Bu yolun yolcusu oldum, bu yola ve kendine sahip ol. Bu yolun dostuna dost düşmanına iyi örnek ol bak ben seni senden aldım sana verdim sen kendine muti ol, bak sonraki pişmanlık para etmez. İnsan ne bulursa yolundan bulur. Bir de çok çalışacaksın kimseye kendini açtırmayacaksın yoksa halk arasında aile arasında sayılmaz sevilmersiniz, Allah yanında kul yanında değerli olmaz. Gittiğin yolun da sana faydası olmaz. Mürşidin ve rehberin sözlerine dikkat et” deyip tö-

ren anındaki son nasihatini yapar. Talibe tekrar sorar “*Bu nasihatleri kabul ediyor musun*” der. Üç defa “*seni senden aldım sana verdim*” der. Talibi de üç defa, *eyvallah*, diyerek kabullenmiş olur. Böylece ikrar tamamlanmış olur.

Dertli Divani Dedeliğinde Yöresel Urfa / Kıyas İkrar Cemi⁴⁶

Gözcü: *Erenler gerçeğe Hü.* diye cemde hazır bulunan, toplanmış canları uyarır ve sessizlik olur. Bu sessizlik oluşunca dede gelir, postuna niyaz ederek oturur. Süpürgeci Hü deyip “*Allah Muhammed, Ya Ali*” diyerek meydanı süpürür ve şu duayı okur:

“*Gürühu naciyim kırklar meydanında süpürgeciyim, pir divanında durucuyum, Hamdurüllah pirimiz Hazreti Bektaşî’dir. Ali Muhammed’den üstazımız Seyyid Faraştır, Er cemalî Muhammed kemal, imam Hasan, imam Hüseyin, Ali’yi rah bilenler versin selavat*” Cem katılımcıları (canlar): “*Allahümmeseydina Muhammedin ve Ala Ali Muhammed*” diye selavat getirir.

Su ile tarikat abdesi alınır, abdest esnasında “*Allah, Muhammet, ya Ali*” denir. Sonra üç mum gelir ve çerağ uyandırılır. Çerağcı: *Desturi pir*, Dede: *Bismi şah*; Çerağcı: *Çerağı evliya nuru semavat, bu menzildir ki ol tur münacat, kaçan kim Ruşad ola, kıl niyaz Muhammed Ali’ye candan salavat.* (deyip üç mum yakılır). Dede: *Allah Allah Allah Allah Allah Allah, akşamlar hayrola, hayırlar fet ola, şerler def ola, münkirler mat, münafıklar berbad, meydanlar abad, gönülller şad ola, dil bizden nefes kutbül alem Hünkar Hacı Bektaşî Veli’den ola, gerçek erenlerin demine hü, mümine ya Ali.* Dede duadan sonra ikrar ve görgü cemini açıklar. Bir buraya özetleyerek şöyle aktarıyoruz:

⁴⁶ 2009 Şubat ayında Urfa Kıyas’ta Dertli Divani (Veli Aykut)’nin dedelik hizmetini gerçekleştirdiği, bir ikrar ve görgü ceminin kısaltılarak aktarılması ile bu metin oluşmuştur. Cemin kayıtları, zorlu şartlar altında “Ajans 21” tarafından gerçekleştirilmiş olup, “*Canlar-2011*” belgeselinde bir kısmı kullanılmıştır. Söz konusu kayıtların gerçekleştirilmesi otantik bir cemin profesyonel bir biçimde kaydedilmesine güzel bir örnektir bu sebeple Nurdan Arca huzurunda tüm “Ajans 21” çalışanlarına teşekkür ederiz.

Dede: Bugün yıllık ikrar ve görgü cemimiz biliyorsunuz, bu yılda bir yapılan ikrar ve görgü cemi ne anlama geliyor? Bir yıldan ertesi yıla kadar olan zaman diliminde, toplumun bir birine karşı kırgınlığı, dargınlığı, küskünlüğü varsa yılda bir yaptığımız bu ikrar ve görgü ceminde bu müşküllerin hallolması gerekiyor. İki küskün can varsa onlar ceme giremez, önce onların sorunları ortaya konur, barış sağlanır oradan da ibadet bölümüne geçer. İkrar verecek olanlar ikrarını verir, daha önce ikrar vermiş olanlar ise görgüden geçer. Bu şekilde normal yıllık hizmetimizi yapmış oluruz. “Öl ikrar verme, öl ikrarından dönme” yola ikrar vermek kişinin anadan doğmasına benzetebiliriz. Kişi ikrar verdikten ancak yolun yolcusu olduğu kabul edilir. Biz ancak ikrardan sonra onu yol usulüne göre sorabiliriz. İkrar vermeyi doğuma benzetiriz. İkrara vermek teslim ve rızadan doğmaktır. Alevi Bektaşî olmak için bir Alevi Bektaşî ana babadan doğmuş olmamız yetmiyor. Veya Alevi Bektaşî olmamız için ille de bir Alevi Bektaşî ana babadan doğmamız gerekmiyor. Bu yola inanmamız gerekir, hatta inanmak da yetmiyor bu yola ikrar verip inandıktan sonra bu yolun gereklerini yerine getirebilirsek bu yolun gerçek anlamda yolcusu olmuş oluyoruz. Dedenin açıklaması muhabbet gibidir. Canlara ikrarın önemi ve yol içinde nasıl yaptığı detaylı bir şekilde anlatılır. Daha sonra zâkirler bir deste bağlarlar bir deste iki deyiş bir duvaz-ı imam okumaktan oluşur. Daha sonra ikrar verecek can rehberin yol göstermesi ile eşi ile birlikte meydana gelir. Geldiği meydana ikrar verecek olanların kefenini simgeleyen beyaz bir çarşaf serilir. Dede söz konusu sembollerini açıklar ve ikrar alınması şöyle gerçekleşir:

Dede: Bu meydana serilen (beyaz çarşaf) post bizim derimiz oluyor. Nesimi'nin nasıl derisi yüzüldüyse, biz maddeye ait olan bütün varlığımızdan sıyrıldığımızı simgesel olarak ayrıldığımızı gösteriyoruz. Bizim derimiz yüzüldü, özümüz darda, artık elimiz bağlı, dilimiz bağlı, özümüzü yola ve hak erenlere teslim ediyoruz. Onların hak dediğine hak diyeceğimiz demediğine hak demeyeceğimiz anlamında burada özümüzü dara çekip sorgulanıyoruz. Aklanacağız, paklanacağız. Evet bu yola ilk defa gireceğiz, bu yola girerken mutlak surette kılavuza bir rehber ihtiyacımız var, rehberler bizi bu yolda menzile götüren araçlardır. Biz de insan-ı kamil mertebesine erebilmemiz, ulaşabilmemiz için, dört kapı kırk makam diye adlandırdığımız yola, bizi rehber götürüp mürşide hak erenlere teslim eder. Dört kapıdan selam verilir. Şeriat, tarikat, marifet ve sırrı hakikat bu dört kapıdır. Şeriat: olgunlaşmamış,

gelişmemiş kültürsüz yoz insanların birbirinin hakkına hukukuna zarar vermelerini engelleyen kuralların top yekûnudur. Tarikat: hiçbir dış zorlama olmadan kişinin seçtiği yolun adıdır. Marifet; hem evrensel hem, Tanrısal sıraları sezgileme, onları algılama aşamasıdır. Hakikat; Gerçeğin hakikati kendisidir. Dört kapıdan böyle girmeniz gerekir.

Rehber: (serilen çarşafın üzerinde ayakta olarak durulur. Rehber, ikrar verecek taliplerin kulağından tutarak meydanda durur) *Hak Muhammed Ali yoluna, Hünkar Hacı Bektaş divanına, erenler huzuruna, üç koç kuzulu kurban getirdim.*

Dede: *Hak Muhammed Ali kabul eylesin.*

Rehber: *Evet erenler, kendinize güveniniz varsa yola ikrar verelim, ne dersiniz?*

Talip: *Allah eyvallah*

Dede: *İkrar elime, dilime, belime sahip olacağıma dair. Aşıma, eşime, işime sadık olacağıma dair. Hakkıma razı olup herkesin hakkını kendi hakkım gibi gözetmeyeceğime dair. Irk, dil, din, renk, mezhep, cinsiyet ayrımı gözetmeyeceğime dair. Yetmiş üç millete bir nazarla bakacağıma dair. Söz veriyorum, toplumun huzurunda söz veriyorum. Hak Muhammed Ali'nin meydanındayım, darı Mansur'dayım dardayım, üçler, beşler, yediler, kırklar önünde benim bu ikrar üzerinde duracağıma dair söz veriyorum.*

Rehber: *Evet erenler, şundan itibaren kendinize güveniniz yoksa dönebilirsiniz, daha uygun olduğunuzda ikrar verebilirsiniz.*

Talip: *Allah Eyvallah*

Dede: *Bu ahdi ve bu ikrarı bozmayacağınıza Hak Muhammed Ali şahit olsun mu?*

Talip: *Allah Eyvallah*

Dede: *Üçler, beşler, yediler, kırklar şahit olsun mu?*

Talip: *Allah Eyvallah*

Dede: *Erenler, evliyalar, aşıklar, sadıklar, şehitler, gaziler şahit olsun mu?*

Talip: *Allah Eyvallah*

Dede: *Hazırdaki cem erenleri şahit olsun mu?*

Talip: Allah Eyvallah

Dede: *Usül yerini bulsun diye ikrar vermeyeceğiz “öl ikrar verme, öl ikrardan dönme. İkrar vermek zor bir şey. Ateşten gömleği giymek gibi, demirden leblebiyi yemek gibi bir şey. Ama bu ikrarı verdikten sonra ölmek var dönmek yok. Pir Sultan Abdal dönen dönsün ben dönmezem yolumdan diyor. Niye çünkü ikrar vermiştir. İkrar verdikten sonra dönmek yok. Eğer biz gerçekten inanırsak, Hak erenlerin bizleri gözlediğini gördüğünü düşünürsek, o zaman bizim o inancımız bizim kötü hal ve hareket yapmamıza engel olur. Gerçek anlamda cem olabilmemiz için, sadece fiziki olarak, bugünkü olduğu gibi bir arada olmamız yetmiyor, gönüllerin birlenmesi lazım, gönüllerin birlenebilmesi için ise yediden yetmişe bütün canların birbirleriyle gerçekten barışık olması lazım. Dede açıklamasını yapar açıklaması içinde duası da vardır. Daha sonra zâkirler tekrar deste bağlarlar. Değişlerin ve yolun kurallarının anlatıldığı muhabbet yapılır. Muhabbet sonunda daha önce ikrar vermiş olan cem erenleri dedeye görülürler ve görgüden geçerler. Görgü yılda bir kez yapılır ve ikrar verildikten sonra yapılır. Görgü yapılırken dede görgünün manası ve görgü hakkında şunları söyler;*

Dede: *Evet bu canlarda daha önceki yıllarda ikrar veren canlar ve şimdi bunlar da görülecekler. Görgüde, ikrar verdiğimiz günden bu güne kadar olan zaman dilimi içerisinde bilerek ya da bilmeyerek, bir canımızı incitmiş miyiz yada canlar bizden hoşnut mu, razı mı bunu kontrol etmek için, bir manevi temizlik gerekiyor. Cem erenlerinin verdiği rızalık da öz benliğimizi kötülüklerden arındırıyor, varsa bir şikayeti olan dile geliyor, hakkını talep ediyor, ve bizde onun rızalığını alarak, böylelikle o olumsuzluktan arınmış oluyoruz. Kısacası temizlenmiş oluyoruz. Demek ki bizim görgü cemimiz de, bir manevi temizlik, gönül temizliğidir erenler. Hak erenler, durduğumuz dardan gördüğümüz didardan ayırmasın. Diyerek görgü de tamamlanır daha sonra zâkirler ve dede miraçlama, semah, tevhit okur. Kerbelâ olayı anması olarak yapılan sakka suyu dualanır ve dağıtılır, cem birlenir ve hizmet ehlinin duası verilerek goğsuz gaybetsiz (arkadan konuşmadan, herkesin yaşanılanları içinde sır etmesi dileğiyle) yatan oturan duası verilerek cem mühürlenir (cem tamamlanır).*

İkrar Sözlere ve Anlamları

İkrar töreni üç ana bölümden oluşur. Birinci bölüm başlangıç bölümü olup talibin ikrar konusunda uyarılıp, bilgilendirildiği bölümdür. İkinci bölüm bu uyarılara rağmen talip ikrar vermeyi kabul ederse, ikrarının alınması ve yola kurban olma bölümüdür. Üçüncü bölüm ise ikrar verme gerçekleştikten sonra yapılan ikrarlıya sorumluluklarını hatırlatma, rehber ve müşide bağlı olarak ilerleme konusunda bilgilendirme bölümüdür. Söz konusu bölümleri ifadeleri ile sırasıyla şöyle açıklamak mümkündür.

Birinci bölümde talibe, ikrar vermek isteyenlere ikrarın önemi ve nasıl bir anlama karşılık geldiği anlatılmaktadır. Çalışmamız içindeki örnekten hareket edecek olursak, Abdal Musa ceminde dede: *“Bak oğul bu yol Muhammed Ali yoludur. Bu yol kıldan ince kılıçtan keskindir. Bu yol Ehlibeyt yoludur. Bu yolu güdebilirsen ehlibeytin yolunda gidebilirsin. Ehlibeytin dostuna dost düşmanına düşman olabilirsen, bu yol gelme gelme dönme dönme yoludur. Bu yola gelenin malını, gidenin canını alırlar. Eğer seni bu yola zorlayan varsa bir etki altındaysan sen bu kararımdan yol yakinken vazgeç. Bu hususta biz sana yardım ederiz seni koruruz sonraki pişmanlık fayda etmez”* der. Diğer cem olan Kıyas ceminde ise dede: *“Öl ikrar verme, öl ikrarından dönme” yola ikrar vermek kişinin anadan doğmasına benzer. Kişi ikrar verdikten sonra ancak yolun yolcusu olduğu kabul edilir. İkrar vermeyi doğuma benzetiriz. İkrar vermek teslim ve rızadan doğmaktır... Bu meydana serilen post bizim derimizdir. Nesimi'nin nasıl derisi yüzüldüyse, biz maddeye ait olan bütün varlığımızdan sıyrıldığımızı simgesel olarak gösteriyoruz. Bizim derimiz yüzüldü, özümüz darda, artık elimiz bağlı, dilimiz bağlı, özümüzü yola ve hak erenlere teslim ediyoruz. Onların hak dediğine hak diyeceğiz demediğine hak demeyeceğiz.* Bu iki örnekte de görüldüğü üzere dedeler talip olanı ne kadar zor bir şeyle karşı karşıya olduğu konusunda uarmaktadır. Çünkü anlattıkları gibi bu ikrardan dönüş yoktur *“öl ikrar verme öl ikrarından dönme”* bununla birlikte ikrarlı olmak zor bir süreçtir. Çünkü ikrarlı iken ruhsal alemin karşısında söz vermiş olanlardan, bu sebeple sorumlu tutulacak olanlardan telkini verilir. Bu anlamıyla ikrar veren ikrarıyla birlikte ciddi bir varlıksal yükümlülüğün altına girmiştir. Artık ikrar verecek kişi ben

böyle düşünüyorum diyemez, ait olduğu topluluğun ve yolun kurallarına göre dışarıdan yönlendirilebilir, rehberinin ve müridinin telkinlerini yolun telkinleri olarak kabul etmelidir. Bu anlamıyla yola bir kurban gibi sunulacağı bilgisi de talibe hatırlatılır. Hatırlatma ve uyarılardan sonra talip kabul ettiğini belirten ifadeler kullanırsa ikrar töreninde ikinci kısma gelinir.

İkrar töreninin ikinci bölümü talib ve eşinin dede tarafından ikrarının alındığı bölümdür. Bu bölümle ilgili sözlere ise şunlar örnek olarak verilebilir. Yazılı metindeki talibin sorular karşısında söylediği sözler; *Erenler Hallacı Mansur'un derisinin yüzüldüğü durumdayım, dardayım. Yüzüm yerde özüm darda, tenim toprak olmağa hazır, boynum Hakk dergâhında, bin kanın ve bin suçun sahibiyim. Hak Muhammed Ali divanında incinmiş ve güvenmiş kardeşlerim var ise söylesin... Hakk arasında buyrukdadır özüm, kavuşma secdesinde toprak olmada yüzüm, ne emir olur ise güzel Şah'ta sözüm, lütfunuzu beklerim, izninizdedir gözüm... Halil'in kurbanı, Cebrail'in kanıtı, İsmail'in tekbiri, yüce buyruk iledir. Allah bütün noksanlıklardan arınmıştır.* Burada talibin yol karşısındaki durumu ve yola ne kadar muhtaç olduğu vurgusu ağırlıktadır. Talip kendisinin yola muhtaçlığı ve Allah'ın ne kadar arı ve arıtıcı olduğunu vurgulayarak yol içinde kendisine de bir kurtuluş aradığı sözlerini söylemektedir. Burada diğerlerinde olacağı gibi, talip kendisini kurban olarak görmekte ve talip olarak yola adanan bir kurban olduğunu işaret etmektedir. İkinci örneğimiz Abdal Musa cemindendir: Talip önce abdest alır ve bu abdesti bir kez alır. Abdest alırken her bir uzvunu kötülükten arındırmak niyetiyle abdestini alır talip; *"Niyet ettim Yarabbi senin rızan için ehlibeyt aşkına bu abdesttir. Ömür boyu abdestimi bozma"* der niyet eder. Abdestini alan talip rehber tarafından meydana bir koç kurban gibi getirilir ve; *"Ey erenler fakir size bir kuzulu kurban getirdi"* denir. Talip burada bir koç kurbana benzetilir ve yola kurban olacağı işaret edilir. Üçüncü örneğimiz ise Kıyas cemi örneğidir. Cemde de ikrarı şu sözlerle alır; *"İkrar elime, dilime, belime sahip olacağıma dair. Aşıma, eşime, işime sadık olacağıma dair. Hakkıma razı olup herkesin hakkını kendi hakkım gibi gözetmeyeceğime dair. Irk, dil, din, renk, mezhep, cinsiyet ayrımı gözetmeyeceğime dair. Yetmiş üç millete bir nazarla bakacağıma dair. Söz veriyorum, toplumun huzurunda söz veriyorum. Hak Muhammed Ali'nin*

meydanındayım, darı Mansur'dayım dardayım, üçler, beşler, yediler, kırklar önünde benim bu ikrar üzerinde duracağıma dair söz veriyorum" der ve her bir cümlesinde rehber ve talip Allah Eyvallah der. Burada anlatılanlar sanki yolun anayasası gibidir. Bunlardan her hangi birine uygun olmayan bir davranış yaparsa yol erkanına göre sorgulanmayı kabul etmiş demektir. Bu anlamda buradaki söz talibin bütün hayatını bağlayan bir sözdür. Dikkat edilirse her türlü ayrımcılığa ve bencillığe ket vuran bir ikrar vardır. Bu ikrar talibe göre gerçek insan olmanın tek yoludur.

İkrar töreninin üçüncü bölümü ise alınmış olan ikrarın öneminin belirtilmesi ve uygulamasının zorluğu hakkında talibe dikkatin önerilmesi hakkındadır. Abdal Musa ceminde dede ikrar aldıktan sonra talipten sorumlu olan rehber şöyle telkinde bulunur: *"Bak evlat dede sana ne dedi. Bu yolun yolcusu oldun, bu yola ve kendine sahip ol. Bu yolun dostuna dost düşmanına iyi örnek ol bak ben seni senden aldım sana verdim sen kendine muti ol, bak sonraki pişmanlık fayda etmez. İnsan ne bulursa yolundan bulur. Bir de çok çalışacaksın kimseye kendini acındırmayacaksın yoksa halk arasında aile arasında sayılmaz sevilmersiniz, Allah yanında kul yanında değer olmaz. Gittiğin yolun da sana faydası olmaz. Mürşidin ve rehberin sözlerine dikkat et"*. Burada görüldüğü üzere yapılan işin önemi ve bu yoldan dönüş olmadığı tekrar hatırlatılır. Bunun bir benzeri Kısas ceminde de görülür. Dede talibe ve cem erenlerine şöyle söyler; *"Usül yerini bulsun diye ikrar vermeyeceğiz "öl ikrar verme, öl ikrardan dönme. İkrar vermek zor bir şey. Ateşten gömleği giymek gibi, demirden leblebiyi yemek gibi bir şey. Ama bu ikrarı verdikten sonra ölmek var dönmek yok. Pir Sultan Abdal dönen dönsün ben dönmezem yolumdan diyor. Niye çünkü ikrar vermiştir. İkrar verdikten sonra dönmek yok. Eğer biz gerçekten inanırsak, Hakk erenlerin bizleri gözlediğini gördüğünü düşünürsek, o zaman bizim o inancımız bizim kötü hal ve hareket yapmamıza engel olur. Gerçek anlamda cem olabilmemiz için, sadece fiziki olarak, bugünkü olduğumuz gibi bir arada olmamız yetmiyor, gönüllerin birlenmesi lazım, gönüllerin birlebilmemesi için ise yediden yetmişe bütün canların birbirleriyle gerçekten barışık olması lazım."* İkrar verilip uyarılar yapıldıktan sonra talip artık başka bir kişidir.

Alevi Bektaşî geleneğinde ikrar verdikten sonra, kişi artık toplumdan sorulur. Yapıp ettiği ve yola göre yanlış olduğu düşünülen her şey canların huzurunda dile getirilir ve çözmeye çalışılır. Kendi bireyselliği değil toplumsal olanın sorumluluğu varlığa yüklenir, gerçekten dışları döken bir “*demirden leblebi*” başka bir anlamda hiçbir kazanç sağlayamayacağı bir besindir ve “*ateşten gömlek*”, başka bir ifadeyle gösteriş yapamayacağı kişiyi yakan bir giysidir. İkrardaki sözler gerçekten iddialı ve vurucu ifadelerdir. “*Bu yol kılıçtan keskin kaldan ince*” benzetmesi ile bizzat sırat köprüsü olduğu, “*gelme gelme, dönme dönme*” diyerek kararlılığı, “*gelenin malı dönenin canı*” derken bu yolda mal servet biriktirmenin mümkün olmadığını, bu yolun bir menfaat grubu olmadığını ve bu yoldan ayrılmanın ise ancak ölümlle mümkün olacağını altının çizilmesi söz konusudur.

Sonuç

İkrar töreni ve ritüelleri başlığı altında incelediğimiz çalışmamız üç önemli Alevi Bektaşî ikrar töreni üzerinden, geleneğin ikrar törenini anlatmış ve ikrarın önemi hakkında belirlemeler yapmıştır. Söz konusu geleneğin ikrar töreni eskiye oranla günümüzde az uygulanmaktadır. Çünkü ikrar törenlerinde görüldüğü üzere, verilecek sözün içeriği ve mahiyeti birçok can’ı ürkütmektedir. Alevi Bektaşî yolu söz konusu mistik erginlenme süreçlerinde seçici olmaya ve bu ikrar üzerinde ruhsal gelişmelerini tamamlamaya devam etmeyi gerekli bulmaktadır. Çünkü yola göre doğru yanlışa göre kendini eğmez. Yanlış doğruya göre kendini düzeltir. İkrar ve ikrar’a verilen anlam ve bu ikrarla talibin çok büyük bir yükün altına girmesi yol ehillerince büyütülmemektedir. Onlar Hakk’a talip olmanın zaten her zaman zahmetli ve zor olduğu konusunda hem fikirdir. Onlara göre ikrar vermek talip olmak dört kapı kırk makama talip olmak demektir. Varlık dört kapı kırk makama talip olmadan da yaşayabilir ama Hakk ancak dört kapı ve kırk makam üzerinde olunursa anlaşılabilir. Bu anlamıyla İkrar vermek Alevi Bektaşî gerçekleri (mistikleri) için Hakk’ı anlamanın yegane yoludur. Bu anlamıyla özeldir, bu anlamıyla hata, kusur kabul etmez. İkrar bu kutsal görüntüsü ve sunumuyla da talipler için gerçek bir inisi-

yasyondur. Bu inisiyasyon varlığı kişi olmaktan toplumun sorumluluğunu duyan bir insana dönüştürür. İkrar töreni sonunda talip kendini toplum içinde gerçekleştirerek, kendini bilecek ve kendini bilerek Hakk'ı bilmeye çalışacaktır.

Kaynaklar

- Bayat, Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken Yayınları, Ankara 2009.
- Doğan, Sadık, "Abdal Musa'da İkrar Nedir, Nasıl Alınır", (Abdal Musa ve Erkanı içinde) *Horasan Yayınları Horasan Bülteni*, Yıl: 1, S. 2, Haziran, İstanbul 2006, s. 90-93
- Eliade, Mircea, *Ebedi Dönüş Mitosu*, çev. Ümit Altuğ, İmge yayınları, Ankara 1994.
- Eliade, Mircea, *Şamanizm*, çev. İsmet Birkan, İmge Yayınları, Ankara 1999.
- Gümüsoğlu, Dursun - Yıldırım, Rıza, *Bektaşî Erkannamesi - 1313 Tarihli Bir Erkanname Metni*, Horasan Yayınları, İstanbul 2006.

Üç And Bir Günde, Yalan Üçü De

Erkan Demir*

*"And olsun ki, beni kışkırtmana karşılık
ben de (Âdemoğullarını) saptırmak için
herhâl içinde senin doğru yoluna oturacağım."*¹

And içmekten murat nedir? Kuşkusuz fiilin, sözün yahut şahitliğin doğruluğuna karşı tarafı ikna etmekten, inandırıcılık ve güvenilirliği temin etmekten başka bir şey değildir. And içmek güven telkin eder, zira kutsaldır. Kur'an'da Allah geçmiş kavimlere dair sabık bir olayı bildirirken, cennetle müjdeler yahut azapla uyarırken birçok ayette bizatihi kendi adına and içer. Her şey için and içilmez. Eş, çocuklar, anne-baba, Kur'an üzerine and içilir. Allah'ı veya mukaddes bir varlığı şahit tutarak verilen sözden büyük yemin olmaz. Bütün mukaddes varlıklar bir yana Allah'ı şahit tutarak verilen söz en büyük anddır. Ne tezattır ki toplum nazarında sözüne en az iltifat edilen, daha açığı sözüne sadık olmadığı düşünülen kişiler de çok sık and içen, olur olmaz şeyler için yemin edenlerdir. Neden? Mukaddes bir kavramı alelade kullandıkları için mi? Olur olmaz şeyler uğruna dillerine pelesenk ede-

* Erkan Demir, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, erdemir555@yahoo.co.uk

¹ A'raf, 16.

rek and içmenin ruhunu ve kutsallığını tahrip ettikleri, bu kavramı değersizleştirdikleri için mi? Yoksa verdikleri sözde durmadıkları zaman zaman müşahede edildiği için mi? Tüm bunların insanlar nazarında güvenin zedelenmesinde muhakkak büyük payı vardır; ancak insan ruhunun derinliklerinde, bizi verilen her söze kayıtsız inanmadan evvel temkinli ve teyakkuz halinde olmaya sevk eden bir başka amil, içgüdüsel bir dürtü olabilir mi?

Eski metinler tetkik edildiğinde, semavi dinlerce insanlığın ortak atası kabul edilen Hz. Âdem yalnız bir peygamber veya ilk insan olmanın çok daha ötesinde bir misyonla, pek çok anane ve geleneğin de ilk muhatabı ve uygulayıcısı olarak karşımıza çıkar. Cennet ve cehennem, sevap ve günah, melek ve şeytan mefhumları, cennetten çıkarılma hadisesi ve insanoğlunun yaratılma gayesi, insanın misyonu hep onunla ilişkilendirilerek açıklanır. Kutsal kitaplar ve eski metinlerde bu ve benzer kavramlar için getirilen açıklamaların gayet sübjektif ve inanç dairisi ile sınırlı olduğu muhakkak; ancak bu metinlerde anlatılan pek çok hadise ve türlü mefhumlar için getirilen açıklamaların tespit ve neşrinin din, sanat ve kültür tarihi birikimini ortaya koymak, kültürel, ananevi ve sosyolojik mefhumların tam olarak kavranması ve doğru açıklanabilmesi için arz ettiği değer de kuşku götürmez. And içmek de insanoğlunun yaratılış hikâyesinde yerini alır ve dahası, insanoğlunun çektiği pek çok maddi ve manevi ıstırap, zahmet ve sıkıntı, cennete girmesinin üzerinden henüz bir gün bile geçmeden yalan yere içilen bu anda kanmasına bağlanır. İnsanlık tarihindeki ilk andın yalan yere ve Allah adına içilmesi bir yana, bu anda inanmanın doğurduğu sonuçların birtakım dünyevi olaylarla ilişkilendirilmesi oldukça dikkate değer. Anlatı şu şekilde özetlenebilir:

Allah, insanın kalıbını anasır-ı erbaadan yaratmıştır, Azrail, Allah'ın emriyle yeryüzünden; karadan, aktan, sarıdan, yaştan, kurudan, kumdan, hülâsa her çeşit topraktan getirir ve ilk insan bu topraklardan ahsen-i takvîm (en güzel yaratılış, en iyi kıvam) üzere yaratılır. Öyle ki mayasındaki bu çeşit çeşit toprak yüzünden kimse kimseye benzemez, iyi huylusu iyi, kötü huylusu kötü olur, herkesin huyu bir türlü yaratılır. Allah Hz. Âdem'in kalıbını kırk yıl beklettikten sonra ona ruhun-

dan üfler. Tasavvuf inancına göre gizli bir hazine olan Allah, bilinmek ve sevilmek için âlemleri yaratır. Allah, kendi güzelliğini bu surette müşahede eder, Hz. Âdem'in sureti bin bir cemal gösteren bir ayna gibidir. Şeytan, merakını gidermek için henüz ruhu üflenmemiş olan Âdem'in ağzından içeri girer; âlem-i ekberde ne varsa, âlem-i asgarda da bunları müşahede eder. Yalnız sine meydanında bir köşk olan gönle girmeyi başaramaz; "Allah Teâlâ ne sır koyduysa buraya koydu, ne müşkül varsa bundadır, afet bize bu kişiden erişirse bu makamdan erişir!" der; fakat içeri girmeye ve gönle konulanları müşahede etmeye muvafık olamaz. Bin türlü endişeyle o makamın kapısından döner. Gerçek gönülden red olunan Şeytan, başka gönüllerde de makbul olmaz. Şeytan'ın Hz. Âdem özelinde insanoğluna hasedinin nedeni, aslında secde hadisesinden çok daha evveline, Hz. Âdem'in yaratılışına kadar uzanmakta, hülâsa tüm varlıklardan sonra yaratılmasına mukabil insanın, yaratılışın gayesi olmasında yatmaktadır. Meleklerle, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olan Âdem'e secde emri geldiğinde, hepsi tereddütsüz bu emre itaat ederken yalnız cennetin hazinedarı ve meleklerin hocası konumundaki İblis asi olur; Şeytan olur. Secdeye varmaz ve içindeki hasedi böylece dışa vurur, Allah'ın lanetine uğrar ve cennetten kovulur. Âdem'in mihrap mahiyetinde olduğu bu secde, insanoğlu ve Şeytan arasındaki ezeli düşmanlığın ve pek çok dini mitin başlangıcı olur.

Bütün günahların anası kibirdir. İblis, kibrine yenik düştüğü için asi olur. Allah'a ve insana düşman olur. Lanetlenir; Şeytan-ı laîn olur. Onun insanoğlunu saptırmak için kullanacağı en etkili silah da kibirdir. İlk cinayet, Habil'in kibrine yenik düşmesi yüzünden işlenir. En büyük günah sayılan şirkin temelinde de kibir yatar. Kibir, Hz. Âdem'in cennetten kovulmasında önemli rol oynar. Tavus, cennet kuşlarının en görkemlisi ve en güzel seslisidir. Kanatları açıldığında sidretü'l-müntehâ'ya erişir, kuyruğu sarı zebercettendir, her bir tüyünde bir cevher vardır; güneş gibi parlaktır. Gözleri iki kızıl yakuttur. Bütün bu güzellik ve gösterişi bir yana, belki de diğer cennet kuşlarına nazaran onun en büyük ayrıcalığı gönlü dilediğinde cennetten çıkıp gezmekte ve dilediğinde de cennete geri girmekte özgür olmasıdır. Güzelliğine, kemaline, cemaline meleklerin hayranlıkla baktığı bu kuş di-

lediğinde cennetten çıkar, yedi kat gökleri ve kendi güzelliğini, gösterişini mağrur bir eda ile seyreder ve tekrar geri cennete döner. İnsanog-lunu saptırmakta kararlı olan ve amacına ulaşmak için cennete girmenin yollarını arayan Şeytan, cennete girmesinde kendisine yardımcı dokunan Tavus'a kibrini kullanarak yaklaşır, bu gösterişli kuşu görünce alçak gönüllülük ve hürmetle "Ey güzellik sahibi, senin bu gösterişin ve güzel sesinle ötüşün beni şaşkınlık içinde bıraktı. Sen nasıl bir kuşsun, adın nedir?" diye sorar. Tavus, "Ey kişi, bil ki ben cennet kuşlarından bir kuşum. Oraya giren ölmez. Hak Teâlâ beni bu gördüğün güzellikle süsledi. Kudretinden bana Tavus adını verdi." der. Tavus Şeytan'a "Seni sitemkâr ve kuruntulu gördüm, bir şey ister gibisin, anlat da bileyim!" der. Şeytan, "Ey Allah katında muhterem kuş, bil ki ben gök meleklerinden bir meleğim. Gönlüm cennete girip gezinmek, orada bulunanlara verilen nimetleri görmek ister. Benim cennete girmemi sağlarsan ben de sana söyleyenlerin asla ölmeyeceği üç kelime öğreirim!" der. Tavus, "Cennet ehli ölür mü?" diye sorunca Şeytan "Bu üç kelimeyi söyleyenlerden başka herkes hasta olur ve ölür!" cevabını verir. Şeytan, Allah adına and içer, Allah adına yalan yere and içilmeyeceğini düşünen Tavus Şeytan'ın sözüne aldanır. Cennet hayvanlarının büyüğü olan yılanı Şeytan'ın cennete girmesine yardım etmesi için getirmek üzere oradan ayrılır ve cennete döner.

Tavusun anlattıklarını dinleyen yılan "Bu kelimeleri öğrenmeye muhtacım!" diyerek Şeytan-ı Laîn'i cennete gizlice sokmayı kabul eder. Yılan cennetten kovulmadan önce beyaz, kızıl ve yeşil renklerle süslü, dört ayaklı, inci ve yakutlarla bezenmiş saçları olan gayet gösterişli bir hayvandır. Gözleri yıldızlar gibi ışıltılıdır. Anberle karışmış misk gibi rayıhası vardır ve Me'va cennetinde yaşamaktadır. Cennet safranlarıyla beslenir. Kevser havuzunun suyundan içer. Yılan cennet kapısından çıkar ve Tavusun söylediği gibi Şeytan'ı bulur. "Tavus'a dediğin gibi o kelimeleri öğretmeye söz verir misin?" der. Şeytan "Evet, vallahi öğreteceğim!" der. Tavus gibi Allah adına yalan yere and içilmeyeceğine kanaat getiren yılan Şeytan'ı cennete sokmayı kabul eder; ancak bunu nasıl yapacağını bilemez. Şeytan yılanı ağızının yeterince büyük olduğunu, kendisini ağızında saklayarak cennete sokmasını söyler. Böylece yılanın azı dişinin arasına saklanan Şeytan cennete girme-

ye muvaffak olur. Kıyamete kadar yılanın dişi bu yüzden zehirli olacaktır. Cennetin ortasına geldiklerinde yılan “Hiç kimse görmeden, duymadan çık!” der; fakat Şeytan cennete girmekten muradının Âdem ile Havva’ya birkaç kelime söylemek olduğunu ve onlarla yılanın ağzından konuşmak istediğini, kabul etmezse yılan o kelimeleri öğretmeyeceğini söyler. Kendisini ölümsüz kılacak olan kelimeleri öğrenmek hasretiyle yanıp tutuşan yılan çaresiz Şeytan’ın bu teklifini de kabul etmek zorunda kalır.

Şeytan yılanın ağzından Hz. Havva’ya seslenir: “Hak Teâlâ cennette size neyi helal neyi haram kıldı?” der. Havva, kendilerine haram kılınmış olan yasak meyveden söz edince Şeytan “Hak Teâlâ bunu size neden yasak kıldı?” diye sorar. Havva bunun sebebini bilmediğini söylediğinde Şeytan kendisinin bildiğini, o ağacın altında oturan şahsın yaptığı gibi davranacakları için bu ağacın meyvesinin kendilerine yasak kıldığını söyler. Kendisiyle konuşanın yılan olduğunu zanneden Havva bu kişiyi yakından görmek için tahtından kalkar ve yasak ağaca yaklaşır. Bir yıldırım hızıyla yılanın ağzından çıkan Şeytan ağacın altına yerini alır. Havva ona kim olduğunu sorduğunda “Ben Hak Teâlâ’nın halkından bir mahlûkum, beni ateşten yarattı, iki bin yıldır bu gördüğün yerde yaşıyorum.” der. “Bana ruhundan üfledi, meleklerle bana doğru secde etmeyi emretti, cenneti de bana mesken kıldı. Bu ağacın meyvesi bana da yasaktı, ben de bundan yemedim. Bazı melekler ‘bu meyveden kim yediyse cennette ebedi kaldı’ diye bana nasihat etti. Ben yedim ve o zamandan beri cennetteyim; hastalıktan, ölümden ve cennetten çıkarılmaktan emin oldum!” der. Şeytan Havva’ya da bu meyveden yemesini telkin eder. Hz. Havva, yılan “Cennete girdiğinden beri benimlesin, neden bu ağacın meyvesinden ve faydalarından bana söz etmedin?” diye sorunca, yılan Şeytan’ın kendisine vaat ettiği, kendisini ölümsüz kılacak olan üç kelimeyi öğrenmeyi murat ettiğinden cevap vermez, susar. Şeytan bir kez daha Allah adına and içtiğinden Hz. Havva da aldanır; yasak ağaca yaklaşır. Sayısız budakları ve her budağında sayısız meyveleri olan misk kokulu bu ağaçtan yedi baş koparır; birisini kendisi yer, birini de Allah’a verdiği sözü unutan Âdem’e yedirir. Âdem yasak meyveyi yer yemez Allah’tan nida gelir; “Yarım gün cennette kalmakla bizi unuttun, başkalarıyla yakınlık kur-

dun!” der ve “Çık cennetten!” diye emreder. Havva’ya da Âdem’den uzak durması emredilir. Başlarındaki taç düşer, cennet elbiseleri üzerlerinden çıkar ve keramet yüzüğü Âdem’in parmağından gider, belindeki kuşak çözülür, saçlarındaki mücevherler bir bir dökülür; “Âdem Rahman’a asi oldu, Şeytan’a uydu!” diyerek birer birer giderler. Allah, insanlara bu olaya nispeten “Şeytan sizi atanız Âdem’i aldatıp cennetten çıkardığı gibi aldatmasın!” diye nasihat eder.

İnsanlık tarihindeki bu ilk andın başlıca özellikleri şunlardır:

- a) İnsanoğlu yaratılışını müteakip cennete girmesinin üzerinden henüz yarım gün geçmeden and mefhumu ile karşılaşmıştır.
- b) İnsana and içerek söz veren ilk varlık Şeytan’dır.
- c) Üçü de Allah adına verilen sözlerdir.
- d) Üçü de yalandır; and mefhumu muhataplarını kandırmak amacıyla kullanılmıştır.
- e) Kader, yaratılışın gayesi ve bazı dünyevi olaylar bu and hadisesi ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır.

Allah adına içilen bu üç yalan andın Şeytan, Tavus, Yılan ve İnsanoğlu için farklı sonuçları olacaktır. Şeytan, mühlet verilenlerden olur ve kıyamete kadar Ataları Âdem’i aldattığı gibi insanları da saptırmak için fırsat kollar, onlara türlü vesveseler verir.

Allah Hz. Âdem’e buyurur: “Ya Âdem, o ağaçtan yemeyin demedim mi?” Âdem “Ya ilahi, mübarek adına yalan yere and içildiğini bilmezdim!” der. Âdem’in Allah korkusundan aklı şaşar, nutku tutulur, Cebrail’e parmağıyla işaret ederek “bırak cennetten kaçayım!” der. Cebrail, “Ya Âdem, bilmez misin ki Allah yakınların en yakınıdır, nereye kaçacaksın!” der. Hz. Âdem Allah’a yalvarır; “Bana azap verme, eski halim gibi beni toprak eyle!” der. Allah “Senin soyundan gelenlerle cenneti ve cehennemi dolduracağım iliminde sabıktır!” diye buyurur. Havva Allah’a yalvarıp “Şeytan beni şaşırttı, mağrur edip aldattı. Çok vesvese verip yüceliğine and içti, azametine yalan yere and içilmez sandım!” der. Allah “Çık cennetten, ebedi olarak mağrur ol! Mademki hayattasın, esir ol! Her şeyin en üstünü cuma ve cemaattir, se-

lam ve Cuma namazıdır, sana haram olsun! Hayız gör! Hamile kalmak ve doğurmak mücadelesi daima senin olsun! Her doğumda bir ölüm acısı göresin!” der. Kadınların hüznü ve kaygıları genellikle bu olaya bağlanarak açıklanmıştır. Gözleri yaşlıdır ve sabırları azdır ve yine aynı nedenden kadınlardan peygamber gelmez, hâkim olmaz. Çektikleri türlü sıkıntı ve eziyet Havva'nın sapması ve Âdem'i de saptırmasının cezası olarak yorumlanır.

Tavus kuşu ise kibir ve ölüm korkusuna kapılıp şeytana aldanmıştı. O da cennetten kovulur, başındaki taç gider. Cennet kuşlarının en gösterişlisi olan tavusun ayakları gövdesinin aksine oldukça çirkindir. Cennet kuşlarının en güzel seslisi olan tavus dünya kuşları arasında gövdesindeki gösteriş ve süsün aksine çirkin sesli bir kuştur; çıkardığı ses kaba bir âh'a benzetilir. Bunun yanı sıra ayakları da gövdesine nazaran çirkin yaratılışlıdır. Edebiyatta güzellik ve gösterişin sembolü olan tavus ayaklarına her baktığında cennetteki güzelliğini hatırlayarak ah ederek öter.

Cennet hayvanlarının en muteberlerinden olan yılanın vücudundaki bütün mücevherler cennetten kovulduktan sonra dökülür. Ayakları gider ve kıyamete kadar vücudu üzerinde sürünmeye mahkûm edilir. Bunlara ilaveten Şeytan'ı saklamasına mukabil dişleri zehirlidir ve yine kıyamete kadar Havva ve Âdem'in aldatılmalarına aracılık ettiği için dilsiz ve hırsızdır; insanoğlu tarafından hor görülen bir yaratık olarak kalacaktır. “Sana şefkat edene Allah Teâlâ şefkat etmesin!” diyen meleklerin lanetine uğramıştır. Şeytan gibi soyut ve inanç dairesiyle sınırlı bir varlık bir tarafa bırakılacak olursa yılan, tarih boyunca insanların en çok lanet ettikleri, korku ve nefretle yaklaştıkları canlı olmuştur.

Kaynaklar

Tevârih-i Şâhî fî Ehâdis-i İllâhî, Staatsbibliothek zu Berlin, Orientabteilung, Berlin Almanya

Kur'an'da Kasem Ve Yemin Lafızları

İsa Yüceer*

I. İnsanların Yemini

Yemin tarihi bağlamında ilk yemin olarak İblis'in Hz. Adem ve Hava'ya karşı yemin ederek onları yanıltma girişiminde bulunduğu dikkati çekmektedir (Araf 7/21). Son yemin ise ahirette kıyamet eh-linden yemin edecek olanların yeminidir. Ayetlerde buna yer verilmiş-tir (Rum 30/55). Nitelikleri itibariyle yeminlerin varlığı söz konusu-dur. Yalan yere yemin etmek ise genel karakteri ile münafıkların yemi-nidir. Bunun ayetlerde örnekleri bulunmaktadır (Nur 24/53). Farklı kesimlerin yeminleri ayetlerde dile getirilen hususlardır.

1. İnkarcı Yemini

a) Müminlerle Alaylı Yeminleri

İnkarcıların müminlere alaylı yeminlerinin karşılığı hatırlatılmış-tır. Dünya hayatında müminler dinin gereğini yerine getirirken inkar-cılar onlarla alay ederlerdi. Müminler Allah'ın vaat ettiği güzel sonu-cun gerçekleşeceğine inanmışlardır. Zalimlerin sonu ise kötü olacaktır. Onlar Allah'ın lanetiyle karşı karşıya kalacaklardır. Allah'ın yolundan

* Prof. Dr. İsa Yüceer, Yeni Yüzyıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Van. E-mail myyu-ceer@yahoo.com

alıkoyan ve dinin gerçeklerinden uzak duranlar ahireti de inkar etmişlerdir. Sayılarının çokluğu ve büyüklük taslamaları kendilerine bir yarar sağlamayacaktır. Onlara dünyada iken müminlerin aleyhine olarak söyledikleri sözleri ve ortaya attıkları iddiaları hatırlatılmıştır. “Allah’ın kendilerini hiçbir merhamete erdirmeyeceğine dair yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı?” denecektir (Araf 7/49). Müminleri alay konusu ederek yeminli ifadelerle “Allah bunlara merhamet etmez” şeklinde veya bu anlamda sözlerle müminlerin bir şey elde edemeyeceğini yeminle dile getirenlere dünya hayatlarında söyledikleri bu sözleri hatırlatılmıştır. Bununla beraber onların iddialarında ve yeminlerinde haksız oldukları gösterilmiştir. Cennet ehline “girin cennete artık size korku yoktur ve siz mahzun da olmayacaksınız” derler (Araf 7/49). Araftakilerin taraflar hakkındaki tespitleri yeminle ifade edilmiştir.

b) Dirilişi Yemin Ederek İnkırları

“Onlar Allah ölen bir kimseyi diriltmez diye olanca güçleriyle Allah’a yemin ettiler. Aksine bu onun bizzat kendisine karşı gerçek bir vaadidir. Fakat insanların çoğu bilmezler” (Nahl 16/38). İnkırcılar dirilişin gerçekleşmeyeceğini yemin ederek dile getirirlerken her hangi bir delile dayanmaksızın bu iddiada buluyorlardı. Ayet Allah’ın vaat ettiklerinin gerçekleşeceğini hatırlatmıştır. İnsanların ise bilgi yetersizliği sorunu bulunmaktadır.

c) İnkırları Yeminle İfade Etmek

Özellikle ahireti inkırlı edenler dünyadaki hayatlarının son bulacağı, diriliş ve ahiretin gerçekleşmeyeceğini ifade için yemin etmişlerdir. Peygamberin değil kendilerinin haklı olduğunu ifade için yemin etme yolunu izlemişlerdir. Onlar ahirette perişan halde iken kendilerine dünya hayatlarında inkırlarını dile getirirken söyledikleri hatırlatılmıştır. “Daha önce sizin için zeval olmadığına yemin etmemiş miydiniz denir?” (İbrahim 14/44). Din dünya hayatındayken kendilerine yok olma ve zeval bulmanın gerçekleşmeyeceğini savunanlara bu tehdit uyarısını yapmıştır. Yanlış yeminle ifade eden ve kendilerinin kalıcı olduğunu iddia edenler ahiret gerçeği karşısında mahcup olacaklar ve kendilerinin dünyadaki yanlışları ve yeminli iddiaları hatırlatılacaktır.

d) *İnkarcıların Yemini Bozması*

“Eğer anlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar ve dininize saldırırsa küfrün önderlerine karşı savaşın. Çünkü onların yemini yoktur.” (Tevbe 9/12). İnkarcıların yeminlerinde durmamaları karşısında yapılacak olan uygulamaya netlik getirilmiştir. Onların olumsuz tutumları yanında Müslümanların anlaşmalar karşısında ki tutumu belirlenmiştir. “Antlaşma yaptığımız zaman, Allah’ın ahdini yerine getirin ve Allah’ı kendinize şahit tutarak yeminleri pekiştirdikten sonra bozmayın” (Nahl 16/91) ayeti Müslümanların sadık olmalarını istemektedir.

2. Münafıkların Yeminleri

a) *Münafık Tavrı Olarak Yemin*

Münafıklar yeminli ifadeler kullanmışlardır. Dünya hayatında münafıklar kendilerinin mümin olduğunu ispat etmek ve Müslümanların onların Müslüman olduğuna inanması için yemin ederler. Onlar iç alemlerinde dışa vurduklarından çok daha farklı şeyler taşımaktadırlar. “Müminlere şöyle derler: “Bunlar mı sizinle beraber olduklarına bütün güçleriyle yemin ederler?” (Maide 5/53). Ahirette onların asılsız bir iddia ortaya attıkları görülecektir. Mümin olduklarını söylediler de iman etmedikleri görülecek ve gerçekler ortaya çıkacaktır. Onların dünya hayatında kendilerini en büyük yeminleri ederek mümin olduklarını söylemeleri gerçekleri değiştirmeyecektir. “Onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir ve hüsrana düşmüşlerdir” (Maide 5/53). Dünya hayatında dile getirilen güçlü yeminleri ilahi huzurda yalanlar ortaya çıkacak ve yeminlerinin karşılığını göreceklerdir. Münafıkların yalan yeminlerinin ayetler örneklerini sunmuş ve bu yolla o yöntemden sakındırmıştır (Nur 24/53).

b) *Yeminlerinde Durmayışları*

Onlar Hz. Peygamber hakkında peygamber gelince inanacaklarını iddia etmişler, sonuçta ise inanmamışlardır (Fatır 35/42). Sözlerini yerine getirmemişler ve ahitlerine vefalı olmamışlardır.

c) Savaşa Gelecekleri İle İlgili Yalan Yeminleri

Münafıklar “sen hakikaten kendilerine emrettiğin takdirde savaşta çıkacaklarına dair en ağır yeminleri ile Allah’a yemin ettiler. De ki, yemin etmeyin itaatiniz malumdur! Allah yaptıklarınızdan haberdardır” (Nur 24/53). Peygambere itaat edeceklerine ağır yeminle yemin eden, söz veren, sonra da sözlerini yerine getirmeme onların belirgin vasıf ve alametleridir. Söz verir ve sözlerinde durmazlar.

d) Yemini Kötüye Kullanışları

Mümin olduklarını iddia ettikleri halde gizli inkarlarını sürdürenler ve mümin oldukları iddialarını yeminle ifade eden münafıkların yalancı hali bildirilmiş, yaptıkları işin kötü olduğu belirtilmiş ve kendileri kınanmıştır. “Onlar yeminlerini kalkan yapıp Allah’ın yolundan alıkoydular. Onlara küçük düşürücü bir azap vardır” (Mücadele 58/16) şeklinde tehdit edilmişlerdir.

e) Yalan Yeminleri

Münafıklar Müslüman olmadıkları halde en güçlü yeminlerle kendilerinin Müslümanlarla beraber olduklarını iddia etmişlerdir. Ayet onlar hakkında “onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir ve kaybedenlerden olmuşlardır” (Maide 5/53) buyurmuştur. Tüm bu gelişmelerden münafıkların toplumlarında büyük sorun oldukları anlaşılmaktadır. Yemini kötüye kullanarak insanları yanıltma yolunu seçmişler ve bunu hayatları boyunca sürdürmüşlerdir.

3. Müşriklerin Yeminleri

a) Mucize Görürlerse İnanacaklarına Yemin Etmeleri

Müşrikler şayet mucize gelirse inanacaklarını iddia etmişlerdir. “Kendilerine bir mucize gelirse ona mutlaka inanacaklarına dair kuvvetli bir şekilde yemin ettiler” (Enam 6/109). Mucize talebinde bulunmuşlar ve istedikleri verilirse iman etmeyip mucizeyi kahinlik, sihir, vb. şeklinde algılamışlardır. Hz. Peygamberin onlara vereceği cevap ayetlerle belirlenmiştir. “Deki mucizeler ancak Allah katındandır. Ama mucize geldiğinde de inanmayacaklarının farkında mısınız?” (Enam 6/109) ayeti onların gerçek yönlerini haber vermektedir.

b) Dirilişi Yemin Ederek İnkırları

“Onlar olanca güçleriyle Allah’a yemin ettiler ve dediler ki. Allah ölen bir kimseyi tekrar diriltmez. Aksine! Bu, hak olarak verdiği bir sözdür, fakat insanların çoğu bilmezler” (Nahl 16/38).

c) Peygambere İman Edeceklerine Yemin

“Bütün güçleriyle yemin ederek eğer kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse, her hangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklarına dair Allah’a yemin etmişlerdi. Fakat kendilerine uyarıcı gelince bu onların haktan uzaklaşmalarından başka bir şeyi artırmadı” (Fatır 35/42) buyrulmuştur.

4. İnanmış Kimselerin Yemini

a) Bahçe Sahibi Kimselerin Yemini

Ayetlerde geçmişte yaşamış bir kesimin mahsullerini gizli toplayıp fakirlere vermemek için yemin ettiklerini ve onların mahsullerinin helak olduğunu haber vermiştir. Burada yanlış iş yapma hususunda yemin etmekten sakındırma vardır. Geçmişten sunulan örnek buna ışık tutmaktadır (Kalem 68/17).

b) Yemin Bilinci

Mümin ederken ne söylediğinin ve hangi ifadeyi ne maksatla kullandığının bilincindedir. Zira yemin insana sorumluluk getirmektedir.

5. Ahirette Suçluların Yemini

“Kıyamet koptuğu gün günahkarlar (dünyada) ancak pek kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler, işte onlar böyle döndürülüyorlardı” (30/55) ayeti kendilerinin dünya hayatında hak ve hakikatten uzak kaldıkları, yeminlerinin ise gerçekte bağdaşmadığının ortaya çıkacağını belirtmiştir. Dünyada yeterince kalıp ibadet edemediklerini iddia etseler dahi, bu türden yeminleri de onların haklılığında delil teşkil etmeyecektir.

6. Vasiyette Şahit Yemini

Kişi ölmeden önce vasiyet edeceği zaman buna adil kimselerden iki kişinin şahitlik etmesi, bu tür uygulamanın yolculuk esnasında ölümle karşı karşıya kalan ve vasiyet etme imkanı bulan kimsenin bunu şahitlerin huzurunda yapacakları belirtilmiştir. Şahitler şahitliği Allah için yapacak ve gizlemeyeceklerdir. “Aksini yaparsak bu takdirde biz günahkarlardan oluruz diye Allah üzerine yemin ettirirsiniz” şayet şahitlerin yalan söyledikleri anlaşılırsa, şahitlerin hakkına tecavüz ettiği ölüye daha yakın olan mirasçılardan iki kişi şahitlik eder. Bunlar “Biz kimsenin hakkına tecavüz etmedik. Aksi takdirde zalimlerden oluruz diye Allah’a yemin ederler” (Maide 5/106-7) ayetleri şahitlerin yeminine açıklık getirmiştir. Şahidin yemini bir gerekliliktir.

7. Peygamber Kıssalarında Yeminler

a) İblis’in Yemini

Şeytan yani iblis Allah’ın emrine muhalefet etmiş, ilahi huzurdan kovulmuş ve ona insanı saptırma fırsatı verilmiştir. O ve kendisine uyanlar tehdit edilmiş, cehennemde cezalandırılacakları haber verilmiştir. Hz. Adem’le eşi Hava cennete konmuş ve onlara bir ağaçtan istifade etmeleri yasağı getirilmiştir. Şeytan onlara orada vesvese vermiş, kendilerine şayet o ağaçtan istifade ederlerse melek olacaklarını ve cennette ebedi kalacaklarını söylerken, “onlara ben gerçekten size öğüt verenlerdenim diye yemin etti” (Araf 7/21) ayeti orada gerçekleşenleri bildirmiştir. O yemin lafzı ile hile yaparak onları aldatmıştır. Yasağı işlemeleri sonucunda cennetten çıkarılmışlardır. Bu yemin muhatabını aldatmak için yapılmış asılsız ve yalan yemindi.

b) Hz. Salih’in Kıssası ve Kavminin Yemini: Hz. Salih’e peygamberlik verilmiş ve kavmine gönderilmiştir. İnsanlar onu inkar etmişler ve helak olmayı hak etmişlerdir. Onlar yemin ederek kendi aralarında birlik olup bu peygamberi öldürmeye karar verirken sözlerini yeminle pekiştirmişlerdir (Neml 27/49). Neticede onlar peygamber ve müminleri öldürmeyi tasarlarırken kendileri helak edilmişler, peygamber ve

müminler kurtarılmıştır. Bunların dışında ayetler peygamberler ve kavimlerinin ilişkisine geniş yer vermiştir.

II. Allah'ın Yemin Etmesi

Yemine konu edilen hususlar vardır. Bunlar ayetlerde yemine değer olan şeyler olarak anılmıştır (Fecr 89/1-5). Haccın on gecesi, çift ve tekler, her şeyi karanlığı ile kapladığında geceye yapılan yemin bunlar arasındadır. Bunu Allah'ın varlıklara yemin etmesi olarak görmek mümkündür. Rüzgar, bulut, gemi ve meleklere yemin gerçekleşmiştir (Zariyat 51/1-6). Yüce yaratıcı kendi kitabında çeşitli münasebetle yemin etmiştir. Bunlar genelde varlıklardır. Bu yolla anlatılan hususun önemi ve meselenin ciddiyeti belirtilmiştir.

1. Şafak, Gece ve Aya Yemin

“Hayır! Şafağa, geceye ve ondaki karanlığa, dolunay olduğunda aya yemin olsun ki, halden hale geçersiniz” (İnşikak 84/16-9).

2. Mekke'ye, Babaya ve Çocuğuna

“Bu beldeye ki sen ondasın, babaya ve ondan meydana gelen çocuğa yemin olsun ki, biz insanı zorluklar içinde yarattık” (Beled 90/14). Bahsi geçen yer Mekke ve kastedilenin Hz. Peygamber olduğu görüşü yaygındır. İnsana ise sıkıntı ve zorlukları hatırlatılmıştır.

3. Yıldızlara Yemin

“Hayır! Yıldızların yerlerine yemin ederim ki, bilerseniz gerçekten bu büyük bir yemindir” (Vakia 56/75-6).

4. Fecre Yemin

“Fecr, on geceye, çift olana ve teke, her şeyi karanlığı ile örttüğü zaman geceye, yemin ederim ki, bunlarda elbette akıl sahibi için yemin değeri vardır” (Fecr 89/1-5). Bunlar yeminin konusu ve yemine değer varlıklar olarak anılmış ve bunlar üzerinde tefekküre çağrı yapılmıştır.

5. Hesap Gerçeği

“Rabbin hakkı için mutlaka onların hepsine yaptıklarını soracağız.” (Hicr 15/92) ayeti ahirette gerçekleşecek olan hesaba dikkatleri çekmiştir.

6. Rüzgar, Bulut, Gemi ve Melek

Kendilerine yemin edilen varlıklar arasındadır. “Esip savuranlara, yükünü yüklenenlere, kolay hareket edenlere, işi ayıranlara yemin olsun ki size vaat edilen doğrudur. Ceza vuku bulacaktır” (Zariyat 51/1-6). Bunlar eşya ve varlıklara yeminden bir kesittir.

7. Yanlış Düzeltme

“Yoksa ne hükmederseniz sizindir diye sizin lehinize olarak tarafımızdan verilmiş kıyamet gününe kadar geçerli kesin sözler/yeminler mi var” (Kalem 69/39) şeklinde uyarı yapılmıştır. Yüce yaratıcı kitabında bu sistemi uygulamış, insanları hakkında bilgi verilen hususlarla ilgili yanlış işlerini bırakmaya çağırmıştır.

III. Yemin Akdi

1. Yemin Kefareti

Yemin eden kimse Allah’ın adını anarak ve ne yaptığını bilerek yemin etmektedir. Bu kimsenin yeminini yerine getirmesi bir görevdir. Fakat haram ve yapılmaması gereken bir şeyi yapmaya yemin etmişse onu yapmayacaktır. Yaptığı yemini bozacak ve keffaret verecektir. Yeminden caymaktan dolayı bedel olarak dinin belirlediği miktar verilmektedir. Bu faaliyet kulun bağışlanması vesilesidir. Yapılacak işler ise ayetle açıklığa kavuşturulmuştur. Bunlar belirtilen esaslar çerçevesinde yerine getirilir. Bunlara gücü yetmeyenler hakkında üç gün oruç tutma sistemi getirilmiştir. “Allah, kasıtsız olarak ağızınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz. Fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun keffareti ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta halde olanından on fakire yedirmek yahut onları

giydirmek yahut da bir köle azat etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutar. Yemin ettiğinizde yeminlerinizin kefareti budur. Yeminlerinizi koruyunuz” (Maide 5/89) emri verilmiştir.

2. Mirastan Pay

“Yeminlerinizin bağladığı kimselere pay veriniz” (Nisa 4/33). Bunun hükmünün (Enfal 8/75) ayetiyle hüküm olarak kaldırıldığı görüşü vardır.

3. Yeminin Fesat Sebebi Olmaması Gerektiği

“Yeminlerinizi aranızda bir fesat aleti edinmeyin” (Nahl 16/92) emri verilmiştir. İnsan dünya hayatında sınava tabi tutulmaktadır. Gerçekler ahirette tüm açıklığı ile ortaya çıkacaktır. Dünya hayatında sayı ve malca çok olduğu için haksızlık edenlerin yaptığı ifsadın hesabı sorulacaktır. “Yeminlerinizi aranızda fesada alet edinmeyin” (Nahl 16/94) uyarısı yapılmış, emre muhalefet edenlerin dünya ve ahirette çekeceği ceza hatırlatılmıştır.

4. Yemini Çözmek

“Allah yeminlerinizi çözmenizi size meşru kılmıştır” (Tahrim 66/2) ayeti helal bir şeyi yememeye yemin edenin bunu çözmesinde olduğu gibi yemin çözme yolunu göstermiştir. Yemini bozmak isteyen yeminini bozmasının yolu ayetle belirtilmiştir. “İyi davranmanız, kötülüklerden korunmanız ve insanlar arasını düzeltmeniz gayesiyle yeminlerinizi bozmanıza Allah’ı engel kılmayın” (Bakara 2/224) şeklinde kolaylık sağlanmıştır. “Allah sizi yeminlerinizdeki kasıtsız yanılmadan dolayı sorumlu tutmaz. Lakin kalplerinizin kazandığı şeylerle sorumlu tutar” (Bakara 2/225). Allah’a verdiği sözden dönme girişiminde bulunmaktan sakındırma söz konusudur. “Allah’a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir paraya satanlara gelince işte bunların ahirette bir payı yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için acı bir azap vardır” (Al-i İmran 3/77). Bu yöntemle konuyla ilgili uyarı yapılmış ve yemini önemsemek gerektiği vurgulanmıştır.

Sonuç

Kur'an yemin konusu üzerinde özellikle durmuş ve farklı yeminlerine geniş yer vermiştir. Kimin hangi hedeflerle yemin ettikleri ve yeminlerinin arka planında nelerin olduğuna açıklık getirmiştir. Farklı kullanım ifadelerine ve yeminin hükmüne açıklık kazandırmıştır.

İnsanlar dil alışkanlığı olarak yemin etseler de din, toplumlarda insanlar arasında yaygınlık kazanan bu alışkanlıktan dolayı hükümler koymuş ve bunlara uyulmasını istemiştir. Ayetler konuya dikkat çekmiş ve insanların sorumluluk bilincinde olması için belirlemeler yapmıştır. Getirilen esaslar insanın iyiliği içindir. Maslahatını düşünen insan ayetlerde yapılan uyarıları dikkate alacak ve verilen hükümleri uygulamaya koyacaktır. Yemin insanların ve toplumun bir gerçeğidir. Pek çok kimse yalan yeminle Müslümanları aldatma ve onlara zarar verme yolunu izledikleri için onlar muhataplarının hedefleri hakkında bilgi sahibi olmak durumundadırlar. Yemin eden kimse bir sorumluluk almaktadır. Din ise onun sorunlarına çözüm üretmiş, çare arayışındaki kimselerin bu darlıktan kurtarılmasını sağlamıştır. Bu vesile ile verilecek olan maldan fakirin yararlanmasına yol açılmıştır. Onun verilecek keffarettten istifade etmesine imkan sağlanmıştır. Kur'an'da yemin bahsine mufassal yer verilmiştir.

Millete Yemin

20. Yüzyıl Kırım Tatar Şiirinde Ant Etme Motifi

Işıl İşıktaş Sava*

Giriş

“Tanrı’yı veya kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama, yemin; kendi kendine söz verme” şeklinde tanımlanan “ant” ile “bir şeyi yapmaya veya yapmamaya söz vermek, yemin etmek”¹ olarak ifade edilen “ant içmek (veya etmek)” sözleri Türk kültüründe önemini daima korumuş kavramlardır. Tarihin eski dönemlerinden günümüze kadar gelen “Kan kardeşliği, uzlaşma ve kargışa dayalı ant içme” şeklinde sınıflandırılabilen “ant” ritüellerinden “kargışa dayalı” olanının Türk kültür çevresinde daha geç görülmeye başladığı ve tek başına gerçekleştirilen bir ritüel olduğu anlaşılmaktadır.²

“Bir şeyi yapmaya veya yapmamaya söz vermek, yemin etmek” olarak ifade edilen “ant içmek (veya etmek)”, diğer bir tabirle kargışa (yani bedduaya) dayalı ant içmek/etmek, kimi zaman insanların arasındaki dostluu pekiştirmek, kimi zaman devletler veya milletler arası ilişkilerde sınırları belirlemek, düzenlemek ya da günlük hayatta sevdiğimiz

* Araş. Gör. Işıl İşıktaş Sava, Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Ankara. isilay@gazi.edu.tr

¹ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, C. I., s. 115.

² İlhami Durmuş, “Türk Kültür Çevresinde Ant”, *Millî Folklor*, 2009, Yıl 21, Sayı 84, s. 100-102.

birileri için bir şeyleri yerine getirmeye söz vermek adına kullanılmıştır. Bunlardan başka mensubu olduğu milletin başından geçen tarihî hadiseler karşısında milletini içine düştüğü zor durumdan kurtarmak için her türlü fedakârlığı göze alan bazı milliyetperver ve vatanperver şahsiyetler bu duygularını kaleme alırken de “ant içme/etme, yemin etme, söz verme” gibi tabirleri kulanmışlardır. Bu yazıda incelenmeye çalışılacak olan konunun merkezinde de bu şekilde şiirler yazmış şahsiyetler bulunmaktadır.

20. Yüzyıl Kırım Tatar Şiirinde Ant Etme / Yemin Etme

Karadeniz’in kuzeyindeki Kırım Hanlığı (1442-1783), Altın Orda Devleti’nin mirasçısı vaziyetindeki Türk Devlet ile zümrelerinin en büyüğü, en uzun süre hayatta kalanı ve Ruslar tarafından en son işgal edilendir.³ 1783’te Çarlık Rusyası’nın Kırım’ı işgal etmesiyle Kırım Tatarlarının facialı günleri başlamıştır. 1917 Ekim İhtilâliyle iktidarı ele geçiren Sovyet Rusya, Kırım Tatarlarına eziyetlerini devam ettirmiş ve 18 Mayıs 1944’te bütün Kırım Tatarlarını Vatan Kırım’dan Özbekistan’a ve Sibirya’ya sürmüştür. Kırım Tatarları her açıdan zulümle dolu olan günlerini, feryatlarını edebî eserlerinde dile getirmeye çalışmışlardır. Bu eserlerin bazılarında şair ve yazarlar, Kırım Tatar halkının çektiği eziyetlere çare olabilmek, geçmişin güzel ve bahtlı günlerine olan özlemlerini ifade etmek, öz halkının hürriyete kavuşması uğruna neler yapacaklarını anlatmak için sözler vermişler, ant içmişlerdir.

Bu şairlerden biri, 1885’te Kırım’ın Orkapı tarafında Sonak köyünde doğmuş, 1908-1916 senleri arasında İstanbul ve St. Petersburg’da tahsil görmüş, 1908’de Cafer Seydahmet ve daha başka Kırım Tatar gençleri ile birlikte İstanbul’da “Kırım Talebe Cemiyeti” tesis etmiş, 1917’de Kırım Müftüsü seçilmiş;⁴ daha sonra da 9 Aralık 1917’de toplanan Kırım Tatar Millî Kurultayı’nın üyeleri tarafından

³ Akdes Nimet Kurat, *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2002, s. 203-273.

⁴ Zakir Kurtnezir, *Qırımtatar Edipleri*, Aqmescit 2000, s. 45.

seçilerek Kırım Tatar Hükümeti'nin başkanı olmuş ve ne yazık ki 1918 yılında Bolşevikler tarafından yakalanarak idam edilmiş⁵ olan Numan Çelebi Cihan'dır.

Numan Çelebi Cihan'ın devlet adamlığı yanında şairlik ve yazarlık yönünü onun "Ay kidi (Hey gidi)", "Yolcu Garip (Garip Yolcu)", "Tilkiden Selam (Tilkiden Selam)", "Bastırıq (Hapishane)", "Savlıqnen Qal Tatarlıq (Sağlıcakla/Hoşçakal Tatarlık)", "Sarı Tülpan (Sarı Lâle)" gibi şiirlerinde ve "Karılğaçlar Duası (Kırlangıç Duası)" adlı hikâyesinde görmekteyiz. Kırım Tatar Edebiyatı'nda onun eşsiz bir yerde bulunmasını sağlayan 1917 de yazdığı "Ant Etkenmen (Ant Etmişim)" şiiridir. Bu şiir daha onun sağlığında halk tarafından bestelenmiş,⁶ 9 Aralık 1917'de toplanan Kırım Tatar Millî Kurultayı'nda Millî marş olarak okunmuştur.⁷

Ant Etkenmen⁸

*Ant etkenmen, milletimnin yarasını sarmağa!
Nasil bolsın o zavallı qardaşlarım çürüsün?
Olar için ökünmesem, qayğırmasam, yanmasam,
Yüreğimde qara qanlar qaynamasın, qurusın.*

*Ant etkenmen, şu qaranıq yurtqa şavle sepmeye.
Nasil bolsın, eki qardas bir-birini körmesin!
Bunu körüp busanmasam, muğaymasam, yanmasam,
Közlerimden aqqan yaşlar derya-deñiz qan dolsın.*

*Ant etkenmen, söz bergenmen millet için ölmege,
Bilip, köpüp milletimniñ közyaşını silmege.*

⁵ Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1917)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 250-251.

⁶ Numan Çelebi Cihan, *Ant Etkenmen*, Köstence 2002, s. 17.

⁷ Cafer Seydahmet Kırimer, "Bazı Hatıralar", *Emel*, Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı İstanbul, 1993, s. 242.

⁸ Numan Çelebi Cihan, *Ant Etkenmen*, Köstence 2002, s. 23.

⁹ Ant Etmişim/ Ant etmişim, milletimin yarasını sarmaya! / Nasıl olsun, o zavallı kar-

*Bilmiy, körmümiy biñ yaşasam, Qurultaylı han bolsam,
Yene bir kün mezarçılar kelir meni kömmege.⁹*

Şiire baktığımızda kendini milletine adayan, milletinin çektiği acılara üzülmeyen, yanmadan yaşamak yerine ölmeyi isteyen; vatanını ve milletini içine düştüğü hazin ve vahim durumdan kurtarmayı kendine vazife edinen; milletinin gözyaşlarını dindirmeye söz veren bir şairi görmekteyiz. Şair, şiirinin üç kıtasının da “Ant etkenmen” ile başlayarak milletinin geleceği, refahı ve huzurlu günleri adına kendini feda etmeye razı olduğunu kuvvetlendirmek için üstüne basa basa kullanmıştır.

Bu şiir, kendini 1917 Kurultayı’nın vasisi olarak kabul eden 30 Haziran 1991’de toplanan Kırım Tatar Millî Kurultayı’nın “Kırım Tatar Halkının Millî Bayrağı ve Millî Marşı” hakkındaki kararının 2. Maddesinde “*Kırım Tatar halkının millî marşı Numan Çelebi Cihan’ın “Ant Etkenmen” adlı eseridir.*”¹⁰ şeklinde bir ifadeyle günümüzde de Kırım Tatarlarının millî marşı olma özelliğini devam ettirmektedir. Ayrıca şairin hayatı, en yakın dava arkadaşı olan Cafer Seydahmet Kırimer tarafından kaleme alınan ve Kırım’ın üç devresini (yani Hanlık Dönemi, 1783 Kırım’ın Ruslar tarafından işgal edilmesi ile 1883’te İsmail Bey Gaspıralını “Tercüman” gazetesini çıkarmaya başladığı 1883’e kadarki devre ve Gaspıralı ile başlayan millî uyanış devrini) 11 hikâye şeklinde anlattığı “Nurlu Kabirler” kitabında “Andlı Kurban” bölümünde hikâyeleştirilmiştir.

Numan Çelebi Cihan’ın bu şiiri Kırım Tatar şairleri üzerinde derin izler bırakmıştır. Hem çağdaşları hem de kendinden sonra yetişen yeni nesil şairle, onun şiirinin tesinde şiirler yazmaya çalışmışlar ve

deşlerim çürüsün? / Onlar için üzülmeysem, kaygılanmazsam, yanmasam, / Yüreğimde kara kanlar kaynamasın, kurusun! / Ant etmişim, şu karanlık yurda ışık saçmaya, / Nasıl olur da iki kardeş birbirini görmesin? / Bunu görüp bunalmazsam, üzülmeysem, yanmazsam / Gözlerimden akan yaşlar derya deniz kan dolsun! // Ant etmişim, söz vermişim millet için ölmeye, / Bilip, görüp milletimin gözyaşını silmeye, / Bilmeden, görmeden bin yıl yaşasam, Kurultaylı Han olsam / Gene bir gün mezarçılar gelir beni gömmeye!

¹⁰ *Emel İki Aylık Kültür Dergisi*, Temmuz-Ağustos 1991, Sayı 185, s. 10.

“Ant Etkenmen” şiirine nazireler yazmışlar, şiirlerinde ona atıflarda bulunmuşlardır. Onlardan biri de 1901’de Kırım’ın Kefe vilayetinin Yeni Kale köyünde dünyaya gelen 15 yaşından itibaren şiirler yazmaya başlayan, 1921-1922 yıllarında Kırım’da yaşanan açlık neticesinde tahsilini yarıda bırakan, 1923’te İstanbul’a gelip Edebiyat Fakültesi’ne girip burayı yazdığı “Kırım Tarihi” adlı tez ile üç senede bitiren Hamdi Giraybay’dır.¹¹

Onun “Doğduğundan ölünceye kadar Milletinin saadetine çalışan, milleti için çalışmaktan hiçbir vakit bıkmayan ve sonra milletinin saadeti uğruna canını bile feda etmeye razı olan Çelebichan’a hitaben” ifadesiyle başlayan “Men de And Ettim” adlı şiiri şu şekildedir:

*Men De And Ettim*¹²

*Men de and ettim, bu Tatarıñ yokunu var etmege,
Azırladım men de senday hak yolına ketmege,
Senday etken bir büyükniñ andına ant katmaga,
Bunun için men de hazırman apislerde catmaga,*

*-Tatar için “ses çıkarma, öltürmiz” – deseler,
Bastırıkda tenim çürütüb kolum, tenim kesseler,
Ayağma kırşav salub üstüme taş tizseler,
İçimden gene senden beter and etkenmen cılarman.*

*Tıp-tirili otka atsalar, meni çağup külseler,
And etkenmen söziñ endi taşla avzından deseler,
Ondan alub dargçka canık kevdem kerseler,
Soñ kuvetniñ gür davışman, “and etkenmen” cılarman*

*Seniñ cırıñ cırlamagan andıñnı yalan sayganlar,
“Hak” söziñni “Hak” tuvul dep imansız oyga dalganlar,
“Hak-adalet” düşmanları iki ayaklı canavarday insanlar,
Aramızda adsız kalsın, cerge batsın, çok bolsın!...*

¹¹ Hamdi Giraybay, *Yaş Tatarlarğa*, Bucureşti 1994, s. 7.

¹² Age., s. 19-20.

Tatarlıknu tanımayan Tatar için ölmegen,
 Sen büyükday, “And etkenmen bilmek için” demegen,
 Milletiniñ eksikliğini düşünmegen, bilmegen,
 Tıp-tirili otka atılsın, toz dumanday küil bolsın!

Hiç birevsi koşulmasa, maga yarsım etmese,
 Öz başıma, “Kurultay” kurar, cıyın etermen,
 “Senin aytkan sözün yalan”, “Doğru tuvul” deseler,
 Vazgeçmem senin “andıñdan”, varlığını yok etermen.

Anam meni niçün tapkan, babam ne için okutkan?
 Ocalarım niçün maga “Hak-adalet” tanutkan?
 Andıñ için “And etkenmen” bolsam sözün unutkan
 Yarım seniñ karşında men kalay tözüp turarman?

Karşımdaki büyük Tatar menden ne ümit ete,
 Büyük Çelebi Cihan, andıñ meni her küin titrete,
 Andıñ için çalışmasam, Milletim için canmasam,
 Seniñ andıñ oğrunda ölümni borc sanmasam,
 Tatarlığım kalay etüb sizge isbat etermen?¹³

¹³ Ben De Ant Ettim / Ben de and ettim, bu Tatarın çoğunu var etmeye, / Hazırlandım ben de senin gibi hak yoluna gitmeye, / Senin gibi yapan bir büyüğün andına ant katmaya, / Bunun için ben de hazırım hapislerde yatmaya, // -Tatar için “ses çıkarma, öldürürüz” deseler, / Hapishanede tenimi çürütüp elimi, vücudumu kesseler, / Ayağıma Pranga vurup üstüme taş dizeseler, / İçimden gene senden beter ant etmişim marşını söylerim. // Dipdiri ateşe atsalar, beni yakıp gülseler, / Ant etmişim sözünü artık bırak ağzından deseler, / Oradan alıp darağacına yanık gövdeyi assalar, / Son kuvvetimin güresiyle “Ant etmişim” marşını söylerim. // Seniñ andını söylemeyen, yalan sayanlar, / “Hak” sözünü “Hak” değil diyerek imansız düşüncelere dalanlar, / “Hak-adalet” düşmanları iki ayaklı canavar gibi insanlar, / Aramızda adsız kalsın, yerge batsın, yok olsun!... // Tatarlığı tanımayan Tatar için ölmeyen, / Senin büyük birisine “Ant etmişim bilmek için” demeyen, / Milletinin eksikliğini düşünmeyen, bilmeyen, / Dipdiri ateşe atılsın, toz duman gibi küil olsun! // Hiçbirisi katılmasa, bana yardım etmese, / Kendi başıma “Kurultay” kurar, toplarım, / “Senin söylediklerin yalan”, “Doğru değil” deseler, / Vazgeçmem senin “And”ından, varlığımı yok ederim. // Annem beni niçin doğurdu, babam niçin okuttu? / Hocalarım niçin bana “Hak, adalet”i öğretti? / Andın için “Ant etmişim” sözünü unutursam / Yarım senin karşında ben nasıl dimdik dururum? // Karşımdaki büyük Tatar benden ne ümit ediyor?, / Büyük Çelebi Cihan, andın beni her gün titretiyor, / Andın için çalışmazsam, milletim için yanmazsam, / Senin andın uğrunda ölümü borç sanmazsam, / Tatarlığımı size nasıl ispat ederim?

Giraybay, bu şiirini Çelebi Cihan'a atfetmiş, onun "Ant Etkenmen" şiirinde var olan değerleri kendine şiar edinmiş, o da tıpkı Çelebi Cihan gibi milleti uğruna canını vermeye razı olduğunu ısrarla şiirinde belirtmiş, hatta söylediklerini yapamazsa ahirette Çelebi Cihan'ın karşısında hesap vermeye yüzü olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca anne babasının onu dünyaya getirme sebebinin milleti için faydalı işler icra etmek olduğunu, millî marş ile her gün titreyip kendine geldiğini ve bu ant uğruna çalışmazsa, milleti için yanmazsa, bütün bunlar uğruna ölümü kendine borç bilmezse Tatarlığını kimseye ispat edemeyeceğini dile getirmiştir.

Şair bu şiiri ile yetinmemiş, bu şiirinin hemen arkasından "Ant Etkenmen Aytaman" adlı ikinci bir şiir yazmıştır:

*Ant Etkenmen Aytaman*¹⁴

*Catsam, tursam, colğa çıksam and etkenmen aytaman,
Kayta-kayta, ayta-ayta men artıma kaytaman,
Kanım kaynay, canım caynay and etkenmen cırlasam
Savlıkman kal Tatarlıknu, "bastırık" man sırlasam,*

*And etkenmen Tatarlarnıñ yarasını sarmaga,
Dep bağırsam bu keñ dünya boşlıklarda tar maga
Aytkan sayın aytacagım kele kalbim kalıtray,
Emellerim töpesinde bir altın ay calıtray,*

*"And etkenmen" ayılganda men bir şair bolaman,
Tamarlarım torlana da kirli kinge tolaman,
"And etkenmen" cırladım mı ille şiir yazaman,
Eskirmegen taze dertniñ çöpmen tübün kazaman.*

*Maga ilham bergen meni "cigitmen" dep yaşatkan,
Gaflet kalub yuksırasam, "yuklama" dep taş atkan,
Yaş babaynım kaleminden tökken ötkür sözleri,
Menden kuva muñ-kaygunı o sözlerin özleri!*

¹⁴ Age., s. 21-22.

*Ey bizlerni kucagında aybetlegen anaylar!
Bahtımıznıñ yaraları tazerdi de kaynaylar,
Beşikdeki sabilerge “And etkenmen” aytıñız,
Caş miyleri katmaz burun vicdanların bayıtıñız!*

*And etkenmen, söz bergenmen millet için ölmege,
Dep cırlañız cıyınlarda munlı kızlar bizlerge,
Bilip, körip milletimmin közyaşımni silmege,
Beytimen karşılayık biz yaşlar da sizlerge,*

*Ey mollakam, kabrimde maga telkin bergende
Yaradanga dua etüb kollarıñni kergende,
“And etkenmen” cırla başda, men çoşayım, dıñlayım,
Eger meni toprak sıksa men de sennen ifılayım.*

*Kırklamamni sana berse yanık anayım,
Her küñ tañda mezarımda “and etkenmen” cırla sen,
Cer astında seni dıñlap köz yaş töküüp kanayım;
“And etkenmen” cırlaganda çürüüp bitsin cansız ten!*

*And etkenmen and etkenniñ andı için ölmege,
Kaysı Tatar gönüllene mennen düşman bölmege,
Siz korksañız, mına caşlar men aldında ketemen,
Tavni, taşni, car-cılğanı, dal-tüzgün col etermen!¹⁵*

¹⁵ Ant Etmemiş'i Söylüyorum / Yatsam, kalksam, yola çıksam “ant etmişim” diyorum, / Döne döne, söyleye söyleye, ben arkama dönerim, / Kanım kaynar, canım yanar “and etmişim”i söylersem / Sağlıkla kal Tatarlığı, “hapishane” ile sınırlasam, // Ant etmişim Tatarların yarasını sarmaya, / Diyerek haykırsam bu geniş dünyada boşluklar dar bana / Söyledikçe bir daha söyleyem geliyor, kalbim çarpıyor, / Emellerimin tepesinde bir altın ay parlıyor., // “Ant etmişim” söylenirken ben bir şair oluyorum, / Damarlarım kabarıyor da kirli kin ile doluyorum, / “Ant etmişim” söyledüğimde ille şiir yazıyorum, / Eskimeyen taze derdin çöpü dibini kazıyorum. // Bana ilham veren, beni “Yiğidim” diye yaşatan, / Gaflete düşüp uykuya dalacak olsam / “uyuma” diyerek taş atan / Genç babanın kaleminden dökülen keskin sözleri, / Benden uzaklaştırıyor sıkıntı ve kaygıyı, o sözlerin özleri! // Ey bizi kucağında heybetlendiren analar! / Bahtımızın yaraları tazelenip tazelenip kaynıyorlar, / Beşikteki sabilere “Ant etmişim” söyleyin, / Genç beyinleri katılaştırmadan önce / vicdanlarını zengin-

Günlük hayatını yaşarken bile “*And Etkenmen*” söyleyip, toplanılarda bunun çalınmasını, anne babaların çocuklarını bununla büyütmesi gerektiğini dile getiren şair ne zaman bu şiiri söylese/dinlese karnının kaynadığını, kalbinin hızla çarptığını ifade etmektedir. Hatta öldüğünde dualarla birlikte “*And Etkenmen*”in söylenmesini istemekte ve kırk gün boyunca duayla birlikte bu şiirin mezarı başında okunmasının onun kabir içinde huzura erdireceğini düşünmektedir. Kendi anısını da Numan Çelbi Cihan’ınkiyle özleştirmekte, genç Tatarlara da bu anda sahip çıkmaları gerektiğini bir vasiyet gibi ortaya koymaktadır.

Giraybay, 1926 yılının sonunda Kırım’a dönmüş, millî maarif ve medeniyetin gelişmesi için çok önemli hizmetlerde bulunmuş ancak ne yazık ki, 1928 yılında “milliyetçilik”le suçlanarak KGB adamları tarafından tutuklanmış ve Moskova’daki “Buturka” adlı hapishanede vahşice katledilmiştir.¹⁶

1923’te Kırım’da Bahçesaray’ın Foti-sala köyünde doğan İdris Asanın, 18 Mayıs 1944’te ailesiyle birlikte, bütün Kırım Tatarları gibi, vatan Kırım’dan Orta Asya içlerine özellikle Özbekistan sürülmüş ve Özbekistan’ın Mitan reyonunda yaşamış, hakının başından geçen faciaları dile getirilen “*Mitan sokakları*”, “*Tanrım Sana Duam*”, “*Bu Ne Zulüm*” gibi şiirler yazmıştır. Yazdıklarından dolayı KGB adamlarınca ta-kibe alınmış evi basılmış ve yazdığı hikâyelere, şiirlere el konulmuş, yetmezmiş gibi Kırım Tatar Millî hareketinin içinde bulunmasından dolayı tevkif edilmiş ve 25 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Stalin’in

leştirin! // Ant etmişim, söz vermişim millet için ölmeye, / Diyerek söyleyin toplanılarda, dertli kızlar bizlere, / Bilip, görüp milletimin gözyaşını silmeye, / Beyiti ile karşılayalım biz gençler de sizleri. // Ey malla ağbeyim, kabrimde bana telkinde bulunurken, / Yaradana dua edip elleini açarken, / “Ant etmişim”i söyle başımda, ben coşayım, dinleyeyim, / Eğer beni toprak sıkarsa ben de senininle inleyeyim. // Kırklanma işini san verirsen annem, / Her gün sabah vakti mezarımda “Ant etmişim”i söyle sen, / Yer altında seni dinleyip gözyaşı döküp kanayım, / “Ant etmişim”i söylerken çürüyüp bitsin cansız tenim! // Ant etmişim, ant edenin andı için ölmeye, / Hangi Tatar gönüllü olur benimle düşman bölmeye, / Siz korkarsanız, işte gençler, ben önlerinde gidiyorum, / Dağı, taşı, uçurum ve nehri, dümdüz edip yol yapıyorum!

¹⁶ Zakir Kurtnezir, *Qırımtatar Edipleri*, Aqmescit 2000, s. 82.

ölümünden sonra Asanın'ın cezası 10 yıla düşürülmüş 1956'nın sonunda serbest bırakılmıştır. Şair 1944'te Mitan'dayken sürgün faciasında yaşanan dehşeti gözler önüne sererek ve kendinden önce, milletleri uğrunda ölümü göze alıp "Ant eden" diğer şairlere atfederek "Menim Antm" adlı şiiri yazmıştır.¹⁷

*Menim Antm*¹⁸

*Yurtsuz qalğan hor milletim,
Ğurbetlikte yüresin,
Açlıq, holıq, hastalıqtan
Sürü-sür ölesiñ*

*Mezarçılar yoruldılar,
Cenazeler qılmıy
Dua-hatim bir yaq tursın,
Ölgen eske alınmay.*

*Bir gün geçse kimse bilmey
Dünki qabir ne yerde.
Mezarlıqta ölülerini,
Qaşqır sürey kimerde.*

*Bunu körüp yürek sızlay
Etim-tenim çimirdey.
Buña nasıl yürek çidar,
Ğadaplanmay, irinmey?!*

*Bu ğarip halq aqsız yerde,
Mında ölip bitsinmi?
Yurttu basqan yağmacılar,
Körüp bayram etsinmi?*

¹⁷ Age., s. 170-171.

¹⁸ Rıza Yusuf, *Sanadan Yanğırağan Şiirler*, Aqmescit 2009, 185-186.

Millet artıq elâq ola,
Battu düşman şerine.
Halqıñıñ adı tarihlardan
Şan-şüretsiz siline.

Gece-küñdüz oylanğanım,
Bu zevalğa bir çare,
Bu accılar aqılma
Neler neler ketire?

Nefretlenem, gönliüm taşa
Közlerimden yaş kele,
Tek bir niyet-küreş yolu
İrademe küç bere.

Men ant etem, ant etkenniñ
İzinden ketmege
Milletimniñ aqqı için
Canım feda etmege.
1944, Mitan¹⁹

Şair, bu şiirinde vatan Kırım'dan Özbekistan'a sürülürken yolda yaşadıkları dehşeti, açlıktan, susuzluktan ve hastalıktan ölen halkının cenaze namazları kılınmadan gömüldüklerini; gönderildikleri yerde halkının yok olma kaygısını sade ve etkleyici bir anlatımla dile getirmiştir.

¹⁹ Benim Antım / Yurtsuz kalan hor milletim, / Gurbetlikte yaşıyorsun, / Açlık, holık, hastalıktan / Sürü-sürü ölüyorsun. // Mezarlıklar yorulduklar, / Cenazeler kılınmıyor / Dua-hatim bir tarafta durdun, / Ölenler hatırlanmıyor. // Bir gün geçse kimse bilmiyor / Dünkü kabir nerede. / Mezarlıkta ölülerini, / Bazen kurt sürüklüyor. // Bunu görünce yürek sızlıyor, / Etim-canım yanıyor, / Buna yürek nasıl dayanır, / Öfkelenmeden, kabuk bağlamadan // Bu garip halk, haksız yerde / Burada ölüp bitsin mi? / Yurdu basan yağmacılar / Görüp bayram mı etsin? // Millet artıq helâk oluyor, / Battı düşman şerine. / Halkın adı tarihten / Şan şöretsiz siliniyor. // Gece gündüz düşünüyorum, / Bu zevale bir çare, / Bu acılar aklıma / Neler neler getire? // Nefret ediyorum, gönliüm taşıyor, / Gözlerimden yaş geliyor. / Sadece bir niyetim var mücadele yolu, / İrademe güç veriyor. // Ben yemim ediyorum, ant edenin / İzinden gitmeye. / Milletimin hakkı için / Canımı feda etmeye. / 1944, Mitan

Ayrıca her gün halkının bu durumuna üzümlüp ağladığını ve halkı için çareler düşündüğünü dile getirmiş; Numan Çelebi Cihan'ın “*Ant Etkenmen*” şiirine atıfta bulunarak onun yolundan gideceğine kendi kendine söz vermiş, bu duygularını da şiirinin son dizelerinde ifade etmiştir.

1991'de Kırım'da kurulan II. Kurultay'ın azası seçilmiş, millî hareketin faal iştirakçılarına bağışladığı “*Adalet Küreşi Saflarında*” adlı birkaç ciltlik kitap serisinin ilk üç cildini hazırlamış ve 2007'de Bahçesaray'da vefat etmiştir.²⁰

Vatan ve millet uğrunda “Ant Etme” ile ilgi ifadelerin geçtiği şiirlere başka bir örnek de 1937'de Kırım'da Kezlev'de doğan, 1944 sür-günü sebebiyle Özbekistan'da büyüyen ve tahsiline burada devam eden ve 1997'ye kadar Semerkant vilayet gazetesinde çeşitli görevlerde bulunan, ilk şiirini 1961 senesinde “*Lenin Bayrağı*” gazetesinde basılan İsa Abduraman'dır.²¹ Onun “*İç Bitmedi Küreşimiz*” (Hiç Bitmedi Mücadelemiz) adlı şiirinde ant etme ifadesi şöyle geçmektedir:

*İç Bitmedi Küreşimiz*²²

*Cennet gibi bir ülkeniñ
Evlâdımız, milletimiz biz.
Çoqraq suvuday temiz,
Bütin arzu niyetimiz.*

*Bir zamanlar yer yüzünde
Dağıldı şan-şüretimiz,
Bizge oldu nice ücüm,
İç bitmedi küreşimiz.*

*Qırım bizim em dedemiz,
Em babamız, em anamız.
Onıñ ile em külemiz,
Em ağlayımız, em yanamız.*

²⁰ Age., s. 84.

²¹ Zakir Kurtnezir, *Qırımtatar Edipleri*, Aqmescit 2000, s. 189.

²² Rıza Yusuf, *Sanadan Yanğırğan Şiirler*, Aqmescit 2009, s. 208-208.

Bizsiz o da çoq horlandı,
Yeter endi şad etermiz.
Ayrılmamız, ölse- sende
Ölürüz, dep ant etermiz!

Biñlernen merd, batırımız,
Çıqarmadan ses ve seda,
Serbestlikiñin, aydın künçün
Canlarını etti feda.

O gün ise iç kelmedi,
Bahut bizge iç kümedi,
Yıqılğanda baş köterdik,
Tüşkinlikni iç bilmedik.

Kirli, qaba çızmalarını
Tüblerinde qaldıq, aman.
Ölmey çıktıq degirmenniñ,
Taşlarını arasında.

Buz içinde buzlamadıq,
Ateşlerde yanmadık biz.
Vatan daim çıdam, quvvet,
Bergeninni añladıq biz.

Qara küçler çöl sahrağa,
Ceennemge saçtı bizni,
Ayamadan qıynadılar,
Qabaatsiz oğul-qızni

Yol açıldı, biñ azapnen
Qavuştıq biz tuvğan yurtqa.
Biliñ deymiz yaşqa, qartqa,
Endi iç de yol yoq artqa.²³

²³ Hiç Bitmedi Mücadelemiz / Cennet gibi bir ülkenin / Evlâdıyız, milletiyiz biz. / Kaynak suyu gibi temiz, / Bütün arzu niyetimiz. // Bir zamanlar yeryüzünde / Dağıldı şan-

Şair sürgün ve sonrasında çekilen acıları anlatmış, vatan ve millet için ölmek gerekirse ölmek adına ant etmeyi görev saydığını dile getirmiştir.

1942’de Kırım’ın Akşeyh Rayonu’nun Büyük As köyünde doğan ve 18 Mayıs 1944’te henüz iki yaşındayken ailesiyle birlikte, Kırım Tatar halkının kötü kaderini paylaşarak, vatanı Kırım’dan Özbekistan’a sürgün edilen Şakir Selim²⁴ ilk şiirleri 1963’te Kırım Tatarlarının Taşkent’te çıkarttığı “Lenin Bayrağı” gazetesinde yayımlamış, bu tarihten sonra onun şiirleri, “Lenin Bayrağı” gazetesinde ve “Yıldız” dergisinin hemen hemen her sayısında yer almıştır. Kırım Tatarcasına hâkim olan Şakir Selim, tercümelerinde de oldukça başarılıdır. Şair, “A. Puşkin’in “Kafkas Esiri” poemasını ve “Küçük Facialar”ını, M. Lermontov’un şiirlerini, A. Tvardovski’nin “Hatıra Hukuku” poemasını, T. Şevçenko’nun “Katerina” adlı poemasını Kırım Tatarcaya tercüme etmiştir.”²⁵ Şakir Selim de, Numan Çelebi Cihan ve şiirine atıfta bulunmuş, “Çelebi Cihan’ın Son Şarkısı” adlı şiirinde şunları dile getirmiştir:

Çelebi Cihannın Sonki Yım²⁶

“Ant etkenmen, söz bergenmen millet için ölmege”

Ant etkenmen gerek bolsa kene qaytıp kelmege,

şöhreetimiz, / Bize oldu nice hücum, / Hiç bitmedi mücadelemiz. // Kırım bizim hem dedemiz, / Hem babamız, hem anamız. / Onun ile em gülüyoruz, / Hem ağlıyoruz, hem yanıyoruz. // Bizsiz o da çok horlandı, / Yeter artık şad ediyoruz. / Ayrılmayız, ölse sende / Ölüürüz, diyerek ant ederiz! // Binlerce mert, yiğidimiz, / Çıkarmadan ses ve seda, / Hürriyet için, aydın gün için / Canlarını etti feda. // O gün ise hiçkelmedi, / Baht bize hiç gülmedi, / Yıkılınca baş kaldırdık, / Düşkünlüğü hiç bilmedik. // Kirli, kaba çizmelerin / Diplerinde kaldı, aman. / Ölmeden çıktık değirmenin, / Taşlarının arasından. // Buz içinde buz tutmadık, / Ateşlerde yananımdık biz. / Vatan daima dayanıklılık, kuvvet, / Verdiğini anladık biz. // Kara güçler çöl-sahraya, / Cehenneme saçtı bizi, / Acımadan eziyet ettiler, / Kabahatsiz oğul-kızı // Yol açıldı, bin azapla / Kavuştuk bin aza yurda. / Bilin, diyoruz gence, yaşlıya, / Atrık hiç de yol yok arkamızda.

²⁴ Ali Şamil, “Yüzünü Görmediğim Dost Şakir Selim”, *Emel İki Aylık Fikir ve Kültür Dergisi*, Sayı 228, 2009, s. 20.

²⁵ Rıza Fazıl, Safter Nagavey, *Qırımtatar Edebiyatının Tarihi*, Akmascit 2001, s. 486-487.

²⁶ Şakir Selim, *Tüşünce, Şiirler, Tercimeler*, Tavriya Neşriyatı 1997, s. 17.

Nasil etip, evlâtlarım men sizlerni taşlayım?
Bugün kene millet için küreşimni başlayım.

Suretimni bayraq etip köterdiñiz köklerge,
Yırlarımnu darqattıñız gururlanıp köp yerge.
Lâkin daa bilmeyisizdir eñ muqaddes sırmnu –
Aytayım men, evlâtlarım, sizge soñki yırmnu:

Ant etip siz çağırđıñız kök bayraqlı Qurultay,
Amma kökni yaraştırmay yıldızlırsız tek bir ay.
Zametiñiz boşuña keter, sizde birlik bolmasa,
Birleşmekçün ant etmege sizde erlik bolmasa.

Evlâtlarım, bunu sizge Quran öpiüp aytaman!
Red etseñiz, yırlarımnu alıp artqa qaytaman,
Demek, halqım oñmay keldi, oñmay yaşap -oñmağan,
Demek, halqnu qurtaracaq yañı nesil doğmağan!..²⁷

Şair bu şiirini Numan Çelebi Cihan'ın ağzından ifadelerle yazmış, Kırım Tatar yeni nesillerine nasihatlarla bezenmiş ve onlara vatan-millet için vazifeler yüklenmiştir. Ayrıca şair bu şiirinde yemin etmenin başka bir ifadesi olan “Kur'an Öpme”yi kullanmıştır.

²⁷ Çelebi Cihan'ın Son Türküsü / “Ant etmişim, söz vermişim, millet için ölmeye” / Ant etmişim, gerekirse yine dönüp gelmeye, / Evvletlarım, ben sizleri nasıl bırakayım? / Bugün yine millet için mücadeleme başlayayım. // Suretimi bayrak yapıp çıkardınız göklere, / Bestelerimi dağıttınız gururlanıp çok yerlerde, / Lâkin daha bilmiyorsunuz en mukaddes şarkımı / Söyleyeyim ben, evlatlarım size son şarkımı: // Ant edip siz çağırđınız gök bayraklı Kurultay, / Amma göğe yakışmıyor yıldızsız bir ay, / Zahmetiniz boşa gider, sizde birlik olmazsa, / Birleşmek için ant emeye sizde yitlik olmazsa. // Evlâtlarım bunu size Kur'an öpüp söylüyorum, / Reddederseniz, türkülerimi alıp geri dönerim. / Demek, halkım iyileşmeden geldi, iyileşmeden yaşayarak iyileşememiş / Demek, halkı kurtaracak yeni nesil doğmamış!

Sonuç

20. Yüzyıl Kırım Tatar şiirlerindeki ant etme motifinin kullanılmasında, Kırım Tatar tarihi ve yaşanan siyasî, içtimaî meselelerin paralellik arz ettiği görülmektedir. Çünkü tarihin gördüğü en ağır eziyetlere maruz kan milletlerden Kırım Tatarlarının evlatları, şairleri; önce Rus zulmünün altında milletlerinin uğradığı haksızlıklara başkaldırmak ve ezilen haklıyı hürriyete kavuşturmak için ant etmiştir. Daha sonra 1944 sürgün felaketiyle vatan Kırım'dan uzaklaştırılarak yaklaşık elli yıl boyunca vatandan ayrı yaşamaya mecbur edilmiş olan bu evlatlar yazdıkları şiirlerinde vatanlarına geri dönebilmek ve yıllarca aciz bırakılan milletinin gözyaşlarını dindirmeye, dertlerine çare olmaya ant ettiklerini şiirlerinde dile getirmişlerdir.

Kaynaklar

- Cihan, Numan Çelebi, *Ant Etkenmen*, Köstence 2002
- Durmuş, İlhami, “Türk Kültür Çevresinde Ant”, *Millî Folklor*, 2009, Yıl 21
- Emel İki Aylık Kültür Dergisi*, Temmuz-Ağustos 1991, Sayı 185
- Fazıl, Rıza, Safter Nagavey, *Qırımtatar Edebiyatının Tarihi*, Akmascit 2001
- Gıraybay, Hamdi, *Yaş Tatarlarğa*, Bucureşti 1994
- Kırimer, Cafer Seydahmet, “Bazı Hatıralar”, *Emel*, Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, İstanbul 1993
- Kırımlı, Hakan *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1917)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996
- Kurat, Akdes Nimet, *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2002
- Kurtnezir, Zakir, *Qırımtatar Edipleri*, Aqmescit 2000
- Selim, Şakir, *Tüşünce, Şiirler, Tercimeler*, Tavriya Neşriyatı 1997
- Şamil, Ali, “Yüzünü Görmediğim Dost Şakir Selim”, *Emel İki Aylık Fikir ve Kültür Dergisi*, Sayı 228, 2009
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. I, Ankara, 1998,
- Yusuf, Rıza, *Sanadan Yanğırağan Şiirler*, Aqmescit 2009

Yemin Sözleri

Eylem-Söz Dönüşümünde Ant

Gülşen Özçamkan*

“İnsan nesnelere varlığını ancak onları adlandırarak kavrayabilmiştir.”¹ Varlık, fark edenleriyle söz konusudur ve kastedilirken bir hitaba muhtaçtır. “Dil, düşünce tarafından imal edilir ve düşünceyi imal eder”ken² “konuşma, müşahhas bir durumdan onun, sesli veya yazılı sembollerle ifade edilen mücerret manasını çıkarmak diye de tarif edilebilir.”³ Kasıtlı bir ünlemin, işaret edileni çağırma ve anma biçimi haline gelmesiyle ad oluş gerçekleşir. Adlandırma, kültüre ait bir hareket; bir “folklor olayı”⁴ olmanın öncesinde iletişimi sağlayıp sürdürebilmenin bir koşulu, bu hareketin hem eyleyeni hem de etkileneni olan in-

* Gülşen Özçamkan, KTÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi, Trabzon. gulsenozcamkans@hotmail.com

¹ J. V. Vendryes, *Dil ve Düşünce*, Çev. Berke Vardar, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001, s. 21.

² Ayhan Songar, *Dil ve Düşünce*, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 19.

³ Ayhan Songar, *age.*, s. 71.

⁴ Orhan Acıpayamlı, adlandırmayı toplumların sosyal ve kültürel durum ve duygularının ör(ül)düğü bir “folklor olayı” tabiriyle ifade eder. Orhan Acıpayamlı, “Türk Kültüründe ‘Ad Koyma Folkloru’nun Morfolojik Ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, C. IV, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma Ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1992, s. 1.

sanoğlu için bir ihtiyaçtır. Ad verip tasavvuru duyulabilir kılma, düşünce-
süncedekini somutlaştırma eylemidir; iz bırakmakla tamamlanır. Sesi-
ni düşünce zarf yapan insanın sözünü kayda alma çabası yazıyla netice-
lenmiş, soyut olan düşünce duyma/duyurulma basamağından geçip
görme/gösterme aşamasında bir derece daha somut kılınmıştır. Yazı,
adı zamanlara ve mekanlara taşınmış; -her iki anlamıyla- söz, yazıyla ko-
runmuştur. Platon'un insanın dışında, nesnemi olmak ve belleği zayıf-
latmak suçlamalarıyla eleştirdiđi⁵ yazı, yine aynı hususiyetine; bu kez
faydasını görmek maksatlı bakıldığında ise "belleği geliştirmeye yöne-
lik bir tür araç, beyne takılan ve beyni depolama yükünden kurtaran
bir protez"⁶ olmuştur.

Hatice Şirin, "düşüncenin belli işaretlerle tespit edilmesi"⁷ eyle-
minin tarihî seyrini irdelediği çalışmasında kazmak, oymak, çentmek,
yarmak hareket ve bilgilerine karşılık gelen fiillerin zamanla yazmak
üst anlamına ulaştığını, bu kök ve temel anlam birliği üzerinden çeşit-
li ses ve anlam olaylarına işaret ederek, örneklerle açıklar.⁸

Yazma hareketi ifadeli fiillerin kazımak, kertmek, çizmek vb. an-
lamlarda temelleniyor oluşu, bu icat sürecinde insanoğlunun aynı şart-
lar üzerinden ilerleyişle alakalıdır. "İnsanlık, bugünkü anlamıyla 'ya-

⁵ Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür/ Sözün Teknolojileşmesi*, Çev. Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayınları, İstanbul 1999, s. 100.

⁶ Roland Barthes, *Yazı Üzerine Çeşitlemeler- Metin Hazrı*, Çev. Şule Demirkol, YKY, İstanbul 2006, s. 51.

⁷ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 2154.

⁸ Hatice Şirin, "Türkçede Yaz- "Yazı Yazmak" Fiili Üzerine", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 634, s. 563-571. Yazarın çeşitli dillerden verdiği örneklerin bazıları şunlardır: İng. *scribe* < Eski Fr. *escript* < Lat. *scriptum* - *scribere* "tahta, tuğla vb. yi ucu sivri bir aletle işaretlemek; keskin bir aletle çizmek" ; İng. *scribe*, Fr. *scribe*, Alm. *schreiben*, Fr. *écrire*, İt. *scrivere*, Port. *escreva*, Norv. *skrive*, Holl. *schrijven*, Dan. *skrive*, İsk. *skriva* "yazı yazmak"

Grek' *charaktēr* < Hint. *kharoshtha* "Hindistan'daki en yaygın alfabenin adı" < Sans. *kharoshtha* < Aramice *kharotta* ~ *harat* "hakknetmek; oymak; nakşetmek" ; İng. *write* < Eski İng. *writan* < Ang. Sak. *writan* "yarmak; yırtmak, kazımak, hakknetmek; oymak; nakşetmek; çizmek; keserek, oyarak, kazarak bir yüzey üzerine sembol çizmek; kalemlle yazmak" < Eski Yüks. Alm *rişar* "yırtmak; yarmak; kazımak" ~ Eski Norv. *rita* "parşömen üstüne yazı yazmak" ~ Got. *writs* "vurma, çarpma; çizgi; harf" < Grek. *rhinē* "törpülemek, eğelemek" < Sans. *vşana* "yarmak; yırtmak; kazımak".

zı yazmak' bilgisine ulaşıncaya kadar çeşitli basamaklardan geçmiş ve bu basamaklar, dünyanın çeşitli bölgelerindeki topluluklarda ortak olmuştur. 'Yazı yazmak' bilgisinin ilk durağı resim yapmak, sert cisimler üzerine ucu sivri nesnelere çeşitli anlamları olan semboller ve işaretler çizmektir."⁹

Şirin, akraba dil/lehçelerden kelimeleri birtakım ses denklikleri çerçevesinde karşılaştırarak "birbirine alomorf oluşturan *yır-*, *yar-*, *çır-*, *tır-* fiillerinin¹⁰ [...] yazmak bilgisine ad oldukları (*yaz-*, *çiz-*, *sız-*)"¹¹ sonucuna varmış, "Türkçede *yaz-* fiili[ni] 'kazımak, hakketmek, oymak, çentmek, nakşetmek, resim yapmak' gibi anlamları olan *yar-* fiilinin son sesindeki *r-z* nöbetleşmesi sonucunda ortaya çıkmış ve 'yazı yazmak' anlamını kazanmış bir fiil" olarak değerlendirmiştir.¹² Kerten, kesen, çenten insan da bu edimini türlü ihtiyaçlarında kullanır olmuştur ki sözleşmelerin kaydı da bunlardan biridir.

Toplumsal oluş, kişiyi türlü güvencelere mecbur bırakır. Maddi / parasal alışverişler, evlilik niyetleri, emanet bırak(ıl)malar, barış kararları, beyanın doğruluğunu ispat taraflar için birer sorumluluktur, ilgili bu sorumluluğu çağın ve toplumun geçerli ifade biçimleriyle akde bağlamalıdır. Akdin somut hali ise söz kalıpları ve/veya manası ilgili kişilerce malum ve makbul davranışlardır. Türk kültüründe, Kırgızlarda sütsüz kadınların yetişkin çocukları simgesel olarak emzirmesiyle süt kardeşliği anlaşması yapıldığı,¹³ Yakut, Yenisey ve Altay boylarında ayı postuna çıkılıp burun deliklerine rastlayan yer öpülerek ayı andı gerçekleştirildiği görülür.¹⁴ Bir baltanın yüzü ve topuzu yalanarak¹⁵ verilen antlardan başka Kırgız Kazakların yemin ettirecekleri kişiyi ke-

⁹ Hatice Şirin, *agm.*, s. 564-565.

¹⁰ Bu değişimlerle ilgili olarak ayrıca bkz.: Mustafa Öner, " 'Or, Tor, Çor' Sözlere hakkında", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 7, s. 179-187.

¹¹ Hatice Şirin, *agm.*, s. 568.

¹² Hatice Şirin, *agm.*, s. 570.

¹³ Ali Rıza Önder, "Türklerde Ant İçme Geleneği", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1969, C. XXI, S. 219, s. 229.

¹⁴ Ali Rıza Önder, *agm.*, s. 230.

¹⁵ Ali Rıza Önder, *agm.*, s. 229.

fenleyip mezara getirdikten sonra “yalan söylersem canım çıksın” anlamındaki bir karganma¹⁶ cümlesiyle gerçeği teyit ettirdikleri¹⁷ bilinmektedir. Ant kadehinde kanla kırmızı, süt ya da şarabı karıştırarak içme uygulamasıyla bu teyit biçimlerine eklenen ant içmek¹⁸ ise pratikten ayrılıp bir söz eylem örneği olarak dilde varlığını sürdürmektedir. Bu uygulamalar her biri kendi içinde anlamlı nesnelere ve hareketleriyle ait oldukları kültür çevresinde geçerli biçimlerdir.

Abdülkadir İnan, “Eski Türklerde ve Folklorunda Ant” başlıklı makalesinde ant törenlerinde görülen unsurları sıralarken kan, silah, hediyeleşme, ayı kafası ve derisi ile tırnak yalamayla beraber bir nesneyi kertmeyi de saymıştır. Öç andı edilirken, Manas’ta yerin çizildiğini, Edige’de yağurdun kesildiğini; Yakutlarda ağaç kertmenin dostluğu gerçekleştirme biçimi olduğunu ve Çin kaynaklarından öğrenildiğine göre Wuhuanların kertilmiş çubuklarla sadakatlerini gösterdiklerini aktararak çentme/ kertmenin bir ant unsuru olarak kullanılmasını örneklemiştir.¹⁹

Dede Korkut Kitabı’nda Kan Turalı ant verir: “Oğuz yigidinün öykeni kabardı, kılıcın çıkardı yiri çaldı, kertdi, ayıtdı-kim: Yir gibi kertileyin, toprak gibi şavırlayın, kılıcuma toğranayın, oğuma sançılayın, oğlum toğmasun, toğar-ise on güne varmasun big babamuñ kadın anamuñ yüzün görmedin bu gerdege girer-isem didi.”²⁰ Kertikle söz verme olayı ayrıca bebeklerin beşiklerini birbirine sürtmek ya da aynı işareti her iki beşiğe de kazımak suretiyle uygulanan ve ileride bu bebeklerin evlendirileceği anlamına gelen beşik kertme adetinde de izlenir. İlk

¹⁶ Aslında karganma, kendi kendini lanetleme; gerçeğin tespiti esnasındaki herhangi bir yalanın belasını üzerine çağırılmayı ifade ederken ant, geleceğe yönelik dostluk anlaşmalarıdır. Fakat bu ikisi daha sonra birlikte anılır olmuştur.

¹⁷ Abdülkadir İnan, “Eski Türklerde ve Folklorunda Ant”, *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 4, s. 285.

¹⁸ Daha çok çocuklar ve gençlerin kanayan el ya da kollarını birbirlerine sürterek gerçekleştirildiğine inandıkları kan kardeşliği de bu dostluk anlaşmasının şekil değiştirmiş bir kalıntısı olarak değerlendirilebilir.

¹⁹ Abdülkadir İnan, *agm.*, s. 287-290.

²⁰ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 193.

defa Kaşgarlı'da “Ol yıgaç kertti = O, ağaç kertti”²¹ cümlesiyle açıklanan *kert-* fiili, *kértü* “doğru, gerçek, sadık”, *kértgünç* “inanç, iman”, *kértgün-* “inanmak, güvenmek” gibi kelimeleri türetmiş olup *gerçek* kelimesinin de köküdür.²²

Türkçe Sözlük'te “bir düzey üstündeki yıkık, çatlak veya aralık, rahne” ilk anlamı verilen *gedik* kelimesi bir tarih terimi olarak da “bir işi yapmak, bir şeyden yararlanmak yolunda verilen hak, imtiyaz”²³ şeklinde tanımlanmıştır. Aynı kelime Rize yöresinde “dükkan ya da kahve kiralarken verilen para”²⁴ anlamıyla kiracının hakkını, mal sahibinin teminatını ifade ederken *kirti* biçimiyle de Kırşehir'de “ciddi, doğru” demektir²⁵.

Tarama Sözlüğü'nde *kesmek* “Katî neticeye bağlamak; bir bedel üzerinde uyuşmak; ayırmak, uzaklaştırmak, koparmak”²⁶ anlamlarındadır; *kesü biçü etmekte* “pazarlık edip kararlaştırmak” ise *kes-* ve *biç-* fiilleri ikileme oluşturmuştur.²⁷ Kaşgarlı'nın sözlüğünde yer alan *bıçığ* “and, sözleşme (ahdü mîsak)” ve *bıçgas* “uluslar arasında yapılan and ve

²¹ Besim Atalay, *Divanü Lugat-it Türk*, C. III, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 427.

²² Abdülkadir İnan, “gerçek” kelimesini ant, sadakat, inanç bildiren kirtü/ kertü kelimesiyle ilişkilendirip Türk folklor ve uygulamalarıyla fikrini destekleyerek *kert-* köküne gider ve bu adlandırmayı soyut kavramların somut olanla ifade edilişiyile açıklar. Bkz.: Abdülkadir İnan, “Gerçek Kelimesi Üzerine Not”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. VIII, S. 96, s. 687. Osman Fikri Sertkaya da *çın kirtü* (çın kirtö?) de çın “gerçek” ile eşanlamlı olarak ikileme oluşturan kirtü (kirtö?) kelimesini +çe+ök/ +çe+ok türemesinden sonra -tü- orta hecesinin düşmesiyle *girçek* > *gerçek* değişimine götürür. Bkz.: Osman Fikri Sertkaya, “Kelime Dağarcığımızdan-1: Çın ‘Doğru, Gerçek’”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. LV, S. 436, s. 180.

²³ *Türkçe Sözlük*, s. 740.

²⁴ *Derleme Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, C. III, s. 1966.

²⁵ *Derleme Sözlüğü*, C. IV, s. 2883.

²⁶ *Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, C. IV, s. 2452.

²⁷ *Tarama Sözlüğü*, s. 2454. Tarama Sözlüğü'nde bu fiilden türemiş bazı diğer kelimeler; *kese* “kesin, katî” (s. 2443), *kesim* “İki taraf arasında kararlaştırılan şey” (s. 2447), *kesime kesmek* (*kesim kesmek*, *kesü kesmek*) “belli bir işi belli şekilde yapmak üzere iki taraf aralarında uyuşmak” (s. 2448), *kesimli* “kararlaştırılmış, taahhüt edilmiş” (s. 2449), *kesişmek* “bir işte belirli bir şekil üzerinde uyuşmak” (s. 2449).

bağlantı”²⁸ kelimeleri de kökünde *biç-* ile alakalıdır.²⁹ Türkçe ilk Kur’an tercümelerinde Arapça *hüküm* kelimesi dinî metne duyulan saygı gereği anlamı tam manasıyla karşılayabilmek için art arda *üzmek*, *biçmek*, *kesmek* kelimeleriyle verilmiştir.³⁰ Bugün de evlilik kararı alınırken söz *kesilir*, yüzük/nişan *takılır*, nikah *kıyılır* ve *yiğidin sözü demirin kertliğine* denktir, ahit *buraya yazılır*.

Düşünce, soyut yuvasından ad ile sese bürünüp çıkar. İşitilme ve aynı zamanda da görülür olma ihtiyaç ve arzusu zamanlara ve zeminlere değiştiğinde de işaretle somutlanır ki bunun da başlangıcı çağının en kolay sağlanabilir şekliyle; kertmek, çentmek, yarmakla olmuştur. Tutup değemediğini gördüğüyle tarif eden insan da bu hareketlerin varlığı duyularla algılanabilir neticesini soyut birer kavram olan inanca, karara bağlamış; andına şahit kılmış; aynı zamanda da isim yapmıştır. Kesip biçip hükme varmış; yarıp çentip yazmıştır. Bu esnada eylem söze evrilmiş, karşılıklı belirleyicilik rolünün doğal bir sonucu olarak, dilin öğelerini muhafaza hususundaki sıkı tutumu kültürde örnekler bırakmıştır. Yüzyıllar öncesine ait davranış biçimleri benzerleriyle toplumda izlenebilirken tarihsel - toplumsal sürecin uygulamadan sildikleri söz varlığında korunmuştur.

²⁸ “Ol mening birle baçıg kıldı= O, benimle andlaştı, ahidleştı.” Atalay, kelimenin maddebaşında “baçıg” biçiminde yer almasını da izah etmiştir. Besim Atalay, *age.*, C. I, s. 371; “Bıçgas bitik kılurlar/ And key yeme bérürler/ Xandin basut tilerler/ Basımıl Çomal tirkeşür “Andlaşma bitiği yazıyorlar, sağlam yemin ediyorlar, Handan yardım istiyorlar, Basımıl, Çomul toplanıyor.” Besim Atalay, *age.*, C.I, s. 459.

²⁹ Clauson, birbirlerine gönderme yaparak, “baçıg” biçimi hatalı; semantik ilişki açık olmasa da türemişliği kesin “bıçıg” ile “bıçgas” kelimelerini aynı “bıç-“ köküne bağlar. “-gas” ekinin de öncül /ç/ nin dönüşümüyle, “-gaç” ekinin ikincil bir biçimi olabileceğini düşünür. Sir G. Clauson, *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford University Press, Oxford 1972, s. 294.

³⁰ Aysu Ata, “Türkçede “Yargı” Bildiren Söz Alanı”, I. *Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı - I*, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir 2007, s. 225-229.

Kaynaklar

- Acıpayamlı, Orhan, “Türk Kültüründe ‘Ad Koyma Folkloru’nun Morfolojik Ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, C. IV, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma Ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1992.
- Ali Rıza Önder, “Türklerde Ant İçme Geleneği”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1969, C. XXI, S. 219, s. 228-232.
- Ata, Aysu, “Türkçede “Yargı” Bildiren Söz Alanı”, *I. Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı - I*, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir 2007, s. 225-229.
- Atalay, Besim, *Divanü Lugat-it Türk*, C. III, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
- Barthes, Roland, *Yazı Üzerine Çeşitlemeler- Metin Hazrı*, Çev. Şule Demirkol, YKY, İstanbul 2006.
- Clauson, S. G., *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford University Press, Oxford 1972.
- Derleme Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Hatice Şirin, “Türkçede Yaz- “Yazı Yazmak” Fiili Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 634, s. 563-571.
- İnan, Abdülkadir, “Eski Türklerde ve Folklorlarda Ant”, *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 4. s. 279-290.
- Ong, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür/ Sözün Teknolojileşmesi*, Çev. Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayınları, İstanbul 1999.
- Songar, Ayhan, *Dil ve Düşünce*, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.
- Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- Vendryes, J. V., *Dil ve Düşünce*, çev. Berke Vardar, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001.

Borçalı (Gürcistan) Karapapak / Terekeme Türkleri Ağzında Yeminlerin Kullanılışı

Bahadır Güneş*

Karapapak / Terekeme Türkleri

Karapapak/Terekeme Türkleri bugün genel olarak Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan, İran ve Ermenistan'da yaşamaktadırlar. Karapapak Türkleri, koyun veya kuzu derisinden yapılmış yünlü başlıklarından dolayı bu adla anılmışlardır.¹ Bunun yanında, kaynaklarda yer alan bir başka bilgiye göre Karapapak Türkleri, Şah İsmail'in babası Şah Haydar'ın müritlerine giydirdiği kızıl kavukları reddederek Sünni olduklarını belirtmek amacıyla kara börk/papak² giymişlerdir.³

* Arş. Gör. Bahadır Güneş, Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bahadir.gunes@hotmail.com

¹ Mirza Bala, buradan hareketle Karapapak/Terekemeler ile Karakalpak Türklerinin akraba olduklarını ileri sürmüştür. Mirza Bala, "Karapapak", *İslam Ansiklopedisi*, C. VI, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, s. 330.

² *Papak*, Azerbaycan Türkçesinde tüylü deriden, yani kuzu veya koyun derisinden yapılan başlık anlamına gelmektedir Ali Heyder Orucov vd., *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti*, C. III, Bakı 2006, s. 571.

³ Ahmet Gökbel, *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000, s. 157; İsmail Türkoğlu, "Karapapaklar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 470. Ancak buradan Karapapak/Terekeme Türklerinin tamamının Sünni olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Bugün Gürcistan'da yaşayan Karapapak/Terekeme

Karapapak Türklerine aynı zamanda “Terekeme” denilmektedir. Birçok kaynakta Karapapaklar ile Terekemeler aynı kabul edilip aynı başlık altında değerlendirilmektedir. Terekeme adının *türkmen* kelimesi ile ilgili olduğu; bu kelimenin çoğulu olan *teräkimed*den geldiği yine kaynaklarda ileri sürülen görüşlerden biridir.⁴ Derleme çalışmaları sırasında bölgede konuşma fırsatı bulduğumuz yaşlı ve okuryazar kişiler de bu Türklerden yerleşik olanlara *Karapapak*; göçebe hayat tarzını benimseyenlere de *Terekeme* adı verildiğini ifade etmişlerdir.

Karapapak/Terekeme Türklerinin hangi Türk boyuna mensup olduğu konusunda birtakım farklı düşünceler ileri sürülmüştür. Yaşadıkları bölgelerin geçiş güzergâhı olması nedeniyle Oğuz-Kıpçak karışımından meydana geldikleri ileri sürülmekle birlikte bazı kaynaklarda

Türklerinin önemli bir bölümü Şii'dir. Fahrettin Kırzioğlu Yukarı Kür boylarında yaşayan Karapapak/Terekeme Türklerinin büyük bölümünün Sünni; bir kısmının da Şii olduğunu belirtmiştir. M. Fahrettin Kırzioğlu, *Karapapaklar/Borçalı-Kazak Uruğunun Kür ve Aras Boylarındaki 1800 Yılına Bir Bakış*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1972, s. 1. Selahattin Tozlu da Karapapakların bir kısmının Sünni; bir kısmının da Şii olduğunu belirtmektedir. Selahattin Tozlu, “Karapapaklar Hakkında Bazı Notlar-II”, *Karadeniz Araştırmaları (KaraM)*, S. 9, Bahar 2006, s. 102. Bu bilgilerin yanında Karapapak kelimesini “kara= büyük; papak/h=yün, tiftik veya kuzu derisinden yapılan başlık” şeklinde değerlendirenler de vardır. Haydar Çetinkaya, “Karapapak Türklerinde Halk İnançları”, *Karadeniz Araştırmaları (KaraM)*, S. 2, Yaz 2004, s. 51.

⁴ Gökbel, *age.*, s. 158. Semra Alyılmaz konuyla ilgili çalışmasında Terekeme adının Türkmenlerle ilgisini vurgulamaktadır. Semra Alyılmaz, *Borçalılı Bilim Adamı, Eğitimi, Şair Valeh Hacılar: Hayatı-Sanatu-Şiirleri*, Devran Yayınları, Ankara 2003, s. 4. Ahmet Caferoğlu, Karapapak ve Terekeme adının aynı Türkleri gösterdiğini, ancak “Karapapak” adının söz konusu Türklerden yalnız yerleşik hayata geçenlere verildiğini belirtmiştir. Ahmet Caferoğlu, *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, (2. Baskı), TDK Yayınları, Ankara 1995, s. XIV. Ahmet Bican Ercilasun da Kars yöresinde yaşayan Karapapak/Terekeme Türkleriyle ilgili verdiği bilgide, Karapapak ve Terekeme adlandırmasının, bu Türklerin Kars'a geliş tarihleriyle ve yerleşik olup olmamaları ile ilgili olduğunu belirtmiştir Ahmet Bican Ercilasun, *Kars İli Ağızları*, (2. Baskı), TDK Yayınları, Ankara 2002, s. 41. Haydar Çetinkaya, bu değerlendirmelerin yanında, Terekeme kelimesinin, terek+eme şeklinde bölünerek yapılabileceğini belirtir. Buna göre Türkler, *terek* ağaç ismini kullanmış, Kafkasya'daki Terek Çayı'na da bu ismi vermişlerdir. Yazara göre, Terekeme Türkleri de hayvancılık yapmadan önce orman işleriyle meşgul olan bir kavim olabilir. Çetinkaya, *age.*, s. 50.

Karapapak/Terekeme Türklerinin Kıpçak boyuna mensup olduğuna yönelik bilgiler mevcuttur.⁵

1828 yılına kadar Kuzey Azerbaycan'da Kazak-Şemseddin Hanlığı'nda ve Borçalı Nehri kenarında yaşayan Karapapak/Terekeme Türkleri, 1828 Türkmençay Antlaşması ile birlikte Türkiye ve İran'a göç etmişlerdir.⁶ Türkiye'de Kars ve civarına yerleşen Karapapak/Terekeme Türkleri, 1854-1855 ve 1877-1878 savaşlarında buralardan Ağrı ve Sivas illerine göç etmişlerdir. İran'a göç eden Karapapak/Terekemeler ise Sulduz'a yerleşmişlerdir.⁷

1914-1918 yıllarında savaş bölgesi olan Kars ve Ardahan'da yaşayan Karapapak/Terekeme Türkleri, büyük nüfus kayıplarının ardından Cumhuriyetle birlikte daha yerleşik bir düzene geçmişlerdir. Ziraat, arıcılık, hayvancılık ve balıkçılık ile geçimlerini sağlayan Karapapak/Terekeme Türkleri, diğer aşiretlerle kaynaşarak kimi göçebe özelliklerini yitirmişlerdir. Çalışkan ve iyi birer binici olan Karapapak/Terekeme Türkleri zengin kültürel unsurlara sahiptirler.⁸

Gürcistan Karapapak/Terekeme Türkleri bugün Gürcistan'ın değişik bölgeleri yanında yoğun olarak Rustavi şehrine bağlı Gardabani (Karayazı), Marneuli, Bolnisi ve Dmanisi⁹ bölgelerinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Karapapak/Terekemeler, Sovyetler Birliği döneminde –SSCB yönetimi altında yaşayan bütün Türkler gibi- yaşadıkları baskı ve sürgünlerden¹⁰ sonra, SSCB'nin parçalanmasıyla birlikte

⁵ Mirza Bala, Bala, *agm.*, s. 330-331. Ahmet Gökbel de Karapapak Türklerini, Kafkasya'da yaşayan Kıpçaklar arasında saymaktadır. Gökbel, *age.*, s. 157-158. Ahmet Bican Ercilasun, tarihî veriler ve ağız özelliklerinden hareketle Karapapak/Terekeme Türklerinin Oğuz-Kıpçak Türk boylarının karışımından meydana geldiğini belirtmiştir. Ercilasun, *age.*, s. 41-43.

⁶ Bazı kaynaklarda Karapapak/Terekeme Türklerinin Türkiye'ye göç ettiği, 1813'teki Çarlık Rusya ile Kaçar Devleti arasında gerçekleşen savaş sonucu bölgenin Rusların eline geçmesiyle ilişkilendirilmektedir. Çetinkaya, *agm.*, s. 54.

⁷ Bala, *agm.*, s. 330.

⁸ Bala, *agm.*, s. 331.

⁹ Bu bölgelerin tamamı Borçalı adıyla bilinmektedir.

¹⁰ Türk dünyasının yaşadığı baskı, sürgün ve ölümler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Buran, *Kurşunlanan Türkoloji*, (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2010.

son üç dört yıla kadar, çok büyük yokluk, karışıklık ve hırsızlığın kol gezdiği bir dönemden geçmişlerdir. Bölge halkının bugünkü yaşam şartlarını, yüksek seviyede olmasa da geçmişe oranla daha iyi olarak değerlendirmek mümkündür.

Karapapak/Terekeme Türklerinin genelinde olduğu gibi, Gürcistan'da yaşayan Karapapak/Terekemelerin de zengin bir folkloru vardır. Bu bağlamda saz âşıkları ön plana çıkan kültür icracıdır.¹¹

Gürcistan Karapapaklarının kültürel unsurları söz konusu olduğunda ağırlıklı olarak et yemeklerine dayalı zengin bir mutfak, halk hekimliği, geçmişten bugüne taşıdıkları âdet ve aneleri öne çıkar. Bunların dışında birçok kültürel ögeyi burada sıralamak mümkündür. Ancak bu çalışmanın asıl konusu olması hasebiyle burada yeminler üzerinde durulacaktır.

1. Türklerde yemin

Yemin ya da ant, *Türkçe Sözlük*'te "Tanrı'yı veya kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama, kendi kendine söz verme"¹² şeklinde tanımlanmıştır. Türk dilinin temel kaynaklarından *Divanü Lügati't-Türk*'te de ant kavramı, "and" şeklinde ve bugün bilinen anlamıyla geçmektedir.¹³ Aynı kavram *Kutadgu Bilig*'de de "and" şeklinde ve ant, yemin anlamıyla yer almaktadır.¹⁴ Daha genel bir açıklamayla yemin; aynı inanç ve değer dairesi içinde yaşayan insanların söylediği/söylemediği bir sözün ya da yaptığı/yapmadığı bir işin gerçekliğini veya gerçek dışı olduğunu kanıtlamak, kendi inanırlık veya güvenilirliklerini ispat etmek için başvurduğu bir yoldur. Genel-

¹¹ Gürcistan'da görüşme imkânı bulduğumuz ve derleme çalışmalarımıza katılan Aslan Kosalı ile Zahit Elempaşalı bu saz âşıklarından sadece ikisidir. İrticalen şiir söyleme becerisi oldukça gelişmiş olan bu âşıklar, Gürcistan yanı sıra, Azerbaycan'da da sık sık çeşitli törenlere katılmaktadırlar.

¹² *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, (10. Baskı), Ankara 2005, s. 104.

¹³ *Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lügati't-Türk*, (5. Baskı), (Çev. Besim Atalay), C. IV, TDK Yayınları, Ankara 2006, s. 24.

¹⁴ *Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig*, (Çev. Reşid Rahmeti Arat), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006, s. 1098.

likle dinî nitelik taşıyan değerler üzerine dile getirilen bu ifadeler, zaman zaman farklı kavram ve değerleri de temel almaktadır.

Yeminler, eski dönemlerde bir yabancıyla dost veya kardeş olmayı ifade etmektedir. Bugünkü anlamıyla kullanımı ise sonraki devirlere aittir. Bu dönemlerde ant içerken aynı zamanda kargışlara başvurulmuştur. Bir başka deyişle, “yalan söylüyorsam gözüm kör olsun”, “evladımın ölüsünü öpeyim” gibi antlar, eski devirlerde uygulanan kargışların kalıntılarıdır. Bu kargışa dayalı antlaşma Türklerde olduğu gibi Arap ve Slavlarda da görülmektedir.¹⁵

Toplumların üzerine yemin ettiği kutsiyetler ve yemin formülleri farklı olabilir; ancak yemin kavramı aynıdır.¹⁶ Yemin, kendi içinde birtakım karşılıklı kurallar bütününe yansıtmanın yanında, ait olduğu toplumun değer yargılarını da ortaya koymaktadır. Zira üzerine yemin edilen kavramlar ile yeminin bozulması hâlinde karşı karşıya gelinen güçlükler değer yargılarına göre belirlenmektedir. Bu bağlamda Türk kültürü ele alındığı zaman, yemin kavramının yöneldiği unsurlar alade şeyler değil, aksine değerli ve genellikle benzeri bulunmayan, bedeli zor ödenen hatta ödenemeyen öğelerdir. Bunların içinde dinî, ailevi ve toplumsal değerler ilk akla gelenlerdir.¹⁷

Eski Türklerin ant içme törenleriyle ilgili tarihî bilgi MÖ I. yüzyıla uzanmaktadır. Bu konuyla ilgili verilere göre, Hun hakanı Huhanye ile Çin elçileri arasında karşılıklı dostluk anlaşması yapılmış ve bu durum Çin vakanüvisleri tarafından kayda geçirilmiştir.¹⁸ Türklerde en eskiden beri görülen bu uygulama, kendi içinde birtakım kuralları barındırmaktadır. Öyle ki edilen yemine sadık kalmayan taraf, bu dav-

¹⁵ Abdülkadir İnan, *eski Türklerde ant kavramının sadece dostluk ve kardeşlik kurmak amacıyla; kargışın ise gerçeği yalandan ayırmak için uygulanan müstakil bir tören olduğunu, bu iki kavramın daha sonra birbiriyle iç içe geçtiğini ifade etmiştir.* Abdülkadir İnan, “Eski Türklerde ve Folklorunda Ant”, *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VI/4, 1948, s. 285-286.

¹⁶ Gönül Gökdemir, “Türk Mitolojisinde Yemin-Ant Müessesesi”, *Millî Folklor*, Yıl: 15, S. 59, Güz 2003, s. 60.

¹⁷ Yemine bağlı unsurlar ile ilgili olmak üzere bk. Gökdemir, agm., s. 69-72

¹⁸ İnan, agm., s. 279.

ranışının bedelini ya karşı tarafın ağır suçlama ve hakaretlerine maruz kalarak ya da canıyla ödemek zorundadır.

Hunlardan sonraki dönemlerde de Türkler yemin kavramını yaşatmış ve iletişim içinde bulunduğu toplumlarla olan ilişkilerinde yemin uygulamalarına önem vermişlerdir.

Eski Türkler hakkında bilgi veren kaynaklarda “tengrining atı bile ant içmegil (tanrının adı ile ant içme)”¹⁹ denilirken andın Tanrının adıyla içildiği de belirtilmiştir.²⁰ Türkler, kendileri için önemli gördükleri av, sürü ve akın gibi birçok işte karşılıklı dayanışma ve güveni ön plana alarak hareket etmişlerdir. Söz konusu dayanışma ve güven için de dostluğa önem vermiş, dostlukların sağlam olması için birtakım törenler yapmış, karşılıklı yeminler etmişlerdir.²¹

Türklerin değişik dönemlerindeki ant kavramı ve bu kavrama bağlı uygulamaların genelinde kana bağlı bir sözleşme mevcuttur.²² Belli bir tarafla kan kardeşliğine dayalı olan bu durumda, tarafların verdikleri sözü kanlarıyla pekiştirmesi söz konusudur.

Türklerin yeminle ilgili uygulamaları, bugün kısmen değişmiş şekillerde çağdaş Türk dünyasında da devam etmektedir. Zaman zaman eski Türk inanç sisteminin izlerini de taşıyan bu uygulamalarla ilgili kaynaklarda ayrıntılı bilgiler mevcuttur.²³

2. Gürcistan Karapapak/Terekeme Türklerinde yeminler

Gürcistan'daki derleme çalışmaları sırasında tarafımızca ses kayıt cihazı ve not alma yöntemi kullanılarak Karapapak/Terekeme Türkleri-

¹⁹ K. Grönbech, Kuman Lehçesi Sözlüğü, (Çev. Kemal Aytaç), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 9.

²⁰ İlhami Durmuş, “Türk Kültür Çevresinde Ant”, Millî Folklor, Yıl: 21, S. 84, s. 98.

²¹ Durmuş, agm., s. 97.

²² İnan, kardeş veya dost olmak isteyenlerin kanlarını bir içkiye karıştırarak içmelerinin eski dönem antlaşmalarının en önemli şartlarından biri olduğunu belirtmiştir. Verilen bilgiye göre, o dönemin anlayışında kan ve can aynıydı ve kanları birbirine karışan kişilerin hayat ve ölümleri de birbirine bağlanmış olurdu. İnan, agm., s. 287.

²³ İnan, agm; Durmuş, agm; Gökdemir, a^{gm}.

rinden kaydedilen yeminler dikkat çekici özellikler sergilemektedir. Daha çok kutsal değerler üzerine edilen yeminler, bu bölgede aynı zamanda ana, baba, kardeş, evlat gibi aile bireylerinin yanında ocak, su, ekmek gibi varlıklara, bazı soyut ve zaman anlamı taşıyan kavramlara da yöneltilebilmektedir. Aşağıda değişik başlıklar altında Gürcistan Karapapak/Terekeme Türkleri ağzında kullanılan yeminler, arka planlarında yer alan anlam özellikleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.1. Dinî değerlere dayalı yeminler

Daha çok kutsal değerler üzerine edilen yeminler, belli bir dine bağlılığın göstergelerindedir. Gürcistan Karapapak/Terekeme Türklerinde de günlük dilde kullanılan birçok yemin, İslam dairesi içinde yer alan bütün Türkler gibi öncelikle “Allah” üzerinedir. Bu yeminlerin bir kısmı doğrudan Allah’ın adı verilerek yapılırken bazen de isim zikretmeden yaratıcı üzerine yemin edilmektedir; *Allah hakkı, yerin göğün yiyesi (sahibi) hakkı, bu savağı (sabahu) savağ eliyen (eden) hakkı*.

Dinî değerler üzerine edilen yeminlerde yer alan kavramlardan biri de İslam dininin kutsal kitabı Kur’an-ı Kerim’dir. Gürcistan Karapapak/Terekeme Türklerinde de bu tür yeminlere günlük konuşma dilinde sıklıkla rastlanır; *guran hakkı, atamın ohuduğu guran hakkı* örnekleri bunlardan sadece birkaçıdır. Birinci örnekte sadece Kur’an-ı Kerim’e vurgu yapılırken ikinci yemimde sözün doğruluğu, kutsal kitabın yanında ailenin büyüğü olan “baba” veya “soy, cet” de eklenerek ispat edilmeye çalışılmıştır.

Gürcistan Karapapak/Terekeme Türklerinde İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed’in anıldığı yeminlerle de sıkça karşılaşılacaktır. Bu yeminlerde doğrudan isim verilmenin yanında sadece “peygamber” ifadesi kullanılarak da sözün doğruluğuna karşı tarafı ikna etme yolu seçilmektedir; *Mehemmet peygamber hakkı, peygamber hakkı*.

Kutsal değerler üzerine edilen yeminlerden bazılarında doğrudan dinin kendisi veya o dinin önemli simgelerinden biri de esas alınabilmektedir; *bu alı (yüce) yol hakkı, aramızdaki salam meliyh hakkı*. Birinci örnekte ifade edilen “âli yol”, ifadenin sahibinin inancına göre Allah’a ulaştırılan yol, bir başka deyişle İslam inancı ve bu inanca bağlı uygulama

malardır. İkinci örnekte ise, yine dinin adı “İslam” ile aynı kökten gelen “selam” kavramı esas unsur olarak kabul edilerek yeminin içinde ifade edilmiştir. Bu yeminde Farsça tamlama şeklinde kurulan “selam-ı melih” ifadesi bölge ağzına uydurularak dile getirilmiştir.

Gürcistan Karapapak/Terekeme Türklerinde *Hejefendi* (*Hacı Efendi*) *hakğı* örneğinde olduğu gibi, dinî kimliğiyle ön plana çıkan kişiler üzerine de zaman zaman yemin edilmektedir. Sözün doğruluğu, toplum tarafından doğruluğu ile ön plana çıkmış biri üzerine yemin edilerek kanıtlanmaya çalışılmaktadır.

Türklerde ölen birisi için mezar yapma geleneği, Türklerle ilgili en eski yazılı metinlerden itibaren takip edilebilmektedir. Ölen kişi, mezara eşyalarıyla birlikte gömülür, oralar mukaddes kabul edilirdi. Bu nedenle mezarlar kirletilmez, bu yerlere yabancıların ayak basmalarına izin verilmezdi.²⁴ Atalara ait hatıraların kutlu sayılması, Türk mezarlarına yapılan tecavüzlerin ağır şekilde cezalandırılmasından da anlaşıl-
maktadır.²⁵

Ölüye duyulan saygının bir neticesi olan mezarlar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan inanç ve uygulamalar Türklerde halen devam ettirilmektedir. Gürcistan Karapapak/Terekeme Türklerinde de ölü ve mezar belli bir değere sahip kavramlardır. Buna bağlı olarak yöre ağzında özellikle aile bireylerinin mezarları üzerine edilen yeminler mevcuttur. Bölgede bu konuyla ilgili en çok rastlanan yeminler baba (ata, gağa), anne ve dedeye yöneliktir; *gağamın goru* (*gür: mezar*) *hakğı*, *atamın goru hakğı*, *atamın anamın goru hakğı*, *dedemin goru hakğı/üçün*. Bu manadaki yeminlerden bazılarında da bizzat aileden birinin değil, genelin mezarları üzerine yemin edilmektedir; *ölülerimizin goru hakğı*.

²⁴ Kalafat, *age.*, s. 119-120.

²⁵ Öyle ki Attila'nın 1. Balkan seferinin gerekçeleri arasında Hun hükümdar ailesi kabirlerinin Bizans'ın Margos piskoposu tarafından açılarak soyulması gösterilmektedir. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, (26. Basım), Ötügen Neşriyat, İstanbul 2005, s. 304.

2.2. Aile bireyleri ve yakın akrabaları konu alan yeminler

Aile bireyleri veya sevilen, değer verilen yakınlar için edilen yeminler arasında dikkat çekici unsur, bu yeminlerde “can”, bazen de “baş”ın vurgulanmış olması²⁶ ve yeminin merkezinde ise anne ve babanın yer almasıdır.²⁷ *Atamın canı hakkı, atamın anamın canı hakkı* gibi yeminlerde baba veya annenin ya da her ikisinin can sağlığı esas alınmaktadır. Bu tür yeminlerde ileri sürülen düşüncenin doğruluğu veya samimiyeti anne ve babanın sağlıkları ileri sürülerek kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Başka bir açıdan değerlendirildiğinde bu tür yeminler, “eğer yalanım varsa anne ve babam canlarından olsunlar” mesajını taşımaktadır. Bu, anne ve babanın değerine bağlı olarak sözün doğruluğunun en büyük kanıtı sayılmaktadır. Ayrıca “ata ana” ifadesi ile bir tekrar oluşturularak ailenin vurgulanmış olabileceği düşünülebilir.

Bu durum, çok sevilen veya değer verilen diğer yakınlar için de geçerlidir. Bölge ağzında üzerine yemin edilen kişi ya da kişiler arasında evlat ve kardeşler de vardır; *balalarımın (çocuklarıımın) canı hakkı, bir balamın canı hakkı, oğlumun/oğlanlarıımın canı hakkı, gardaşımın/gardaşdarımın canı hakkı, birce gardaşımın canı hakkı/üçün*. “bir bala” veya “birce gardaş” ifadeleri, tek evladı veya kardeşi olanlar tarafından da kullanılmakla birlikte bu ifadede genellikle “erkek çocuk” ve “erkek kardeş”e vurgu yapılmaktadır. “Bir balam”, “birce gardaşım” diyen kişi genellikle kadındır ve birkaç evladı veya birkaç kardeşi olduğu hâlde bir tane erkek çocuğu veya bir tane erkek kardeşi olduğunu belirtmek için bu ifadeyi kullanmaktadır. Bu çerçevede değerlendirilebilecek bir ye-

²⁶ Ebu Hayyan’ın *Kitabü’l-İdrak Li-Lisanü’l-Etrak* adlı eserinde de Türklerin “can”, “baş”, “göz” gibi kavramlar üzerine yemin ettiklerine dair veriler bulunmaktadır. Ahmet Caferoğlu, *Abû Hayyân: Kitâb al-İdrâk li-Lisân al-Atrâk*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1931, s. 177 (tercüme bölümü).

²⁷ Bu uygulama, eski Türklerin atalarına saygı duyarak sözlerine güvenmelerinin, gücün, koruyuculuğun ve soyun çoğalmasındaki etkilerinin Gürcistan Karapapak/Terekeme Türklerindeki yansımalarından biri olarak değerlendirilebilir. Buna benzer şekilde Karapapak/Terekeme Türklerinin Türkiye’de yoğun olarak yaşadığı yerlerden biri olan Kars’ta “atanın başı hakkı için”, “atanın ruhu için” gibi yeminler edilmektedir. Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarıımın İzleri*, (Genişletilmiş 2. Baskı), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 69.

min türü ise daha geneli, sevilen veya değer verilen birçok kişiyi kapsamaktadır; *ezizderimin (azizlerimin/aziz olarak kabul ettiklerimin) başı hakkı*.

Aile fertlerine yönelik yeminlerde en fazla vurgu yapılan değerlerden biri de “anne”dir. Dolayısıyla anneye ait olan unsurlar da önemlidir; *anamın südü hakkı*. Burada annenin kişi için ifade ettiği değerlerin yanında ön planda olan bir başka kavram da “süt”tür. Ancak burada sütü değerli kılan şey yine annedir.

2.3. Tabiat unsurlarına ve tabiat olaylarına yönelik yeminler

Bozkır Türklerinin üç temel inancı olarak tabiat kuvvetlerine inanma, atalar kültü ve gök tanrı dini gösterilmektedir. Bu üç temel inanç dairesi içinde yer alan tabiat kuvvetlerine inanma geleneği, eski Türklerin dağ, tepe, kaya, vadi, su kaynağı, mağara, ağaç, orman, volkanik göl, deniz, demir, kılıç gibi tabiatta birtakım güçlerin varlığına inanmaları şeklinde yansımaktadır.²⁸ Gürcistan Karapapak/Terekeme Türkleri arasında kullanılan yemin örneklerinden bazılarında tabiat ile ilgili unsurlara yer verilmektedir; *bu yer göy hakkı, bu ahar su hakkı; bu ahar sunun Aşa (Ayşe) Fatması hakkı* şeklinde sıralanan örnekler bu meyanda değerlendirilebilir. Burada da eski Türk inançlarının etkisinin olduğu düşünülebilir. Eski Türklerde “yer”in ve “gök”ün kutsal kabul edilmesinin benzer bir şeklinin birinci yeminde görüldüğünü söylemek mümkündür.²⁹

İkinci örnekte ise yine eski Türk inanç sistemi içinde önemli bir yere sahip olan “su” ön plandadır. Burada suyun kutsallığına bağlı bir yeminden söz etmek mümkündür.³⁰ Suyun geçtiği üçüncü örnek ye-

²⁸ Kafesoğlu, *age.*, s. 302.

²⁹ Sami Akalın, Erzurum’da derlenen “Oğul seni yerin-gögün beğene” şeklindeki bir alkıştan hareketle Türklerin alkış ve kargışlarında İslam öncesi dinlerin etkisini vurgulamıştır. L. Sami Akalın, *Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar Kargışlar*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1990, s. 73-74. Akalın’ın değerlendirmeleri ışığında yukarıda belirtilen Karapapak/Terekeme yemininde de benzer bir durumdan söz edilebilir.

³⁰ Haydar Çetinkaya, M. İ. Hekimov, *Oğuz-Terekeme Halk Merasimleri*, Bakü 1997 adlı eserden hareketle Karapapak/Terekeme Türklerinin yeminlerinden örnekler ver-

minde ise vurgu yapılan unsur, insan ismidir. Burada eski Türk inanç sisteminde önemli bir yere sahip olan “su” ile İslam inancını insanlara tebliğ eden ve bu dinin peygamberi olan Hz. Muhammed’in eşi “Ayşe” ve kızı “Fatma”nın vurgulanmış olabileceği görülüyor.

Gürcistan Karapapak/Terekeme Türklerinde rastlanan yemin türlerinden bazıları da birer tabiat olayı olan “sabah”, “akşam” gibi kavramlara yöneliktir; *bu gün/gün hakkı, bu açılan savah hakkı, bu söygülü (sevgili) savah hakkı*. Bu yeminlerde de eski Türk inanç sisteminin etkisinden söz edilebilir. Bahsedilen yeminlerde ağırlıklı olarak “gün/güneş”, “sabah” kavramları geçmekte ve bu kavramlarla “güneş”, yani aydınlık, ışık işaret edilmektedir. Güneş, ay, yıldız, yıldırım, gök gürültüsü ve şimşekle beraber eski Türklerde ruh, tanrılardan biri olarak kabul edilmekteydi.³¹ Bölgeden derlenen bu yeminler, eski Türk kültürüne ait birtakım yaklaşımların devam ettirildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Belli bir tabiat olayı üzerine edilen yeminler sadece sabaha/aydınlığa yönelik olmayıp aynı zamanda “akşam”ı da vurgulamaktadır; *bu ahşam hakkı*. Yeminin birinci anlamı, günün vakitlerinden birinin belirtilmesiyle ilgilidir. Ancak burada da vurgulanan anlam, eski Türk inanç sistemi içinde güneşle birlikte ele alınarak kutsal bir güç olarak kabul edilen “ay” ile ilgili olabilir. Güneşin aydınlığı simgelemesine benzer bir şekilde, ay da akşam vaktini temsil eden bir unsurdur. Gürcistan Karapapak/Terekeme Türklerinde yaşayan yeminler bazen genel bir vakit/an anlayışı üzerine de olabilmektedir; *bu vaht hakkı*.

2.4. Kargışa dayalı yeminler

Yeminlerde kanıtlanmak istenen durum doğruluk ve gerçeklik olduğuna göre, bu kavramların aksi bir durumun, yani “yanlış” ve “yalan” kavramlarının varlığından doğan şüphe de giderilmeye çalışılır. Bu nedenle edilen yeminlerin birçoğu yalan ve yanlış ihtimalini orta-

miş, bu yeminlerin büyük bir bölümünde olduğu gibi, “su” ile ilgili yeminlerde de eski Türk inanç sisteminin izlerinin olduğunu belirtmiştir. Çetinkaya, *agm.*, s. 52.

³¹ Kafesoğlu, *age.*, s. 302.

dan kaldırmaya yöneliktir. Bu tür yeminlerde yemin eden kişi, sözünün doğruluğunu ispat etmek için kendisine veya yakın çevresine yönelik kargış/beddualarda bulunur. Millî kültürün önemli bir parçası olan kargışlar Türk halk kültüründe de önemli bir değer olarak geçmişten bugüne şekil ve anlam bakımından birtakım değişikliklere uğrayarak var olmaya devam etmektedir.

Gürcistan Karapapak/Terekeme Türklerinde rastlanan ve kargışa dayalı kabul edilebilecek yeminlerde de ana unsur gerçek-yalan karşıtıdır. Bir başka deyişle kötü dilekler sözün gerçek veya yalan oluşuna bağlı olarak temenni edilmektedir. Bu bağlamda söz konusu bölge ağzında; *yalan diyeni yer götümesin (götürmesin)*, *yalan diyenin ölüsünü it çıhatsm* şeklinde yeminlere rastlanmaktadır.³² Bu yeminlerden birincisinde geçen “yer götümesin” ifadesi, “toprak kabul etmesin” manasında düşünülmektedir. Bu manada sözün yalan olmasının bedeli, öldükten sonra “hortlamak” ile ödenecektir. İkinci örnek ise, doğrudan konuşan ve dinleyenle ilgili olmayıp onların vefat eden veya edecek yakınlarıyla ilgilidir. Burada temenni edilen, eğer söylenen söz doğru değilse, mezara gömülmüş olan yakınlarından birisinin cesedinin, köpek tarafından mezardan yenilmek üzere çıkarılacak bir et parçasına dönüştürülmesidir.

Kargışa dayalı yeminlerde yalanın ana unsur olma durumu genellikle gösterir. Burada değişiklik gösteren durum, söylenen söz yalan ise temenni edilen ya da baştan kabul edilen sonuçtur; *yalançının öyü (evi) yihılsın, yalançının dili gödey (küçük, kısa) olsun, dilim gurusun (yalan deyiremse)*.³³ Birinci örnekte kötü temenni “ev”e yöneliktir. Aile birliğinin sağlandığı yer olan “ev”in yıkılması, kişinin karşılaşabileceği en

³² Bu konuyla ilgili Kazak ve Kırgız Türklerindeki duruma değinen Abdülkadir İnan, taraflarca yeminin daha şiddetli olması isteniyorsa “yalan söylersem canım çıksın” şeklinde yeminler edildiğini belirtmiştir. Bu durum, yeminlerdeki doğruluğun kargışlara dayalı olarak ispat edilme anlayışının Türk dünyasında mevcut olduğunu gösteren örneklerden biridir. İnan, *agm.*, s. 283.

³³ Dili kısa olmak veya dili tutulmak ile ilgili Yakut Türklerinden benzer bir yemin örneği İnan tarafından aktarılmaktadır; “Eğer söylediklerim yalan ise ... söyler dilimden mahrum etsin.” İnan, *agm.*, s. 282.

kötü durumlardan biridir. Çünkü burada yıkılıp yok olacak, dağılacak unsur sadece fizikî bir mekân değil, aynı zamanda eş, çocuk ve yakın akrabalarıdır. İkinci örnekte ise, dilin kısa olmasından kastedilen, konuşma yetisinin tamamen veya kısmen yitirilmesidir. Yemin eden kişi, sözünün doğru olmaması hâlinde söz söyleme yetisini yitirmeyi temenni etmektedir. İnsana has değerlerin en belirginlerinden biri olan ve genellikle düşünmeye bağlı olarak gerçekleşen konuşma özelliğinin yitirilmesi, aynı zamanda insan olmanın önemli bir ayrıcalığının yitirilmesi anlamına gelmektedir. Üçüncü örnekteki “dil kuruması” ifadesi de yine ikinci örnekle birlikte değerlendirilebilecek bir yemindir. Burada da ifadenin yalan olması durumunda konuşma yetisinin yitilmesi temenni edilmektedir.

Gürcistan Karapapak/Terekeme Türkleri ağızında var olan kargışa dayalı yeminlerde öne çıkan bir unsur da “göz”ün, bir başka deyişle görme duyusunun yitirme durumudur; *bu çöreyh gözümü yumsun (yalan deyiremse)*,³⁴ *bu bereket gözümü yumsun (yalan deyiremse)*, *bu ışığa kor galım (yalan deyiremse)*, *gözüm şeker kimi ağarsın (yalan deyiremse)*. Birinci örnekte kör olma dileğinin yanında, Türk kültüründe önemli bir değere sahip olan “ekmek” de yemine dâhil edilmiştir. Gürcistan Karapapak/Terekeme Türklerinde –Ardahan/Çıldır’da yaşayan Karapapak/Terekemelerde de aynı düşünce söz konusudur- ekmek önemli ve değerli kabul edilmektedir. Öyle ki yere düşen bir ekmek, düştüğü yerden alındıktan sonra öpülüp alına sürülerek yerine konur. Buradaki yemine de kutsal kabul edilen “ekmeğin çarpması”, sözün doğruluğunun kanıtı olarak sunulmuştur.

İkinci örnekteki “bereket” ise nimet olarak verilen her şeyi kapsamaktadır. Üçüncü örnekteki “ışık” unsuru, günün aydınlığına, yani “güneş”e yöneliktir. “Işığa kör kalmak” ifadesi de yine “kör olma” temennisini içermektedir. Bu bölümde yer verilen son örnek, benzetme-

³⁴ Bölge ağızında buna benzer bir yemin de *çöreyh hakı* şeklinde kullanılmaktadır. Bu yemine geçen “çörek” kelimesi “ekmek” anlamıyla kullanılmaktadır. Kör olmak ile ilgili Yakut Türklerinin yeminlerinde de benzer bir ifadeyle karşılaşılmaktadır; “Eğer söylediklerim yalan ise, gören iki gözüm kör olsun.”, “Eğer suçlu isem, güneşi gözüm görmesin.” Inan, *agm.*, s. 282.

ye dayalı bir özellik taşımaktadır. “Gözün şeker gibi ağarması” da yine “kör olmak” manası taşımaktadır. Burada yer verilen yeminlerdeki nimete yönelik kutsallık, aslında o nimeti veren yaratıcı güce, bir başka deyişle Allah’a atfedilmektedir. Zira, gözü kör edecek olan güç çörek değil, o çöreği veren Allah’tır.

Bölge ağızında yaşayan kargışa bağlı yemin örneklerinden biri de sözün doğru olmaması durumunda felç geçirme temennisini içermektedir; *ağzım eğilsin (yalan déyiremse)*. Bu örnekte “ağzın eğilmesi” hem felçli bir durumu hem de bir sonraki aşama olarak –yukarıda benzer örnekleri verilen– konuşma yetisinin yitirilmesini işaret etmektedir.

2.5. Soyut kavramları esas alan yeminler

Gürcistan Karapapak/Terekeme Türkleri ağızında rastlanan yeminlerden bazılarında konuşucunun, söylediklerine genellikle kendisine ait bir veya birkaç özelliği kanıt göstermesi söz konusudur. Bu kanıtlar genellikle *vıjdanın hakkı*, *ömrüm günüm hakkı*, *canım hakkı/üçün* yeminlerindeki “vicdan”, “ömür”, “gün”, “can” gibi soyut kavramlardır. Birinci örnekte yemin eden kişi, vicdan sahibi bir kişi olarak kendisini tanımlayarak dinleyenin, onun vicdanına itimat ettiği kadar sözüne de saygı duyması ve inanması gerektiğini belirtmektedir. İkinci örnekte yemin eden kişi “hayatı üzerine” yemin etmektedir; “ömür gün” ifadesi hayatın bütününe belirten bir kullanımdır. Üçüncü ve dördüncü örneklerde ise doğrudan “can”, bir başka deyişle “hayat” a vurgu yapma söz konusudur. Bu ifadenin arka planında da sözün doğru olmaması hâlinde canından olmayı göze alma anlamı yatmaktadır. Bu grupta değerlendirilebilecek bir başka yemine bu sefer muhatap esas alınarak *eziz canım hakkı* ifadesi kullanılmaktadır. Buradaki anlam, “Senin canının sağlığını ne kadar çok istediğimi biliyorsun. İşte bunu ne kadar istiyorsam, söylediğim/iddia ettiğim bu sözün doğruluğuna inanmanı da o kadar istiyorum; bu sözüme inan” olmalıdır.

2.6. Belli bir değer ifade eden diğer unsurlara yönelik yeminler

Bir kelimenin dildeki kullanım süresinin uzunluğu ve kullanım sıklığı o kelimenin ses ve anlam yönüyle çeşitlenmesine, bilhassa me-

caz anlamlar yüklenmesine yol açar.³⁵ Bu kelimelerden biri olan “ocak”, Türkçede çeşitli anlamlar kazanarak bugün “aile” manasında da kullanılmaktadır. Birliğin bütünlüğün işareti olan aile, ocak kültürünün ortaya koyduğu bir araya toplanma anlamıyla Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir.

Eski Türk inanç sisteminde ayine başlanırken ocağa doğru dönülerek dua edilmekteydi. Ayin yaparak ateş etrafında toplanan eski Türkler, demir parçasını ocaktaki ateşte kızdırıp örs üzerinde döverlerdi. Türkler bu hareketleri ile ateşe şükranlarını sunarlardı.³⁶ Bunun yanında Türk sosyal hayatında, askeri teşkilatında ve din tarihinde ocak kelimesine özel anlamlar yüklenmiştir. Soyun devam etmesi bütün insanlar için çok önemli bir durumdur. Türkler bu durumu ocağın yanması, yani ateşin tütmesiyle ilişkili görmüşlerdir.³⁷ Karapapak/Terekeme Türkleri ağzında rastlanan *ocak hakkı* ve *bu yanar ocak hakkı* yeminlerinin de eski Türk kültürünün izlerini taşıyan, ocak ve aile kavramlarını yaşatan bir geleneğin yansıması olduğunu söylemek mümkündür.

Bu bölümde ele alınabilecek yeminlerden bazılarında da bölge insanının doğrudan “baş” a vurgu yapması söz konusudur. Türk kültüründe “başı sağ olmak”, “başı dik olmak”, “başı öne eğilmemek” gibi deyimlerde de karşılaşılan bu durum, söz konusu uzvun değerini ortaya koymaktadır. Burada “baş” ile anlatılmak istenen, başın temsil ettiği bütün vücudun sağlığıdır. Gürcistan Karapapak/Terekeme Türkleri de bu kullanıma sıklıkla başvurumaktadırlar. Bölgeden derlenen *başın hakkı* ve *heykel başın hakkı* yeminlerinde bu durum görülebilmektedir. İkinci örnekte geçen “heykel” kelimesi ile heykelin veya insan heykeliindeki heykel başının genellikle düzgün ve gösterişli olmasına atıfta

³⁵ Vahit Türk, “Ocak Sözü ve Ailesi”, *Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 5, 2009, s. 253. Türk, bu çalışmada ocak-ateş-hayat-aile ilişkisinin Türk lehçelerindeki izlerini örnekleriyle birlikte ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur.

³⁶ Kalafat, *age.*, s. 61.

³⁷ Aybilge Işık, *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak ile İlgili İnanışlar*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2004'ten aktaran Vahit Türk, *agm.*, s. 256.

bulunulmaktadır. Bir başka deyişle burada üzerinde durulan anlam, “Senin heykel başı gibi dik ve düzgün/doğru duran başın/kişiliğin üzerine yemin ederim ki bu sözüm doğrudur” olmalıdır.

Yine baş ile ilgili olarak “saç” üzerine de yemin edilebilmektedir. Saçın değişik bir şekilde kesimi sonucu ortaya çıkıp kişiye güzel bir görünüm veren ve saç, perçem de denilen “kâkül” de bölge ağzında birtakım ses değişikliklerine uğramış şekliyle zaman zaman başla birlikte düşünülerek yeminin bir parçası şeklinde sunulabilmektedir; *kekilin hakğı*.

Yol, insanı veya bir başka canlıyı bir yerden başka bir yere ulaştıran unsurdur. Gürcistan Karapapak Türkleri ağzında rastlanan bir diğer yemin de “yol” üzerinedir; *bu getdiğimiz yol hakğı*.

Bu başlık altında değerlendirilebilecek bir başka yemin de *südüim sümüğüm hakğıdır*. *Sümük*, Türkçede “kemik” anlamında kullanılan kelimelerden biridir.³⁸ Dolayısıyla bu yeminde bir kişiye ait hem bir uzuvdan hem de vücutta oluşup ortaya çıkan bir sıvı olan süttten bahsedilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada Gürcistan’ın Rustavi şehrine bağlı Gardabani (Karayazı) bölgesinde yaşayan Karapapak/Terekeme Türklerinden derlenen yeminlerin birçok açıdan Türk kültürünün eski çağlarındaki inanç yapısının ve ortaya konulan uygulamaların izlerini taşıdığı söylenebilir. Bu da Türklerin geçmişten bugüne kendisine mal olmuş kavram ve uygulamaları kültürel değişim ve dönüşümlere, siyasî ve sosyal güçlüklerle rağmen sürdürdüğünü gösteren kanıtlardan biridir.

Çalışmada yer verilen yemin örnekleri bölge insanının kullandığı yeminlerin tamamı olmayıp sadece bir bölümünü temsil etmektedir. Bu veriler ışığında, Gürcistan sınırları içinde yaşayan ve geçmişte Sov-

³⁸ Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, C. II, TDK Yayınları, Ankara 2007, s. 820; Fuzuli Bayat, *Orta Türkçe Sözlük*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 443.

yet baskısı ve zulmüne maruz kalan Karapapak/Terekeme Türklerinin kültürel özelliklerinin küçük bir bölümünü tanımak ve söz varlığı üzerinden eyleme dayalı bir süreklilikten söz etmek mümkün görünmektedir.

Kaynaklar

- Akalın, L. Sami, *Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar Kargışlar*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1990.
- Alyılmazğ, Semra, *Borçalılı Bilim Adamı, Eğitimci, Şair Valeh Hacılar: Hayatı-Sanatı-Şiirleri*, Devran Yayınları, Ankara 2003.
- Bala, Mirza, "Karapapak", *İslam Ansiklopedisi*, C. VI, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, s. 330-331.
- Bayat, Fuzuli, *Orta Türkçe Sözlük*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Buran, Ahmet, *Kurşunlanan Türkoloji*, (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2010.
- Caferoğlu, Ahmet, *Abû Hayyân: Kitâb al-İdrâk li-Lisân al-Atrâk*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1931.
- Caferoğlu, Ahmet, *Doğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar*, (2. Baskı), TDK Yayınları, Ankara 1995.
- Çetinkaya, Haydar, "Karapapak Türklerinde Halk İnançları", *Karadeniz Araştırmaları (KaraM)*, S. 2, Yaz 2004, s. 49-72.
- Durmuş, İlhami, "Türk Kültür Çevresinde Ant", *Millî Folklor*, Yıl: 21, S. 84, 2009, s. 97-106.
- Eercilasun, Ahmet Bican, *Kars İli Ağzları*, (2. Baskı), TDK Yayınları, Ankara 2002.
- Gökbel, Ahmet, *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.
- Gökdemir, Gönül, "Türk Mitolojisinde Yemin-Ant Müessesesi", *Millî Folklor*, Yıl: 15, S. 59, Güz 2003, s. 60-72.
- Grönbech, K., *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, (çev. Kemal Aytaç), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- Gülensoy, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, C. II, TDK Yayınları, Ankara 2007.

- İnan, Abdülkadir, “Eski Türklerde ve Folklorda Ant”, *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VI/4, 1948, s. 279-290.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, (26. Basım), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.
- Kalafat, Yaşar, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, (2. Baskı), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Karapapaklar/Borçalı-Kazak Uruğunun Kür ve Aras Boylarındaki 1800 Yılına Bir Bakış*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1972.
- Orucov, Ali Heyder vd., *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti*, C. II-III, Bakı 2006.
- Tozlu, Selahattin, “Karapapaklar Hakkında Bazı Notlar-II”, *Karadeniz Araştırmaları (KaraM)*, S. 9, Bahar 2006, s. 90-110.
- Türk, Vahit, “Ocak Sözü ve Ailesi”, *Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 5, 2009, s. 251-258.
- Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, (10. Baskı), Ankara 2005.
- Türkoğlu, İsmail, “Karapapaklar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 470.

Kaynak Kişiler

Afık Muhtaroğlu: Yaş: 47, Derleme Tarihi ve Yeri: 16.10.2010, Gardabani (Karayazı) / Nazarlı.

Nuri Bahışev: Yaş: 80, Derleme Tarihi ve Yeri: 17.10.2010, Gardabani (Karayazı) Merkez.

Kutsallık Atfedilen Kişiler Üzerinden Yemin - Güneydoğu Örneği

Bilal Altan* - Cansel Kardeş**

Yemin, semavi olarak kabul edilen Musevilik, Hıristiyanlık, İslamiyet gibi dinler ile bunların dışındaki inanç sistemlerinde önemli bir yer tutmaktadır. İslam dininin kutsal kitabı Kuran-ı Kerim'in birçok suresinde yeminle ilgili ayetler vardır. Bakara, Âl-i İmran, Mâide, Nahl, Mücâdele, Münâfikûn, Tahrîm ve Kalem surelerinin¹ kimi ayetleri yemin hususunu içermektedir. İnanç dışında örfi, seküler hal alan yeminlerden de bahsedilebilir. Bu durumda yeminlerde dini değerleri içeren ifadelerin kullanılmadığı görülmektedir. Çoğu zaman bu tür yeminler sevilenler üzerinedir. Çocuklarımın başı üzerine, annemin üzerine, atalarımın üzerine, namusum, şerefim üzerine, ölülerimizin başı üzerine, rahmetlinin başı üzerine veya anamın, babamın, çocuğumun, ninemin, dayımın, amcamın başı-canı için² bu kapsamdaki yeminler olarak değerlendirilebilir.

* Okutman, Bilal Altan, Şırnak Üniversitesi Rektörlüğü. Şırnak. altanbil@gmail.com

** Okutman, Cansel Kardeş, Şırnak Üniversitesi Rektörlüğü. Şırnak. kardascanser@gmail.com

¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Kuran-ı Kerim ve Yüce Meali*, Düzey Matbaası, 2009.

² Ali Berat Alptekin, "Osmaniye Örneğinden Hareketle Batı Türkleri (Azerbaycan-Türkiye) Destan ve Hikâyelerinde Ant (Yemin)lar", *Milli Folklor*, 2009, Yıl 21, Sayı 84, s. 25.

Yeminin beddua şeklinde edildiği, beddua ile iç içe geçtiği durumlar mevcuttur. Bu şekildeki yeminler genel olup kutsal şahısların da dâhil edildiği görülmektedir. Beddua şeklindeki yeminlerde dikkati çeken husus yemin eden kişinin tasdik edilmek için bir bakıma bedduayı kendine etmesidir. Ölümü öp, yarını görmeyeyim, Allah belamı cezayı versin, evliya çarpsın, seyit, şeyh çarpsın gibi örnekleri vermek mümkündür.

Yeminin kullanım alanı çeşitlilik gösterebilmektedir. Bunların başında geleni belki de kutsallık atfedilen değerlerle ilgili olarak oluşturulan yeminlerdir. Kutsallık atfedilen değerler toplumdaki farklılıklarla farklılık gösterebilir. Toplumlar için kutsal olan değer, kişi-kişiler olabileceği gibi doğada bulunan insan dışındaki çeşitli varlıklar da olabilir. Kutsal kabul edilen değer kişi ise şeyh, şah, seyit, seyda, veli, ermiş, dede, baba gibi ilgili kişi ile özdeşleşen unvanla birlikte kullanılıp yemin etme davranışı sergilenir. Kullanılan unvan inançla bağlantılıdır. Kişiler üzerine oluşturulan yeminler doğadaki varlıklara nazaran daha yaygındır.

Kültürel bir unsur olarak yeminler; kalıplaşmış olması, nesilden nesile aktarılması ve anonim olması gibi özellikleriyle de bilinir. Yeminler her toplumun tarihi, inancı, gelenek ve görenekleri ile yakın bir ilişki taşımaktadır.³ Tarihin ilk dönemlerinden günümüze insanlık, gerek psikolojik olarak gerek sıkıntılarında arınma gerekse karşı tarafı ikna edip rahatlama hissi duymak için kutsallık atfettiği kişiler üzerine yemin etme noktasında hep arayış içerisinde olmuştur. Arayış, değişik, ilginç hatta etkileyici diyebileceğimiz yemin türlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Diğer taraftan insanların onanma, herhangi bir durumu inkâr etme, kendilerini ifade etme, açıklama veya bir suçlama karşısında başvurduğu temel dayanak yemindir.

Dini hassasiyetler, dine bağlılık söz konusu olduğunda yemin etme davranışında dikkat ve titizlik ön plana çıkmaktadır. Başka bir deyişle kişi, her durumda yemine başvurmaması gerektiğinin bilincinde olur. Hassasiyetin olmadığı durumlarda yemin etme sıklığı ve bu hu-

³ Alptekin, s. 23-24.

sus kutsallık atfedilen kişinin değerini düşürür. Her vesileyle yemin yoluna gidilir ki, bu durumda yemin bir zorunluluk algılaması halini alır.

Kutsallık atfedilen kişi üzerine yemin edildiği zaman ilgili kişinin insanlık için değerine işaret edilmiş olunmaktadır. Aslında ilgili kutsiyet, asıl yaratıcı olarak kabul edilene ulaşma yolunda bir aracı olarak görülür ve onun yaratıcı nezdinde de önemsendiğine dikkat çekilmiş olmaktadır. Kutsallık değeri kazanan kişiler üzerine edilen yeminler dar bir çevre, daha doğrusu ortaya çıktığı çevre ile sınırlı kalabileceği gibi geniş bir alana da yayılabilir. Muhatabın bilmediği, tanımadığı bir kişi üzerine yemin edildiği zaman muhatabı ikna etmek güçleşir. Bir örnek vermek gerekirse Şeyh Ömer, Cizre'nin bir köyü olan Yakacık'a mal olan ve burada vefat eden kutsal bir zattır. Şeyh Ömer üzerine başta doğduğu köy olmak üzere en fazla civar köyler ve Cizre'de yemin edilir. Şeyh Ömer'in tanınmadığı başka bir coğrafyada adına yemin edildiği zaman bir mana ifade etmeyecektir. Diğer taraftan söz konusu kutsal şahsiyet ve üzerlerine yemin edilen bir Abdulkadir Geylani, Zeynel Abidin, Veysel Karani ise daha çok tanınan, bilinen kişiler olması hasebiyle edilen yeminlerin daha makul olması beklenebilir.

Türkiye'nin her yöresinde kutsal şahıslar olmadığı gibi kutsal şahıslar olduğu yerlerde her zaman için onlar üzerine yemin edileceği anlamına gelmez. Söz konusu kişilere saygı gösterme davranışı sergilenir; fakat isimleri kullanılarak yemin etmenin doğru olamayacağı, onlara bir nevi saygısızlık gösterilmiş olacağı, onları inciteceği gerekçeyle kaçınma yoluna gidilebildiği durumlara rastlamak da mümkündür. Toplumda tasvip edilmeyen bir husus, üzerine yemin edilen kişi aracı yapıldığı zaman doğru söylememe veya yemine sadık kalmamaktır. Yalan yere yemin, ahde vefasızlık toplumca kabul gören kutsal şahsın olumsuz davranışa alet edilmesi demek olduğundan etik bulunmaz, kişi ayıplanır.

Toplumlar kutsiyet atfettiği şahıslara verdiği değer doğrultusunda şahsa karşı bir dinsel itibarın oluşmasını sağlamaktadır. Halkın onlara yüklediği bir takım olağanüstü yetenek ve nitelik zamanla gelenekleşerek, kültürün bir parçası haline gelerek devamlılık kazanır. Karametleri halk nazarında onların veli, ermiş olarak görülmelerini sağlar.⁴

Bu çerçevede kişiler defnedildikleri yerde türbesi ile özdeşleşir. Yeminlere konu olmakla kalmazlar, kısmet açmak, çocuk dilemek, evliliğin huzur içinde geçmesini istemek, iş bulmak⁵ gibi medet umma çok sık rastlanan davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yemin Örnekleri

Yeminler yöreden yöreye farklılaşabildiği gibi benzer özellikler de taşıyabilmektedir. Allah, Muhammed, Kuran üzerine yemine hemen her yörede rastlanmaktadır. Kutsallık atfedilen şahıslar yöresellik-bölgesellik taşıdığından yeminler bu durumda değişmekte, yöreye, bölgeye aidiyet halini almaktadır. Yemin ifadelerinde kutsal kişiyle ilgili “baş”, “cet-ata”, “türbe”, “mekân”, “cami”, “ağaç” unsurları kişi adı ile birlikte kullanılmaktadır. Kimi zaman da sadece isim dile getirilerek yemin ifadesi oluşturulmaktadır. Çalışma alanımız kapsamında bulunan örnekler şunlardır:

Şeyh Muhammed: Diyarbakır’a bağlı Kulp ilçesi Konuklu Köyü’ndendir. Cumhuriyet döneminde 1920’li yıllarda Aydın’a sürgüne gönderilmiştir. Vefat ettiğinde önce Aydın’a defnedilmiş; ancak sonradan oğlunun girişimiyle naaşı köyüne getirilip burada defnedilmiştir. *Bi Serê Şex Muhammed Kim* (Şeyh Muhammed’in Başı Üzerine), *Bi Kiwê Duderya Kim* (Konuklu Türbesi Üzerine) yörede kendisine ilişkin edilen yeminlerdir.⁶

Şeyh Şapur: Ziyareti ya da türbesi Diyarbakır’ın Hazro ilçesine bağlı Şexanî (Terdöken) köyündedir. Hayatına dair çok az bilgi sahibi olunan Şeyh Şapur üzerine yemin edilirken yöre halkında hassasiyet dikkati çekmektedir. Çünkü yemin edildiğinde yemin yalan yere edilmişse kişide çarpılacağı hissi uyanmaktadır. *Şex Şapur Limixê* (Şeyh Şa-

⁴ Tahir Pekasil, “Toplumsal Statü Göstergesi Olarak Dini Otorite Tipleri: Cizre Örneğinde Şeyh, Molla ve Seyyidler”, *Uluslar arası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, İstanbul 2012, s. 142-144.

⁵ Filiz Nurhan Ölmez, Şirin Gökmen, “Isparta İl Merkezinde Bulunan Türbeler”, *Bilgi*, Güz/2005, Sayı 35, s. 72.

⁶ Kaynak 1.

pur Beni Vursun-Çarpsın) yemini yaygındır.⁷ Şeyh Şapur yemininin beddua ile iç içelik taşıyacak bir söylem içerdiği görülmektedir. *Serê Şex Şapur* (Şeyh Şapur'un Başı Üzerine)⁸ diğer bir yemindir.

Diğer taraftan yine Hazro ilçesi Mêranî (Ülgen) Köyü'nde halkın itibar ettiği *Şex Hesênê Zêrakî* (Şeyh Hasan Zeraki) bulunmakta; fakat adı üzerine yemin edilmemektedir.⁹

Diyarbakır'ın Çınar ilçesinin birçok köyünde şeyhlere rastlamak mümkündür. Hepsinin genel olarak ortak özelliği şeyhlerin adına yemin edilmesidir. Meydan Köyü'ndeki Şeyh Ahmet için *Bi Navê Şex Ahmet* (Şeyh Ahmet Adına); Aktepe Köyü'ndeki Şeyh Abdurrahman için *Bi Navê Şex Abdurrahmanê Axtêpî* (Aktepe Şeyh Abdurrahman'ın Adına); Altunakar Köyü'ndeki Şeyh Kasım için *Bi Navê Şex Kasım* (Şeyh Kasım'ın Adına)¹⁰ gibi yeminlere rastlanmaktadır.

Seyit Bilal: Bağdat'tan 1154 yılında Vergili (Bêcirman) Köyü'ne göç eden Seyit Bilal'in, türbesindeki kitabeye göre doğum tarihi 1132, vefatı 1212'dir. Batman'ın Gercüş ilçesine bağlı Vergili Köyü, seyit köyü ve halk arasında kutsal bir mekân olarak kabul edilmektedir. Her yılın eylül ayının ikinci perşembe günü Seyit Bilal'i anma etkinlikleri çerçevesinde yapılan şenliklere yurdun değişik yerlerinden insanların katılmaları¹¹ ününün bölgeyle sınırlı kalmadığını göstermektedir.

Serê Seyd Bilal (Seyit Bilal'in Başı Üzerine),¹² *Ocaxa*¹³ *Seyd Bilal* (Seyit Bilal'in Ocağı [ailesi-soyu] Üzerine) kendisine ilişkin başı çeken yeminlerdir. Bazı durumlarda Seyit Bilal ismi kullanılarak beddua da edilir. '*Ocaxa Seyd Bilal Li Te Xê*' (Seyit Bilal Ocağı [ailesi-soyu] Sana Çarpsın) şeklinde olabilmektedir.

⁷ Kaynak 2.

⁸ Kaynak 3.

⁹ Kaynak 4.

¹⁰ Kaynak 5.

¹¹ <http://becirman.blogcu.com/seyid-bilal-ve-becirman-tarihcesi>.

¹² Kaynak 6.

¹³ Ocax: Aile ve soy anlamında kullanılmaktadır. Ancak sözcük belli özelliği [şeyh, seyit vb.] olan aileler için kullanılmaktadır.

Sultan Şeyhmus: Asıl adı Musa Bin Mahin El-Mardini¹⁴ olan ve bölgede Sultan Şeyhmus lakabıyla ünlenen, başta Mardin, Diyarbakır il, ilçe ve köyleri olmak üzere çevre illerden de kutsallık atfedilen, oldukça önemsenen bir şahsiyettir. Diyarbakır-Mardin karayolu üzerinde Sultan Köyü'nde türbesi bulunan Sultan Şeyhmus, Hz. Ömer'in soyundan gelmekte ve Abdulkadir Geylani'nin teyze oğludur.¹⁵

Olağanüstü değer verilen Sultan Şeyhmus üzerine her şekilde yemin edilse de isminin telaffuz edilerek yemin edilmesi karşı tarafın ikna olması için kâfi gelmektedir. Diğer bir deyişle onun üzerine yemin edildikten sonra mevzu bitmiştir. Yalan yere yemin edilmesi çarpılmaya, maddi ve manevi olarak zarar görmeye yol açabilmektedir. *İmdat Ya Sultan Şehymus* yardım çağrısı darda, sıkıntıda bulunduğu zaman dile getirilmektedir.¹⁶ *Bi Navê Siltan Şêxmus, Serê Siltan Şêxmus* (Sultan Şeyhmus Adı Üzerine, Sultan Şeyhmus'un Başı Üzerine)¹⁷, *Bi Siltan Şêxmus* (Sultan Şeyhmus Üzerine), *Bi Tırba Siltan Şêxmus* (Sultan Şeyhmus'un Türbesi Üzerine), *Bi Siltanê Kullî Evliya* (Bütün Evliyaların Sultanı Üzerine), *Bi Kalika* (Atalar Üzerine)¹⁸ yeminleri ön planda olanlarıdır.

Zeynel Abidin: Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in oğlu olan Zeynel Abidin bütün İslam dünyasında bilinen, tanınan kutsal bir zattır. Mardin'in Nusaybin İlçesi'nde türbesi ve camisi bulunmaktadır. *Gora Zeynel Abidin* (Zeynel Abidin'in Türbesi Üzerine), *Mizgefta Zeynel Abidin* (Zeynel Abidin Camisi Üzerine) yeminleri yaygın olanlarıdır. Hem türbesi hem camisi yeminde kullanılmaktadır. Zeynel Abidin dışında Nusaybin'de Hz. Muhammed'in berberliğini yaptığı söylenen Selman-i Pak'ın da türbesi ve camisi mevcut olup her iki mekân belirtmek suretiyle Zeynel Abidin yemininde olduğu gibi bir söylem söz konusudur. Şeyh Mutağa için *Serê Şêx Mutaxa* (Şeyh Muta-

¹⁴ <http://sadikkokoz.com/tr/mardin-sultan-seyh-mus-seyh-musa>.

¹⁵ http://www.bilinmeyendiyarbakir.com/dort_buyuk_halife.html.

¹⁶ Kaynak 7.

¹⁷ Kaynak 8.

¹⁸ Kaynak 9.

ğa'nın Başı Üzerine)¹⁹ yemini de Nusaybin halkının kullanmış olduğu yeminlerdendir.

Şeyh Mahmut ve Şeyh Maruf: Mardin'in Savur İlçesi Kırkdirek Köyü'ndeki Şeyh Mahmut ve Şeyh Maruf yeminlerde '*Bi Navê Şêx Mahmut, Bi Navê Şêx Maruf*' (Şeyh Mahmut'un Adı Üzerine, Şeyh Maruf'un Adı Üzerine)²⁰ şeklinde ifade edilmektedir.

Seyit Mahmut: Rivayetlere göre 13 yaşında iken Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki bir harpte savaşırken şehit düşmüştür. Doğum ve ölüm tarihi bilinmeyen Seyit Mahmut'un şehit düştüğü Şırnak'a bağlı Mendişân'da (Sarıyer) türbesi bulunmaktadır.²¹ Kendisi üzerine değişik hatta ilginç diyebileceğimiz yeminler oluşturulmuştur. Bu yeminler:

Ew Seyd Mahmîdê Binê Bêna Mendişânâ (Sarıyer'deki Çitlembik Ağacının Altındaki O Seyit Mahmut Üzerine)²²

Ew Seyidê Sêzdeh Sâli (13 Yaşındaki O Seyit Mahmut Üzerine)²³

Ew Seyd Mahmîdê Pişt Perdêde (Perde Arkasındaki O Seyit Mahmut Üzerine)²⁴

Kutsal şahıslara dair oluşturulan yeminlerden farklı olarak neredeyse Seyit Mahmut mekânının tüm unsurlarına yönelik yemin türlerine örneklerde görüldüğü üzere şahit olmaktadır.

Şeyh Ömer: Ne zaman yaşadığı bilinmeyen Şeyh Ömer'in Suriye'den bugünkü Fêrîsî (Yakacık) köyüne gelip yerleştiği ve burada vefat ettiği söylenmektedir. Türbesi yakacıkta bulunmaktadır.²⁵ Şeyh Ömer'in sadece yeminlerde değil, medet umma durumunda da ismi zikredilmektedir. *Şêx Emerê Fêrîsîyê Gopalê Hesinê Ber Serâ* (Yanıbaşın-

¹⁹ Kaynak 10.

²⁰ Kaynak 5.

²¹ Kaynak 11.

²² Kaynak 12.

²³ Kaynak 12.

²⁴ Kaynak 12.

²⁵ Kaynak 13.

da Demir Baston Olan Yakacıklı Şeyh Ömer Üzerine) doğrudan yemin için; *Ya Şêx Emerê Fêrîsê* (Ey Yakacıklı Şeyh Ömer)²⁶ deyimi ise medet anında kullanılmaktadır.

Seyit Kadri: Babası ve annesi Hz. Muhammed'in neslinden olan Şeyh-Seyit Muhammed Kadri Hâzin Hâşimi 1898 yılında Cizre'de doğdu. 1961 yılında Cizre'de vefat eden²⁷ Seyit Kadri halkın itibar ettiği önemli kutsal şahsiyetlerden biridir.

Seyit Kadri ile ilgili Cizre'de özellikle *Cêdê Yabo Seyit Kadri* (Seyit Kadri Baba'nın Ceddi Üzerine) şeklindeki yemin yaygındır. Seyit Kadri dışında atalarının da yemine eklenmesi yeminin uyandırdığı tesiri arttırdığı söylenebilir. Buradaki cetle daha ziyade Hz. Muhammed ve Hz. Hüseyin kastedilmektedir. *Gora Yabo Seyit Kadri* (Seyit Kadri'nin Türbesi Üzerine)²⁸ diğer bir yemindir.

Şeyh Seyda: Şırnak ilinin Cizre ilçesinde 1889 yılında dünyaya gelen Muhammed Said Seyda El-Cezeri halk arasında Şeyh Seyda lakabıyla anılmaktadır. Nakşibendî-Halidi tarikatından Muhammed Nuri ed-Dırveşi'nin halifesidir.²⁹ Güneydoğu'daki aşiretler üzerinde büyük bir etkisi olan Şeyh Seyda kerametleri ile ün salmıştı.³⁰ Yine bölge içinde ilmi etkisi ve otoritesi çok belirgin olan Şeyh Seyda 1968 yılında Cizre'de vefat etmiştir.³¹

Serê Şêx Seyda Dıkm (Şeyh Seyda'nın Başı Üzerine Yemin Ederim ki) Şeyh Seyda'ya dair yörede oluşturulan yemindir. Daha ziyade başı üzerine yemin etme vardır.

Cizre yöresinde ayrıca üzerlerine yemin edilen Şeyh Zıraf, Şeyh Çıplak da değer verilen şahıslar olup Şeyh Zıraf mevzubahis ise başı

²⁶ Kaynak 13.

²⁷ Recep Özdirek, "Cumhuriyet Dönemi Cizre Bölgesi Din Alimleri", *Uluslar arası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, İstanbul 2012, s. 229.

²⁸ Kaynak 14.

²⁹ Ramazan Aras, "Kürt Toplumunda Şeyhler ve Müslüman-Hristiyan İlişkilerine Etkileri: Şeyh Seyda Örneği", *Uluslar arası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, İstanbul 2012, s. 156.

³⁰ Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 479.

³¹ Recep Özdirek, s. 226.

üzerine *Serê Şêx Zıraf Dıkm* (Şeyh Zıraf'ın Başı Üzerine Yemin Ederim ki); mevzubahis Şeyh Çıplak olduğunda ise *Gora Şêx Çıplak* (Şeyh Çıplak'ın Türbesi Üzerine)³² tarzı yeminle karşılaşılmaktadır.

Abdulkadir Geylani: Tüm İslam dünyasınca tanınan Abdulkadir Geylani, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin tamamı tarafından kabul görmekte olup, Kadiri tarikatının kurucusudur. Kendisine atfen Gavs-1 Geylani, Gavs-1 Azam da denilmektedir.

Yeminin dışında özellikle zor durumda kalındığında belki de akla gelen ilk zattır. *Serê Şêx Avdilkadirê Gêlanî* (Şeyh Abdulkadir Geylani'nin Başı Üzerine) şeklinde yemin edilirken yardıma çağırma anında *Ya Şêx Avdilkadirê Gêlanî, Ya Xevsê Gêlanî* (İmdat Yardım Diledim, İmdat Gavs-1 Geylani) *Min Hawara Xwe Şêx Avdilkadirê Gêlanî Anî* (Abdulkadir Geylani'den Yardım Diledim)denilmesi davranışında bulunulur.

Veysel Karani: Tam adı Üveys Bin Amir-i Kareni, Hz. Muhammed zamanında yaşamış ve deve çobanlığı yaparak geçimini sağlamıştır. Siffin Savaşı sırasında Hz. Ali tarafında savaşmıştır. 657 yılında vefat etmiştir. Naşını almaya gelen üç kabilenin taşıdığı tabutlarda da ke-ramet göstererek görüldüğü söylenir. Böylece bu üç ayrı kabilenin yerleşim yerleri olan Yemen ve Şam'da bulunan türbelerinin yanında Siirt ilinin Baykan ilçesi Ziyaret beldesinde de bir türbesi olmuştur.³³ Özellikle Batman civarında Veysel Karani'nin çok gezmiş olmasına atıfta bulunularak yapılması uzun uğraş isteyen işlerin zamanında yapılamadığı durumlarda '*Bi Weysel Karanîyê Heft Rîya*' (Yedi Yol Üzerindeki Veysel Karani Üzerine) şeklinde bir yemin çeşidi bulunmaktadır.

Abdurrahman Bin Avf: Hz. Muhammed'in hayatta iken cennetle müjdelediği on kişiden biri olan Abdurrahman Bin Avf'ın türbesinin Medine³⁴ Amman'da³⁵ olduğu kanaati daha yaygın olduğu halde bugün Siirt ili Pervari ilçesi Balcılar Köyü civarındaki bir mezarın yö-

³² Kaynak 15.

³³ http://tr.wikipedia.org/wiki/Veysel_Karani.

³⁴ <http://www.enfal.de/ecdad46.htm>.

³⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/Abdurrahman_bin_Avf.

re halkınca ona ait olduğu kabul edilmektedir.³⁶ Abdurrahman Bin Avfla ilgili ‘üç taş atma’ eskiden yaygın bir adet iken günümüzde azalmıştır. ‘Üç taş atma’ ikna etmenin tıkanıdığı bir durumda son çare olarak, Kuran’a el basarım misali sergilenen bir tür yemin olayıdır.³⁷

Siirt merkezde türbesi bulunan 1888-1973 yılları arasında yaşayan, halk arasında Appo Şeyh Celal olarak bilinen Şeyh Celeleddin Kardeş³⁸ üzerine *Bi Rehmet Appo Şeyh* (Appo Şeyhin Rahmeti ile); kardeş olan Şeyh Müşerref ve Şeyh Münevver üzerine ise *Serê Şex Müşerref, Serê Şex Münevver* (Şeyh Müşerref’in, Şeyh Münevver’in Başlı Üzerine) yeminleri bulunmaktadır.

Munzur Baba: Tunceli ilinin Ovacık ilçesine bağlı bir köy olan Koyungölü’nde yaşadığına inanılan köy ağasının çobanlığını yapan³⁹ Munzur halk arasında efsaneleştirilen kutsal bir kişidir. Bir çobanın da keramet sahibi, yaratıcının sevgisine mazhar olabileceğinin örneği⁴⁰ olan Munzur Baba’ya başta Ovacık olmak üzere Tunceli ve çevresinde itibar edilmektedir. Munzur Baba’nın sadece ismi kullanılarak ‘Munzur Baba Üzerine’ şeklinde yemin edilir. Zorunluluk halinde ve son çare olarak edilen yemine ismine yer verilmektedir. Medet umma veya yardıma çağırmada yine Munzur Baba’ya başvurulmaktadır.⁴¹

Düzgün Baba: Tunceli’de kutsallık atfedilen bir diğer şahsiyet Düzgün Baba’dır. Asıl adı Şah Haydar olan Düzgün Baba Mevlana’nın bir müridi olarak bilinen Mahmut Hayrani’nin oğludur.⁴² Munzur Baba’da olduğu gibi sadece ismi yoluyla yemin edilir.

Tunceli’de ön plana çıkan Munzur Baba ve Düzgün Baba dışında Bülkü Baba ve Sultan Baba halkın değer ve yeminlerinde yer verdiği

³⁶ Kaynak 16.

³⁷ Kaynak 16.

³⁸ <http://www.siirt56.com/siirt-guncel/seyh-celaledin-kardes-hz.leri-dualarla-anilacak-436.html>.

³⁹ <http://www.angelfire.com/ma3/ozgur/munzur.html>.

⁴⁰ <http://www.tuncelikulturturizm.gov.tr/belge/1-58351/munzur-baba-efsanesi.html>.

⁴¹ Kaynak 17.

⁴² http://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCzg%C3%BCn_Baba.

kişilerdir. Bu kutsiyetlere duyulan saygı gereği her zaman adları üzerine yemin etmemeye azami gayret gösterilmektedir. Kişi kendinden gayet eminse yemin eder.⁴³

Şeyh Ahmed-i Hani (Şex Ehmedê Xani): 1651 yılında Beyazıt yöresinde doğmuştur. Xani soyadını bağlı bulunduğu Xaniyan aşiretinden almıştır. Vefatı 1706- 1707 olarak geçmektedir.⁴⁴ Ağrı'da ve özellikle türbesinin Doğubayazıt ilçesinde bulunmasından dolayı önem taşıyan, kutsallık atfedilen Ahmed-i Hani, Ağrı dışında, Hakkari, Şırnak, Van ve diğer kimi Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesi şehirlerinde tanınan sadece bir yöreyle sınırlı olmayan bir zattır.

Hacı Selahattin Yıldırım Ahmed-i Hani'ye dair: "Bölgemizde özellikle ilçemiz Bazıd'de (Doğubayazıt) halkın Ehmedê Xani'yi çok sevdiği, neredeyse kutsal bir kimlikle donattığı bilinen bir gerçektir. Çoğu kez yemin edilirken Allah adını kullanmak yerine *Serê Ehmedê Xani* (Ahmed-i Hani'nin Başı Üzerine) ya da *Serê Xani Baba* (Hani Baba'nın Başı Üzerine) denilmesi yaygın bir hal almıştır. Ahmed-i Hani yeminlerde mihenk taşıdır. Halkın günlük yaşamının her anında yemin vasıtasıyla dillendirilir."⁴⁵

Sonuç

Kutsallık atfedilen şahıslar, çalışmamızın esas kısmını oluşturan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde önemli bir yer tutmakta, hatta ilgili bölgeler için kutsal şahıslar coğrafyası demekle mübalağa etmiş olmayız. Dolayısıyla kutsal şahısların bu kadar bolluk arz ettiği bir ortamda hepsine ulaşmış, kendilerine dair yeminler oluşturulmuş oluşturulmadığını tespitte çalışmak mümkün değildir. Temas ettiklerimizin bütüne yönelik bir fikir edinme hususuna yardımcı olduğu düşüncesindeyiz.

⁴³ Kaynak 17.

⁴⁴ H. Mem, Üçüncü Öğretmen Xani, İstanbul Kültür Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2002, s. 20-22.

⁴⁵ Kaynak 18.

Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bulunan türbeler etrafında oluşturulan yemin çeşitlerinin bolluğu halk arasında “atalar kültü”nün varlığını göstermektedir. Türbelerin olmadığı kimi mekânlara da kut-sallık atfedilerek belli bir çeşitli yeminler türemiştir.

Kutsallık atfedilen şahıslarla ilgili yeminlerde belli başlı öğelerin ön plana çıktığı gerçeğine rağmen bu konuda sınır tanınmadığı görülmektedir. Türbe, baş, yaş, perde, ağaç, baston, cet ve benzeri kutsiyeti simgeleyen öğeler yeri geldiğinde kullanılmaktadır. Zamanla kalıp ifadeler halini alan yeminler mevcudiyetini korur ve yeni yeminler oluşturmada kaçınıldığı söylenebilir.

Kaynaklar

- Alptekin, Ali Berat, “Osmaniye Örneğinden Hareketle Batı Türkleri (Azerbaycan-Türkiye) Destan ve Hikâyelerinde Ant (Yemin)lar”, *Milli Folklor Dergisi*, 2009, Yıl 21, Sayı 84.
- Altun, Mustafa, “Türk Atasözleri Üzerine Sentaktik Bir İnceleme”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (Journal of Academic Studies), Mayıs Temmuz 2004, Yıl 6, Sayı: 21.
- Aras, Ramazan, “Kürt Toplumunda Şeyhler ve Müslüman-Hristiyan İlişkilerine Etkileri: Şeyh Seyda Örneği”, *Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, İstanbul 2012.
- Bruinessen, Martin van, *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Pekasil, Tahir, “Toplumsal Statü Göstergesi Olarak Dini Otorite Tipleri: Cizre Örneğinde Şeyh, Molla ve Seyyidler”, *Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, İstanbul 2012.
- Mem, H., *Üçüncü Öğretmen Xani*, İstanbul Kültür Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2002.
- Ölmez, Filiz Nurhan, “Gökmen, Şirin, Isparta İl Merkezinde Bulunan Türbeler”, *Bilgi*, Güz/2005, Sayı 35.
- Özdirek, Recep, “Cumhuriyet Dönemi Cizre Bölgesi Din Âlimleri”, *Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, İstanbul 2012.

Parlatır, İsmail v.d. (hzl.), *Türkçe Sözlük*, I. Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Kuran-ı Kerim ve Yüce Meali*, Düzey Matbaası, 2009.

İnternet Sayfaları

<http://becirman.blogcu.com/seyid-bilal-ve-becirman-tarihcesi>.

<http://sadikkokoz.com/tr/mardin-sultan-seyh-mus-seyh-musa>.

http://www.bilinmeyendiyarbakir.com/dort_buyuk_halife.html.

<http://www.enfal.de/ecdad46.htm>.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Abdurrahman_bin_Avf.

<http://www.siirt56.com/siirt-guncel/seyh-celaeddin-kardes-hz.leri-dualarla-anilacak-436.html>.

<http://www.angelfire.com/ma3/ozgur/munzur.html>.

<http://www.tuncelikulturturizm.gov.tr/belge/1-58351/munzur-baba-efsanesi.html>.

http://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCzg%C3%BCn_Baba.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Veysel_Karani.

Kaynak kişiler

Kaynak 1: Cemal Bakay, imam, Kulp/Diyarbakır.

Kaynak 2: Selim Sincar, okuryazar, 1954 doğumlu, Hazro/Diyarbakır.

Kaynak 3: Müslime Altun, ev hanımı, okuryazar değil,

Kaynak 4: Zekiyetül Cemal Çelik, 1947 doğumlu, okuryazar değil.

Kaynak 5: İrfan Direkçi, ilkokul mezunu, 1972 doğumlu.

Kaynak 6: Medine Aktaş, ev hanımı, lise mezunu, 1970 doğumlu.

Kaynak 7: Mehmet Akıncı, ilkokul mezunu, 1975 doğumlu.

Kaynak 8: Araştırmacı

Kaynak 9: Mehmet Salih Ertekin, imam, lise mezunu, 1952 Bilge Köyü doğumlu.

Kaynak 10: Faik Ağırman, okuryazar, 1961 Midyat doğumlu.

Kaynak 11: Gülistan Kolanç, ev hanımı, okuryazar değil, Şırnak Koçbeyi Köyü.

Kaynak 12: Sofi Hemid Barın, Çiftçi, ilkokul mezunu, Şırnak Koçbeyi Köyü.

Kaynak 13: Hacı Ahmet Alpkan, çiftçi, okuryazar değil, Cizre Yakacık Köyü.

Kaynak 14: Dilaver Haşimi, lise mezunu, 1961 Cizre doğumlu.

Kaynak 15: Emine Yıldızaydın, ev hanımı, okuryazar, Cizre doğumlu.

Kaynak 16: Bedrettin Alp, yüksekokul mezunu, 1956 Siirt/Pervari doğumlu.

Kaynak 17: Hasan Arı, işçi emeklisi, ilkokul mezunu, 1949 Tunceli/Pülümür doğumlu.

Kaynak 18: Hacı Selahattin Yıldırım, 1924 Ağrı/Hamur/Adımovna Köyü doğumlu.

“Ekmek Beni Paramparça Yapsın” – Van Bölgesi Kırmanci Kürtçesi’nde Yeminler

Anna Grabolle-Çeliker*

Bu makale Van'da yaşayan Kürtlerin kullandığı yeminlerin ediliş biçimini ve içeriğini ele almaktadır. Van'da Kırmanci Kürtçesi konuşulmaktadır; özellikle yaşlı nesil arasında tamamen veya çoğu zaman Kürtçenin iletişim dili olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Farklı yaş gruplarından oluşan ortamlarda ise insanların konuşurken Kürtçe ve Türkçe arasında gidip geldiği tespit edilmiştir (code-switching). Fakat yeni nesil gençlerin ve çocukların birçoğu birbirleriyle Türkçe konuşmayı tercih etmektedir. Bu makalede özellikle yaşlı neslin kullandığı, Kırmanci belli tipte yeminler incelenmiştir.

Kim, neden ve ne zaman yemin eder?

Dilbilimci ve antropolog Hymes'in konuşma eylemi analizini (1974: 55-60) Kürtçe yeminleri anlamak ve sosyo-kültürel bağlamını kurabilmek için kullanabiliriz. Hymes çalışmasında “katılımcılar”dan bahsetmektedir; katılımcı kavramıyla kastettiği konuşan taraflar ve olası izleyici kitlesidir. Türkçede bedduaların daha çok kırsal kesimde

* Dr. Anna Grabolle-Çeliker, araştırmacı, İstanbul. agrabolle@yahoo.co.uk

kullanıldığı gibi (Vancı-Osman 1998: 829), Kürtçe yeminlerdeki katılımcılar da daha çok köyde yaşayan ve yaşlı nesilden oluşmaktadır. Yalçın-Heckmann'ın da belirttiği gibi, yaşlı Kürtlerin sözcük dağarcığının daha çok dinden etkilendiği bilinmektedir (1991: 110). Katılımcılar yaşlı erkek veya kadın olabilmektedir.

Türkçe-Kürtçe bir sözlüğe kısaca bir göz attığımızda bile iki dilin de dinsel deyimler açısından zengin olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin İstanbul Kürt Enstitüsü'nün yayınladığı Türkçe-Kürtçe sözlükte *Allah* kelimesinin karşılığı olarak Türkçeden Kürtçeye çevrilmiş üç sütunluk bir açıklama yer almaktadır. Kürtçeden Türkçeye çevrilmiş *Xwedê* (Allah) kelimesinin karşılığı olarak ise bir sütun deyim bulunmaktadır. Bu deyimlerin içinde yemin, beddua ve dua ifadeler yer almaktadır. İki dili bilen Kürt katılımcıların bu üç konuşma eylemlerinden (yemin, beddua ve dua) diğer dildeki muadilini bulmakta hiç zorluk çekmedikleri gözlemlenmiştir. Burada açıkça görülen din ve/veya coğrafî birliktelikten kaynaklanan kültür paylaşımıdır. Van'da görüştüğüm kişiler Müslümanların aslında çok sık yemin etmemeleri gerektiğini savunup ve çok yemin eden bir insanın inandırıcılığını zedelediğini düşünmelerine rağmen günlük konuşmalarda, özellikle yaşlılar arasında, çok yemin duyulmaktadır.

Yeminler farklı amaçlarla kullanılır; bazen şakaların bir parçasıyken, bazen de bir bireyin bir şeyi yaptığı ya da yapmadığına dair çok ciddi bir beyandır. İzleyiciler hangi yemine hangi tepkiyi vereceklerini çok iyi bilmektedir. Mizahi veya önemsiz bir konu hakkında üst üste abartılı yemin edildiğini duyduklarında ciddiye almıyorlarken; gergin bir ortamda aynı yeminin ciddiyetini hissetmektedirler. İster ciddi ister mizahi olsun, yemin edilirken gerçekleştirilen performans sözlü olmayan eylemler (Austin 1962: 76, Vancı-Osman 1998: 82) ile artırılabilir: bir nesneyi işaret etmek ya da ona dokunmak, vurgu için izleyicilerinden birisine dokunmak (örneğin kolunu tutmak), birisinin gözlerine bakmak ya da vurgu için eli veya kolu kaldırmak.

Yemin Kategorileri

Aşağıdaki yeminler içeriğine göre sunulmaktadır. Birinci kategorideki yeminlerde konuşmacı yakın çevresindeki somut bir nesneye dokunur ya da onu işaret eder. İkinci kategorideki yeminler, kutsal sayılan nesne, olay veya insanı çağrıştıran kısa ünlem veya deyim cümlelerinden oluşurken, üçüncü kategorideki yeminler ise konuşmacının yalan söylediği durumda başına gelecek olası kötü olayları ifade eden cümleleri kapsar.

1. Somut Nesne ile Yemin

Bir yeminin kuvvetini (şaka ya da ciddi olsa) arttırmak için, yemin eden birey zemzem suyu (*ava zemzemê*) ya da bir seccade (*sicade*) gibi nesneye dokunur ya da onu işaret edebilir. But tip yeminlerde sık sık Kuran'dan bahsedilir.

Yeminci şöyle haykırabilir:

Quran, kitêb! (“Kuran, kitap üzerine”)

Belki Kuran'a dokunup şunu söyleyebilir:

Welehî! (“Vallahi!”)

ya da daha uzun ve dramatik versyonunda:

Welehî, bilehî û tilehî!

Van'da ziyaret ettiğim köy evlerinde Kuran, genelde uzun askılı, el yapımı, kumaş çantalarda saklanılmaktadır. Abdest (*destnimêj*) almamış insanların dokunmaması ve Kuran'ın hep insanların bel hizasından yukarıda olması için duvarda basit bir çiviye asılmaktadır. Kuran çantasının kendisi bile yemin için kullanılabilir:

Kirasê Quranê! (“Kuran'ın çantası üzerine”)

Arapça dini yazıları içeren kitaplar ve dini bayramlar, şahsiyetler ve dualar hakkında bilgi veren yaprak takvimler bile bir yeminin vurgusunu arttırmak için kullanılabilir. Tamamen Sünni olan köyde ziyaret ettiğim evlerde dördüncü halife Hazreti Ali'nin resimlerinin çok yaygın olarak asıldığını gözlemledim. Hatta bazı yeminler Hazreti Ali'nin resminin üzerine yapılmaktadır. Köyün camisine de (*mala Xwedê*, Allah'ın evi), atıfta bulunan yeminler vardır, örneğin:

Mala Xwedê min nekir! (“Cami’nin üzerine yemin ediyorum ki yapmadım!”)

Ekmek de kutsal sayılan bir nesnedir. Çocuklara ekmeği dökme-
mek, israf etmemek ve atmamak gerektiği öğretilmektedir. Van’da sık
sık yere ekmeğe düşüren çocukların ekmeği kaldırıp, bu hatanın telafi-
si olarak onu öpüp, alınlarına götürdüklerini gördüm. Kutsal sayılan
ekmeğin üzerine yemin edilmesi bu bakımdan şaşırtıcı değil:

Vê nanê helal! (“Bu helal ekmeğin üzerine”)

2. Nesne, Olay ve Ölmüş Şahsiyet ile Yemin

Bu kategorideki yeminlerin birçoğu Kuran’ın metinlerine atıfta
bulunur:

Ayet! (“Ayet üstüne!”)

Sî û sê cizûyê Quranê (“Kuran’ın otuz üç cüzü üzerine!”)

Yasîn! (“Yasin suresi üzerine!”)

Başka yeminler dini süreç ya da dini pratikleri konu alabilir:

Meha remezanê! (“Ramazan ayı üzerine!”)

Sê mehên bimbarek! (“Üç mübarek ay üzerine!”, yani Şaban, Re-
cep ve Ramazan)

Nîmêj! (“Namaz üzerine!”)

Rojî! (“Oruç üzerine!”)

Allah, Peygamber ya da Hazreti Ali üzerine de yemin edilebilir:

Sê qesem navê Xwedê! (“Allah’ın adı üzerine üç defa yemin ede-
rim!”)

Xwedêyi ser min ra! (“Üstümdeki Allah üzerine!”)

Serê Hezretî Elî! (“Hazreti Ali üzerine!”)

Qebra pêxember! (“Peygamberin kabri üzerine!”)

Fatma da (Peygamberin kızı ve Hazreti Ali’nin eşi) yemin konu-
su olabilir:

Qebra Hezretî Fatê! (“Fatma’nın kabri üzerine!”)

Bazı tip yeminlerdeyse aynı figürlere (Allah ya da başka saygı gösterilen şahsiyetler) tanık görevi verilir:

Xwedê/Pêxember/Hezretê Elî şîhadê min e! (“Allah/Peygamber/Hazreti Ali şahidim olsun!”)

Görüştüğüm kişilerin verdikleri diğer yemin örneklerinde ise ölmüş akrabalar, özellikle baba zikredilir. Yeminin kutsallığını ve vurgusunu arttırmak için kullanılan diğer temalar ölüm (mezar ya da kabir atıfıyla), kan ve acıdır. Fakat bu temaları içeren yeminler her ne kadar dramatik olsalar da, bu duruma tezat olarak mizahi bağlamda kullanıldıklarına da şahit oldum:

Qebra bavê min/ Gora bavê min! (“Babamın mezarı üzerine!”)

Serê bavê min! (“Babamın başı üzerine!”)

Bi xwîna bavê min! (“Babamın kanı üzerine!”)

Bi kefenê bavê min! (“Babamın kefeni üzerine!”)

Bi birîna bavê min! (“Babamın yarası üzerine!”)

Bi serê azîzê min! (“Azizim üzerine”, çok sevdiği ölmüş bir kişiyi kastederek)

Yeminlerin başka bir teması ise evlilik tir:

Nîkaha min! (“Nikahım üzerine!”)

Namûs û nîkaha min! (“Namus ve nikâhım üzerine!”)

Nîkaha bavê min! (“Babamın nikâhı üzerine!”)

3. Felaket Çağrısı İçeren Yeminler

Bu tarz yeminleri tartışmadan önce, yeminlerin ve bedduaların birbiriyle alakalı olan konuşma eylem tipleri (speech act genre) olduklarını işaretlemek istiyorum. Hemen hemen 100 sene önce, Westermarck şunu belirtiyordu:

“Bir yemin aslında geniş anlamda bir bedduadır, kendini şartlı bir lanetlemedir, bir insanın söylediği bir şeyin doğru olmadığı ortaya çıktığında kendine dilediği şerdir.” (yazarın çevirisi) (1926: 492)

Aşağıda bahsedilen yeminler yalan söylediği durumlarda konuşmacının kendi felaketini çağırdığı yeminlerdir. Yeminler bu yüzden hitap eden ve hitap edilenin aynı olduğu bir tür beddua olarak tanımlanabilmektedir (Vancı-Osam 1998: 78). Yemin ve beddualarla ilişkilendirilecek bir başka konuşma eylem tipi olan iyilik duaları da beddua sırasında kullanılan ifadenin aynısını kullanarak tam tersi bir iyi niyet gösterisine dönüştürülmesidir (Kratz 1989: 63). Yani bir insan, başkaları için felaket çağırarak beddua edebilir, aynı felaketi kendi için çağırarak yemin edebilir veya aynı felaket ifadesini koruma dileğiyle kullanarak başkalarına iyilik duası edebilir.

Yukarıda bahsettiğimiz Kürtçe-Türkçe sözlükteki listelenen deyimlerde gördüğümüz gibi, birçok kalıplaşmış yemin, beddua ve iyilik duası vardır. Fakat gördüğüm Vanlılara göre bazı orta yaşlı veya yaşlı köylü kadınlarının felaket çağrısı içeren yemin ve beddua etme konusunda özel bir yetenekleri ve yaratıcılıkları vardır (bkn. Vancı-Osam 1998: 74). Yemin olarak kullanılan aşağıdaki ifadeler okunduğunda bu yeminlerin çarpıcı içerikleriyle istenirse çok ciddi birer bedduaya dönüşebileceğini okuyucu gözünde kolayca canlandırabilir.

Bu kategorideki yeminlerde, ilk kategoride bahsettiğimiz bazı nesnelere tekrar ortaya çıkar. Beklendiği gibi Kuran ve başka dini nesnelere kullanılmaktadır:

Quran per per xenîmî min be! ("Kuran beni sayfa sayfa çarpsın!")

Perê teqwîma xenîmî min be! ("Takvimin sayfası beni çarpsın!")

Ziyaret li min bixe! ("Türbe beni çarpsın!")

Ekmeğe ve ana malzemesi buğdaya da ilahi ve mahvedici bir güç atfedilebilir:

Nan min pirtî pirtî ke! ("Ekmek beni paramparça yapsın!")

Genim xenîmî min be! ("Buğday beni çarpsın!")

Ekmeğin kutsallığı onun ağırlıklı olarak kırsal bir toplumun temel gıdası olmasıyla ilişkilidir. Beklendiği gibi de vurgulu yeminlerde (ve tabii ki vurgulu bedduada da) bereketin azalmasına ve servetin yok olmasına gönderme vardır:

Bereketa mala min bireve! (“Evimin bereketi kaybolsun!”)

Xwedê malê min bi min nede xwarin! (“Allah bana mallarımı yedirmesin!”)

Xwedê malê min e şîrîn belaw bike! (“Allah en sevdiğim malımı yok etsin!”)

Bu kategorideki yeminlerin en dramatik örnekleri, konuşmacının babasının, ağabeyinin/erkek kardeşinin ya da oğlunun ölümünü dilediği ya da onların felaketini istediği yeminlerdir. Kırsal toplumda kadınlar genellikle gelin olarak koca evine gidip, maddi anlamında kocalarına bağımlı bir hayat sürerler. Yaşlanınca, dul kalınca ya da boşanınca bu kadınların tek güvenceleri babaları, ağabeyleri/erkek kardeşleri ve oğullarıdır. Bu açıdan yaşlı kadınların sık sık sarf ettiği iyilik duaları, onların hayat garantileri olan erkek akrabaların önemini yansıtır:

Xwedê kure tê bihêle! (“Allah oğlunu bağışlasın!”)

Bu iyilik duasının tersine, üçüncü kategorideki yeminler, yemin eden kadın tarafından destekçi bu erkek akrabaların yokluğunu vurgulayıp böylece yeminin inandırıcılığını artırır:

Kurê min bimire! (“Oğlum ölsün!”)

Bav birayê min bimire! (“Babam ve ağabeyim/erkek kardeşim ölsün!”)

Ez xêrê birayê xwe nebinim! (“Ağabeyimin/Erkek kardeşimin hayrını görmeyeyim!”)

Bu kategorideki son tema olarak Allah’ın yok edeci gücü, ölüm inandırıcılık unsuru olarak kullanılabilir. Örneğin konuşmacı yalan söylemediğini ispatlamak için şöyle diyebilir:

Xwedê min dêran ke! (“Allah beni yok etsin!”)

Xwedê min poşman ke! (“Allah beni pişman etsin!”)

Xwelî li serê min be! (“Toprak kafamda olsun!”, yani “Öleyim ve gömüleyim!”)

Performans

Hymes “norm” kavramıyla dikkatimizi konuşma eyleminin performansına çeker. Duyduğum yeminlerin ve görüştüğüm kişilerden ayrıca topladığım yemin örneklerinin bazıları çok basmakalıp, bazıları ise çok daha yaratıcıdır. Bana bildikleri yeminleri aktaran kişiler yemin eden kişilerin seçtikleri kelimeleri hatırladıkları gibi yemin ediş şekillerini de yaratıcılık bakımından unutmadıklarını aktarmıştır.

Yukarıda değinildiği gibi, yeminlerin farklı “ton”ları (Hymes 1974) vardır. İster mizahi ister ciddi, yeminlerin performansı yükseltilmiş bir ses, el kol hareketleri ve canlılık içermektedir. Yeminci belki zaten bir oda dolu insanı eğlendirip dikkatleri üzerine çekmiş haldedir; yeminler o zaman bir hikâye ya da fıkrayı daha başarılı anlatmak için repertuarın bir ögesidir. Özellikle televizyonun 1980’lerde köye gelişinden önce, hikâye anlatabilmek önemli bir değer taşırdı; bazı yaşlı veya ölmüş kadın ve erkeklerin yetenekleri hala anımsanır. Yemin bu tarz hikâyelerin olmazsa olmazlarındandır. Gözlemediğim ve bana aktarıldığı kadarıyla şaka yapılırken bazı bireylere daha özgürce davranma hakkı tanınır. Örneğin “falanca kişiyi” “falanca işi” yaparken gördüklerine yemin edebilirler; bu durumda bazılarını eğlendiren bu durum bazılarını gücendirebilir. Bu ikisi arasında çok ince bir çizgi vardır. Hem hikâye anlatımında hem eğlendirici konuşmalarda yeminlerin amacı, aslında bir iddianın gerçeklik değerini doğrulamaktan çok, konuşmacıyı dinleyen ve onun zaten kurgusal bir hikâyeyi aktardığını bilen ama yine de bu kurguya eğlenceyi sürdürmek için inanmaya razı olmuş kişilere heyecan vermektir. Bu durumun tersine, ciddiyet içinde sarf edilen bir yeminin amacı ise yeminciye dikkati çekmekten çok söylediklerinin gerçekliğine olan inancı arttırmayı amaçlar.

Yeni Nesil

Van’daki Kürt çocukları, sık sık yemin eden yaşlıların arasında büyür. Beklendiği gibi onlardan etkilenip çocuklar da sık sık yemin kullanırlar. Birçok kez yaramazlık yapmış çocukların Kuran, Kuran çantası ya da ekmek üzerine suçsuz olduklarına dair yemin ettiklerine

şahit oldum. Bu nesnelere hala çocukların günlük hayatlarının bir parçasıdır. Ayrıca okulun yaz tatillerinde birçok çocuğa Kuran kurslarında Kuran'a saygı öğretilir. Bu yüzden ekmek, Kuran gibi kavramlar çocukların yeminlerinde de sık sık karşımıza çıkar. Kiminle konuştuğularına ve kendi Kürtçe hâkimiyetlerine göre bu yeminler Kürtçe ya da Türkçede sarf edilebilir. Tipik Türkçe örnekler şunlardır:

Ekmek çarpsm!

Vallahi!

Kuran çarpsm!

Fakat genç nesilde üçüncü kategorinin kullanışı azalmaktadır.

Kaynaklar

- Austin, John L., *How to Do Things with Words*, Oxford University Press, Oxford 1962.
- Bedir Xan, Emir Celadet - Roger Lescot, *Kürtçe Dillbilgisi (Kurmançî)*, Doz Yayınları, İstanbul 2000.
- Bedir Xan, Kamuran. *Kolay Kürtçe (Kurmançî)*, Doz Yayınları, İstanbul.
- Farqînî, Zana, *Ferheng / Sözlük*, Enstituya Kurdî, İstanbul 2007.
- Grabolle-Çeliker, Anna, *Kurdish Life in Contemporary Turkey: Migration, Gender and Ethnic Identity*, I. B. Tauris London 2012.
- Kratz, Corinne A., "Genres of Power: A Comparative Analysis of Okiek Blessings, Curses and Oaths", *Man* 24 (4), 636-656, 1989.
- Hymes, Dell, *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1974.
- Westermarck, Edvard, *Ritual and Belief in Morocco*, Vol. 1, MacMillan, London 1926.

Ant Kelimesinin Kökeni Üzerine

Orçun Ünal*

1. Giriş

Türkçe *ant* kelimesi, Eski Türkçe *and* kelimesine gitmektedir. Dîvânü Luğâti't-Türk'te *and* olarak geçen kelime, Eski Uygurcada iki kez *ant* <"NT"> olarak tanıklanmıştır (EDPT 176, UWb 145, DTS 44). *And* kelimesinin Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *içmek* yardımcı fiiliyle kullanımı, Orta Türkçeden itibaren görülmektedir: Orta Asya Tefsiri *and / ant iç-*, Harezmi Türkçesi *ant iç-*, Codex Cumanicus *ant iç-*, Eski Anadolu Türkçesi *and iç-* (EDPT 176). Houtsma Sözlüğü'nde *and- iç-* şeklinde birlikte yazılan yardımcı fiil grubu, Kitābu'l-İdrāk ve Kavānīnū'l-Küllīye'de *antuş-* olarak tamamen kaynaşmış bir şekilde ortaya çıkmaktadır. *And* kelimesiyle kullanılan diğer bir yardımcı fiil ise *bēr-* "vermek" fiilidir: DLT *and key yeme bēūrler* ve Kavānīnū'l-Küllīye *ant bēr-*. İbnü Muhennā Sözlüğü'nde *ant* kelimesi *ēt-* fiiliyle de kullanılmıştır (ESTYa I: 151).

Dîvânü Luğâti't-Türk de dahil olmak üzere Eski Türkçede "ant içmek" anlamında kullanılan kelime, *andık-* ~ *antık-*¹ fiilidir (EDPT 180,

* Araş. Gör. Orçun Ünal, Beykent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Şişli-Ayazağa Yerleşkesi, Ayazağa 34396 Şişli-İstanbul, Tel: 0212 867 51 74, Faks: 0212 867 50 66, orcununal@live.com.

¹ *Antık-* "yemin etmek, and içmek" fiili, Altay Türkçesinde halen yaşamaktadır (ATS 26).

UWb 157, DTS 45-46). Bu fiil, bazen tek başına bazen de *ant* ~ *and* kelimesiyle beraber kullanılmıştır: *satıg yull[ug] ugrınta ant antıktımız* (Maitrisimit 61 v 11). Dīvānū Luġāti't-Türk'te geçen *andġar-* fiili de "and içtirmek" anlamındadır (EDPT 180, DTS 44).

2. *And* ~ *Ant* Kelimesinin İlk Şekli

ET *and* ~ *ant* kelimesinin ilk şeklini belirlemekte iki zorluk vardır. Birincisi, kelimenin son ünsüzünün /d/ mi yoksa /t/ mi olduğu sorusudur. İkincisi ise, /a/ ünlüsünün uzun olup olmadığıdır.

Bizce bu kelimenin ilk şekli, *and*'dir. *And* kelimesi, runik yazılı kaynaklardan sadece Begre (E-11) ve Kara-Yüs (E-39) yazıtlarında tanımlanmıştır. Kelime, her iki yazıtta da ☺ runik harfiyle yazılmıştır ki bu da kelimenin [and] okunması gerektiğini gösterir. Ünsüz çifti hususunda Eski Uygurca bize pek yardımcı olmamaktadır çünkü Eski Uygurcada *t* ve *d* ünsüzleri sıkça karıştırılmaktadır. Ancak bilindiği üzere, /d/ fonemi /n/ ünsüzünün yanında *t* olarak yazıldığı için <"NT"> olarak yazılan kelimenin fonemik olarak /and/ şeklini gösterdiği kabul edilebilir. Bu kelime, Dīvānū Luġāti't-Türk'te her zaman *dāl* ile yazılmıştır. Benzer şekilde, Batı Türkçesinde de yalın halde ve ünsüzle başlayan eklerden önce dahi *dāl* ile yazılmıştır: *and istedi, andlaruη, andluyum*. Harezmi Türkçesi, Çağatayca, Kıpçakça ve çağdaş lehçelerin çoğunda ikincil olarak *ant* şeklinde görülmesine rağmen, kelimenin orijinal /d/ ünsüzü Azerbaycan Türkçesi *and* ve Halaçça *a:nd* kelimelerinde korunmuştur. Kelimenin orijinal şeklinin *and* olduğu gösteren diğer bir kanıt ise, Moğolcaya *anda* "sworn brother, friend"² (Lessing 1995: 42) ve Tunguzcaya *anda* "drug" (SSTMYa I: 42-43) olarak alınmış olmasıdır. Eğer kelimenin orijinal biçimi ***ant* olsaydı, Moğolcaya ***anta* olarak geçerdi. Nitekim Moğolcada kelime içinde /nt/ ünsüzleri sıkça geçmektedir: *arbanta* "on kere", *ġuġınta* "otuz kere", *baraġanta-* "kararmak".

² Moğolca *anda* kelimesinin "kan kardeşi, arkadaşı" anlamı bizce ikincildir.

And kelimesindeki /a/ ünlüsünün uzunluğu konusunda danışabileceğimiz dört kaynak bulunmaktadır. Bunlar; *Dīvānū Luġāti't-Türk*, Türkmençe, Halaçça ve Kazakçadır. Bu kelime, Yakutça ve Dolganca da korunmamıştır. *Dīvānū Luġāti't-Türk*'te *and* kelimesi ve türevleri (*andık-* ve *andġar-*) genellikle <'AND> şeklinde yazılmıştır. Bazen de <'ND> şeklinde yazılmış ve birçok örnekte ikinci elden harekelenmiştir ('AND). <'AND> yazımı kısa ünlü *and* şekline işaret etmektedir.

Bu kelime Türkmencede kısa ünlü iken Halaççada uzun ünlüdür (Doerfer-Tezcan 1980: 81-82). Ayrıca Radloff'un (1893: 738) Kazakçadan verdiği uzun ünlü *ānt* "prisyaġa; der Eid" sözcüğü bu kelimenin uzun ünlü olduğu dair diğer bir delildir.

Biz, Kazakça ve Halaççadaki şekillere istinaden bu kelimenin ünlüsünün uzun olduğunu kabul ediyoruz.³

Bu durumda kelimenin ilk şekli uzun /ā/ ve kelime sonunda /d/ ile *ānd*'dir. Moġolca ve Tunguzca *anda*'ya (Doerfer 1985: 37) dayanarak *ānd* kelimesinin de **ānda* veya **āndo*⁴ şekline gittiği söylenebilir. Muhtemel **ānda* ve **āndo* rekonstrüksiyonlarını aşağıda **āndV* şeklinde göstereceğiz.

Kelimenin etimolojisine geçmeden önce, bir noktaya değinmekte fayda var diye düşünüyoruz: Vovin (2011), *nd* ünsüz çifti sebebiyle *and* kelimesinin Türkçe olmadığını ve Ruan-ruan'ların dilinden Türkçeye geçtiğini iddia etmektedir. Vovin, bu konuda Erdal'a (2004: 109) gönderme yapmaktadır. Erdal (2004: 109), /r l n/ ünsüzlerinden sonra gelen /d/ foneminin patlamalı [d] olarak telaffuz edildiğini ve son sesle tonsuzlaştığını ifade etmektedir. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi, Eski Türkçede /nd/ ünsüz çifti vardır ve Göktürkçe ile Karahanlıcada [nd] olarak telaffuz edilmektedir. Eski Uygurcada ise fonotaktik sebeplerle [nt] olarak telaffuz edilmiş olabilir. Yine de İlk Türkçede /nd/ ünsüz çiftinin varlığı yadsınamaz bir gerçektir.

³ Doerfer-Tezcan (1980: 82), bu kelimeyi *and* olarak yarı uzun ('halblang') bir ünlüyle tasarlamaktadır.

⁴ Türkçe /O/ arfoneminin Moġolcada /A/ olarak görüldüğü örnekler mevcuttur: Türkçe -dOk > Moġolca -dAg.

O yüzden biz *and* kelimesinin Türkçe olduğunu kabul ediyor ve Türkçe bir etimoloji önerisinde bulunuyoruz.

3. İlk Türkçe **āndV* Kelimesinin Etimolojisi Üzerine

Nişanyan hariç başvurduğumuz kaynakların hiçbirinde Eski Türkçe *ānd* kelimesi üzerine etimolojik bir bilgi verilmemiştir. Yalnızca Nişanyan, *ant* isminin *āŋ-* “anmak, hatırlamak” fiilinden *-Ut* yapım ekiyle türetildiğini iddia etmektedir⁵. Ancak /ŋ/ foneminin neden /n/ olduğunu ve *-Ut* ekinin bu kelimeye neden *-t* şeklinde eklendiğini açıklamamaktadır. Bu iki önemli sorun açıklanmadıkça bu etimoloji kabul edilemez.

Diğer araştırmacılar ise bu kelimeyi bir isim gövdesi değil, bir isim kökü olarak görmektedirler. Ancak son zamanlarda Halaççanın belgelendirilmesiyle birlikte önceden isim veya fiil kökü olduğu sanılan bazı kelimelerin isim veya fiil gövdesi olduğu ortaya çıkmıştır. Örnek olarak, ET *yāg* “yağ” isminin **yā-* “yağ dövmek” fiiline (Doerfer-Tezcan 1980: 218) ve ET *ün-* “(dışarı) çıkmak” fiilinin *(*h*)*ū-* “(dışarı) çıkarmak” (Doerfer-Tezcan 1980: 130) fiiline gittiği anlaşılmıştır.

Bizce, ET *ānd* ve İlk Türkçe **āndV* kelimesi de bir isim gövdesidir ve **ān-dV* olarak tahlil edilmelidir.

3.1. İlk Türkçe *-(*U*)*dV* Eki

Kelimenin kökü olan **ān-* fiiline geçmeden önce, fiilden isim yapan **-dV* eki hakkında birkaç söz söylemek gerekmektedir. İlk Türkçe **-dV* yapım ekinin tam şekli *-(*U*)*dV*’dir. Bu ek, ET *-(U)t* ekine gelişmiştir. ET *-(U)t* ekinin *-(*U*)*dV* şekline gittiği, ET *yaş-ut* “gizli, saklı; gizlice” (EDPT 1017) kelimesinin Moğolca karşılığıyla gösterilebilir: KM *dalda* “hidden, concealed, secret[ly]; latent[ly]; reticent[ly]; illegal[ly]; secret, something hidden or unknown” (Lessing 1995: 225). KM *dalda*, ET *yaşut* kelimesinin İlk Türkçe **d₂al₂uda* (**ḍal₂uda*) veya **d₂al₂udo* (**ḍal₂udo*) şekline gittiğini göstermektedir. İlk Türkçe **d₂al-*

⁵ <http://www.nisanyansozluk.com/?k=ant> (Erişim tarihi: 22.12.2011)

udV, Moğolcaya **daluda/o* olarak girmiş, **dalada* olmuş ve orta hece düşmesiyle *dalda* şeklini almıştır.

Moğolcada İlk Türkçe *-(*U*)*dV* ekini barındıran diğer bir kelime ise, *kağda* “dry grass of the preceding year” (Lessing 1995: 908) sözcüğüdür. Bu kelime, Moğolca *kağsa-* “to dry out, parch, shrivel in drying” (Lessing 1995: 908) fiili ve *kağurai* “dry, dried up; dry land; dryness; drought” (Lessing 1995: 910) ismiyle bağlantılıdır.

Moğolca *kağda*, ya Eski Türkçe *kāgut* “darıdan yapılan bir tür yiyecek” (EDPT 610) ya da daha büyük bir ihtimalle Eski Türkçe *kak* “kurutulmuş (bir şey)” ve *kakı-* (< *kak+ı-*) “sinirlenmek, öfkelenmek” kelimeleriyle bağlantılıdır. ET *kakı-* “sinirlenmek, öfkelenmek” fiili, *kaki-* “to dry up (of a sore); to hold something against somebody; to despise” (Lessing 1995: 915) olarak Moğolcaya geçmiştir. Moğolca *kaki-* fiilinin ilk anlamı olan “(yara için) kurumak”, ET *kakı-* fiilinin *kak* isminden türediğini kesin bir şekilde göstermektedir.

Yukarıda söylenenler ışığında, Moğolca *kağda* kelimesinin tanıklanmamış Türkçe **kakı-t* isminden geldiği söylenebilir. Türkçe **kakıt*, İlk Türkçe **kakıdV* şekline geri gitmektedir. İT **kakıdV* Moğolcaya **kakada/o* olarak geçmiş, **kağada* üzerinden *kağda* olmuştur.

İlk Türkçe *-(*U*)*dV* ekinin Eski Türkçede *-(*U*)*d* olarak korunduğu tek kelime, ET *küze-d* ve *küze-d+çi* kelimeleridir (DTS 331, OTWF 311₃₅₁). Bu istisnai örnekler haricinde, Eski Türkçede iki veya daha çok heceli kelimelerin sonunda /d/ ünsüzü bulunmadığı için ekin ünsüzü tonsuzlaşarak /t/ olmuştur.

İlk Türkçe **ān-dV* kelimesindeki ek de *-(*U*)*dV* ekidir. *-(*U*)*dV* eki, Eski Türkçedeki devamı olan -(*U*)*t* ekinin /t/ ile biten köklerden sonra yaptığı gibi⁶ (OTWF 309-310), **ān-* fiilindeki /n/ ünsüzünden sonra /U/ ünlüsünü düşürmüş ve köke **-dV* olarak eklenmiştir.

Diğer bir ihtimal ise kökün **ān-* değil, **ānı-* olmasıdır. Bu durumda daha eski olan **ānı-dV* şekli, orta hece düşmesiyle **ān-dV* biçimini almıştır.

⁶ ET *adr-t*, *üdüür-t*, *ır-t*, *kr-t*, *bēr-t*, *kör-t+le* vb. gibi.

3.2. İlk Türkçe **ān*- Fiili

İlk Türkçe **āndV* kelimesinin kökü olan **ān*- veya **ānu*- fiili, bizce, Eski Türkçede yalnızca iki kez tanımlanmış olan *anut*- “hatırlamak, yad etmek; (ölenleri) hatırlamak, üzülmek” (UWb 144) fiilinin⁷ de köküdür.

ET *anut*- “hatırlamak, yad etmek; üzülmek” fiili geçişli bir fiildir ve geçişsiz **an*- veya **anu*- “hatırlanmak, yad edilmek” köküne geri gitmektedir. *anut*- fiilinin yapısal bir benzeri, ET *unut*- “unutmak” fiildir. ET *unut*- fiili, geçişli bir fiildir ve geçişsiz **unu*- “unutulmak” kökünden gelmektedir. Türkçe **unu*- “unutulmak” fiiline hem biçim hem de anlam bakımından çok benzeyen bir kelime, Ural dillerinde bulunmaktadır: Estonca *unu*- “unutulmak”, Komi *vu*n- “unutulmak” (Rédei 1988: 588). Rédei (1988: 588), bu ve diğer soydaş kelimeleri Proto-Uralca **wun3*- “unutulmak” şeklinden getirmektedir. İlk Türkçe **unu*- fiili, Proto-Uralca **wun3*- fiiliyle kesinlikle bağlantılıdır ancak bu bağlantının ne yönde olduğunu şimdilik söylemek mümkün değildir.

ET *anut*- “hatırlamak, yad etmek; üzülmek” fiilinin kökü olan **an*- veya **anu*- “hatırlanmak, yad edilmek” fiili, bizce, İlk Türkçe **āndV* kelimesinin kökü olan **ān*- veya **ānu*- fiiliyle bir ve aynıdır. Bu durumda İlk Türkçe **āndV* kelimesinin temel anlamı “hatırlanan (bir şey)”dir. Ant da unutulmaması gereken verilmiş bir söz, edilmiş bir yemindir.

4. Son söz

Erdal (OTWF 316), *-(U)t* ekiyle görülen geçmiş zaman ekinin muhtemel bağlantısı⁸ hakkında şöyle yazmaktadır:

“The problem with connecting *-(U)t* noun and perfect is the fact that the perfect consistently has a /d/ except after /r l n/ and perhaps

⁷ ETS 166₃₃ *tolpı tüziün idoknuη yorıkm anutp* ve HtPek 20 b 2 *küsüyür m(ä)n k(ä)ntü özüm anutmagalı*.

⁸ Doerfer (1976: 49), görülen geçmiş zaman ekinin kökeni için *-(U)t* ekinden farklı bir ‘Zeittensor’ **-d+* eki tasarlamıştır.

/z/. (...) The perfect and the $-(U)t$ formation could be joined if it could be shown that the latter originally was $*(U)d$; this does not seem feasible at present.”

Erdal'a göre o zaman mümkün olmayan şey şu anda mümkün görünmektedir: Yukarıda Eski Türkçe $-(U)t$ ekinin İlk Türkçe $*(U)dV$ şekline gittiğini göstermiş bulunuyoruz. Son sesteki /A/ veya /O/ ünlüsü Eski Türkçeye gelene kadar düştüğüne göre, bu ünlü İlk Türkçede vurgusuz ve muhtemelen kısadır. $*(U)dV$ ekinin üzerine iyelik ekleri geldiğinde son ünlü yerini bu eklerin dörtlü ve ikili ünlü uyumuna giren arfonemlerine bırakmıştır:⁹ $*(U)d+Xm$, $*(U)d+X\eta$, $*(U)d+I$, $*(U)d+XmXz$, $*(U)d+X\eta Xz$. Vurguyu yitiren /U/ ünlüsünün düşmesiyle bu birleşik ekler $*-d+Xm$, $*-d+X\eta$, $*-d+I$, $*-d+XmXz$, $*-d+X\eta Xz$ olarak Eski Türkçeden itibaren tanıklanan biçimlerini almışlardır.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki Eski Türkçe $-dOk$ sıfat-fiilinin de $*(U)dV$ eki ve *ok* edatından geliyor olması mümkündür. Göktürkçede *ok* edatının eklediği örneklerde¹⁰ ünlüsünü yitirdiği göz önüne alınırsa $-dOk$ sıfat-fiilinin /O/ arfonemi $*(U)dV$ ekinin son ünlüsü olmalıdır: $*(U)dO ok > *(U)dO+k > *(U)dOk > -dOk$.

Bu durumda, *and* kelimesi de İlk Türkçe $*\tilde{a}ndo$ şekline geri gitmektedir.

⁹ Benzer bir durum, kısa ve vurgusuz ünlüleri olan Çuvaşça için de geçerlidir: Örnek olarak Çuv. *alä* “el” kelimesi, 2. tekil şahıs iyelik ekini (+U) alınca *allu*, belirtme-yönelme ekini (+A) alınca *alla* şeklini alır. Yani kelime sonundaki *ä* ve *ë* ünlüleri düşer ve onların yerini ekin ünlüsü alır.

¹⁰ Tonyukuk Yazıtı'ndaki *ölürtäçi+k* (< *ölürtäçi+ok*) ve *ölti+k* (< *ölti+ok*) kelimeleri örnek gösterilebilir.

Kısaltmalar

DLT: Divānū Luġāti't-Türk

ET: Eski Türkçe

İT: İlk Türkçe

KM: Klasik Moğolca

Kaynaklar

ATS = GÜRSOY-NASKALİ, Emine, DURANLI, Muvaffak (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu.

DOERFER, Gerhard (1976). "Proto-Turkic: Reconstruction Problems", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1975-1976, 1-59.

DOERFER, Gerhard (1985). *Mongolo-Tungusica*. (Tungusica Bd. 3), Wiesbaden, Otto Harrassowitz.

DOERFER, Gerhard, TEZCAN, Semih (1980). *Wörterbuch des Chaldasch (Dialekt von Xarrab)*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

DTS = *Drevnetyurkskiy Slovar'*, Leningrad, Nauk 1969.

EDPT = CLAUSON, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, Clarendon.

ERDAL, Marcel (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Leiden-Boston, Brill.

ESTYa I = SEVORTYAN, E. V. (1974). *Etimologičeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov*, t. I, Moskova, Nauk.

GÜLENSOY, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, I (A-N), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

LESSING, Ferdinand D. (1995). *Mongolian-English Dictionary*, Bloomington, The Mongolia Society.

RADLOFF, W. (1893). *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte. Erster Band. Die Vocale*. Sanktpeterburg, Nauk.

RÉDEI, Károly (1988). *Uralisches Etymologisches Wörterbuch. Bd. I. Uralische und finnisch-ugrische Schicht*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

OTWF = ERDAL, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*, I-II, Wiesbaden, Harrassowitz.

SSTMYa I = *Sravnitel'nyy Slovar' Tunguso-Man'čjurskih Yazıkov. Materialı k Etimologičeskomu Slovarı'*. Tom I. Leningrad, Nauk, 1975.

- TMEN III = DOERFER, Gerhard (1967). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen. Band III: Türkische Elemente im Neupersischen. ġm bis káf*, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag.
- UWb = RÖHRBORN, Klaus (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag.
- VEWT = RÄSÄNEN, Martti (1969). *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura.
- VOVIN, Alexander (2011). "Once Again on the Ruan-ruan Language", *Ötüken'den İstanbul'a Türkçenin 1290. Yılı (720-2010) Sempozyumu. Bildiriler / Papers*, (ed. Mehmet Ölmez, Erhan Aydın, Peter Zieme, Mustafa S. Kaçalın), İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- <http://www.nisanyansozluk.com/?k=ant> (Erişim tarihi: 22.12.2011).

Kırgızlarda Bir Gelenek Olarak Yemin Etme ve Yemin Kavramı İçin Kullanılan Kelimeler

Mayrambek Orozobaev*

Giriş

Hukuki terminolojide “Bir kimsenin verdiği sözün ya da yaptığı işin doğruluğunu tasdik etmek için kanun veya örf gereğince belli sözleri söylemesi veya hareketler yapması” (ML 1969: 555) olarak geçen “yemin etme”, pek çok toplumda önemle üzerinde durulan evrensel bir konudur. İnsanlar yaptıkları ya da üstlendikleri bir işin doğruluğuna ve o işi başarabileceklerine çevrelerindeki inandırmak istemiş ve onlara bu konuda güven verme ihtiyacı hissetmiştir. Bu da o kişinin, toplumun kutsallığını kabul ettiği maddi ve manevi değerleri kendisine tanık göstermesine ve geleneklerin kabul ettiği ölçüde çeşitli şekillerde yemin etmesine yol açmıştır. Bu yeminin herkesçe bilinmesi için, toplumların örf, adet, gelenek ve göreneklerine göre çeşitli yemin etme törenleri uygulanmıştır. Bu törenler, aynı amaç doğrultusunda gerçekleştirilse bile uygulanış şekli toplumdaki topluma, devirden devire hatta insandan insana farklılıklar gösterir. Nitekim İslamiyet’in kabu-

* Yrd. Doç. Dr., Mayrambek Orozobaev, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.
m.orozobaev@gmail.com

lünden önceki dönemlerde Türk toplumlarında Gök Tanrı, ata ruhları, su, dağ, nehir, orman gibi kutsal olduğuna inanılan şeyler üzerine yemin edilirken, İslamiyet'in kabulü ile bu durumun giderek değiştiği, insanların Allah'a ve Kur'an-ı Kerim'in üzerine yemin ettikleri görülür. Fakat bu süreç, toplumların o zamana kadar sahip oldukları maddi ve manevi değerleri bir anda unuttukları anlamına gelmemelidir. Çünkü geleneksel değerler çoğu toplumun yüzyıllarca hayatlarına yön veren, yaşam tarzlarını şekillendiren ve adeta genlerine işleyerek karakterlerine yansıyan değerlerdir. Türklerin İslamiyet öncesi geleneksel Gök Tanrı inancı ile İslamiyet inancının çoğu noktada örtüşmesi, Türklerin sahip oldukları değerlere bağlı kalmalarında önemli bir etken olmuştur. Örneğin *Kuday* "Huda" kelimesi, İslamiyet'in kabulü ile Kırgızcaya geçmiş olan Farsça kökenli bir kelime olmasına rağmen kavram alanı Kırgızcada oldukça genişlemiştir ve daha çok "Tanrı, ilah; iye, hamı" (Yudahin, 1985: I, 436) anlamlarında kullanılmıştır. Hatta bu kelime *İttin eesi bolso karışkırdın kudayı bar* "Köpeğin sahibi varsa, kurdun da hamisi vardır" atasözünde "sahip olan, himaye eden" anlamında geçmektedir.

Dolayısıyla bu değerler, toplumların gelişmesine ve yaşam algılarının büyük ölçüde değişmesine rağmen günümüze kadar ulaşmış, Türklerin bulunduğu coğrafyalarda varlıklarını korumuştur. Nitekim bu çalışmada evrensel bir olgu olarak değerlendirebileceğimiz yemin etme geleneğinin sadece Kırgızlardaki durumunu araştırırken dahi, bu değerlerin toplumlarda hala kutsiyetlerini koruduğuna bir kez daha şahit olduk.

Kırgızlarda Yemin Etme Geleneği

Yemin etme geleneği, pek çok toplumda olduğu gibi Kırgız toplumunda da önemli sayılmış, bunun için özel törenler tertip edilmiştir. Fakat bu törenlerin rastgele yapılmadığı; zaman, mekân ve yöntem açısından bir arka planının bulunduğu açıktır. Örneğin bir kişi ile dostluk kurarken edilen yemin ile sefere çıkarken edilen yeminin önceden belirlenmiş muayyen bir günü vardır. Yönetime gelen bir beyin, halkının önünde ettiği yemin ile bir komutanın savaş döneminde hal-

kını düşmanlardan koruyacağına dair ettiği yeminin günleri birbirlerinden farklıdır. Nitekim bu durum halk arasındaki *Ar bir kündün atı*¹ başka, *ar bir aydın otu başka* “Her günün adı farklı, her ayın ateşi farklıdır” atasözüne dahi yansımıştır. (bkz. Akmataliyev 2002: 22).

Kırgız toplumunda yemin etmenin önemi, yemin ederken kullanılan kelimeler ve yeminini bozan kişinin başına gelecek olanlarla ilgili Kırgızların folklor kaynaklarında pek çok bilgiye, örnekleriyle birlikte ulaşmak mümkündür. Bu bilgiler gözden geçirildiğinde yemin etme geleneğini “Yemin etme töreninin eylem (pratik) kısmı, yemin ederken kullanılan kargış (sözler) kısmı ve edilen yeminin boşa çıkması, gerçekleştirilmesi” şeklinde üç başlıkta incelemek mümkündür.

1. Yemin etme töreninin eylem (pratik) kısmı

Kırgızlardaki yemin etme törenlerinin eylem kısmıyla ilgili olarak en eski Türk destanlarından biri olan “Manas” destanında şu ifadelerle rastlanır: *Ok tişteşip ant kılıp* “Ok ısıarak ant içip”, *Ak bolot mişin calaşıp* “Beyaz çeliğin (kılıcın) ağzını birlikte yalayarak”, *Aynışkanda böz kana, alışkanda kol kana* “(Ortadan) ikiye ayırdığımız bez nerede, sıkıştırdığımız el nerede?” (Orozbekov 1982: IV, 197), *Keleme şarıp karmaşıp, çibik kırka salışıp*, “*ubada bekem bolsun dep*” *ak boz beeni çalışıp, kolun kanga malışıp* “Kelime-i şerif’i tutarak, ince dalı birlikte tutup keserek, “Andımız sağlam olsun” diye boz kısırağı kurban keserek, elini kanına batırarak” (Bayçiyev 2011: 46), *Kurga tüygön katıña, kudaylaşkan antıña* “Kemerinin içindeki mektubuna (yazı), Tanrı adına içilen andına”, *Ak buoday nanın çaynaştı, keleme şarıp karmaşıp, ölüp keter ant kılıp, aç bolot mişin calaşıp*. “Kelime-i şerif’i tutarak, ölümüne ant içerek, aç çeliğin ağzını yalayarak, ak buğday ekmeğini beraber çiğnediler” vb. (bkz. Karalayev 1960: 94, 162).

Bu ifadeler sadece “Manas” destanında değil, onun devamı olan “Semetey”, “Seytek” ve diğer “Kurmanbek”, “Er Tabıldı”, “Canış-Bayış”, “Er Soltonoy” vb. gibi birçok destanda ve masallarda geçmekte-

¹ Buradaki *atı* “adı” kelimesi bazen *antı* “andi” şeklinde kullanılmaktadır.

dir. Kullanılan ibareler hem yemin etmenin önemini hem de insanların neye göre yemin ettiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Sadece folklorik ve edebi metinlerde değil, tarihi belgelerde de rastlanılan bu örnekler ışığında; okun, mızrağın ya da kılıcın keskin çelikli tarafını ısırarak ya da yalayarak ant içme geleneğinin Kırgızlar arasında oldukça yaygın olduğu görülür. Bununla birlikte genellikle beyaz (boz) at ya da kara koyun kesip kanına ellerini bulayarak yemin etme geleneği çok eski çağlardan günümüze kadar uygulanagelmıştır. 1759 yılında Kırgızlar ve Kazaklar, Kalmuk-Torgavutlar ile Bulanık denilen su kıyısında gök kaşka (alnında bir işaret bulunan) boz aygır ve kara başlı koçu kurban keserek ellerini kana batırmış, barış antlaşması yapmışlardır (bkz. İnan 1948: 281).

Kırgızlarda dostluk kuracak kişilerin de yemin ettikleri görülür. Genellikle her iki tarafın söğüt ağacının ince bir dalını iki ucundan tutup ortasından keserek yemin etmelerine folklorik kaynaklarda sıklıkla rastlanır. Kesilen bu dal parçasına *ant çibık* “ant dalı” denir. Kurdukları dostlukların göstergesi olarak kabul ettikleri bu dal parçasını her iki taraf özellikle saklar. *Ak buuday unun çaynadım, işener beken maga dep ant çibıktı karmadım* “Akbuğday ununu çiğnedim, ‘Bana inanacak mı?’ diye ant dalını elime aldım” (Karalayev 2010). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Kırgızlar dostluk kurarken dahi yemin etmeyi önemsemişlerdir. Ayrıca folklorik kaynaklarda dostluk kuran iki tarafın, bir bezi (kumaşı) ortadan yırtarak ikiye ayırma âdeti de yer almaktadır ve bu durum yukarıda zikredilen, dal parçasının ikiye bölünmesinin bir varyantı olarak düşünülebilir.

Örneklere bunların yanı sıra akbuğday ununu ya da buğdayın kendisini çiğneme âdeti de göze çarpar. Bu durum, X. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan İbnü'l-Fakih'in “Türkler bakırdan yapılmış bir put önünde yemin ederler. Putun önünde su dolu bir kap bulunur. Suyun içine altın ve bir avuç buğday atarlar. Kabin altında bir tane kadın pantolonu bulunur. Yemin eden ‘Eğer andımı bozarsam kadın pantolonu giysim olsun, beni buğday gibi biçsinler, yüzüm altın gibi sararsın.’ der.” (İnan 1948: 280) sözlerindeki buğday unsuruyla ilişkilendirilebilir.

J. P. Roux, Eski Türklerde ve Moğollarda yemin etmenin “bağlayıcı ve kesin olmasına karşın işlemin belirli aralıklarla yenilenmesinin mümkün veya gerekli” olduğunu belirtir. *Moğolların Gizli Tarihi*’nde Timuçin (Cengiz Han) ile Camuka’nın birbirlerine karşılıklı olarak hediyeler verip yemin ettikleri, belirli aralıklarla dostluklarını üç kez yeniledikleri ve her bir yeminden sonra kendilerini *anda* “antlı dost” olarak ilan ettiklerini ifade eder. (bkz. 2002: 239). Bu âdetin Kırgızlar arasında da yaygın olduğunu, Kırgızcadaki çok yakın arkadaş, ayrılmaz dost manasındaki *üç anttaşkan dos* “(kelimesi kelimesine çeviri: üç kere ant içen dost) deyiminde ve *Manas menen Kökbörü üç anttaşkan dos eken* “Manas ile Kökbörü üç kere ant içmiş (çok yakın) dostlarmış”; *Asıl atam Kayıptañ, atañız Manas Kan menen altı anttaşkan dos eken* “Asil babam Kayıptañ, babanız Manas han ile altı kere ant içmiş dostlarmış” (Karalaev 1960: 223) gibi söylemlerde görmek mümkündür.

Kırgızların yemin etme törenlerinde Kuran’ı eline alarak ya da üzerine elini koyarak yemin ettikleri de yaygın olarak görülür. Nitekim bu durum, bahsi geçen *keleme şarıp karmaşıp* “Kelime-i şerif’i tutarak” örneğinde görüldüğü gibi Kırgızların sözlü kültürüne dahi yansımıştır. Bu yemin etme biçiminin, Kırgızlarda İslamiyet’in hızla yayılmaya başladığı XVIII-XIX. yüzyıllarda ortaya çıkmış olduğu söylenebilir. Fakat Kırgızlar ve Kazaklarda İslamiyet’in tesiri her ne kadar güçlü olsa da, bir yandan eski gelenekler korunmaya devam etmiştir. Bununla ilgili olarak Abdulkadir İnan şunları dile getirir: “Kırgız-Kazakların eski âdetleriyle mücadele eden bir hoca tarafından 1841’de yazılıp 1879’da Kazan’da yayınlanan bir manzumede Kırgız-Kazakların şeraite uymayan, antları şöyle tavsif ediliyor: “At sürüleri, çobanının değneği ve kılıcının sapı üzerinden atlamaz; demircinin körüğünü ulu sayar, servet ve samanın körüğünü lütfu sanır; iki adam davalarırsa itham edilen adam ant ederek göğe bakıp tırnağını yalar. Yine “İşte şu mezara var, tüfeğe (elini) vur, haksız isen tüfek seni vursun!”, diyerek tüfeğini ulu sayar.” (1948: 283).

A. İnan bu çalışmasında ayrıca tırnak yalama âdetine dikkat çekerek “Muhtemelen bu adet, tırnaklı (yırtıcı) bir totem üzerine yapılan kargış andı töreninin uzantısıdır. Bazı kuzey uluslarında ayı pençe-

si ve dişleri üzerine ant içme âdetine rastlanmıştır.” (1948: 290) şeklinde açıklamalarda da bulunarak, yemin ederken kişinin tırnağını yalaması gibi farklı bir âdeti aktarır.

Kırgızlarda yemin eden kişinin yaptığı uygulamalar, aynı zamanda yemini derecelendirerek onun gücünü, ağırlığını ve önemini belirler. Özellikle dostlar arasındaki yakınlık ve sıkı bağ, aralarında edilen yeminle şekillenmiş, farklı söylemlerle ifade edilmiştir. Bu söylemleri şu şekilde örneklendirmek mümkündür: *kan dos* “kan kardeş ya da kanı üzerine ant içen dost”, *ok tişteşken dos* “ok ısırarak ant içen dost”, bir kâsedeki içeceği paylaşan dost manasında *şilekey alışkan dos* “salyası geçen dost”, *çıbık kırkışkan dos* “dal keserek ant içen dost”, *ak nan tişteşken dos* “beyaz ekmek ısırarak üzerine ant içen dost”, *tuz tatışkan dos* “birlikte tuz üzerine ant içen dost”, *üç anttaşkan dos* “üç kere ant içen dost” vb.

Buradaki *kan dos* “kan kardeş” söylemi, “dostluk kuran iki kişinin kanlarını bir kâsedeki kızıya ya da şaraba karıştırarak birlikte içmesi” âdetine, yani karşılıklı olarak kan değiş tokuşu temeline dayanır. Ancak Kırgızlardaki yemin etme geleneğiyle ilgili elde ettiğimiz kaynaklarda bu tür uygulamaya rastlanmamıştır.² Bunun yerine bir kişinin daha çok “düşmanının kanını içeceğine” dair yemin ettiği ve bu yemini de yerine getirdiği görülmektedir: *Ant berip uluu kiçüügö duşmandın kanın içüügö* “Büyüklerin ve küçüklerin önünde düşmanın kanını içeceğine ant içerek”, *Kan içmesi karmadı* “Kan içesi geldi, (insanları) öldürme isteği uyandı” (Folk.), *Başm kesip aldı emi, içindegi kara kan koçuştap cutup aldı emi* “Şimdi boynunu kesti ve içindeki siyah kanı avucuna alarak yutuverdi” (Karalaev 1960: 205) bu duruma örnek olarak verilebilir.

2. Kargış (sözler) kısmı

İ. Durmuş, yemin etme türlerini genel olarak *kan kardeşliğe dayalı yemin*, *uzlaşmaya dayalı yemin* ve *kargışa dayalı yemin* olmak üzere üçe

² Sadece *kanın köökörlö-* “(kelimesi kelimesine çeviri: “kanını köökör denilen küçük deri kaba doldurmak”) hayatını feda etmek, riske almak, ölümü göze almak” (Osmonova vd. 2001: 246) deyiminin kökenini bu adetle ilişkilendirmek mümkündür.

ayırmıştır. Kan kardeşliğe dayalı yemin törenlerinde karşılıklı iki kişi, uzlaşmaya dayalı yemin törenlerinde boylar ya da milletlerin temsilcileri, kargışa dayalı yemin törenlerinde ise yalnızca bir kişinin yemin ettiği belirtilir. Bunlardan da sadece kargışa dayalı yeminlerde bir kişinin herhangi bir şeye yemin ederken “Yalan söylüyorsam, eğer sözümde durmazsam” şeklindeki şartlı kullanımlarla yemininin boşa çıkması durumunda her türlü olumsuzluğu ve belayı kabul ettiği ifade edilir. (bkz. 2009: 97-106). Fakat Kırgızların edebi kaynaklarında yer alan yemin etme törenlerine bakıldığında sadece kargışa dayalı yemin türünde değil, diğer yemin türlerinde de kargış ifadeleri yer almaktadır. Kırgız halk edebiyatında rastlanan bu ifadeler *ant ırları* “ant manzumeleri” denir. (Abduvaliev vd. 2011: I, 117). Genellikle manzum şekilde olan bu ifadeler, bir toplumun yahut bir milletin dilinde kalıplaşmıştır ve inançlarının, maddi ve manevi değerlerinin en önemli göstergesi olarak kabul edilir. Kırgızların edebi metinlerinde yer alan yemin etme törenlerinin kargış kısımlarında genellikle şu kargış sözlerine rastlanmaktadır:

*Antımdan taysam,
Töbösü açık kök ursun!
Töbösü tuyuk kör ursun!..
Töşü tüktüü cer ursun!
Tolkugan dayra köl ursun!
Suu bütpögön çöl ursun!
[...] Atağı ursun Talastın!
Arbağı ursun Manastın!
[...] Ak buudaydın nanı ursun!
Atkan kündün tañı ursun!
Teñir Toonun kaarı ursun!
Iyık Mekke şaarı ursun!..
Körüstöndö köp arbak
Oroyloru dağı ursun!..
[...] Enenin appak sütü ursun!..*

Yeminimden dönersem,
Üstü açık Gök çarpsın!
Üstü kapalı kabir çarpsın!..
Göğsü tüylü Yer çarpsın!
Dalgalı nehir, göl çarpsın!
Suyu olmayan çöl çarpsın!
[...] Ünü (şöhreti) çarpsın Talas'ın!
Ruhu çarpsın Manas'ın!..
[...] Ak buğday ekmeği çarpsın!
Doğan güneşin şafağı çarpsın!
Tanrı Dağı'nın kahır çarpsın!
Kutsal Mekke şehri çarpsın!..
Mezarlıktaki ölülerin
Ruhları da çarpsın!..
[...] Annenin ak sütü çarpsın!..

(bkz. Asanov ed. 2004: 38-39)

[...] *Ceti Suunun ceri ursun!*
Cel cetpegen peri ursun!
Kayberendin piri ursun!..
Akkan suunun seli ursun!
Korgoşundun keni ursun!
Çoyunbaşın demi ursun!
Ak bolottun miži ursun!
Ak kagazdın katı ursun!
Alla taalam özü ursun!
Ak Kurandın sözü ursun!
Ayrışalık, böz ursun!
 [...] *Ortogo koygon ant ursun!*

[...] *Ceti Suu'nun³ yeri çarpsın!*
Rüzgârdan hızlı peri çarpsın!
Geyiklerin piri çarpsın!..
Akarsuyun seli (kuvveti) çarpsın!
Kurşunun madeni çarpsın!
Topuzun şiddeti çarpsın!
Beyaz çeliğin (kılıcın) ağı çarpsın!
Beyaz kâğıdın yazısı çarpsın!
Allah Teâlâ'm özü çarpsın!
Hak Kuran'ın sözü çarpsın!
Ayıracağımız bez çarpsın!
 [...] *Aramızdaki ant çarpsın!*

(bkz. Mamay 1995: 241)

Ak cilkının çañı ursun
Ak buudaydın danı ursun

Beyaz atın tozu çarpsın!
Akbuğdayın başağı çarpsın!

(bkz. Karalaev 1960: 169)

Örneklerden de anlaşılacağı üzere yemin etme törenlerinin eylem kısmında yapılan uygulamalar, bu tür kargış şiirleriyle pekiştirilmiştir. Buradaki *Tanrı, doğa olayları, silah, yer, su, ata ruhları, anne sütü, ekmek* vb. gibi unsurlar Türk toplumlarının genelinde kutsal kabul edilir. Nitekim bugün dahi bu değerlerin Kırgızlarda kutsiyetini koruduğunu söyleyebiliriz. 7 Nisan 2010'da Kırgızistan'da gerçekleşen ihtilal sonrasında, muhalefet liderleri ihtilalin hareket noktası olan Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'teki Medya-Forum Binası önünde 17 Nisan 2010'da düzenlediği bir törende tüm milletin huzurunda yemin etmiş ve şu ifadelerle yer vermiştir:

Uyutkuhuu uluu eldin tündüğün tüşürböy türkük boluuga ant berebiz!
Tümön eldin aldında şeyit ketken tüptüü uuldarm unuupaganga ant berebiz!
Kök asmandın aldında adal iş, ak emgek kılıuga ant berebiz!... Antına tur-
bagandardı töşü tüktü cer ursun, töbösu biyik kök ursun! Ursun, Ursun!

³ Yer ismi (Yedi su).

Ursun! (Köklü yüce milletin *tündük*'ünü⁴ tutan direk olacağımıza ant içeriz! Kalabalık halkın gözü önünde şehit düşen yiğit oğullarımızı unutmayacağımıza ant içeriz! Gök kubbenin altında helal hizmet etmeye ant içeriz!.. Andını tutmayanları göğsü tüylü yer çarpsın, tepesi yüksek gök çarpsın! Çarpsın! Çarpsın! Çarpsın!) (www.presskg.com/forum/10/0518_9.htm).

Edebi metinlerde yer alan ve devlet büyüklerinin telmihte bulunduğu bu söylemlerden başka, Kırgızların günlük dilde ettiği yeminler de oldukça çeşitli olup şu şekilde örneklendirilebilir: *kögörüp köktöböy kalaym* “Yeşerip büyümeyeyim”, *tañga cetpey kalaym* “Şafağa kalmadan öleyim”, *erteñki kündü körböy kalaym* “Yarını göremeyeyim”, *tündön çıkpay kalaym* “Geceyi geçiremeden öleyim”, *bala-çakamdın cakşılığın körböy kalaym* “Çoluk çocuğumun iyiliğini göremeyeyim”, *balamdın borun ceyin* “Çocuğumun bağrını yiyeyim”, *nan ursun* “Ekmek çarpsın”, *Kuday ursun* “Huda (tanrı) çarpsın”, *Teñir ursun* “Tanrı çarpsın”, *tuz ursun* “Tuz çarpsın”, *şaytan alsın* “Şeytan alsın, götürsün”, *murdumdu tuurasman kesip bereyin* “Burnumu yanlamasına kesiyim”, *Maynakenin taz katmı boloyun* “Maynake'nin kel karısı olayım”, *enemdi alaym* “Annemle evleneyim”, *atama tiyeyin* “Babamla evleneyim”, *atamdın etin ceyin* “Babamın etini yiyeyim”, *kolum sımsın* “Elim kırılısın”, *kara közüm kaşaysın* “Kara gözüm kör olsun” vb.

3. Edilen Yeminin Gerçekleştirilmesi

Gönül Gökdemir “Türk Mitolojisinde Ant-Yemin Müessesesi” isimli kitabında, Türkler için yemin etmenin ne kadar önemli olduğunu şu cümlelerle aktarır: “Türklerin sözlü kültür içerisinde buldukları dönemlerde Türk boyları, töreler ile yönetilmekteydi. Yazılı hukuka dayanmayan törelerin, yaptırım gücü oldukça güçlüydü. Sözlü kültür içerisinde yaşayan bu atlı göçebe topluluklarda söz namustu, şeref-ti. Dolayısıyla kişiler bir söz verdikleri zaman sözüne güvenilirli.”

⁴ *Tündük* keçe çadırının en üst kısmındaki yuvarlak pencere gibi çemberdir. Bu çember çadırın çatısını oluşturmakla beraber aynı zamanda evi havalandırma ve aydınlatma işlevini görür. Kırgızlar için özgürlüğün, aydınlığın, yüceliğin simgesidir.

(Gökdemir 2003: 64). Bu durum en eski Türk boylarından olan Kırgızlar için de geçerlidir. Kırgızlarda yemin etmenin ne kadar kutsal olduğu, yeminini yerine getirmeyen kişinin üzerine yemin ettiği ve kutsallığını kabul ettiği şey tarafından cezalandırılacağı, canı pahasına da olsa kişinin yemininden dönmemesi gerektiği, pek çok sözlü ve yazılı kaynakta, özellikle de bir toplumun bilinçaltını yansıtan atasözü ve deyimlerde mevcuttur. Bir Kırgız atasözünde yemin etmenin önemi şöyle vurgulanır: *Ant bergen can bergen menen barabar* “Ant içmek canını vermek ile eşittir”

Bu ibareyle aynı doğrultuda olan deyimler şöyle sıralanabilir: *antın aluu* “andını geri almak”, *antın özü kötörüü* “andın ağırlığını kendisi taşımak”, *ant urgan* “ant çarpan, anda çarpılan”, *ant urgur* “anda çarpılınca” vb. Bunlar Kırgız kültüründe kavramsallaşmış ifadelerdir. Ayrıca *ant içkendey* “(adeta ant içmiş biri gibi) yüzünün rengi kaçan, zayıf, cılız, arık” (Osmonova vd. 2001: 46), *Dosondonu ant urat, kudandanı bata urat* “Antlı dostları ant çarpar, antlı dünürleri hayır dua çarpar”, *Dosondonun canı bir kudandanın malı bir* “Antlı dostların canı birdir, antlı dünürlerin malı birdir” gibi atasözleri ve deyimler de yemin etmenin hayatî önemini ortaya koymaktadır. Özellikle yüzü sararmış birisi için “*ant içkendey*” sözünün söylenmesi yemin etmenin beraberinde getirdiği sorumluluğu ve kişinin bu sorumluluğu taşıyamama korkusuyla çok acı çektiğini göstermesi bakımından kayda değer bir örnektir.

Kırgızlarda bir kişi yemininden dönerse, bunun sonucunda sadece kendisi değil, onunla birlikte ailesi ve kendi soyunun devamı olan yedi nesle kadarki torunları da zarar görecektir. Bununla ilgili olarak halk arasında anlatılıp günümüze kadar ulaşan pek çok hikâye mevcuttur. Bunlardan birisi de yakın geçmişteki tarihi bir olayla ilgili olan “Han Dursun” hikâyesidir. Hikâyede 17. yüzyılda yaşamış olan Kırgız, Kıpçak ve Kazak boylarında nam salan, meşhur han Er Eşim, Türkistan bölgesine saldıran Kalmuk-Cungar'lara karşı sefere çıkarken, kendi halkının güvenliğini dostu Han Tursun'a emanet eder. Katagan boyunun yöneticisi olan Han Tursun, kılıç ağzını yalayarak halkı koruyacağına ant içmiştir. Aradan bir müddet geçer ve Er Eşim'in öldüğüne da-

ir dedikodular kulaktan kulağa yayılır. Bu dedikodulara inanan Han Tursun ise içtiği andını unuttur; Er Eşim'in memleketini ele geçirerek halkını talan eder ve dostunun en genç hanımıyla evlenir. Ancak daha sonra Er Eşim düşmanlarını bertaraf ederek sağ-salim memleketine döner ve halkının başına gelenleri öğrenince aniden baskın yaparak Han Tursun'u esir alır. Er Eşim halkının önünde: *Katagandın han Tursun, seni ant ursun!* “Katagan(boyu)dan olan Han Tursun, seni ant çarpsın!” diyerek üzerine ant içtikleri kılıcıyla eski dostunun boynunu vurdurur. Er Eşim'in bu sözü bugün de *Katagandın han Tursun, Han Tursundu ant ursun!* şeklinde halk ağzında dolaşmaktadır (bkz. Stamov 2009: 30-91).

Kırgızcada Yemin Etmekle İlgili Bazı Kelimeler

Kırgızcada, hem edebi dilde hem de günlük dilde söylenen yeminler oldukça fazladır. Yemin etmekle ilgili olarak *ant* kelimesinin yanı sıra *şert*, *kasam* kelimelerine ve *can tüşüü* (*can beriüü*), *çibık kırkuu* gibi bazı birleşik fiillere de rastlanmaktadır. Günümüz Kırgızcasında bu kelimeler birbirleriyle eş anlamlı gibi kullanılmaktadır. Fakat bu kelimelerin etimolojik arka planları, kelimelerin oluşumuna zemin hazırlayan sosyo-kültürel kaynaklar ve Türk kültürünün önemli addettiği bazı temel unsurlarla olan ilişkisi henüz bilinmemektedir. Bu sebeple bu çalışmada söz konusu kelimelerin etimolojik ve sosyo-kültürel temelleri irdelenmeye çalışılmıştır.

Ant: Kırgızcada yemin etmek anlamında genellikle *ant* kelimesi kullanılmaktadır (bkz. Abduvaliev vd. 2011: I, 117). Bilindiği üzere bu kelime Eski Türkçeden bu yana Türkçenin pek çok sahasında karşımıza çıkan ve günümüzde de *ant*, *and*, *andagar*, *andıgar* vb. şekillerde yaygın olarak kullanılan Moğolca ve Türkçenin ortak kelimelerindendir. (bkz. Sevortyan 1974: 151). Kırgızcada *ant* kelimesi genellikle *ber-* “vermek”, *ur-* “vurmak, çarpmak”, *iç-* “içmek”, *karma-* “tutmak”, *kul-* “kılmak, yapmak” yardımcı fiilleriyle birlikte kullanılarak *ant ber-* “yemin etmek, ant içmek”, *ant ur-* “ant çarpmak”, *ant iç-* “ant içmek”, *ant*

karma- “andını tutmak, sözünde durmak”, *ant kil-* “ant içmek, antlaşma yapmak” şekillerinde geçer. Ayrıca *ant* kelimesi *şert* kelimesiyle birlikte ikileme oluşturarak *ant şert* şeklinde yaygın olarak kullanılır: *anti-şerti moynuma* “Andı benim üzerime” (Yudahin 1985: II, 407). Bu örneklerin yanı sıra Kırgızcadaki *ant* kökünden türemiş olan *anttuu* “antlı, andı olan”, *anttaş-* “antlaşmak, birlikte ant içmek”, *antkor* “devamlı ant için; yalancı” (Abduvaliev vd. 2011: I, 119) kelimeleri ve *dos* “dost”, *kuda* “dünür” kelimeleriyle *anda* “ant” kelimesinin birleşiminden meydana gelen *dosondo* “antlı dost, kan kardeş” (Abduvaliev vd. 2011: I, 434) ve *kudanda* “antlı dünür” (Abduvaliev vd. 2011: II, 91) gibi birleşik kelimeler mevcuttur.

Ant kelimesinin Kırgızcadaki kavramsal çağrışım alanları ve yan anlamları oldukça geniştir. Örneğin, *ant uruu* “ant çarpmak” ifadesindeki ant, toplumun zihninde “cezalandırıcı olağanüstü güç”, “dokunulmaz kutsal varlık”, “kargış, beddua”, “ruh”, “kan” vb. gibi pek çok metaforik anlam taşımaktadır. Ayrıca *ant* kelimesine bazı cansız varlıkların kişileştirilmesinde de başvurulur. Örneğin, *mıntıktın ooxun adamdı karatpa, antı bar!* “Tüfeğin ağzını insana doğrultmayın, andı vardır. (İnsana doğrultursan vururum diyen sözü vardır.)”, *Ala cipti attaba, anti bar* “Alaca organın üzerinden geçmeyin, andı var (Üzerinden atlar-sanız yılanın ruhuna saygısızlık olur ve başınıza her türlü belâ gelebilir.)”, *Koyçunun tayagınan attaba, anti bar* “Çobanın değneğinin üzerinden atlamayın, andı vardır”, *Karışkırdın birdi ceym, miñdi kıram degen anti bar* “Kurdun ‘bir tane (davar) yerim, bin tanesini öldürürüm’ diyen andı vardır” cümleleri, bu duruma örnek verilebilir.

Şert: K. K. Yudahin, Kırgızların konuşma diline dayanarak hazırladığı Kırgızca-Rusça sözlükte “1. Şart, koşul; 2. Ant, yemin” anlamlarında kullanılan *şert* kelimesinin Arapça kökenli olduğunu kaydetmiştir (1985: II, 407). Yudahin’e göre kelimenin esas anlamı “şart, koşul” olup Kırgızcadaki yaygın olarak kullanılan “ant, yemin” anlamındaki *şert* kelimesi, daha sonraki dönemlerde anlam genişlemesi sonucu ortaya çıkmıştır. Çünkü gerçekleştirilen yemin etme törenlerinde kişinin yemin ederken “Eğer ben bu işi yapmazsam”, “Eğer verdiğim sözü tut-

mazsam”, “Eğer şu tarihte şuraya gelmezsem”, “Eğer bunun intikamını almazsam”, (tüfeğiyle antlaşan kişilerin) “*Cazdım atsam maga şert, cañılış tiyseñ saga şert*” *dep miluğı menen şertteşip* “İsabet ettiremezsem andın sorumluluğu benim üzerime, sen yanlış yere isabet ettirirsen andın sorumluluğu senin üzerinedir. (Yudahin 1985: II, 407)” vb. örneklerinde olduğu gibi şartlı cümleler söylediği görülür.

Şert kelimesi Kırgızcada genellikle isim halinde, *ant* kelimesiyle birlikte *ant şert* “ant yemin”, *anttaşkan-şertteşken* “antlaşan, birlikte ant içen”, *anttuu-şerttüü* “antlı, yeminli” şekillerinde kullanılır (*bkz. ant*). Ayrıca *bayla-* “bağlamak”, *kıl-* “kılmak, yapmak”, *ber-* “vermek” yardımcı fiilleriyle birlikte *şert bayla-* “yemin etmek, ant içmek”: *Kasam içip şert baylap* “And içerek, yemin ederek”, *şert kıl-* “ant içmek”: *ubadanı bek kılıp ölüp keter şert kılıp* “birbirlerine söz verip, ölüm andını içerek”, *şert ber-* “ant içmek”: *Ar-namısım menen ölöyün dep özünö özü şert berdi* “Şerefim, namusumla öleyim diye kendi kendisine yemin etti” (Folk.) şekillerinde de yaygın kullanımları mevcuttur. Neticede Kırgızcadaki “ant, yemin” anlamına gelen *şert* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın olarak kullanılan *şart etmek* “Şart olsun diyerek yemin etmek” (Akalin 2010: 2206) deyimindeki *şart* kelimesiyle hem köken bilgisi hem de anlamsal açıdan örtüştüğü anlaşılmaktadır.

Kasam: Arapçadaki *kâsem* “yemin, and” (Develioğlu 1993: 492) kelimesinden geldiği bilinen “*kasam*” kelimesi Kırgızcada da bu anlamını korumuştur. *Kasam içip anttaşat* “Ant içip yemin ederler” (Abduvaliev 2011: I, 799) örneğinde görüldüğü üzere *kasam* kelimesi Kırgızcada genellikle *ıç-* “içmek” yardımcı fiiliyle birlikte kullanılır. Ayrıca söz konusu lehçede *kasam* kelimesinden türemiş *kasamkor* “sürekli yemin eden, yalancı”, *kasamçı* “sürekli yemin eden”, *kasamdaş* “karşılıklı ant içen dost”, *kasamdaş-* “karşılıklı ant içmek” (Abduvaliev 2011: I, 799; Mukambaev 2009: 462) şekilleri de mevcuttur. Ancak *kasam* kelimesinin Kırgızcadaki kavramsal alanı çok geniş değildir. Bunun nedeni ise söz konusu kelimenin Kırgızcaya, diğer Müslüman halkların vasıtasıyla daha sonraki dönemlerde girmesidir.

Çıbık kırkuu: Yemin etmeyle ilgili olan bir diğer sözcük “çıbık kırkuu”dur. Günümüzde yaygın olarak kullanılan ve antlaşmak, sözleşmek manasına gelen *çibık kırkuu* (“dal kesmek”) deyimini daha önce de bahsedildiği üzere yemin etme töreninde birbiriyle dostluk kuran iki tarafın söğüt ağacının ince dalından kopararak iki ucundan karşılıklı olarak tutup onu kılıç ya da bıçakla tam ortasından kesme, ikiye bölme adetiyle ilişkilidir. Taraflar bu dal parçasını keserken “Eğer bu andı bozarsam şu dal gibi parçalanayım, yeşermeyim” diye ant içerler.

Dal kesip söz vererek, insanın sonucuna katlanacak ve geri dönmeyecek şekilde yemin etmesi manasındaki “*Çıbık kırkıp kep kılıp adam kaçpas şert kılıp*” (Osmonova vd. 2001: 484) sözüne de rastlanır. Ayrıca bazı yemin etme törenlerinde yemin eden her iki taraf dalın iki ucundan tutar ve bu dal, onların ettikleri yemine şahit olan üçüncü bir şahıs tarafından tam ortadan kılıç ya da bıçakla kesilir. Bu durumda dalı kesen kişiye de *çibık kırkar* (“dal kesen) şahit, yemin törenini yöneten; güvenilir” (Osmonova vd. 2001: 484) ismi verilir.

Can tüşüü: Kırgızlardaki yemin kavramıyla ilgili eski dönemlere ait bir diğer kelime ise *can tüşüü*’dür. Kırgızcada bu kelimenin yerine bazen *can berüü* “canını vermek”, *can saluu* “canını (ortaya) koymak” birleşik fiilleri de kullanılır. *Murunku Kırgız narka eken, mal taanılca can tüşüü* “Eski Kırgız âdetiymiş, çalınan mal tanınırsa canı üzerine ant içmek” (Orozbekov 1988: 225).

Bu âdete eskiden hırsızlık vakalarında rastlanıldığı kaydedilmiştir. Bir kişinin hayvanı ya da mülkü çalınmışsa, hırsızlık yaptığı düşünülen insanın önde gelen bir akrabasına “Eğer sizin şu akrabanız bu adamın malını çaldıysa oğlunuzun canını verecek misiniz?” diye sordukları ve böylece şüpheli duruma düşen kişiyle ilgili akrabasından bilgi alındığı, akrabasının o kişinin hırsızlık yapmadığına emin olması durumunda halkın önünde “Akrabam onun malını çalmadı, eğer çaldıysa oğlumun canını vereceğim” diye yemin etmesi gerektiği kaynaklarda zikredilmektedir. Fakat böylesi durumlarda insanın, sevdiği oğlunun canını vereceğini söyleyerek yemin etmesi oldukça zor olmuştur ve bunun yerine “Akrabam çalmamış; ancak o adamın maddi kaybını gidereceğiz, oğlumun canını vermeyeceğim” dediği görülmüştür. Eğer şüphelinin

yakınlarından birisi bu şekilde yemin edip de daha sonra şüphelinin bu olayla ilgisinin olduğu ortaya çıkarsa, bu yemine tanık olanlar, yemin eden adamın oğlunu beyaz bir keçeyle sararak adeta o kişi ölmüş gibi defin öncesi uygulamaları yapmışlardır. Bu durum yemin eden adam, yakınları, özellikle de oğlu için çok ağır bir psikolojik darbe olmuş ve buna maruz kalan bazı insanlar olaydan kısa bir süre sonra vefat etmişlerdir. Bu durumla bağlantılı olarak *Can bergendin canında turba* “Can verenin (Güvencesine canını koyarak ant içenin) yanında durmayın” atasözü ortaya çıkmıştır (bkz. Karasayev, 1982: 99; Orozobaev 2010: 109).

Sonuç

Yemin etme geleneğinin Kırgız toplumlarındaki yeri, önemi, işlevi ve bu doğrultuda kullanılan kelimelerin ele alındığı bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

* Kırgızların yemin ederken *tannı, ata ruhları, Manas'ın ruhu, Allah, Kur'an, silah (kılıç, ok, tüfek, kurşun), buğday, buğday unu, anne sütü, tuz* vb. gibi kutsal addedilen bazı değerler üzerine yemin ettikleri ve bunların genel Türk kültürünün temel değerleriyle örtüştüğü görülmüştür.

* Kırgızlardaki yemin etme geleneğinde, genel Türk kültürü çerçevesinde gelişip, göçebe hayat şartlarında kalıplaşan *çibık kırkuu, can tüşüü* gibi kendine özgü anlamlar barındıran birtakım eski geleneksel unsurlar bugünlere kadar korunmuştur.

* Kırgızlardaki yemin etme geleneğinde geleneksel Türk inancının izleriyle birlikte daha sonraki dönemlerde yaygınlaşan İslamiyet'in tesirini de görmek mümkündür. “*kasam, şert*” gibi ant için kullanılan Arapça kelimeler ve ant içmenin eylem ve kargış kısımlarında geçen Allah, Kur'an, Mekke şehri, kâğıda yazılan ayetlerle ilgili ifadeler bu duruma örnek olarak verilebilir. Ancak Arapça kökenli olan *şert, kasam* kelimelerinin çalışmamızın inceleme kısmında verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere Kırgızcadaki kavramsal çağrışım alanları *ant* kavramına nazaran oldukça dardır.

Kaynaklar

- Abduvaliev, İ., *Kırgız Tilinin Sözdüğü I-II*, Avrasya Press Yayınları, Bişkek 2011
- Akalın, Halûk Şükrü, *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2010.
- Akmataliev, Amantur, *Kaada Salt, Ürp-Adat, Adamdik Oñ Ters Sapat*, Bişkek 2002.
- Akmataliev, Abdıldacan (ed.), *Kaada Salttar, Ak Batalar*, KRUIA Yayınları, Bişkek 2003.
- Asanov, Üsön, *Kırgız Adabiyatı Entsklopedik Okuu Kurahı*, Mamlekettik Til cana Entsklopediya Borboru Yayınları, Bişkek 2004.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügati*, Ankara 1993.
- Durmuş, İlhami, “*Türk Kültür Çevresinde Ant*”, *Milli Folklor dergisi*, S. 84, Ankara 2009, s. 97-106.
- Gökdağ, Bilgehan Atsız, “*Bir Yemin Olarak Evlilik Törenleri ve Evlenmeyle İlgili Pratikleri İfade Ederken Kullanılan Kelimelere Dair: Beşik Kertmek, Söz Kesmek, Nikâh Kıymak*”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 33, (Bahar), Ankara 2002, s. 109-116.
- Gökdemir, Gönül, “*Türk Mitolojisinde Ant-Yemin Müessesesi*”, *Milli Folklor*, S. 59, Güz, Ankara 2003 s. 60-72.
- İnan, Abdülkadir, “*Eski Türklerde ve Folklorunda Ant*”, *AÜ DTCF dergisi*, S. VI/4, Ankara 1948, s. 279-291
- Karalaev, Sayakbay, *Manas*, Turar Yayınları, Bişkek 2010
- Karalaev, Sayakbay, *Seytek*, KSİA Yayınları, Frunze 1960.
- Karasaev, Kuseyin, *Nakil Sözdör*, Frunze 1982.
- Karıpkulov, Amangeldi (ed.), *Manas Entsklopediya 1-2*, Bişkek 1995.
- Mamay, Cusup, *Semetey 3-kitep*, Şam matb., Bişkek 1995.
- Mukambaev, Ceembay, *Kırgız Tilinin Diyalektologiyalık Sözdüğü*, KRUIA Yayınları, Bişkek 2009
- Orozobaev, Mayrambek, *Kırgızcadaki İslam Dışı Geleneksel İnanç ve İnanışlarla İlgili Söz Varlığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.
- Orozbekov, Sagınbay, *Manas*, C. IV, Kırgızistan Yayınları, Frunze 1982.
- Orozbekov, Sagınbay, *Manas*, C. II, Moskova, 1988.

- Osmonova, C., Konkobaev, K. ve Ş. Caparov, *Kırgız Tilinin Frazeolojikalık Sözdüğü*, KTMÜ Yayınları, Bişkek 2001.
- Roux, Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (çev.: Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2002.
- Sevortyan, Ervand Vladimiroviç, *Etimolojiçeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov*, Moskva 1974.
- Stamov, Asanbek, *Han Teyiş*, Biyiktik matb., Bişkek 2009.
- Yudahin, Konstantin Kuzmiç, *Kirgizsko-Russkiy Slovar' I-II*, Sovetskaya Entsklopediya Yayınları, Moskova 1985.
- Temirbek Uulu, Almaz, "Bergen Anttan Men Taysam...", *Forum Gazetesi*, www.presskg.com/forum/10/0518_9.htm